GYÖRKEI JENŐ

LEGENDA VALÓSÁG TRAGÉDIA

A NEMZETKÖZI BRIGÁDOK TÖRTÉNETÉBŐL

ZRÍNYI

GYÖRKEI JENŐ

LEGENDA VALÓSÁG TRAGÉDIA

GYÖRKEI JENŐ

LEGENDA VALÓSÁG TRAGÉDIA

A nemzetközi brigádok történetéből

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
BUDAPEST, 1986

Az előszó Gömöri Endre munkája

A borítón Picasso Előtanulmány a Guernicahoz című festménye látható

© Györkei Jenő, 1986

ELŐSZÓ

„España es diferente." Spanyolország valami más, valami különböző, mondták — és mondják még ma is — önmagukról a spanyolok; némi joggal. Az északi határ túloldalán a franciák alig titkolt lenézéssel ezt valaha úgy fogalmazták meg, hogy „Európa véget ér a Pireneusoknál". Annyi bizonyos, hogy a történelem sodrása hosszú-hosszú évtizedekig a nagy nemzetközi konfliktusok peremére vetette Spanyolországot. Utolsó háborúját a spanyol monarchia 1898-ban a lassan növekvő étvágyú jövőbeni szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok ellen vívta, s ez a háború egyben megpecsételte Spanyolország mint nemzetközi értelemben vett nagyhatalom, s egyben mint a nyugati félteke gyarmatosító hatalmának sorsát. Ezt követően a spanyol hadsereg csak 1909-ben vívott nemzetközi szempontból periferikus jelentőségű gyarmati háborút Marokkó ellen, majd 1925—26-ban a franciákkal ideiglenes szövetségben ugyancsak Észak-Afrikában egy inkább „büntetőexpedíciónak", semmint háborúnak nevezhető hadjáratot.

Közben a nemzetközi politika nagy csatái elkerülték Spanyolországot. Miközben a monarchia a maga helyi gyarmati érdekeiért harcolt Marokkóban, az európai diplomáciai színtéren nagyszabású átrendeződés kezdődött meg. Ennek első jelentős megnyilvánulása 1925 őszén a locarnói konferencia és az általa létrehozott szisztéma volt. Ez a konferencia a világháborút elvesztő és a Weimari Köztársaság ingatag, a revánsra éhes reakció által szüntelenül fenyegetett rendszerében élő Németország előtt megnyitotta a nemzetközi porondot. Ugyanakkor azonban korlátozta is Németországot annyiban, hogy az értekezleten részt vevő hatalmak közül Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium és az akkor már fasiszta rendszerben élő Olaszország többoldalú szerződésben kötelezettséget vállalt a versailles-i szerződés-

ben megállapított területi status quo megőrzésére. Emellett a résztvevők egy sor kétoldalú döntőbírósági szerződést is létrehoztak, amelyek a felsorolt államok mellett egyrészt Németország és Lengyelország, valamint Csehszlovákia; másrészt Franciaország, illetve Lengyelország és Csehszlovákia közötti kapcsolatok, netán feszültségek békés rendezését irányozták elő.

Locarnónak ez a látszólag békés, valamiféle biztonsági rendszer illúzióját hordozó jellege azonban csak a felszínt jelentette, s ezt a történelem későbbi eseményei tragikus módon dokumentálták.

A Locarnóban létrehozott rendszer legjellegzetesebb vonása ugyanis az volt, hogy a Szovjetuniót kizárta mind a többoldalú, mind a kétoldalú szerződések hálózatából. A szovjet diplomácia ugyan nagy erőfeszítések árán kiharcolta, hogy néhány hónappal később, 1926 tavaszán létrejöjjön egy szerződés a szovjet állam és a Weimari Köztársaság között, a locarnói rendszer szovjetellenes élét azonban ez alig tompította. Voltaképpen ez a szisztéma volt az első jele annak, hogy elsősorban Anglia és majd Franciaország is a Szovjetunió diplomáciai-politikai és katonai elszigetelésére törekedett. Ennek a politikának szerves része volt, hogy — miközben magában Németországban egyre erősödött a revánspolitika és a fasizmus fenyegetése — egyre komolyabb katonai és politikai engedményeket tettek ennek a kurzusnak. Az Egyesült Államok e politika kibontakoztatásában akkor még másodrendű szerepet játszott. A leglényegesebb negatív erőt Nagy-Britannia jelentette, amely a biztonsági érdekei miatt aggódó Franciaországot is igyekezett rávenni az engedmények politikájának támogatására. A francia követelések ellenére Németország tovább szabotálta a háborús jóvátételek megfizetését — miközben Anglia és az Egyesült Államok jelentős pénzügyi segítséget nyújtott Németországnak. E két forrásból (de elsősorban Angliától) kapott pénzügyi segítség ebben az időszakban két és félszer akkora volt, mint amennyit Németország jóvátételi számlára valaha is kifizetett. Végül egy Svájcban, Lausanne városában tartott konferencián 1932 nyarán, amikor Hitler már „a kapuk előtt állott", az angol diplomácia nyomására törölték a jóvátételeket. Ez újabb lendületet adott annak a német törekvésnek, amely az első világháború után Németországra kényszerített katonai korlátozások hatástalanításáért folyt. 1932 júliusában a németországi választások eredményeként a náciknak a jobboldali nacionalista pártokkal együtt immár szilárd többségük volt a Reichstagban, amelynek Göring lett az elnöke. A hónapok óta tartó genfi leszerelési konferencia, amelyen a Litvinov által vezetett szovjet küldöttség a

kollektív biztonság elvét hangoztatta és egy általános leszerelési egyezmény megkötését javasolta, teljes kudarccal végződött. 1932 novemberében az angol kormány emlékiratot tett közzé, amelyben az „egyenjogúság" kulcskifejezés leple alatt támogatta és elismerte Németország fegyverkezési követeléseit.

Mindez természetesen azt jelentette, hogy a vezető nyugati hatalmakat és mindenekelőtt Angliát súlyos gazdasági és politikai felelősség terhelte a hitlerizmus hatalomra jutásáért és azért, hogy a még „weimari korszakban" létrehozott locarnói rendszer lehetőségeit kihasználva, a Szovjetunió elszigetelésére törekvő politikát folytattak.

Új dimenziót kapott ez a politikai kurzus Hitler hatalomra jutása után, amikor Németország megkezdte egyrészt az egész versailles-i szisztéma, másrészt a locarnói paktum rendszerének széttörését.

Ennek a politikának a sodrása természetszerűen magával ragadta a fasiszta Olaszországot is, noha ebben az időszakban még az olasz és német fasizmus hatalmi törekvései számos területen szemben állottak egymással. Az mindenesetre tény, hogy amikor 1935 októberében az olasz fasiszta csapatok betörtek Abesszíniába, Anglia, Franciaország – és a továbbra is másodrendű szerepet játszó Egyesült Államok – nem tettek semmilyen hatásos ellenlépést, majd később a formális szankciók politikáját is feladták.

Hasonlóképpen passzívak maradtak az említett hatalmak, amikor 1935 márciusában Hitler felmondta a versailles-i szerződés katonai cikkelyeit, és bevezette az általános védkötelezettséget. Három hónappal később Anglia flottaegyezményt kötött Hitler Németországával, amely lehetővé tette a német flotta tonnatartalmának több mint négyszeres növelését, és azt, hogy Hitler tengeralattjáró-flottájának nagysága elérje a brit tengeralattjáró-flotta 45 százalékát.

A következő logikus lépésként 1936. március 7-én Hitler csapatai bevonultak a Rajna-vidék demilitarizált övezetébe, és ezzel formálisan is szétverték a Locarnóban létrehozott, Németországot egyszerre felszabadító és korlátozó szisztémát. A szovjet politika már akkor felhívta a figyelmet arra, hogy ennek a lépésnek is kifejezett szovjetellenes éle van. A locarnói egyezmények ugyan azt a célt szolgálták, hogy kizárják a Szovjetuniót az európai rendezés folyamatából és elszigeteljék — ugyanakkor azonban részben meg is kötötték Németország kezét, amennyiben nem engedték meg Németország nyugati határainak megerősítését. Egy Hitler uralma alatt álló, rohamosan fegyverkező, agresszív és ter-

jeszkedő Németország esetében ennek gyökeresen más jelentősége volt, mint a locarnói szisztéma létrehozásakor még „élő" Weimari Köztársaság számára. Hitler esetében a Rajna-vidék megszállása és a nyugati határok megerősítése azt jelentette, hogy biztosíthatják a német hátországot, és erőteljesebben hozzáfoghatnak Hitler keleti hódító terveinek megvalósításához.

Spanyolország, amely a Pireneusok magasra emelkedő fala mögött közben monarchiából köztársasággá vált 1931-ben, a maga külön életét élte; ennek a nagy nemzetközi mozgásnak nem volt aktív szereplője. Sőt, nem volt még tárgya sem. Nem vett részt az említett időszak egyetlen jelentős nemzetközi megállapodásának létrehozásában sem. Mégis, a nyugati hatalmak politikájának ekkor alakult ki az a végzetes vonása, amely a fasizmus és agresszió erőivel szembeni „be nem avatkozást" és megbékélést hirdette, s amely a spanyol polgárháború során oly kegyetlenül megbénította a haladás erőit. Egyetlen nagyhatalom és egyetlen mozgalom volt a nemzetközi küzdőtéren, amely készen állott arra, hogy szembeszálljon a fasizmussal: a Szovjetunió és a nemzetközi kommunista mozgalom. 1935 július—augusztusában a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa újraértékelte a mozgalom stratégiáját és taktikáját. Figyelmeztetett a fasiszta veszély lebecsülésének csapdáira, és a politikai erőfeszítések gyújtópontjába állította a népfrontpolitikát; a társadalom széles rétegeinek tömörítését a fasizmus és a háború ellen.

Ez volt az a történelmi pillanat; ez volt az a történelmi helyzet, amelyben Spanyolország hosszú évtizedek kivülállása után bekerült az európai és a világpolitika sodrába.

1936-ban valamivel kevesebb mint 25 millió ember élt Spanyolországban, amely Nyugat-Európa egyik legszegényebb országának számított. A gazdasági helyzetet elsősorban az jellemezte, hogy a XIX. századi kapitalista fejlődés kezdeteitől a gyenge spanyol polgárságnak a legfontosabb területeket át kellet engednie a külföldi (angol, francia és belga) tőkeberuházásoknak. A külföldi tőke és a külföldi piac érdekeinek megfelelően elsősorban a bányaipar indult fejlődésnek. A bányákkal együtt a külföldiek kezébe kerültek a vasutak, a születőben levő vasipar, a hitel, a közművek, egyszóval mindaz, ami Spanyolországban valamit ért és amit egy vállalkozó szellemű és erős polgárság felhasználhatott volna az ország gazdaságának átalakítására és korszerűsítésére.

A külföldi finánctőke, hogy biztosítékot keressen magának, az arisztokrata földbirtokosok fontos személyiségeit is bevonta vál-

lalkozásaiba. A földbirtokos arisztokrácia így összefonódott a pénzügyi körökkel anélkül, hogy elvesztette volna különlegesen feudális jellegét. A földtulajdon feudális szerkezete nem alakult át a kedvező történelmi időszakban; egy fiatal és erős agrárburzsoázia támogatása hiányában a spanyol polgárság abban az időben nem tudott uralkodó osztállyá válni. Osztoznia kellett a hatalomban a földbirtokos arisztokráciával, és fejet hajtott a fejlődést akadályozó tényezők előtt, amelyek mindebből következtek. Az, hogy a polgári forradalom nem valósult meg, gátolta a belső piac széles körű kibontakozását, amely más országokban a kapitalista gazdaság fejlődésének alapja volt.

A társadalmi és osztálykülönbségek rendkívüli módon kiéleződtek. Spanyolország olyan volt, mint egy eltorzult testű ember. Óriási alsótest: a parasztság, amely az aktív lakosság 65 százalékát tette ki és nyomorban élt, meg a lassú iparosítás miatt elkésetten megjelenő munkásosztály. Torzult törzs: a burzsoázia. És végül a betegesen kicsi fej, amelynek akarata ezt a testet kormányozta: az oligarchia.

Antonio Machado, a költő, ennél is világosabban és egyértelműbben beszélt arról a Spanyolországról, ahol ezekben az években a lakosság 35 százaléka analfabéta volt, s az egy főre jutó nemzeti jövedelem kevesebb volt a nyugat-európai átlag felénél. Machado egy híres versében a „két Spanyolországról", a gazdagok és a szegények élesen megosztott, könyörtelenül ellenséges Spanyolországáról így írt: „Espanolito que vienes / al mundo, te guarde Dios; / una de las dos Españas / ha de helarte el corazón."

(Nyers fordításban: Kicsiny spanyol, aki most jössz a világra, Isten óvjon téged: a két Spanyolország közül az egyik megfagyasztja majd a szívedet.)

Ebben a Spanyolországban 1917 végétől 11 kormány követte egymást, s ez is jelezte a korhadt monarchia válságát. Ennek a válságnak számos különleges jellemvonása közül talán legkiemelkedőbb az volt, hogy a hadseregnek sajátos szerep jutott. Éppen mert Spanyolország kívül maradt az évszázad nagy nemzetközi konfliktusain, a spanyol hadsereg a gyarmati uralom megőrzésén túlmenően elsősorban belső rendfenntartó, mondhatni rendőri szerepet töltött be. A társadalomtól meglehetősen elkülönült katonai kaszt alakult ki, amelynek vezetői önmagukat a spanyol nemzeti egységet „szavatoló" erőnek tekintették. Ennek a jegyében aktív szerepet játszottak mind a társadalmi elégedetlenség elfojtásában, mind pedig a nemzetiségi mozgalmak (Baszkföld,

Katalónia) önkormányzati törekvéseinek összezúzásában. A XIX. század második felében ennek jegyében többször is sor került katonai puccsra, illetve puccskísérletre, valahányszor a hadsereg túlságosan gyengének ítélte a monarchiát. (Ilyen volt 1868-ban a flotta felkelése, majd az 1873-ban létrehozott első köztársaság elleni katonai puccs 1874-ben, amely végül a monarchia restaurációjához vezetett.)

A XX. század első katonai puccsára 1923-ban került sor Primo de Rivera tábornok, Katalónia katonai kormányzójának vezetése alatt. A katonai diktatúra 1930-ig tartott, közben azonban az uralkodó megőrizte trónját. Primo de Rivera diktatúrája élesen jobboldali, reakciós jellegű volt, de módszereit tekintve semmiképpen sem lehetett a fasiszta diktatúrákhoz hasonlítani. A spanyol történelemben csak epizód maradt. Semmit nem tett a spanyol társadalom égető kérdéseinek megoldásáért, nemzetközi aktivitása pedig (ellentétben az olasz, majd a német fasizmus akcióival) az ország sajátos történelmi helyzete következtében gyakorlatilag elhanyagolható volt. Belpolitikai tehetetlenségét a nagy világgazdasági krízis közeledtével, majd kirobbanásával mindjobban érezni lehetett, s végül a katonai diktátor 1930 januárjában lemondásra kényszerült.

Ebben az időszakban már ott állottak a politikai színtéren azok az erők, amelyek később a köztársaság, majd a polgárháború időszakában döntő szerepet játszottak a spanyol politikában.

Ami a politikai jobboldalt illeti, annak vezető ereje a Spanyol Autonóm Jobboldal Szövetsége lett; spanyol nevének rövidítésével: CEDA. Ez volt a spanyol életre oly hatalmas súllyal rátelepedő rendkívül konzervatív egyházi hierarchia pártja. Eredetileg politikai vetülete volt a 20-as évek elején létrehozott spanyol Actio Catholicának. Csak Primo de Rivera bukása után kezdett párttá formálódni, előbb „Népi Akció" néven, majd e mag körül alakult ki később a CEDA, de már a köztársasági korszakban. Megalakulásakor vezető politikusa Angel Herrera későbbi érsek volt. Utána a CEDA vezetését José Maria Gil Robles vette át, aki egy még jobboldalibb „ausztrofasiszta" irányzathoz hasonlítható magatartás felé tolta el ezt a pártot. (Meg kell jegyezni; a CEDA ebben a szervezeti formában csak a katonai diktatúra bukása után három évvel lépett porondra. 1930-ban még Népi Akció néven szerepelt, és részben a nagybirtokos osztály érdekeit képviselő agrárpárttal, valamint a különböző irányzatú monarchista pártokkal szövetségben lépett fel.)

Az olasz, majd a német fasizmus előretörésének tükröződése-

ként több fázisban létrejött a fasiszta párt, a Falange. A spanyol fasizmus voltaképpen már Primo de Rivera katonai diktatúrája idején szervezkedett. Első jelentősebb képviselője egy Giménez Caballero nevű, volt szociáldemokrata politikus, aki éveket töltött Olaszországban, és Mussolini csodálója lett. A spanyol fasizmus e kezdeti szakaszában elsősorban latin jellegét hangsúlyozta, és bizonyos németellenes vonásokat is mutatott. 1931-től kezdve azonban a nácik mind erősebben befolyásolták a szervezkedő spanyol fasizmust. Ramiro Ledesma a madridi egyetemen fasiszta csoportot szervezett, és megalapította Az állam meghódítása (La Conquista del Estado) című fasiszta folyóiratot. Politikai irányvonala azonos volt a korai Hitler-fasizmuséval; különösképpen annak szociális demagógiáját vette át. Ledesma a fölfegyverzett fasiszta rohamcsapatok szükségességét is hirdette. Mozgalmához később csatlakozott a salamancai egyetem fasiszta körének szervezője, Onésimo Redondo, aki utóbb Németországban, a mannheimi egyetemen tanított, és szorosabb személyi kapcsolatokat is teremtett a nácikkal, főképp a Strasser-féle úgynevezett „baloldali", tehát még erőszakoltabb szociális demagógiát hirdető szárnnyal.

1931-ben ők hozták létre a JONS (a „nemzeti szindikalista offenzív junták" elnevezés spanyol rövidítése) szervezetét. Ezzel párhuzamosan kialakult egy másik fasiszta mozgalom is, amelyet José Antonio Primo de Rivera, a bukott katonai diktátor fia vezetett. Ez a mozgalom már vezetőjének személye miatt is nagyobb támogatásra számíthatott a fasizmus felé hajló egyes monarchista körök és mindenekelőtt a hadsereg részéről. 1933-ban megkezdődtek a tárgyalások a JONS és a diktátor-fiú által létrehozott fasiszta párt, a Falange Española között. Végül 1934. február 11-én megalakult az egyesült fasiszta párt. Ez átvette a JONS jelvényét, az igával összefogott nyílköteget, s a tényleges irányító José Antonio Primo de Rivera lett.

A spanyol fasizmussal kapcsolatban két tényezőre fel kell hívni a figyelmet, ami lényeges különbséget jelentett mind a német, mind az olasz fasiszta „modellhez" képest. A spanyol fasizmus — eltérően a német fasiszta párt korai szakaszától — sohasem vett részt a parlamenti harcokban, hanem mindvégig parlamenten kívüli erő maradt. Másodszor: a spanyol hadsereg történelmileg kialakult sajátos jellege következtében a Falange sohasem vált olyan értelemben uralkodó párttá, mint az olasz vagy éppenséggel német megfelelője. A spanyolországi fasiszta lázadás szervezője és vezető ereje a hadsereg volt. Maga Franco[1], a későbbi diktátor

is a hadsereg tábornoki karából emelkedett ki, s mindvégig azt tekintette hatalma igazi bázisának.

Primo de Rivera diktatúrájának bukásakor a spanyol politikai baloldal egyértelműen vezető ereje a szocialista párt volt, amely utóbb a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) nevet vette fel. A pártot még 1872-ben alapították a spanyol munkásmozgalom ama vezetői, akik Marxot az anarchisták elleni küzdelmében támogatták. Röviddel később, 1888-ban a párt vezetői létrehozták az Általános Szakszervezeti Szövetséget (UGT). A párt alapítója a spanyol munkásmozgalom legendás és mindmáig mély tisztelettel övezett alakja, Pablo Iglesias volt, aki Marx oldalán állott 1871-ben az anarchisták Bakunyinnal történt szakításának időszakában. Pablo Iglesias 1923-ban halt meg.

Döntő politikai jelentőségű esemény volt az első világháború után a spanyol szocialisták és a bolsevikok, illetve utóbb a Kominternkapcsolatának alakulása.

A probléma 1920-ban a szocialista párton belüli heves viták után úgy dőlt el, hogy (8808: 6025 arányban) a Kominternhez való csatlakozás ellen szavaztak. Maga Pablo Iglesias, a párt vitathatatlan tekintélyű vezetője is a csatlakozás ellen foglalt állást. Iglesias halála után Largo Caballero lett a párt egyik meghatározó egyénisége. Ő a proletariátus soraiból emelkedett ki, a mindennapos harcban tanulta meg a politikát és nem volt különösebben képzett szocialista. Ugyanakkor ösztönösen baloldali álláspontot foglalt el a nagy osztálykonfliktusok idején, és rendkívül népszerű volt a spanyol munkások között. A kor átlagos spanyol munkása Caballero harcaiban, stílusában és magatartásában magára ismert.

A párton belüli küzdelmek másik gyújtópontjában Indalecio Prieto állott, a középosztályból származó jómódú értelmiségi, a fokozatos szociális és gazdasági reformok, az osztályharc enyhítésének híve, a parlamenti harc mestere.

A köztársasági évek legjelentősebb baloldali tömegpártja tehát olyan helyzetben bocsátkozott a korszak veszélyes küzdelmeibe, amelyet egyfelől az éppen születő és tömegpártnak még sokáig nem nevezhető Spanyol Kommunista Párttól való elzárkózás és ettől elválaszthatatlanul a Komintern iránti bizalmatlanság — másfelől pedig magának a szocialista pártnak a belső megosztottsága jellemzett.

A köztársasági korszak számszerűen második legnagyobb baloldali pártját a köztársasági radikálisok alkották. Pártjuk időnként nevet változtatott. Lényegében azonban az antiklerikális

radikális polgárság pártjának volt tekinthető, és élén egy Manuel Azaña nevű, igen jelentős politikus állott, aki mindvégig kiemelkedő szerepet játszott a köztársasági rendszerben, és az első köztársasági kormányban a rendkívül érzékeny hadügyminiszteri tisztet töltött be. (A baloldalhoz számítottak a katalán és baszk nacionalisták pártjai, míg a politikai centrumban egy jobboldali radikális párt, valamint a polgári republikánusok és az egyházi baloldal támogatására építő „haladó párt", élén Alcala Zamora ügyvéddel, aki Primo de Rivera diktatúrája előtt az utolsó királyi kormányban miniszter volt, majd a köztársaság első miniszterelnöke lett.)

Politikai szempontból gyorsan növekvő jelentőségű, de a katonai diktatúra bukásakor számszerű erejét tekintve viszonylag kis pártnak számított a Spanyol Kommunista Párt. A párt azt követően jött létre, hogy a PSOE megtagadta a Kominternhez való csatlakozást. Ekkor a szocialisták néhány kis baloldali csoportja leszakadt. Ők alkották az alakuló párt magvát, és az első központi bizottság a Komintern küldötteinek segítségével, az ő tanácsaik alapján alakult meg. 1922-ben a pártnak körülbelül 5000 tagja volt, és legfőbb tömegbázisát Vizcaya és Asztúria bányászközösségeiben találta meg. Később a szocialista pártból kivált vezetők egy része visszatért a PSOE keretei közé. Ez, valamint a Szovjetunióban Sztálin és Trockij között fokozatosan kiéleződő politikai küzdelem következményei rendkívül megnehezítették a párt fejlődését. A katonai diktatúra bukásának időpontjában, 1930-ban kevesebb tagja volt, mint közvetlenül megalakulása előtt. A Komintern VII. kongresszusa előtti vonalvezetése, amely a szocialistákat és Azaña radikálisait tekintette „fő ellenségnek", természetszerűen megnehezítette a párt tömegbefolyásának növekedését. Ezeket a szektás jelenségeket mély elemzés és kritika követte 1932-ben a párt IV. kongresszusán. Feltárták, hogy a szektás vezetés nem értette meg a spanyol forradalom polgári demokratikus jellegét, az agrár- és a nemzetiségi problémák jelentőségét. Ezért a kongresszus leváltotta, és október 21-én a Központi Bizottság kizárta őket a pártból is. Ekkor választották meg a párt főtitkárává José Díazt[2], és lett a politikai bizottság tagja Dolores Ibarruri[3].

Nemzetközi szempontból „Spanyolország különbözősége" rendkívül élesen megmutatkozott abban, hogy egész Európában, sőt világméretű összehasonlításban is egyedülálló módon erős és befolyásos, rendkívül széles tömegeket mozgató anarchista mozgalom alakult ki. Ennek megvolt a sajátos spanyol gazdasági és

társadalmi fejlődésben rejlő magyarázata. Osztálykötődésüket tekintve óriási űr tátongott a politikai pártok soraiban. Nem volt parasztpárt egy olyan országban, ahol az adott időszakban az aktív lakosság több mint fele volt paraszt. Éppen a mezőgazdasági munkások, a részes birtokosok és a nyomor szélén álló kisparasztok adták az anarchizmus tömegbázisát Spanyolországban. Az anarchista szakszervezeti szövetség (CNT), amely legjobban kifejezte e mozgalom tömegerejét, 1936-ban több mint 1,6 millió tagot tömörített soraiba.

Az anarchizmus legfőbb tömegbázisa Dél-Spanyolország, mindenekelőtt Andalúzia föld nélküli proletárjainak tömege volt és a spanyol gazdasági fejlődés során azok az andalúziai földmunkássarjadékok, akik elsősorban a katalán főváros, Barcelona környékén kialakult iparvidékre vándoroltak.

Andalúziában, e nagy bortermő vidéken, Jerez környékén már 1890-ben „Éljen az anarchia" jelszóval vonultak fel a mezőgazdasági munkások, s felgyújtották az uzsorás-kereskedők boltjait. A barceloniai proletariátust ezeknek az andalúziai földmunkásoknak a fiai duzzasztották fel, amikor a kibontakozó iparosodás folyamán a katalán főváros lakóinak száma háromnegyed évszázad alatt megtízszereződött. Az anarchista szakszervezeti szövetség, a CNT már 1911-ben megalakult. Barcelonában a XX. század első negyedében 29 anarchista lap és folyóirat jelent meg, 1920-ban a CNT országos kongresszusa megbízottat küldött Moszkvába, aki egyértelműen állást foglalt a bolsevikok politikai vonala ellen, mindenekelőtt az orosz anarchista mozgalom fokozatos letörésére, valamint a kronstadti lázadás leverésére hivatkozva. Ennek alapján a CNT elutasította Lenin híres „21 feltételének" teljesítését, és elhatárolta magát a Kominterntől.

1927-ben hozták létre az anarchista mozgalom vezetői az Ibériai Anarchista Szövetséget (Federacion Anarquista Ibérica). Ennek élén Buenaventura Durruti állt. A FAI az anarchista elitet, az úgynevezett „tiszta anarchistákat" foglalta magában; a terror, a puccsok, a fegyveres akciók híveit. A szélesebb anarchista szövetségben, a CNT keretében eléggé élesen elváltak egymástól az ipari munkások és a falusi, mindenekelőtt az andalúziai anarchisták tömegei.

Az anarchista mozgalom (függetlenül attól, hogy utóbb egyes képviselői, illetve csoportjai elszántan harcoltak a fasiszták ellen) végül is megosztotta a spanyol baloldalt. A központosított állam és a hadsereg szétrombolására irányuló anarchista törekvések

mind 1930 és 1936 között, mind pedig a polgárháború éveiben magát a köztársaságot veszélyeztették.

Lényegét tekintve ezek voltak a katonai diktatúra 1930-ban bekövetkezett bukásának idején azok a politikai erők, amelyek később meghatározták a politika alapvető mozgását. Primo de Rivera menesztése után a helyzetet a köztársasági és forradalmi mozgalom fellendülése jellemezte, és a spanyol uralkodó osztályoknak nem volt erejük ahhoz, hogy az események menetét megváltoztassák. A király és az uralkodó osztályok kapkodva keresték a kiutat, egymást váltották a kormányok. Végül elodázhatatlanná vált a választások kiírása. A parlamenti választások helyett azonban községtanácsi választásokat hirdettek: így akarták megakadályozni, hogy egy létrejövő, alkotmányozó jogú kortez kiálthassa ki a köztársaságot.

Az 1931. április 12-én rendezett községtanácsi választásokon a közösen induló köztársaságiak és szocialisták győzelmet arattak a monarchista jelölteken. Ötven tartományi székhely közül negyvenhétben a köztársasági jelöltek szerezték meg a többséget.

Amikor ismertté vált a republikánusok győzelme, a spanyol nép — különösen a nagyvárosok lakói: Madridban, Barcelonában, Bilbaóban, Sevillában és más városokban — az utcára tódult, köztársasági zászlókat lobogtatva hatalmas tömegtüntetést rendezett, jelszavuk: „Le a monarchiával! Éljen a köztársaság!"

A tüntető tömeg megnyitotta a politikai foglyok börtöneit, a középületekre kitűzték a piros-sárga-lila köztársasági lobogót.

XIII. Alfonz király lemondott, s hogy elkerülje a nép haragját, titokban elhagyta Madridot. Cartagenába utazott, ahol várta őt az „Asztúria hercege" cirkáló, hogy kifusson a nyílt tengerre, Marseille felé, s onnan tovább az olaszországi emigrációba.

1931. április 14-én — parlament hiányában — a madridi községtanács, engedve az általános forradalmi hangulatnak, kimondta a trónfosztást, és kikiáltotta a köztársaságot.

1931 júniusának végén tartották meg a nemzetgyűlési választást, amely jelentős baloldali többséget hozott. A PSOE az ország legnagyobb pártja lett 116 mandátummal. Mellette a baloldalon igen jelentős erővel szerepeltek a „szocialista radikálisok" (60 mandátum), a katalán baloldal (32), valamint Azaña republikánus pártja (27). A KP nem jutott mandátumhoz.

A jobboldalon csak a nagybirtokosokat képviselő agrárpárt szerepelt befolyásának megfelelően, és 26 mandátumot szerzett. Az összes többi jobboldali pártok, beleértve a monarchisták kü-

lönböző áramlatait és a Népi Akciót — a későbbi CEDA magvát is — összesen 25 mandátumot tudtak szerezni.

A centrumban a két legerősebb párt a jobboldali radikálisok (90 mandátum), valamint Zamora „Haladó pártja" lett. Még ugyanennek az esztendőnek a végén új alkotmányt fogadtak el. Ez biztosította a szólásszabadságot, a gyülekezési és a szervezkedési jogot. Leszögezte a nemesi kiváltságok eltörlését, az egyház és az állam szétválasztását, a nők egyenjogúságát. A törvényhozó hatalom a parlament, a kortez kezébe került, amely általános, titkos és közvetlen választások útján négyévenként választandó. Az alkotmányban tükröződött, hogy a hatalom a polgári demokrácia hívei kezébe került.

A polgári vezetés alatt álló első köztársasági kormánynak rendkívül súlyos helyzetben kellett politizálnia. A torzult szerkezetű és az európai szinttől elmaradt spanyol gazdaság éppen e tulajdonságai miatt késéssel érezte meg a gazdasági világválság sokkhatását, amely így gyakorlatilag a köztársaság kikiáltásával egy időben jelentkezett. Emellett a köztársaságnak a tényleges gazdasági és osztályerőviszonyok közepette nem volt ideje és módja bizonyos változások végrehajtására.

Vázlatosan az elmaradt, illetve félintézkedéseket a következőkben lehet összefoglalni: 1. A köztársasági-szocialista blokk tervezett ugyan radikális földreformot, de habozó és óvatoskodó politikája miatt nem hajtotta végre. 2. Ugyanez a blokk, részben Azaña pártjának befolyására, hibásan mérte fel a katolikus egyház erejét, és demagóg, „templomfelgyújtó" antiklerikalizmust hirdetett. Ez a magatartás elhomályosította a valóban jelentős és helyes intézkedéseket, például az állam és az egyház szétválasztását, s a vallásos tömegeket elfordította a köztársasági-szocialista blokktól. 3. A kormány nem hajtott végre tisztogatást a hadseregben. Azaña, aki hadügyminiszter lett, élesen antimilitarista volt, és a tisztikar gyűlölte őt. A hadsereggel szembeni ellenszenve azonban sokkal inkább szónoklatokban, semmint szervezetileg hatásos cselekedetekben nyilvánult meg. Valójában a tábornoki kar érintetlen maradt. 4. Katalónia önkormányzatot kapott, és ez kielégítette a katalán burzsoázia, egyúttal az önkormányzatért harcoló katalán nemzeti mozgalom követeléseit. A baszk és galíciai nemzeti mozgalmak önkormányzati követelései viszont kielégítetlenek maradtak, a nemzeti kérdést tehát csak felemás módon oldották meg.

Ezekhez a problémákhoz hozzájárult a spanyol oligarchia és a nagytőke kifejezett szabotázsa. Ez az aknamunka már a köztársa-

ság megalakulásának pillanatában megkezdődött, és voltaképpen mindvégig, tehát 1936 derekáig tartott.

A spanyol oligarchia és a nagytőke tudatosan törekedett arra, hogy szétrombolja az ország gazdasági életét. A tőkések önkényesen bezártak gyárakat, csökkentették a fizetéseket, mértéktelenül emelték a lakbéreket, hogy mesterségesen kiélezzék a társadalmi konfliktusokat. Egyértelműen a tőke szabotázsának is tulajdonítható, hogy (a monarchia utolsó esztendejét 100-nak véve) már a köztársaság első két esztendejében 82-re esett a spanyol ipari termelés indexe. A köztársasági időszak végére ez az index pedig csak 76 volt.

Ha lehet, még világosabb képet mutatott a részvényárfolyamok alakulása, amelyek indexe (ismét 100-nak véve a monarchia utolsó esztendejének szintjét) 1936-ban alig érte el a 56-ot. Ezzel egy időben a pezeta a köztársasági korszak hat éve alatt értékének felét elvesztette, és ezekben az években óriási — számokban soha ki nem fejezett — mértéket öltött a tőke menekülése Spanyolországból. Mindezt sem a köztársaság gazdaságpolitikájának tévedéseivel, sem a világválság hatásaival nem lehetett magyarázni.

Spanyolország sajátos történelmi helyzetében e tényezők destabilizáló hatása a hadsereget különösen veszélyessé tette. Már említés történt arról, hogy a spanyol tiszti- és tábornoki kar olyan tradíciót örökölt, amelynek alapján a nemzeti értékek és a szuverenitás, valamint a centralizált spanyol államszervezet letéteményesének tekintette magát. A köztársaság félintézkedései is úgy minősültek e tisztikar szemében, mintha a hadsereg szerepe ellen alapvető és gyökeres támadás indult volna. A tisztikar megoszlott ugyan, ennek a megoszlásnak az alapja azonban egyszerűen az volt, hogy a tisztek egy része úgy vélte: a törvényes kormánynak kell engedelmeskednie. Ez pedig vitathatatlanul a köztársaság kormánya volt. A megoszlás azonban mindenképpen úgy történt, hogy az egyértelműen konzervatív tiszti- és tábornoki kar abszolút többsége a köztársaság ellenfelei felé sodródott. Ezen belül különösen negatív tényező volt, hogy a hadsereg vezető tisztjeinek nagy része részt vett az észak-afrikai gyarmati háborúban. Ez volt az a terület, ahol megízlelhették a katonai hatalom gátlástalan gyakorlásának lehetőségeit. Egyben itt csillant fel számukra a gyors előrehaladás esélye is. Így alakult ki az „afrikai tisztek" veszélyes szövetsége, s e szövetség ütőképességét fokozta, hogy két olyan katonai erő is volt kezükben, amely nem sorozott katonákból állott, hanem „professzionistákból". Ez a két erő az

idegenlégió és a félkatonai-félrendőri jellegű mór hadosztályok; a marokkói katonákból álló úgynevezett „afrikai hadsereg".

A tisztikar puccshajlandóságának első jele volt 1932-ben Sanjurjo[4] tábornok felkelési kísérlete, akinek már ekkor voltak kapcsolatai a német fasizmussal. A köztársasági időszak „felmenő ágában" ezt a puccskísérletet gyorsan leverték, de Sanjurjo továbbra is a tisztikar összeesküvő csoportjainak vezető egyénisége maradt. A másik ilyen kulcsember Mola tábornok volt, aki Primo de Rivera katonai diktatúrája alatt az állambiztonsági hálózat élén állott, s akit éppen ezért a republikánusok különösen gyűlöltek. A köztársasági kormány szavakban kifejezett éles militarista-ellenessége a vázolt ingadozások miatt nem vezetett határozott cselekedetekhez. Sohasem történt intézményes kísérlet a tisztikar politikai befolyásának megtörésére, és a köztársaság utolsó két évében már világos volt, hogy a hadsereg tábornoki kara új, átfogó összeesküvésre készül. Csak az időzítés volt kétséges.

Ilyen előzmények után viszonylag rendkívül gyorsan kibontakozott a jobboldal politikai ellentámadása. Ez számszerűen is mérhető volt az 1933 novemberében tartott választásokon. A jobboldalon immár új szervezeti köntösében fellépő CEDA 115 mandátumot szerezve az ország legerősebb pártja lett, és a többi jobboldali pártok is megerősödtek. A Centrum pártjai közül a jobboldal szövetségesének tekinthető radikálisok 102 mandátumot szerezve az ország második legnagyobb pártjává emelkedtek, és korrupt vezetőjük, Lerroux a miniszterelnöki székből vezethette a jobboldal ellentámadását. A balszárnyon a PSOE jóformán összeomlott. 116 mandátum helyett mindössze 58-at volt képes szerezni. A katalán jobboldal még némileg tartotta magát, Azaña republikánus pártja azonban összeomlott. A Spanyol KP ezen a választáson már bejutott ugyan a parlamentbe, de mindössze egyetlen mandátummal.

Az 1933. novemberi választások után következő két esztendő a „fekete" jelzőt kapta, és így „bienio negro" néven vonult be a spanyol történelembe. Ezt a két évet kiélezett osztályösszecsapások jellemezték, amelyek legsúlyosabb ütközete az asztúriai munkásfelkelés volt 1934-ben. Ennek a leverésében vezető szerep jutott Francónak, aki egyébként már 1917 derekán, az asztúriai nagy bányászsztrájk idején is a mozgalmat letörő katonai osztagok egyikének parancsnoka volt. Franco legalábbis formálisan nem csatlakozott Sanjurjo tábornok katonai puccskísérletéhez, és ezt követően még a köztársaság első kormánya kinevezte a Baleári-szigetek katonai parancsnokává. A jobboldal 1933-as választási

győzelme után léptették elő tábornokká, és másodszor is rábízták Asztúria tartományban a munkásmozgalom hóhérának szerepét. Franco a politikai sztrájk letörésére Marokkóból Asztúriába dobott át három idegenlégiós hadosztályt. Két héten át a légió és a légiósok alá rendelt segédcsapatok példátlan kegyetlenséggel kínozták Asztúria népét. A kivégzéseknek, a gyújtogatásoknak, a bányászasszonyok megerőszakolásának valóságos orgiája volt ez. Sőt Franco még arra is utasítást adott, hogy az asztúriai Gijon kikötőváros előtt horgonyzó cirkáló szétlője a kikötőváros munkásnegyedét. (A cirkálót egyébként „Szabadság"-nak hívták.)

Végül megtört a sztrájk, a bányászszakszervezet főtitkára felhívta a munkásokat a fegyverletételre. A hadsereg azonban ezután is még egy hétig folytatta a gátlástalan megtorlást. S amikor végül Franco megállította a megtorló műveleteket, iszonyú volt a munkások vesztesége: 1500 halott, 3000 sebesült, s 25 000 embert tartóztattak le.

Az asztúriai felkelés leverése után Francót 1935 februárjában a marokkói csapatok főparancsnokává, 1935 májusában pedig a szárazföldi hadsereg vezérkari főnökévé nevezték ki.

Nem tudni, hogy alakult volna a helyzet, ha az 1933. novemberi választások által létrehozott jobboldali köztársasági keretek között tart tovább a hatalmi központ jobbra csúszása. Ez a folyamat ugyanis 1936 elején megállt, miután Lerroux miniszterelnök egy kínos és védhetetlen korrupciós ügybe keveredett. Zamora köztársasági elnök ezt követően kénytelen volt kiírni az általános választásokat. Így kerülhetett sor 1936. február 16-án a köztársasági korszak harmadik és utolsó választására. (Egyben az utolsó demokratikus parlamenti erőpróbára 1936 és 1977 között.) Ezen a választáson a baloldal ismét megerősödött, a jobboldal pedig visszaesett — de az első választáson kialakult kedvező helyzetbe az inga mégsem lendült vissza. A balszárnyon a szocialista PSOE újra magához tért, és 99 mandátummal megint az ország legnagyobb pártja lett. Igen nagy mértékben megerősödött a radikális köztársasági baloldal, Azaña pártja. Mindenekelőtt azért, mert Azaña a kor szocialista vezetőinél is élesebb antimilitaristának számított, és a hadsereg brutális fellépése széles tömegeket sodort az ő pártjának soraiba. Megerősödött a baloldal szövetségi rendszeréhez tartozó katalán nemzeti mozgalom is, amely 36 képviselői helyet kapott. A balszárnyon a kommunisták addigi legnagyobb sikerüket érték el. 17 mandátumot szereztek, de még így is a viszonylag legkisebb baloldali formációnak számítottak. A jobb-

szárnyon továbbra is Gil Robles pártja, a CEDA számított vezető erőnek 88 mandátummal.

Ezeknek a választásoknak azonban volt egy minőségileg új jellemvonásuk. Nevezetesen az, hogy a baloldali pártok Népfrontba (Frente Popular) tömörültek. Ennek létrejöttében meghatározó szerepe volt az ekkor már gyorsan erősödő Spanyol Kommunista Pártnak. Az SKP nyílt levélben kérte a szocialistákat, az anarchistákat, a köztársaságiakat, hogy teremtsék meg az antifasiszta erők egységfrontját. Javaslatuk a Komintern VII. kongresszusának határozatán alapult.

A kommunisták javaslata magában foglalta a spanyol nép alapvető követeléseit — azaz a földkérdés megoldását, a nemzetiségek önrendelkezési jogát, a munkaviszony, az életszínvonal javítását. Követelte a párt a politikai foglyok azonnali szabadon bocsátását is.

A kommunistáknak az egységfrontért folytatott harca eredménnyel járt. 1936. január 15-én a baloldali szervezetek és pártok közös blokkot alakítottak, és létrehozták a népfrontkormányt.

Ezzel párhuzamosan a népfronttal szemben a jobboldali reakció pártjai, élükön a CEDA-val ugyancsak választási szövetségbe tömörültek Nemzeti Front (Frente Nacional) néven. A köztársasági korszak harmadik és egyben utolsó parlamenti választásán így a Népfront összesen 278, a Nemzeti Front pedig 137 mandátumot szerzett. Kettejük között a centrum 56 mandátumra zsugorodott, tehát a politikai polarizáció megerősödött. Még élesebb volt a „két Spanyolország" szembenállása a szavazatok tekintetében. Négymillió-nyolcszázezer népfrontszavazat állott szemben a jobboldali koalíció négymillió szavazatával. A „két Spanyolország" tehát hallatlan hevességgel konfrontálódott egymással.

A népfrontválasztás inkább meggyorsította, semmint gátolta a köztársaság elleni összeesküvés kibontakozását. Ennek természetesen a nemzetközi környezet is kedvezett. A választás után alig három héttel vonultak be Hitler csapatai a Rajna-vidékre, az olasz fasizmus abesszíniai agressziójával kapcsolatban pedig ekkor már a félszívvel megkezdett szankciós politika kudarca bizonyította: a Nyugat vezető hatalmai a „semlegesség", a „be nem avatkozás" és a fasizmus szférájában mozognak; nem hajlandók radikális lépésekkel gátat vetni a fasizmus terjedésének.

Az Európában előretörő fasizmus egyértelműen felismerte a köztársaság ellen törő spanyol puccsista erőkben a potenciális szövetségest — annak ellenére, hogy a spanyol viszonyok között

egyértelműen a reguláris hadsereg volt a készülődő lázadás fő bázisa.

A köztársasági kormány érzékelte a veszélyt, de csak arra volt ereje, hogy a legveszélyesebb tábornokokat távol tartsa Madridtól. Mint utóbb oly tragikusan kiderült, ez csak félintézkedés volt. Mola tábornokot Navarrába, Pamplona városába helyezték át, holott Navarra volt a szélsőjobboldali monarchisták egyik támaszpontja. Ideális lehetőség kínálkozott itt a puccs előkészítésére. Egy másik régi összeesküvőt, Goded tábornokot a Baleári-szigetekre küldték katonai parancsnoknak, Franco pedig a Kanári-szigetek katonai parancsnoka lett. A puccs előkészítésének szálai Mola kezében futottak össze. Amint közeledett 1936 végzetes nyara, úgy érlelődött a lázadás is. Mola tábornok volt a fő szervező, aki a tábornoki kar taktikáját egyeztette a különböző árnyalatú monarchista mozgalmakkal és a köztársaság más ellenségeivel. Mola volt az, aki a fasiszta Falange osztagaival szervezett kapcsolatot épített ki.

Ha Mola is volt a fő szervező, a puccs tényleges vezetőjének ekkor még továbbra is Sanjurjo tábornokot tekintették, aki ebben az időszakban Portugáliában tartózkodott. Sanjurjo volt az, aki az előkészítés egy meghatározott szakaszában a fasiszta Falange vezérének, José Antonio Primo de Riverának a társaságában Berlinbe utazott, és egyezményt kötött a náci párt vezetőivel. Ebben Hitler gyakorlatilag elkötelezte magát a köztársaság elleni lázadás fegyveres támogatására. Hasonló egyezményt kötöttek Mussolinival is.

Közvetlenül a lázadás kirobbanása előtt a spanyol légierő egyik repülőgépe kapott utasítást arra, hogy Sanjurjo tábornokot Portugáliából az összeesküvés legfőbb szervezőjének, Mola tábornoknak a főhadiszállására vigye. A repülőgép a felszálláskor lezuhant. Sanjurjo meghalt. Így „szabaddá vált az út" Franco számára, aki 24 órával korábban Észak-Afrikából rádiónyilatkozatban jelentette be csatlakozását a katonai összeesküvéshez. Sanjurjo halála után Franco volt az első az összeesküvő tábornokok közül, aki a marokkói rádióban személyesen segítségért folyamodott Hitlerhez és Mussolinihoz, s ő volt az, akinek a két diktátor válaszolt. Így voltaképpen Berlin és Róma „de facto" elismerték Franco vezető szerepét, még mielőtt a puccsisták döntöttek volna formálisan arról, hogy ki legyen a lázadás fővezére.

Ilyen előzmények után kezdődött meg a fasiszta katonai lázadás 1936. július 17-én Marokkó spanyol zónájában, majd a július 17-éről 18-ra virradó éjjel Spanyolország területén. Meg-

kezdődött a két és fél esztendeig tartó véres polgárháború korszaka. A lázadás utáni első hetek-hónapok nemzetközi légkörét eleve meghatározta egyfelől a német és olasz fasizmus agresszív és direkt beavatkozása, amely szerves része volt a fasiszta erők európai előretörésének. A másik oldalon – ugyancsak az 1920-as évek közepétől kezdve kialakult magatartás részeként – Anglia a legnagyobb határozottsággal, Franciaország pedig ingadozva, de az angol konzervatívok által meghatározott vonalat követve — az úgynevezett „be nem avatkozás" politikáját gyakorolta. Ez olyan tényező volt, amely a polgárháború egész korszakában biztosította a katonai lázadás számára (figyelembe véve Spanyolország geopolitikai helyzetét) a növekvő katonai fölényt.

A Szovjetunió cselekvési korlátai abban az időszakban különösen szigorúak és körülhatároltak voltak. A spanyol polgárháború kezdetén, 1936 augusztusában a Szovjetunió is csatlakozott a benemavatkozási egyezményhez, és öt nappal később Sztálin megtiltotta minden Spanyolországba induló hadianyag szállítását. A benemavatkozási egyezményhez való szovjet csatlakozás egyik indítóoka az a meggyőződés volt, hogy ha valóban megtartják a részt vevő felek — köztük a náci Németország és a fasiszta Olaszország — az egyezmény rendelkezéseit, akkor Spanyolország belső erőviszonyai esélyt adhatnak a kormánynak a lázadás leverésére. A szovjet döntésben azonban emellett szerepet játszott az is, hogy az 1936—1938 közötti évek a Litvinov nevével fémjelzett kollektív biztonsági politika keresésének legaktívabb évei voltak. A Szovjetunió, amely a fasiszta Németországgal szemben Anglia és Franciaország szövetségét kereste, ebben a kérdésben összehangolta politikáját e két hatalommal.

E formális összehangolás azonban nem változtatott azon, hogy amikor a szovjet kormány számára világossá vált a nyílt német és olasz beavatkozás és a nyugati hatalmak passzivitása, akkor mind a Komintern szervezetén keresztül, mind pedig szovjet fegyverszállítások formájában a köztársaság támogatása mellett döntöttek. Mind emberi (szovjet tisztek, mint katonai és politikai tanácsadók; a nemzetközi brigádok megszervezése), mind pedig anyagi vonatkozásban a Szovjetunió, illetve a nemzetközi kommunista mozgalom lett végül is a lázadás ellen élethalálharcot vívó Spanyol Köztársaság nemzetközi támogatásának egyetlen szervezője.

A POLGÁRHÁBORÚ KEZDETI IDŐSZAKA

A monarchista tábornokok, a köztársasággal szemben ellenséges érzelmeket tápláló tisztek Spanyolország nagy katonai központjaiban késedelem nélkül csatlakoztak a lázadókhoz.

Franco tábornok 1936. július 19-én érkezett Marokkóba.

Mola tábornok Burgosban, Fanjul Madridban, Goded Barcelonában állt az ellenforradalmárok élére. Fellázadtak San Sebastianban, Toledóban és Albacetében az ott állomásozó marokkói egységek is. Még azok a tábornokok is csatlakoztak, akik korábban mérsékelt köztársasági színezetűnek tüntették fel magukat, mint például Cabanellas Zaragozában, Queipo de Llano Sevillában és Aranda Oviedóban.

A flotta nem csatlakozott a lázadáshoz, egyrészt a matrózok forradalmi magatartása, másrészt a tisztek ingadozása miatt. Csupán két hajó pártolt át a felkelőkhöz.

Hű maradt a köztársasághoz a légierő nagy része is. Ebben nem kis szerepe volt a légierő parancsnokának, a legendás hírű Ignacio Hidalgo de Cisnerosnak[5], a ragyogó tehetségű katonának.

Mire építették tervüket a lázadók, amikor elkezdték harcukat a köztársaság ellen?

A fasiszták elsősorban arra alapozták reményeiket, hogy mögöttük áll a monarchista tisztikar, amely a hadsereg összlétszámához viszonyítva számottevő erőt jelentett.

A köztársaság 1931. évi kikiáltását követő létszámcsökkentések után — 1934-es adatok szerint — a spanyol hadsereg 7255 tisztből, 3728 altisztből és 102 763 legénységi állományú katonából állt. A tartalékosok száma 1 millió 800 ezer fő volt. A gyarmati haderő 1404 tisztből, 668 altisztből, 22 966 főnyi fehér és 8919 főnyi színes bőrű legénységből állt.

Jellemző a spanyol állapotokra, hogy amíg az iskolákban 100

gyermekre 1 tanító jutott — a hadsereg minden száz katonájára 14 tiszt.

Franco számíthatott továbbá a 22 000 fős Guardia Civil — a csendőrség — túlnyomó részére, valamint a határőrségre és a vámőrségre, amelynek létszáma 1936-ban 16 000 fő volt.

A spanyol tábornoki és tisztikar döntő hányada valóban csatlakozott is Francóhoz.

1936 nyarán, nem sokkal a lázadás előtt erősen csökkentették a spanyol hadosztályok létszámát, csak a kereteket tartották meg. Ily módon 1936 júniusában az anyaországban 40 000, az idegenlégióban 25 000, a marokkói egységnél pedig 8725 fő volt a legénységi állományúak száma.[6]

Az Ibériai-félsziget spanyol területén 1936 júniusában nyolc ilyen csökkentett létszámú hadosztály állomásozott, közülük öt a lázadók által megszállt területen. Ezek a reguláris hadosztályok nem képviseltek számottevő katonai erőt, harcértékük ráadásul tovább csökkent azzal, hogy a puccsot követő napokban, a szökések következtében létszámuk is jelentősen leapadt.

A tisztikaron kívül Francót támogatta a burzsoáziának az a része is, amely a régi monarchista állapotokat kívánta vissza, valamint a klérus, az egyház birtokait féltő magas rangú papi személyek, akik nagy befolyással voltak a vallásos, paraszti tömegekre.

A spanyol munkásosztály a fasiszta lázadás első megnyilvánulására azonnal megmozdult, és sztrájkba lépett. Az utcákra tüntető tömeg özönlött. Az árulókat szidalmazó nép követelte, hogy a kormány a legerélyesebben lépjen fel a lázadók ellen, és semmisítse meg őket.

Két lehetőség állt a Spanyol Köztársaság előtt: vagy felfegyverzi a népet, vagy a fasizmus győzni fog.

Mivel Casares Quiroga[7] kormánya egyiket sem akarta, egyszerűen lemondott. Az új kormány megalakítására Martínez Barrio[8] kapott megbízást. A miniszterelnök közölte, hogy kormánya névsorát csak később hozza nyilvánosságra. Barrio mindössze néhány óráig volt miniszterelnök, de ez idő alatt máris felajánlotta a hadügyminiszteri tárcát Mola tábornoknak, a lázadás egyik fő szervezőjének... A spanyol nép azonban tudta, hogy itt az ő köztársaságáról, az ő jövőjéről van szó. Ezért kivonult az utcára, megszállta a főváros központi fekvésű terét, a „Puerta del Sol"-t, és a kormányzósági palota előtt követelte:

„Harc a fasiszták ellen! Fegyvert a nép kezébe!"

Ez a népi elhatározás a polgári köztársasági pártot arra kény-

szerítette, hogy lemondjon tárgyalási és fegyverletételi terveiről. Martínez Barriónak távoznia kellett a miniszterelnöki székből, José Giral[9] alakított kormányt, köztársasági politikusokból. Kabinetjéből hiányoztak ugyan a munkáspártok képviselői, ám kész volt felvenni a harcot a lázadókkal. Az új kormány elnyerte a tömegek bizalmát, közleményei fellelkesítették az embereket.

A Giral-kormány hivatalba lépésekor, július 18-án este felhangzott a madridi rádióban Dolores Ibarruri hangja. Ez a szenvedélyes, csengő hang, amelyet olyan jól ismert és annyira szeretett Spanyolország dolgozó népe, az egész országot bejárta. La Pasionaria leleplezte a fasiszta lázadást, és fegyverbe szólította a spanyol népet. Ekkor született meg a harci jelszó, amely utóbb annyiszor hangzott fel a spanyol szabadságharc csatatereinek:

„El fascismo no pasará!" — A fasizmus nem tör át!"

A kommunista párt szavára, Dolores Ibarruri felhívására a spanyol nép fegyvert követelt jogos önvédelmére. A pártházak és a szakszervezetek székházai toborzóirodákká, a népi milícia szülőházaivá változtak. A munkás- és a köztársasági pártok képviselői nagygyűléseket tartottak, fegyverbe hívó felhívások, riadószózatok hangzottak el. A kommunista párt vezetői szoros kapcsolatot tartottak a frontokkal. José Díaz, Dolores Ibarruri és az egész Központi Vezetőség az első vonalban, az arcvonalon tartózkodott. A kommunistákkal vállvetve harcoltak az Egyesült Szocialista Ifjúsági Szövetség vezetői.

Először fordult elő a spanyol nép történetében, hogy a munkások és parasztok saját szabadságukért ragadtak fegyvert. Férfiak és nők ezrei sorakoztak a toborzóirodák helyiségei előtt, és siettek minél előbb útját állni a lázadóknak.

Elkeseredett harcok bontakoztak ki mindenütt. Július 19-én Madridban a lázadók a Montaña laktanyában barikádozták el magukat, de a kormányhoz hű erők tüzérséget és néhány bombázó repülőgépet is bevetettek ellenük. A tüzérségi tűz és a bombatámadás után köztársasági érzelmű férfiak és nők halált megvető bátorsággal betörték a kapukat, megadásra kényszerítették a lázadókat, és foglyul ejtették Fanjul tábornokot is.

Madridban a köztársasághoz hű tisztek egy kis csoportjának jelentős tette volt a 6. gyalogezred és az egyik harckocsiezred lázadásának meghiúsítása. Bravúros módon elfoglalták a laktanyákat, és átvették a két ezred parancsnokságát. Az 1. gyalogezred kaszárnyájába kommunista vezetők mentek be, és agitációjuk nyomán az egész ezred a köztársaság oldalára állt. Milicisták törték meg a Carabanchel laktanyában fellázadt tüzérezred ellen-

állását. Ezekben az órákban értek be annak a több évi munkának a gyümölcsei, amelyet a kommunista párt a hadsereg körében folytatott, valamint az, hogy a pártnak évek óta szervezett milíciája volt. (Egyébként hosszú hónapok óta szinte minden pártnak volt már akkor milíciája.)

A Montaña és a Carabanchel laktanya falainál a spanyol nép szabadságharcának első névtelen hősei estek el. E harcokban a néptömegek hősiessége és elszántsága nyilvánult meg: eltökélték, hogy a köztársaságot, a demokratikus szabadságjogokat minden áron megvédelmezik. (A Montaña laktanyára Franco később sem szívesen gondolt. Miután 1939. március 28-án Madrid elesett, a romos laktanya épületét lebontatta, hogy ne is emlékeztesse a lázadók első kudarcára.)

Az a tény, hogy a fasiszta lázadást a fővárosban sikerült szétzúzni, megszilárdította a tömegekben a saját erejükbe vetett hitet, fokozta optimizmusukat. A kommunista párt azonban óva intett mindenkit az elbizakodottságtól. Azt magyarázta, hogy az első győzelem nem jelenti a háború megnyerését, a fővárost fenyegető veszély még nem múlt el.

Hasonlóképpen verték le a zendülést Barcelonában, ahol két napig tartó küzdelem után számolták fel az ellenforradalmat. Az egyik fellázadt barcelonai ezred, tisztjei vezetésével, megszállta a város központi terét, a Plaza de Cataluñát. A hazafias erők azonban bekerítették őket, és arra kényszerítették a lázadókat, hogy a téren és a Grand Hotel előtt elbarikádozzák magukat. Július 20-án reggelre a barcelonai helyőrség lázadói elvesztették legfontosabb pozícióikat. Délután hat órakor kitűzték a fehér zászlót a katonai körzetparancsnokság épületére, ahol a lázadó Goded tábornok főhadiszállása volt. Rövidesen Katalónia más helyőrségeiben is felszámolták a fasiszta lázadást.

A lázadók tervei egy sor más városban is kudarcot vallottak. Valenciát több napon át fenyegette a fasiszta veszély, de a munkásságnak és a környék parasztságának együttes demonstrációja nagy hatást gyakorolt a katonákra, így ők is a nép oldalára álltak. A kaszárnyák szinte ellenállás nélkül kerültek a nép kezébe. Ennek volt köszönhető, hogy az Ibériai-félsziget keleti partvidéke teljes egészében a köztársaság kezén maradt.

A fasiszta megmozdulás más központjaiban, egyebek között Sevillában, Zaragozában, Valladolidban és Burgosban már kevésbé simán folytak le az események. Itt a reakciós tisztek elhagyták a laktanyákat, és kihirdették a hadiállapotot. Munkásokat és köztársasági érzelmű hazafiakat tartóztattak le és gyilkoltak meg.

Fegyvereseik megrohamozták a köztársasági intézményeket és a munkások politikai szervezeteit. E városokban a veszély teljes nagyságában mutatkozott meg: világossá vált, hogy a fasiszta erők fegyveres ellenforradalmi lázadást robbantottak ki a Spanyol Köztársaság ellen. Noha a fő központokban az ellenforradalmat elfojtották, a lázadók még sok helyütt ellenállást fejtettek ki. Súlyos harcok folytak Andalúziában és Extremadurában. Sevillában, Cádizban, Granadában és Andalúzia számos helységében csak a marokkói csapatok és az afrikai idegenlégió segítségével tudtak felülkerekedni a fasiszták.

Az első népi egységeket a politikai pártok és a szakszervezetek funkcionáriusai vezették. A párt- és szakszervezetek egyik napról a másikra katonai szervezetté változtak át. A népi milícia első egységeit columnának, oszlopnak, alegységeit pedig a régi római hadszervezetek mintájára centuriának nevezték. Az első harci egységek Makszim Gorkij és Karl Marx nevét viselték. Kezdetben még nem előre kidolgozott terv szerint működtek, hanem a pillanatnyi szükség parancsa szabta meg tényked ésüket. Pótlásról, szállításról, fegyverről és lőszerről ugyanazok a pártok és szakszervezetek gondoskodtak, amelyek felállították őket. A pártok szerinti zászlóaljak és csoportok szervezése felaprózta a köztársaság katonai erejét, hiányzott az együttműködés is, mégis ezek a columnák és centuriák voltak azok az erők, amelyek együttműködve a kormányhű reguláris csapatokkal néhány nap leforgása alatt megtisztították a lázadóktól Madridot és Barcelonát, leverték a fasisztákat Valenciában, Cartagenában, Malagában, Murciában, Alicantéban, Santanderben, Bilbaóban, Almeríában, Ciudad Realban és Jaénban. Már a lázadás előtt, július első napjaiban letartóztatták a spanyol fasiszta párt megalapítóját, José Antonio Primo de Riverát, és más falangista vezetőket.

Ezekben a napokban szervezték meg a híres Ötödik Ezredet, a Quinto Regimientót is, amely a kommunista párt katonai szervezetét képezte. E szervezetnek csak a neve volt ezred, a valóságban parancsnokság, kiképzőbázis volt, amely harci egységeket szervezett, és folyamatosan a frontra indította őket, hogy útját állják a lázadóknak. Ily módon a kommunista párt 70 ezer emberét mozgósította és küldte harcba a fasizmus ellen.

Madrid s a többi város utcái katonai táborokká lettek. A nők is fegyvert fogtak, s ez nagy lelkesedést keltett a népben. Az első napok eredményei teljes egészében a nép hősi elszántságának és szilárd harci akaratának köszönhetők. Felszabadult a fasiszták uralma alól Alcalá de Henares, július 24-én pedig Guadalajara is.

A népi milícia egységei ezután Sigüenza, Teruel és Albacete felé vonultak, hogy ezeket a helységeket is felszabadítsák a fasisztáktól. Barcelonából, ahol a rend már korábban helyreállt, a milícia columnái és centuriái Aragónia felszabadítására siettek, Madridból pedig a Sierra felé meneteltek, hogy útját álljják az ellenségnek.

Július utolsó napjaira kialakultak az arcvonalak. A spanyol munkások és parasztok visszaszorították a fasiszta felkelést. Most már tisztán lehetett látni, hogy mely területek, városok jutottak a lázadó tábornokok birtokába, és melyek azok, amelyekben a köztársaság erői szilárdan megvetették lábukat. Spanyolország mintegy kétharmada, benne a főváros, valamint több fontosabb központ a köztársaságiak uralma alatt állt.

Spanyolország nagy részén tehát leverték a lázadást, mégpedig azért, mert a fasiszták elszámították magukat. Nem mérték föl, hogy milyen erőt képvisel az antifasiszta népfront, noha a lázadó tábornokok és főtisztek többsége már jó néhány puccsban szerzett tapasztalatokat. Ezért történhetett meg, hogy a felkelést követő napokban a lázadó katonai egységek teljesen elszigetelődtek.

A Spanyolországban akkreditált harminckét követség közül harminc a harc várható kimeneteléről olyan táviratot küldött kormányának, amely szerint a köztársaságiak győzelme biztos. Ilyen értelmű jelentést küldött Berlinbe a madridi német követség is.

Ha a lázadók csak a saját erejükre támaszkodnak, valószínűleg csupán néhány napig, esetleg egy-két hétig tarthatták volna magukat.

INTERVENCIÓ ÉS BE NEM AVATKOZÁS

A spanyol nép harca a félsziget nagy részén keresztülhúzta a lázadók számítását, a kudarc nyilvánvalóvá vált. A madridi német követség tanácsosa, Schwendemann, július 25-én táviratban jelentette: „Hacsak nem történik valami előre nem látható dolog, a hadi helyzet alapján nehéz volna feltételezni, hogy a felkelők győznek..."[10]

Hitler és Mussolini, hogy a lázadók vereségét megakadályozzák, habozás nélkül az intervenció mellett döntöttek.

A fasizmus 1933 óta nemzetközi méretekben megerősödött. Mindenütt támadólag lépett fel a demokrácia, a haladás és a munkásmozgalom ellen. Németország és Olaszország mellett minden országban megvoltak a rohamcsapatai: a francia tűzkeresztesek, a román vasgárdisták, a belga rexisták, a magyar nyilaskeresztesek, Spanyolországban pedig a Falange. A német és az olasz fasizmus belső helyzetének megszilárdítása után immár külső terjeszkedésre törekedett. Új piacok és nyersanyag-lelőhelyek megszervezésével akarta megszilárdítani helyzetét a világban, egyúttal néptömegeiknek külpolitikai sikereket kívánt felmutatni. A fasiszta politika állandóan újabb és újabb agresszív akciókat hajtott végre, egészen 1939-ig, amikor Lengyelország megtámadásával kirobbantotta a második világháborút.

A két fasiszta hatalom tudatosan törekedett a versailles-i békeszerződés felbontására. Sorozatosan engedményekre kényszerítették a burzsoá demokratikus kormányokat, és mindenütt támogatták a fasiszta csoportokat.

Ennek az agresszív támadó politikának közbeeső állomása volt Németország kilépése a Népszövetségből 1933-ban, Barthou és Dolfuss meggyilkolása 1934-ben, Abesszínia lerohanása 1935–1936-ban, az angol–német flottaegyezmény, valamint a német újrafelfegyverzés nyílt elismertetése, a Ruhr-vidék megszállása

1936 márciusában. A következő láncszem a német–olasz fasizmus támadó politikájában Spanyolország volt. Mindketten érdekeltek voltak abban, hogy Spanyolországban velük szövetséges és tőlük függő fasiszta diktatúra jusson hatalomra, s egyúttal megsemmisítsék a spanyol népfrontot, amely a munkásosztály és a demokratikus erők egységét testesítette meg, és más országok dolgozóinak is példát mutatott arra, hogyan harcoljanak a fasizmus ellen.

A német és az olasz fasiszták számára ugyanakkor nemcsak politikai, hanem gazdasági okokból is fontos volt a beavatkozás. Spanyolország nyersanyagforrásai és a kedvező tőkebefektetés lehetősége sokat nyomott a latban. Elsősorban olyan nyersanyagok miatt kecsegtetett nagy reményekkel, mint a wolfram, a higany, a pirit, a cink, az ólom, a kálium, valamint a réz és a szén. Németország számára jelentős volt a spanyol mezőgazdasági export is.

A politikai és a gazdasági okokon kívül szerepet játszottak hadászati megfontolások is. Berlin és Róma fasiszta urainak fontos volt, hogy a „nagy háborút" kedvező pozícióból indíthassák meg. Intervenciójuknak egyben a második világháborút megelőző „nagygyakorlat" szerepét is szánták. A fasiszta hadvezetés itt próbálta ki új fegyvereit. A spanyol polgárháborúban a két fasiszta állam légierejének és hajóhadának döntő többsége, több gyalogos- és tüzéregység, valamint harckocsi-alegység is részt vett.

A német és olasz fegyver- és csapatszállítások nem maradhattak titokban, bár a háború kezdeti időszakában a külföld előtt igyekeztek tagadni. Később azonban cinikusan beismerték, és beszéltek is a beavatkozás mértékéről, céljairól, eredményeiről. Reichenau hitlerista tábornok például 1938-ban a náci katonai vezetők számára tartott értekezleten ilyen kijelentéseket tett:

„Hiba lenne a spanyol háborút másodrendűnek tekinteni. Spanyolország sok mindenre megtanított bennünket: ott jöttünk rá katonai hibáinkra... a spanyolországi harc nemcsak rendkívül értékes hadiiskola, hanem ragyogó politika is volt.

... a háborúra való gondos és rendszeres felkészülés feltétlenül megköveteli, hogy beférkőzzünk az ellenség táborába, szárazföldi és tengeri vonalaiba – egyszóval mindenüvé, ahol olyan erői vannak, amelyekkel a háború esetén számolni kell.

...Spanyolországi harcunk révén sikerült lábunkat megvetnünk Anglia és Franciaország fő hadászati vonalain... spanyolországi pozíciónk segítségével kedvező helyzetben vagyunk, mert

birtokunkban vannak a hadászati körzet létfontosságú pontjai. Segítségére voltunk Franco tábornoknak abban, hogy messzehordó lövegeket állítson fel Gibraltárral szemben Algecirasnál és az afrikai parton Ceuta környékén. Ezek az ütegek igen hasznosak lehetnek, ha arról lesz szó, hogy átvágjuk a franciák és az angolok számára létfontosságú vonalakat.

Ebben van a spanyolországi beavatkozás legfőbb jelentősége."[11]

A spanyol polgárháborút tehát kísérleti terepnek is tekintették. Ezt bizonyítja Rodolfo Graziani olasz fasiszta tábornoknak, Mussolini bizalmasának hangzatos kijelentése is:

„Spanyolország csak a területet bocsátja rendelkezésünkre, a háborút mi csináljuk!"[12]

A német—olasz katonai intervenció három szakaszra tagolódik. Az első a fasiszta támadást megelőző időszakra nyúlik vissza, amikor Sanjurjo tábornok, José Antonio Primo de Rivera, valamint Juan March[13] — a hírhedt csempész és fegyverkereskedő, sokszoros milliomos, az ellenforradalmár puccsisták pénzügyi embere — Berlinben és Rómában jártak, és tárgyalásokat folytattak a két ország fasiszta vezetőivel. Ez az előkészítés időszaka volt. A fasiszta kémszolgálat ekkor már egész Spanyolországot behálózta. A nácik jó előre jelentős hídfőállásokat építettek ki, amelyeket a későbbiek során gazdagon kiaknáztak. Az előkészítésből jócskán kivette részét a német és az olasz vezérkar is. Olaszországban létrehozták a Spanyolországi Hadműveletek Bizottságát, Németországban pedig a vezérkar különleges bizottságot alakított erre, amelyet W-törzsnek neveztek.[14]

A német—olasz intervenció második szakaszát 1936 júliusa—októbere jelenti. Ebben a periódusban az intervenció fő megnyilvánulási formája a katonai szállítás és Franco hadseregének hadianyaggal való feltöltése volt.

A júliusi fasiszta lázadás, bár alaposan előkészítették, és a szárazföldi helyőrségek nagy része, a spanyol katonatisztek túlnyomó többsége a lázadók oldalán állt, kudarcot vallott. Valamennyi nagyváros és jelentősebb ipari központ a köztársasági erők kezén maradt. A megalakult munkásmilíciák megkezdték támadásaikat a fasiszták ellen. A lázadás két fő pontját, Sevillát és Burgost elszigetelték egymástól. Ekkor lépett közbe Berlin és Róma, hogy megmentse Francót a biztos bukástól.

A súlyos nehézségek láttán Franco azonnal riadóztatta szövetségeseit. A spanyol marokkói német kémszolgálat vezetője július végén Berlinbe utazott, hogy jelentést tegyen Canaris tengernagynak, a német kémszolgálat főnökének. Canaris Franco meg-

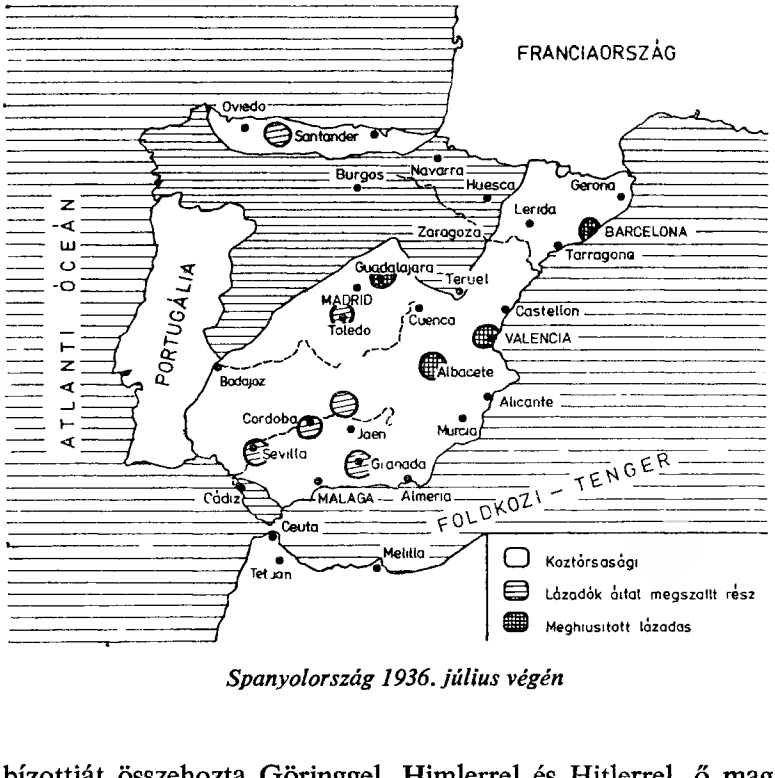

Spanyolország 1936. július végén

bízottját összehozta Göringgel, Himlerrel és Hitlerrel, ő maga pedig sürgősen Rómába utazott, hogy Mussolinivel tárgyaljon Franco megsegítése érdekében.

A spanyol fasiszták már 1936. július 27-én huszonnégy darab Junkers—52 típusú német csapatszállító repülőgépet kaptak, és így azonnal megkezdhették a marokkói arab zsoldosok és az idegenlégiósok átszállítását Spanyol Marokkóból Dél-Spanyolországba. Még abban az évben további harminchat Junkers—52 típusú repülőgépet kapott Franco.[15] A nácik szállítógépei Jérez város repülőterén landoltak, és a légihídon mintegy 15 ezer embert szállítottak át.[16]

Azokat a marokkói zsoldosokat, akiket Francóék tengeri úton vittek át az Ibériai-félszigetre Cádiz kikötőjébe, német hadihajók kísérték és védték, a többi között a Leopold torpedónaszád.

Franco e segítség nélkül nem tudta volna katonáit Spanyolországba szállítani és a hadianyag-utánpótlást biztosítani.

Németország és Olaszország mellett Portugália is segítette Francót. Badajoz bevételéig a lázadók sevillai és burgosi központja Lisszabonon keresztül tartotta fenn az összeköttetést. A német repülők és hadihajók a beavatkozás e második szakaszában nagyrészt portugál repülőterekről és kikötőkből indultak tovább Spanyolországba. Maga Portugália is sok ezer önkéntest — a háború végéig összesen mintegy tizenötezer fegyverest — bocsátott Franco rendelkezésére.

A náci háborús bűnösök nürnbergi perében Göring, a hitleri légierő parancsnoka beismerte, hogy a Führer engedélyével ő küldte Spanyolországba a fasiszta légierő jelentős részét — szállító-, bombázó-, vadász- és különleges egységeit — a kiszolgáló személyzet állandó váltásával azért, hogy minél többen tegyenek szert háborús tapasztalatokra.[17]

A hitleri Németország a következő repülőgépeket szállította Francónak, típus és év szerinti bontásban:[18]

	1936	*1937*	*1938*	*1939*	*Összesen*
Messerschmitt—109	2	50	44	40	136
Heinkel—51	56	53	16	—	125
Heinkel—111	—	58	25	10	93
Junkers—52	60	—	3	—	63
Dornier—17	—	21	10	—	31
Heinkel—45	15	18	—	—	33
Heinkel—46	20	—	—	—	20
Heinkel—70	12	16	—	—	28
Heinkel—59	7	4	4	—	15
Heinkel—112	—	1	2	11	14
Junkers—87	1	7	3	—	11
Henschel—126	—	—	6	—	6
Henschel—123	—	6	—	—	6
Junkers—86	—	4	—	—	4
Heinkel—60	—	8	—	—	8
Összesen:	173	246	113	61	593

A később hírhedtté vált Condor-légió első egységei 1936. július 31-én titokban indultak útnak az Usaromo hajó fedélzetén, Milch náci tábornok parancsnoksága alatt, Cádiz kikötője felé. A légió 1936 novemberében már teljes létszámban Spanyolor-

ságban volt; nagy erejű légvédelmi eszközökkel és gépesített csapatokkal is rendelkezett. A harcoló állomány hatezer katonából és tisztből állt. Kötelékébe nyolc bombázó- és vadászszázad, valamint egy hidroplánszázad tartozott.

A légió első parancsnoka, az 1936—1937-es években Hugo Sperrle tábornok volt, spanyolországi fedőnevén „Sanders" (később az NSZK légierejének a parancsnoka). Őt követte Volkmann, aki 1937—1938-ban volt a légió parancsnoka, spanyolországi nevén „Veith" (1940-ben a nyugati arcvonalon elesett). Wolfram Richthofen tábornok 1936—1937-ben a légió vezérkari főnöke volt, majd Volkmann után a polgárháború végéig a Condor-légió parancsnoka. Az egyes alparancsnokok között olyan — a második világháború idején közismert — pilótákkal találkozunk, mint Mölders[19] és Galland[20]. A légió a polgárháború végéig állomásozott Spanyolországban. Egyik legnagyobb gaztettét 1937. április 26-án Guernica terrorbombázásával követte el. Guernica, ez a mintegy négyezer lélekszámú baszk kisváros Spanyolország északkeleti részén, a Vizcayai-öböl partjaihoz közel fekszik. A baszk kultúra egyik legrégebbi központja. A szörnyű bombázásnak 1654 polgári lakos esett áldozatul és 889-en sebesültek meg.[21]

A fasiszta mészárlás áldozatainak emlékére, a háború elleni tiltakozásul 1937-ben festette Picasso híres képét, amely Guernica nevét viseli. A történelemben a spanyol nép ismerte meg először azt az iszonyatot és borzalmat, amelyet a légierő tömeges bombázása kelthet. A Condor-légió bombázói nem kímélve ártatlanokat, asszonyokat és gyermekeket, első ízben alkalmazták a háborúk történetében a nem katonai célpontok ellen irányuló terrorbombázásokat.

A Condor-légió vesztesége a spanyol polgárháborúban légi harcban 130 pilóta és 29 főnyi hajózószemélyzet volt. Szárazföldön 44 emberüket vesztették el.[22]

A német repülőgépek számadatait összevetve az olaszokéval, úgy tűnik, mintha Mussolini Hitlerrel versengett volna. Olaszország csaknem ezer repülőgéppel vett részt a spanyol polgárháborúban. Ezek közül 656 volt a bombázó és a vadászgép. Az olasz katonai pilóták száma 5699 volt, és a polgári légi közlekedés 312 szakembere is részt vett a polgárháborúban. A gépek száma, típusa, és szállítási évek szerint a következő volt:[23]

	1936	*1937*	*1938*	*1939*	*Összesen*
Fiat CR—32	69	182	97	—	348
Savoya S—79	—	70	20	10	100
Romeo Ro—37	19	41	8	—	68
Savoya S—81	18	40	6	—	64
Fiat BR—20	—	6	7	—	13
Caproni Ca—310	—	12	4	—	16
Breda Ba—65	—	—	15	—	15
Fiat G—50	—	—	—	12	12
Cant—Z—501	2	8	—	—	10
Cant—Z—506	—	—	4	—	4
Macchi M—41	3	—	—	—	3
Savoya S—55	3	—	—	—	3
Összesen:	114	359	161	22	656

Az intervenció harmadik szakasza 1936 novemberében kezdődött, és a polgárháború végéig tartott. Németország és Olaszország megmentette ugyan Francót a teljes bukástól, de hogy általános támadást indíthasson a köztársaságiak ellen, ahhoz további nagyarányú segítségre volt szüksége. Ezért 1936 novemberében Franco rendkívüli követe, Agacino Berlinben tanácskozást folytatott a német külügyminiszterrel, a hadügyminiszterrel és a náci párt külügyi osztályának képviselőivel.

Agacino röviddel azután érkezett Berlinbe, hogy Franco fivére, Ramón Franco az olasz fővárosba utazott. Mindketten azzal az utasítással mentek, hogy megfelelő mennyiségű hadianyagot és intervenciós csapatokat kérjenek Madrid bevételéhez.

Agacino a kancellári hivatalban Hitlerrel is találkozott. A megbeszélésen jelen volt Göring, valamint Hitler burgosi követe, Faupel tábornok. Ott volt még Rudolf Hess és Alfred Rosenberg, Hitler bizalmasai és tanácsadói.

Agacino szerint, ha Németország és Olaszország nem avatkozik be hathatósan, a spanyol fasiszták ügye reménytelen[24].

A találkozón Göring egyebek között kijelentette, hogy a német kormány semmiképpen sem engedheti meg a bolsevikok győzelmét Spanyolországban. Egyúttal azonban biztosítékot követelt Francóéktól. Franco követe kijelentette: Spanyolország hajlandó meghozni a legnagyobb áldozatokat is, csakhogy megszabadulhasson a bolsevik veszedelemtől.

Nem véletlen, hogy Francóék ilyen erőfeszítéseket tettek Berlinben. Ha szükség lett volna rá, egész Spanyolországot odalökik

a fasiszta szövetségeseiknek, csakhogy csapatokat kapjanak céljaik megvalósításához. Tanúsítja ezt Magyarország párizsi katonai attaséjának 1936. november 24-én kelt jelentése is:

„...a spanyolországi helyzet, értesülésem szerint, komoly aggodalomra adhat okot. Francónak körülbelül 40 ezer főre becsült ütőképes hadserege a Madrid körüli harcokban a felére olvadt. A megszállva tartott terület lakosságát katonai erejének növelésére nem tudta felhasználni, mert a spanyol fasiszták attól félnek, hogy minden kiosztott fegyvert ellenük használnak fel."[25]

Ettől kezdve az intervenció méretei jelentősen megnőttek. 1936 végére már 20 ezer német és 35 ezer olasz katona taposta a spanyol földet. Létszámuk 1937 elejére meghaladta a százezer főt. A polgárháború végéig a hitleri Németországnak 50 ezer katonája harcolt hosszabb vagy rövidebb ideig Spanyolországban. Az olasz reguláris hadsereg 100 ezer katonája, tisztje és 50 ezer fekete inges önkéntese támogatta Francót.[26]

A élőerő mellett legalább olyan jelentős volt, ha nem jelentősebb, az a hatalmas mennyiségű hadianyag, amit Franco támogatóitól kapott.

Csupán 1937. február 18-ig Olaszország 554, Németország 462 tüzérségi löveget bocsátott Franco rendelkezésére. Ezenkívül Németország 120, Olaszország 86 harckocsit és páncélozott járművet. Küldtek továbbá 4224 automata fegyvert és 179 ezer puskát.[27] A háború végéig Hitler több mint 200 harckocsit és 700 tüzérségi löveget juttatott a spanyol fasisztáknak. Mussolini még rajta is túltett: a polgárháború végéig 950 harckocsit és páncélautót, 1930 löveget, 8759 állványos géppuskát és golyószórót, 10 135 géppisztolyt, 1930 löveget, 7633 gépkocsit, és 800 traktort adott, összesen 14 milliárd líra értékben a spanyol lázadóknak.[28]

Ha a külföldi beavatkozás méreteit vizsgáljuk, arra a következtetésre jutunk, hogy ez a háború szinte kezdettől fogva túllépte egy polgárháború kereteit. A spanyolországi háború a fasizmus és a demokrácia erőinek nemzetközi küzdőterévé változott. A német—olasz fasiszták intervenciójuk céljául a spanyolországi fasiszta diktatúra, a fasiszta rendszer megteremtését tűzték ki célul, hogy ezzel meggátolják Európában a „bolsevizmus" terjedését.

A német—olasz fasiszták részvétele ebben a háborúban Spanyolország nemzeti függetlenségének nyílt megsértését jelentette, tehát a spanyol nép háborúja nemzeti és forradalmi jellegű volt.

„Nemzeti azért — mondotta Dolores Ibarruri —, mert a spanyol nép a külföldi intervenció erői ellen harcolt, amelyek Spanyolországot az olasz és német imperialisták gyarmati igájába

akarták kényszeríteni. Forradalmi azért, mert a spanyol nép a demokratikus szabadságjogok megvédéséért és kiterjesztéséért harcolt. Azokért a jogokért, amelyeket a spanyol reakció elleni hosszú és véres küzdelemben vívott ki magának."[29]

A fasiszta hatalmak intervenciója folytán ez a háború egész Spanyolország nemzeti tragédiája lett.

Míg egyik oldalon a fasizmus erői tömörültek, és minden támogatást megkaptak Németországtól és Olaszországtól, addig a Spanyol Köztársaság a Benemavatkozási Bizottság blokádjától elzárva harcolt szabadságáért, nemzeti függetlenségéért.

A magukat demokratikusnak nevező államok — Franciaország és Anglia — kormányai nemcsak az intervenciót tűrték el, hanem azzal a jelszóval, hogy szigorúan meg akarják tartani semlegességüket, olyan rendeleteket is hoztak, amelyek súlyosan sértették a köztársasági kormányt. A francia népfrontkormány, amelynek elnöke a szocialista Léon Blum volt, 1936. július 25-én megtiltotta a fegyverkivitelt Spanyolországba. Ez még a Benemavatkozási Bizottság létrejötte előtt történt. Ekkor jelentette ki Giral miniszterelnök: „Mi nem kívánjuk, hogy önök segítsenek nekünk, csak azt akarjuk, hogy ne büntessenek bennünket, mert lázadás tört ki ellenünk."[30]

A francia kormány azonban még szerződéses kötelezettségeit sem teljesítette a Spanyol Köztársasággal szemben.

A be nem avatkozás hírhedt politikáját Anglia és Franciaország kormányai 1936. augusztus 2-ai felhívásukban jelentették be, és 1936. szeptember 9-én Londonban létrehozták a Spanyolország belügyeibe való „Benemavatkozási Bizottság"-ot. Az első ülésre szeptember 9-én került sor Albánia, Anglia, Belgium, Bulgária, Csehszlovákia, Dánia, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Írország, Jugoszlávia, Hollandia, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, a Szovjetunió, Románia és Törökország részvételével. Később még néhány állam, a többi között Portugália is csatlakozott a Benemavatkozási Bizottsághoz, s így az országok száma huszonhétre nőtt.

A be nem avatkozásról szóló egyezmény megtiltotta, hogy a két harcoló fél bármelyikének fegyvert és hadfelszerelést adjanak el vagy szállítsanak.

A Spanyol Köztársaságot megbénító benemavatkozási politikát Léon Blum francia kormányfő angol nyomásra hirdette meg. Betartásában már nem volt annyira következetes. A kormány egyes tagjai — Pierre Cot és Vincent Auriol — titokban támogat-

ták a köztársaságot, s a francia hatóságok magatartása lehetővé tette, hogy a nagyarányú nemzetközi segítség (nem francia!) — fegyver, élelem és önkéntesek — Franciaországon keresztül Spanyolországba jusson. A francia—spanyol határ hermetikus lezárása valójában csak a Blum-kormány 1937. júniusi bukása után következett be.

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya nem lépett be a Benemavatkozási Bizottságba, ezzel semlegességét igyekezett bizonyítani. Valójában részese volt a Spanyol Köztársaságot sújtó politikának. Már 1937 márciusában kiviteli tilalmat rendelt el a Spanyolországba irányuló fegyverszállításokra, s ezzel egyidejűleg visszavonta a Spanyolországba induló és már kifizetett fegyverexport engedélyét is. Az amerikai kormány intézkedése gyakorlatilag csak a Spanyol Köztársaságot sújtotta. Francóékat ugyanis Olaszország és Németország bőségesen ellátta a legkorszerűbb fegyverekkel, közreműködésükkel pedig az amerikai eredetű haditechnikai eszközök is minden nehézség nélkül eljutottak a lázadókhoz. Ezt bizonyítja, hogy a polgárháború kitörése után hirtelen megnövekedett a fegyverkereskedelem Amerika és a két fasiszta állam között.

Az Egyesült Államok kormánya szigorú rendeletekkel megtiltotta az amerikai állampolgároknak, hogy Spanyolországba utazzanak. Aki ezt megszegte, elvesztette állampolgárságát, és háromezer dollár pénzbüntetéssel, valamint háromévi börtönbüntetéssel sújthatták.

A kiviteli tilalmon túl az Egyesült Államok azzal is hozzájárult a fasizmus győzelméhez Spanyolországban, hogy mindvégig korlátlan mennyiségben ellátta Francóékat üzemanyaggal. Ez a fasiszták számára szintén döntő fontosságú volt. Mint Franco külügyminisztere, Serrano Súñer mondta: „Burgosban székelt a Standard Oil képviselője, aki a nemzeti hadsereget korlátlan mennyiségben ellátta folyékony üzemanyaggal."[31]

A Benemavatkozási Egyezmény nem volt egyéb, mint álcázás Németország, Olaszország és Portugália számára, noha aláírták az egyezményt, kezdettől fogva túltették magukat rajta. Folyamatosan küldték a katonai egységeket és a fegyverszállítmányokat Francónak. Az európai tőkés országok elnézően viselkedtek a fasisztákkal szemben, a be nem avatkozást egyoldalúan értelmezték, s valóságos ostromgyűrűt vontak a köztársaság köré.

A Benemavatkozási Bizottság odáig ment, hogy éppen Németországot és Olaszországot bízta meg a spanyol tengerpart jelentős részének, a Földközi-tenger Port-Boutól Almeriáig terjedő szaka-

szának ellenőrzésével. Ezzel teljesen kiszolgáltatta a Spanyol Köztársaságot a két fasiszta hatalomnak, és megkönnyítette a fasiszta lázadók megsegítését.

Az Amerikai Egyesült Államok, Anglia és Franciaország vezető körei felelősek azért, hogy Németországnak és Olaszországnak megvolt a lehetősége a Spanyol Köztársaság elleni intervencióra. Ezek az államok, bár a Spanyol Köztársaság kormányával álltak kapcsolatban, nem voltak hajlandók segítséget nyújtani a külföldi agresszió elleni harchoz.

A Benemavatkozási Bizottságban ott volt a Szovjetunió képviselője is. A szovjet kormány a spanyolországi vérontás megszüntetése és az európai béke megvédése érdekében csatlakozott az egyezményhez. A bizottságot olyan fórumnak tekintette, melyben leleplezhette az intervenciósokat és az egyezményt megszegő imperialista hatalmakat.

A szovjet megbízott szót emelt annak érdekében, hogy a törvényes spanyol kormány kapjon meg minden segítséget a demokratikus országoktól a német—olasz beavatkozás ellen. Követelte, hogy a benemavatkozási egyezményt minden vonatkozásban tartsák be, és akadályozzák meg a fegyverszállításokat a lázadóknak.

A bizottság a Szovjetunió javaslatai ellenére olyan határozatot fogadott el, amely mindkét hadviselő fél számára megtiltotta a fegyvervásárlást. Ez a valóságban csak a köztársasági kormányra volt érvényes, mivel a lázadó tábornokok Németországból, Olaszországból és Portugáliából továbbra is akadálytalanul megkapták az akkori idők legkorszerűbb fegyvereit.

A benemavatkozási politika két fő zászlóvivője Anglia és Franciaország volt. Anglia állásfoglalása elsősorban azzal magyarázható, hogy legbefolyásosabb gazdasági és politikai körei nem rokonszenveztek az új, demokratikus Spanyolországgal. Attól féltek, hogy a köztársaság demokratikus reformjai veszélyeztetni fogják spanyolországi gazdasági pozícióikat. Ezen túlmenően Anglia és Franciaország vezető körei Franco gyors győzelmére számítottak, mivel ismerték a mögötte álló hatalmak támogatásának mértékét.

Winston Churchill, aki ebben az időben ellenzékben volt, és az angol politikusok közül a legkorábban ismerte fel az angol birodalmat fenyegető fasiszta veszélyt, a spanyol kérdésben elfogadta a be nem avatkozás taktikáját. Churchill egy hónappal Franco lázadása után, 1936. augusztus 10-én, amikor még Giral volt a köztársasági kormány miniszterelnöke, arra a megállapításra jutott, hogy a Spanyol Köztársaság az orosz Kerenszkij-kormány

idejére emlékeztet. A kommunisták fogják megszerezni a hatalmat, ezért a köztársasági kormányt semmiben sem szabad támogatni. Teljesen eltorzítva a valóságot arról beszélt, hogy Spanyolországban a fasizmus és a kommunizmus harcol egymással, nem pedig a fasizmus és a demokrácia.

Amilyen mértékben felelős Anglia a benemavatkozási politikáért, legalább olyan mértékben felelős Franciaország kormánya is. A be nem avatkozás politikája nem semlegességi politika volt. A nyugati demokráciák nemcsak tudomásul vették a német—olasz intervenciót, és elkönyvelték a Spanyol Köztársaság bukását, hanem magatartásukkal siettették is azt. Anglia és Franciaország imperialista körei a német fasizmusban azt az erőt látták, amelynek megfelelő időpontban megsemmisítő csapást kell mérnie a béke és a haladás fő erejére, a Szovjetunióra. Ezért e kormányok benemavatkozási politikájukkal Spanyolországot gyakorlatilag kiszolgáltatták a német és az olasz fasisztáknak.

Amíg Franco a két fasiszta nagyhatalomtól mindent megkapott, amire csak szüksége volt, Léon Blum kormánya még annak a 100 millió frank értékű hadianyagnak a leszállítását is megtagadta, amely a spanyol és francia kormány között 1935-ben megkötött szerződés értelmében járt volna a Spanyol Köztársaságnak, sőt visszatartotta a biztosítékként előzetesen letétbe helyezett aranyat is. Ezzel párhuzamosan lezárták a francia—spanyol határt, hogy még az egyéni segítőakciókat is meggátolják. José Díaz, a Spanyol Kommunista Párt Központi Bizottságának valenciai plénumán, 1937. november 13-án a „be nem avatkozás" képviselőinek felelősségéről szólva megállapította: „...hogy az olasz és német fasiszták mindmáig folytathatták agressziójukat a Spanyol Köztársaság ellen, azt az angol konzervatív kormány és a reakciós burzsoázia támogatásának köszönhetik..."[32]

Jelentős segítséget kaptak Francóék a Vatikántól is. A vatikáni rádióállomás hullámhosszán 1936. szeptember 24-én XI. Pius pápa szózatot intézett a Spanyolországból elmenekült fasisztákhoz. Felszólította az egész civilizált világot, keljen fel a bolsevizmus ellen, amely Spanyolországban a gyűlölködés és az üldözés lángjait szítja, szembefordulva minden isteni és emberi törvénnyel, hogy minél gyorsabban megkezdhesse a maga törvényesített terrorját.[33]

A Vatikán így hirdette meg keresztes hadjáratát a Spanyol Köztársaság ellen, és adta áldását a lázadókra. A főpapokat az a sok kegyetlenség sem zavarta, amelyet a fasiszták elkövettek Baszkföld katolikus népe ellen. A pápa mindvégig hallgatott ar-

ról, hogy Guernica város felégetése után a baszk katolikus papok éppen őhozzá fordultak írásban, és kérték, hogy védje meg őket a fasiszta barbárok ellen.

Helyesen állapította meg Bowers, az USA spanyolországi követe 1936. december 10-i jelentésében: „A Benemavatkozási Bizottság minden lépésével a lázadók ügyét szolgálja."[34]

A köztársasági Spanyolország elleni benemavatkozási politikában szerepet játszottak a jobboldali szociáldemokrata vezetők is. Minden esetben elutasították a Kommunista Internacionálé akciójavaslatait, amely a spanyol nép megsegítésére irányult. Politikájukkal sokat ártottak a fasizmus ellen harcoló spanyol népnek.

„Franciaország, Anglia, Csehszlovákia és más nyugat-európai országok burzsoá demokrata és szociáldemokrata vezetőinek sorozatos kapitulációi következtében most egész Európát új világháború veszélye fenyegeti" — jelentette ki José Díaz 1937 novemberében.[35]

Alátámasztja ezt a Roma Fascista című lap 1936. szeptember 2-án megjelent cikke is:

„A benemavatkozási komédiának vége van. De hiszen számunkra ez a komédia el sem kezdődött... A fasizmus ismét csatasorban áll... Mi Spanyolországban küzdünk... Ma Franco a forradalom vezetője, aki úgyszólván testvérünk, és mi — fegyverrel a kezünkben, mint katonák — vele vagyunk..."[36]

A benemavatkozási politika nemzetközileg elszigetelte a köztársaságot és akadályozta, hogy a védelméhez szükséges fegyvereket beszerezze, másrészt segítette a fasiszták állandó erősödését.

A háború egész ideje alatt a harcoló spanyol nép őszinte pártfogója a Szovjetunió volt. A szovjet küldött a londoni Benemavatkozási Bizottságban fáradhatatlanul küzdött Németország és Olaszország intervenciója ellen, és az összes szankciók érvényesítését követelte azokkal szemben, akik Spanyolországban a világháborús tűzfészek lángra lobbantásán fáradoztak.

A Szovjetunió mindinkább meggyőződött arról, hogy a Benemavatkozási Bizottságban képviselt imperialista hatalmak tovább folytatják a lázadók anyagi és katonai megsegítését, és ezzel a köztársasági Spanyolország rovására megváltoztatják az erőviszonyokat. Ezért 1936 októberében a Benemavatkozási Bizottságban és a Népszövetségben a szovjet küldött kijelentette, hogy az események alapján országa sem tekinti magára nézve kötelezőnek a fegyverszállítások tilalmát, s egyben követelte: a Spanyol Köztársaságnak adják vissza azt a jogot, hogy a szokásos kereskedelmi alapon fegyvert vásárolhasson külföldön.

AZ EGÉSZ HALADÓ EMBERISÉG ÜGYE

Az Ibériai-félsziget felől érkező hírek a demokratikusan gondolkodó embereket a köztársasági Spanyolország ügye mellé állították. Az emberek nagy tömege megborzadt a fasizmus arcátlan támadásától, sokan emlékeztek még 1934 októberére, az asztúriai vérengzésre. A spanyol nép megsegítésére irányuló akciók egymást követték világszerte. Elevenen élt és hatott, amikor hírét vették, hogy a fasiszta puccs élén ugyanaz a Franco tábornok áll, aki nem egészen két évvel korábban mint vezérkari főnök vérbe fojtotta a spanyol nép demokratikus törekvéseit. Hatalmas rokonszenvhullám támadt a spanyol nép, a spanyol demokraták, a köztársaság iránt. José Díaz, a kommunista párt főtitkára így ellemezte ezt:

„A spanyol nép hősies küzdelme felrázta az egész világot. Londontól New Yorkig, Párizstól Moszkváig, Argentínától a skandináv államokig egyetlen jelszó hangzik: Szolidarítás a hős spanyol harcosokkal!"[37]

A fasizmus agresszív fellépésére válaszul egyre fokozódó mértékben bontakozott ki a demokratikus erők nemzetközi összefogása. A spanyol nép nemzetközi méretű megsegítése különféle formákban nyilvánult meg, és a néptömegek hősies áldozatvállalásával párosult. Több országban széles egységfront jött létre, ez azonban a Szovjetunió és Mexikó kivételével sehol sem jutott el a kormányok nyújtotta támogatásig. E két állam kivételével a dolgozók nemzetközi összefogása saját kormányaik akarata ellenére, azzal szemben nyilvánult meg. Ez a magyarázata, hogy a demokrácia nemzetközi erői sehol sem nyújthattak olyan mérvű támogatást a spanyol népnek, mint amilyet Francóék kaptak a két fasiszta hatalomtól, Németországtól és Olaszországtól.

A demokratikus erők szolidaritásának gerincét, bázisát a nemzetközi proletariátus alkotta. A munkásosztály hozta a legtöbb és

a legnagyobb áldozatot a haladásért, a demokráciáért, a spanyol nép védelméért.

A népek szolidaritása a fasiszta tábornokok lázadásának első óriáitól fogva megnyilvánult. A kezdeti időszakban a segíteni akarás leglényegesebb megnyilvánulási formája az anyagi támogatás, a politikai mozgalmak és a kormányokra gyakorolt tömegnyomás volt.

Már 1936. július 21-én Moszkvában, a Komintern és a Profintern (Vörös Szakszervezeti Internacionálé) közös értekezletén elhatározták a spanyol forradalmárok világméretű megsegítését. Ezt követte július 26-án Prágában a Komintern és a Profintern újabb értekezlete, ahol tovább lépve határozatot hoztak a spanyol forradalom hathatós anyagi támogatására, és tervbe vették, hogy mintegy ötezer önkéntesből nemzetközi egységet állítanak fel. A szervezés feladatával a francia Thorezt,[38] az olasz Togliattit,[39] a spanyolok részéről pedig José Díazt és Dolores Ibarrurit bízták meg. Tájékoztatták Largo Caballerót[40] is, aki a szervezésbe beleegyezett.

Ezzel egy időben szerte a világon felhívások jelentek meg, amelyben kérték a spanyol nép hathatós megsegítését. Az egyik ilyen felhívás, amely Csehszlovákiában látott napvilágot, a következőket tartalmazta:

„... Mindenkinek lelkiismereti ügye, aki szereti a békét és a szabadságot, hogy a megtámadott spanyol nép mellé álljon, amely harcol a békéért, a demokráciáért és valamennyi nemzet szabadságáért.

Ezért mindenkinek becsületbeli ügye, hogy a békének és a népek szabadságának a frontjába álljon a barbár fasizmussal szemben.

Mi, kommunisták büszkén állítjuk ezt a szent feladatot a béke és a szabadság hívei elé...

A fasizmus háborút és barbárságot jelent. A fasizmus ellen egyesíteni kell a haladás és a béke minden erejét...

A béke, a szabadság és a haladás minden barátjához kiáltjuk: Alakítsatok bizottságokat Spanyolország védemére! Támogassátok a spanyol nép javára szolgáló szolidaritási akciót!...

Egyesítsétek erőtöket a fasizmus elleni közös harcra..."[41]

A szolidaritási mozgalom kezdeményezői a kommunista pártok voltak. A Komintern már az első hetekben több fontos határozatot hozott. Kötelezte a kommunista pártokat, hogy küzdjenek a lázadókhoz áramló német és olasz fegyverszállítások beszüntetéséért, valamint azért, hogy a köztársaság kormánya saját

védelme érdekében külföldről szabadon vásárolhasson fegyvereket. A szolidaritás érdekében a kommunista pártoknak széles körű kapcsolatot kellett teremteni a szociáldemokrata pártokkal, hogy együttesen gyakoroljanak nyomást a tőkés országok polgári demokratikus kormányaira és a Népszövetségre.

A Komintern Végrehajtó Bizottsága a Szocialista Munkás Internacionáléhoz és a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetséghez fordult, hogy szervezzenek közös akciókat a benemavatkozási politika ellen. A szociáldemokrata és szocialista pártok vezetőinek nagy része, a párttagok túlnyomó többségének törekvése és kívánsága ellenére figyelemen kívül hagyta a Komintern felhívását. Néhány vezető ettől függetlenül együttérzett a spanyol néppel és részt vett a szolidaritási mozgalomban, mint például Luis de Brouckére, a Belga Szocialista Párt baloldali ellenzékének egyik vezetője, az SZMI elnöke; Friedrich Adler egyetemi tanár, Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának titkára, az SZMI titkára; Camille Huysmans belga szocialista; Émile Vandervelde belga szocialista, aki egységfrontellenes álláspontra helyezkedett ugyan, de bírálta a benemavatkozási politikát. Ernest Bevin angol munkáspárti politikus és Ellen Wilkinson, az angol nőmozgalom jelentős szervezője, munkáspárti politikus, aki az 1936—1939-es években a spanyol segélybizottság egyik vezetője volt. Ezek a politikusok, noha részt vettek a szolidaritási mozgalomban, hangsúlyozták, hogy ezt mint magánemberek teszik.

A Komintern javaslata, hogy szervezzenek valamennyi országban közös, a kommunistákkal és a szocialistákkal egységes fellépést, nem járt eredménnyel. Mindazonáltal a nemzetközi szociáldemokrácia jobboldali vezetőinek elutasító magatartása ellenére a szocialisták tömegei, sőt egyes szociáldemokrata, szocialista vezetők is magukévá tették a kommunisták javaslatát az akcióegységre. A szocialista mozgalom olyan kimagasló alakjai, mint az olasz Pietro Nenni, az osztrák Julius Deutsch, a német Erich Kuttner és mások a nemzetközi brigádok sorában harcoltak.[42]

A kommunisták következetes harca lehetővé tette, hogy világméretű szolidaritási mozgalom bontakozhasson ki. Ebben a mozgalomban részt vettek kommunisták és szocialisták, a szakszervezetek, az ifjúsági és nőszervezetek, a békemozgalom képviselői, liberálisok, demokraták és még konzervatív antifasiszták is. A katolikus egyház több képviselője is fellépett a Spanyol Köztársaság oldalán, mint például Jacques Maritain francia filozófus és

François Mauriac francia író, költő, publicista, Nobel-díjas író, a Francia Akadémia tagja.

A spanyol nép szabadságharca mély visszhangra talált az értelmiség és a kultúra képviselői sorában is. Nem volt egyetlen jelentős kulturális személyiség, aki Franco mellett szót emelt volna.

1936. október 7-én Madridban az írók nemzetközi szervezetének ülésén felhívást intéztek az egész világ íróihoz. Hangsúlyozták, hogy „a spanyolországi polgárháború kimenetelétől nemcsak egy nép és e nép civilizációjának jövője, hanem az egész emberiség jövője, a világ kultúrájának jövője is függ".[43]

Mindaz a segítség, amely júliusban és augusztusban Spanyolországba érkezett, elenyésző volt ahhoz képest, amit a lázadók Németországtól és Olaszországtól kaptak. A spanyol nép, a köztársasági Spanyolország ezért további hathatós nemzetközi segítséget kért a világ dolgozóitól. Dolores Ibarruri 1936. szeptember 3-án, egy párizsi gyűlésen a francia néphez — egyben a világ valamennyi népéhez — fordulva mondta: „Ma rajtunk a sor, de holnap rajtatok... Segíteni kell a spanyol népen!... Csupán a hősiesség nem elegendő: nekünk fegyverre, repülőgépekre, ágyúkra van szükségünk, hogy szembeszállhassunk a fasiszta lázadókkal!"[44]

A tömegek politikai akcióinak elsősorban azokban az államokban volt jelentőségük, amelyek a be nem avatkozás politikáját hirdették, például Franciaországban, Angliában és Csehszlovákiában. Kulcshelyzete volt Franciaországnak, mert a segély elsősorban rajta keresztül áramlott Spanyolországba. E tömegakciók nélkül nem sikerült volna rést nyitni a francia határzáron.

1936. július 31-én párizsi székhellyel nemzetközi koordinációs bizottság alakult a Spanyol Köztársaság megsegítésére; a többi között olyan ismert személyek foglaltak helyet benne, mint Paul Langevin[45] fizikus, Jean-Richard Bloch[46] író, Marcel Cachin[47], a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége. Párizsban volt a székhelye a nemzetközi egészségügyi szervezetnek is, amely ugyancsak nagyon sokat tett a köztársaságért.

A francia Vörös Segély mozgalom, a társadalom széles rétegeit megmozgatva 24 millió frankot gyűjtött a spanyol nép javára. Ugyanakkor 10 ezer spanyol gyermeknek adtak hajlékot, akiket a fasiszta bombatámadások kényszerítettek otthonaik elhagyására.

A világ haladó értelmisége teljes odaadással állt ki a spanyol nép szabadsága mellett. Luis Aragon[48], Jean-Richard Bloch, Romain Rolland[49] és mások művészi eszközökkel segítették a

spanyol népet. Tudósok és művészek sokasága állt a spanyol ügy mellé. Közülük csak néhány: Bertolt Brecht, Charlie Chaplin, Theodor Dreiser, William Faulkner, Albert Einstein, Lion Feuchtwanger, Ernest Hemingway, Heinrich Mann, Thomas Mann, Pablo Neruda, Martin Andersen Nexö, John Dos Passos, Pablo Picasso, Paul Robeson, Antoine Saint Exupéry, Anna Seghers, G. B. Shaw, Upton Sinclair, David Alfaro Siqueiros, Rabindranath Tagore, Bodo Uhse, Thorton Wilder.

E nagy célt szolgálták a haladó magyar írók és költők is, akik a lelkiismeretük szavára hallgatva kiálltak a spanyol nép szabadságharca mellett. Madarász Emil, Kassák Lajos, Várnai Zseni, Bálint György, Forbáth Imre, Hidas Antal, Illyés Gyula, Gereblyés László, József Attila, Radnóti Miklós, Rónai Mihály András, Vető Miklós és Komjáti Aladár a líra legszebb hangján reagáltak a spanyolországi eseményekre. Komjáti Aladár A nemzetközi brigád indulója című költeményét Arma Pál, a Párizsban élő magyar zeneszerző zenésítette meg. A dal három éven át zengett Spanyolországban, és ma is a proletár internacionalizmus, a helytállás lelkesítő dala.

Romain Rolland, a nagy francia író szenvedélyes hangon fordult a világ valamennyi népéhez:

„Emberiség! Emberiség!

Téged hívlak! Titeket, Európa és Amerika fiait. Segítsétek Spanyolországot!"[50]

Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt főtitkára a sajtó hasábjain követelte a kormánytól repülőgépek, fegyver és lőszer szabad szállítását. Rámutatott, hogy ez „nemcsak Spanyolország érdeke, hanem egész Európáé is...", mert „lehet, hogy holnap már Franciaországra kerül sor..."[51]

A tömeghangulat nyomásának jelentőségét Magyarország párizsi követe is felismerte. 1936. augusztus 27-én kelt jelentésében a következőkről számolt be:

„A jobboldali sajtó egy ministre des masses-ről beszél, amely különösen a spanyol kérdésben befolyásolja a kormány tevékenységét. Kétségtelennek látszik, hogy a ministre des masses nyomása alatt Léon Blum vagy legalábbis bizonyos Spanyolországgal határos megyék közigazgatási vagy alantas hatóságai, szinte napról napra intervenciós cselekedeteket engednek meg maguknak a spanyol kormány érdekében..."[52]

Más országokban is nagy tömegek támogatták a spanyol népet: 1936. szeptember 26-án Prágában nagygyűlést tartottak, amelyen a madridi kormány meghívására Spanyolországban járt csehszlo-

vák delegáció tartott beszámolót. A nagygyűlésre mintegy ötezer főnyi tömeg gyűlt össze. A gyűlés jelszava volt: „Madrid alatt Prágáért is harcolnak!"

A prágai magyar követ jelentése szerint a gyűlés szónoka a következőket mondotta: „Csak fegyvert kell a kezükbe adni, a többit elintézik egymaguk, mégpedig olyannyira, hogy például szolgálhatnak másoknak is... A jelentés szerint a szónok e kijelentését „a tömeg fanatikusan üdvözölte", és ilyen kiáltásokat lehetett hallani: „Esküszünk! Fegyvert Madridnak! Segétséget adunk!"[53]

Hasonló tömegnyomás alatt állt Angliában Baldwin miniszterelnök konzervatív kormánya is, elsősorban a munkásszervezetek, a szakszervezetek és a munkáspárt helyi szervei részéről. Hatalmas népi megmozdulások, demonstrációk, gyűlések és felvonulások voltak országszerte. A gyárak munkásai a kormány székhelye elé vonultak, ahol „Fegyvert Spanyolországnak!" jelszót skandálva követelték a spanyol nép megsegítését. London központi terén, a Piccadillyn, valamint a Trafalgaron többször volt nagyszabású tüntetés a Spanyol Köztársaság mellett. Vidéken is nagyarányú megmozdulások voltak, a dél-walesi bányászkonferencián például a 130 ezer bányászt képviselő delegátusok határozatban követelték a köztársasági kormány részére a fegyverszállítások engedélyezését.

A szakszervezetek spanyol segélybizottságokat hoztak létre és kétmillió font sterlinget gyűjtöttek a spanyol népnek, noha abban az időben kétmillió munkanélküli volt Angliában.

1936 őszén egyre fokozódó mértékben áramlott a segély Spanyolországba. Élelmet, ruhát, pénzt, gyógyszert, fegyvert küldtek, és spanyol gyermekek ellátását vállalták. Ez a mozgalom a társadalom jelentős rétegeit érintette a világ minden táján.

A gyűjtés fő gócai azok a területek, országok voltak, ahol a munkásmozgalom, a kommunista párt meglehetősen erős volt és legálisan dolgozhatott. Így e gyűjtési munkában Franciaország, Anglia, Csehszlovákia és Belgium munkásosztálya haladt az élen, de az akció szinte minden országra kiterjedt. Elindításában, szervezésében oroszlánrész jutott a Szovjetuniónak. Onnan érkezett a spanyol népnek nyújtott segély legjelentősebb része.

A szolidaritási mozgalomnak különösen figyelemre méltó vonását tükrözi a pozsonyi magyar konzul jelentése, amelyben leírta, hogy Csehszlovákiában területi bizottságokat hoztak létre a gyűjtési akció sikere érdekében. A konzul a többi között a következőket jelentette:

„...a múlt héten a pozsonyi jogi fakultás dékánja elnöklete alatt, a demokrácia védelmére alakult liga néven ülést tartottak, amelyen néhány kommunista intellektuel mellett 27 vörös szervezet és a pozsonyi nagyüzemek képviselői is részt vettek. Az ülésen elhatározták, hogy haladéktalanul hozzákezdenek magánúton az élelmiszerek gyűjtéséhez, hogy mielőbb egy vagonnal küldhessenek Bilbaóba, továbbá, hogy egy teljes kórházi felszerelést küldenek Baszkföldre, és nagyszabású kiállítást rendeznek Pozsonyban. Az ülés folyamán hivatkozás történt arra, hogy Prágából máris félmillió korona értékű 20 ágyas tábori kórházat és több vagon élelmiszert küldenek Spanyolországba.

Az ülésen hozott határozatok végrehajtására megalakították a »spanyol barátok klubját«. Az üzemek képviselői túlórákat ajánlottak fel a spanyol népfront támogatására. A spanyol vörösök részére a gyűjtés máris megindult. Így például a pozsonyi cérnagyár munkásai egyórai bérüket ajánlották fel. Hasonló gyűjtéseket szándékoznak rendezni más felvidéki városokban is..."[54]

A magyar dolgozók, eltérően más országok munkásaitól, akik élveztek bizonyos demokratikus szabadságjogokat, csak korlátozott mértékben vehették ki részüket a szolidaritási akcióból. A Horthy-rendszer erőszakszervei minden megmozdulást megakadályoztak, így gyűjteni is csak illegálisan, a Vörös Segély útján lehetett. Ennek ellenére — a magyar külügyminisztérium adatai szerint — 1936. augusztus közepéig — ötezer pengőt gyűjtöttek és juttattak ki Spanyolországba.[55]

Magyarországon minden progresszíven gondolkodó ember tudta, hogy a spanyol eseményeknek közvetlen hatásuk lesz a magyar politikai életre is. Befolyásolja a magyarországi demokrácia és reakció viszonyát, az osztályok erőviszonyát, sőt a Spanyol Köztársaság veresége további utat nyit majd a hitleri agressziónak a nemzetközi színtéren. A magyar reakció vak antidemokratizmusában nem törődött azzal, hogy a Spanyol Köztársaság leverése fokozza a német birodalom nyomását Magyarországra.

A magyarországi uralkodó körök — jóllehet egy részükben élt a félelem a német nyomástól — egységesebben álltak Franco mellé, mint a legtöbb ország uralkodó rétegei. Joggal sorolta a Journal de Geneve Magyarországot politikailag az intervenciósok közé.[56]

A kormánnyal és az uralkodó körökkel szemben a magyar munkásosztály minden rokonszenvével a Spanyol Köztársaság oldalára állt. A spanyol nép harca a magyar nép nagy tömegeit mozgatta meg. A korabeli rendőrségi, csendőrségi jelentések tö-

megével adtak hírt arról, hogy a munkásokat tűzbe hozták a spanyol események, és erősen balra tolódtak.

„Az ország legelhanyagoltabb helységeiből beérkező jelentések ma már arról számolnak be, hogy még a minden közlekedéstől is távol eső tanyákon is azzal fenyegetőznek a béresek, hogy vigyázzon az uraság, mert megtáncoltatjuk, mint a spanyol parasztok az uraikat s papjaikat Madridban..."[57]

A munkásosztály, a dolgozó tömegek hangulata, a sztrájkok megnövekedett száma mögött többnyire a spanyol események hatását kell keresni. Csongrád megye főispánja jelentette a belügyminiszternek, hogy a sztrájkoknak és a munkanélküliek akcióinak „...nagy segítségére volt és van a spanyolországi polgárháború..."[58]

A magyar munkások a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek gyűléseit rendszeresen arra használták fel, hogy a Spanyol Köztársaság, a spanyol népfront mellett tüntessenek. Emiatt a hatóságok több alkalommal betiltották a gyűléseket.

A spanyol kérdésben szociáldemokraták és kommunisták tömegei között egységfront alakult ki. Ugyanakkor a Népszava, a Szociáldemokrata Párt napilapja elméleti cikkeiben a népfront ellen foglalt állást, igyekezett leszerelni azokat, akik a francia és spanyol példát akarták követni. E kettős taktikát tanúsítja Mónus Illés[59] „Lehetséges-e népfront Magyarországon" című, 1936. július 26-án megjelent cikke is. A Szociáldemokrata Párt napilapja ezzel együtt összességében hónapokon keresztül kiemelt és pozitív hangvételű tudósításokat közölt a spanyol nép szabadságharcáról. Különösen említésre méltók Diósi János, Gergely Imre és Kiss László írásai, amelyeknek nagy mozgósító ereje és hatása volt.

A reakció különös dühvel reagált arra a táviratra, amely a Népszava 1936. szeptember 8-i számában, a Caballero-kormány megalakulása után jelent meg, és a magyar szervezett munkásság nevében üdvözli a spanyol munkásságot, kifejezi azt a kívánságát, hogy a reakcióval szemben az alkotmányos kormány és a spanyol nép maradjon a győztes.

A jobboldal teljes egészében, de még a Független Kisgazdapárt is, a Népszava betiltását kérte Kozma belügyminisztertől.[60] A kirohanások eredményeként 1936. szeptember 25-én Kozma Miklós sajtóértekezleten közzétett nyilatkozatában kilátásba helyezte a Népszava betiltását, ha a lap és a Szociáldemokrata Párt egyes vezetői nem változtatnak magatartásukon.

A Kozma-nyilatkozat súlyos fenyegetés volt. A Népszava ha-

sábjain az ezt követő napokban feltűnő fordulat történt. A spanyolországi események a lap első oldaláról lekerültek, a hírek mind rövidebbek lettek, végül a kommentálás teljesen megszűnt. A Népszava meghátrált.

1936 nyarától kezdve a magyar politikai és gazdasági emigráció a spanyol nép megsegítéséből fokozott erővel vette ki részét. Tudatában volt annak, hogy mozgalmával az egész magyar munkásosztályt képviseli. Különösen kitettek magukért a franciaországi, a belgiumi és a kanadai magyarok. A párizsi magyarok jelentős része kapcsolódott be a nemzetközi méretekben folyó szolidaritási akció munkájába. Ez elsősorban a propagandát, a nők között folyó munkát és a segélyezést ölelte fel. Figyelemmel kísérték a polgárháború eseményeit és gyorsan reagáltak rájuk. Kiállításokat rendeztek, plakátokat készítettek, térképvázlatokon mutatták be a harcok menetét, az üzemekben és munkásnegyedekben előadásokat és filmvetítéseket, szavalókórusokat szerveztek.

A franciaországi politikailag elkötelezett magyar emigráció legjelentősebb szolidaritási munkájának a gyűjtést kell tekinteni. A nők hetente teadélutánokat rendeztek, a hozzávalót is ők adták össze, tombolatárgyakat gyűjtöttek a kiskereskedők, kisiparosok és más szimpatizánsok körében is — s ez már nemcsak egyszerű gyűjtést, hanem politikai munkát, agitációt is jelentett.

A Belgiumban élő magyar munkások többsége részt vett a munkásmozgalomban, ezen belül a belga munkásosztály harcaiban is. A belgiumi magyarok munkáját a két munkáspárt egy-egy csoportja — a Belga Kommunista Párt részéről a magyar kommunista csoport, a szociáldemokraták részéről pedig a Világosság nevű csoport — vezette és irányította. Nem mindig volt meg az egyetértés és az egység közöttük, de amikor 1935-ben a növekvő fasiszta veszély hatására létrejött a franciaországi népfront, Belgiumban is megalakult egy közös bizottság, hogy a fasizmus elleni harcban egységesen vezesse és irányítsa a magyar emigránsokat.

A spanyol polgárháború kitörésekor megerősödött az egység a Belga Kommunista Párt és a Belga Szociáldemokrata Párt között is. Ez a körülmény még szorosabbra fonta a magyar kommunista csoport és a Világosság közötti szálakat. Ezután valamennyi feladatot a legnagyobb egyetértésben hajtották végre.

A kedvező körülmények mellett voltak nehézségek is, elsősorban a legalitást illetően. A benemavatkozási politikát folytató belga kormány eltűrte, hogy a belga nép támogassa a Spanyol Köztársaságot, de a külföldieknek ezt már nem engedélyezte. Erősen gátolta a munkát a magyar követség is, amely feladatának

tekintette, hogy a Belgiumban élő magyarokat megnyerje a Horthy-rendszer támogatására, és elvonja őket a munkásmozgalomtól. Ennek ellenére a Belgiumban élő magyarok zöme kivette részét a Spanyol Köztársaságért folyó szolidaritási akciókból, elsősorban az anyagi és erkölcsi támogatásból.

A magyar kommunista csoport a Világossággal létrejött egyezmény alapján megszervezte a Spanyol Köztársaság anyagi és politikai támogatását. Brüsszelben kéthetenként tartottak előadásokat, s ezeken mindig a spanyol események szerepeltek fő témaként. Az előadásokat kommunisták és szociáldemokraták fölváltva tartották. A Spanyol Komité támogatására szervezett szórakoztató jellegű összejöveteleken olyan magyarok is megjelentek, akik különben távol tartották magukat a munkásmozgalomtól.

A külföldön élő magyarok szolidaritási akciójában igen jelentősnek tekinthető a kanadai. Kanadában a két világháború között több mint 40 ezer magyar élt, akik részben a gazdasági, részben a politikai emigrációhoz tartoztak.

A harmincas évek nagy gazdasági válsága, amely végigsöpört Kanadán is, egyik napról a másikra emberek százezreit tette munkanélkülivé. Tömegesen bocsátották el a dolgozókat, elsősorban a bevándorlókat a bányákból és a mezőgazdaságból. Ennek ellenére a magyarok sorában is eredményes nevelőmunkát végzett a Kanadai Kommunista Párt. Ez jól lemérhető a Spanyol Köztársaságot támogató akciók nagyságából.

A nehéz viszonyok közt élő kanadai magyarok jelentős összegeket gyűjtöttek, csomagok tömegét küldték Spanyolországba, benne cigarettát, dohányt, ruhaneműt, kötszert, gyógyszert és más szükséges dolgokat. Önkéntes véradást is szerveztek, sőt a fasiszta lázadást követő hónapokban a kanadaiakkal együtt két mentőautót vásároltak és küldtek Spanyolországba.

Az anyagiak összegyűjtése céljából a magyarok tömegszervezetei színielőadásokat, koncerteket, vagy éppen házi összejöveteleket rendeztek. Akárcsak a gyűjtésekben, az ilyen rendezvények alkalmával is a nők jártak az élen. Az anyagi áldozatokban is megnyilvánuló szolidaritási mozgalom, amely az egész világra kiterjedt, és amelyben a magyar nép legjobbjai is részt vettek, bárhol éltek is a földgolyón, azt bizonyítja, hogy a spanyol nép ügye akkor az egész haladó emberiség ügyévé vált.

A NEMZETKÖZI BRIGÁDOK ELSŐ CSÍRÁI

1936 szeptember—októberében nyilvánvalóvá vált, hogy az anyagi támogatás nem elegendő a Spanyol Köztársaság megmentéséhez. Az első három hónap harcai után kiderült, hogy a fasiszta nagyhatalmak intervenciója az erőviszonyokat Franco javára változtatta meg. A katonai helyzet erre az időre a következőképp alakult:

A fasiszta katonai zendülés 1936. július 17-én Spanyol Marokkóban kezdődött, és a következő napokban átterjedt az anyaország legtöbb nagyvárosára. Kezdetben azonban csak Navarrában, Aragóniában, Új- és Ó-Kasztília északi tartományaiban, délen Sevillában, Cádizban, Cordobában és a Baleári-szigetcsoportokhoz tartozó Mallorcán, valamint a Kanári-szigeteken ért el eredményt. Madridban, Barcelonában, Badajozban, Cartagenában, San Sebastiánban, Málagában, Bilbaóban, Albacetében és más városokban a felfegyverzett munkásalakulatok és a kormányhoz hű maradt csapatok leverték a zendülőket.[61]

A lázadó fasiszták kezdetben három, egymástól különálló területen tevékenykedtek, az összeköttetést csak részben vagy nagyon nehezen tudták fenntartani. Sevillából Zafrán keresztül támadást indítottak Badajoz és Mérida ellen. A támadás sikerrel járt: augusztus 12-én Badajoz, 15-én Mérida fasiszta kézre került. Így az északi és a déli hadszíntéren küzdő fasiszták között létrejött az összeköttetés. Ezt a hadászati jelentőségű eredményt külső segítség nélkül nem érték volna el.

Ezek után Francóék két irányban folytatták támadásukat: Irún és San Sebastián, valamint Madrid ellen. A hadművelet eredményeképp szeptember 4-én Irún, szeptember 15-én San Sebastián is elesett. Ezzel a lázadók kettévágták a köztársaság területét.

A fasiszták északon elért sikerei következtében megszűntek a Franciaországból jövő szárazföldi hadianyag-szállítások az északi

partvidéken harcoló csapatok számára. Az ellenforradalom megszilárdulását jelentette, hogy a fasiszta táboron belül egységes vezetés jött létre. Az egymástól függetlenül tevékenykedő lázadó tábornokok, nem kevés vita után, 1936. szeptember 29-én Franco tábornokot államfőnek kiáltották ki.

A fasiszták térnyerésének ellensúlyozására a nemzetközi munkásmozgalom, elsősorban a Kommunista Internacionálé széles körű katonai segítségnyújtásba kezdett. Az addig spontán megnyilvánuló fegyveres segítségnyújtást a nemzetközi brigádok szervezésével reguláris formába terelte, és szervezetté tette.

A nemzetközi brigádok első előfutárait azok az önkéntesek képezték, akik a fasiszta felkelés pillanatában Spanyolországban tartózkodtak, vagy az azt követő napokban érkeztek, és a spanyol néppel együtt, a munkásmilíciák sorában fogtak fegyvert.

A Spanyolországban élő külföldi emigránsok mellett lélekszámban is a legtöbben a barcelonai munkásolimpia résztvevői, sportolói és vendégei voltak.

Barcelonában, 1936. július 19-étől július 25-ig tervezték megtartani a munkásolimpiát. Hívták ezt más szóval „spartakiádnak" is. A munkásolimpiákat 1924 óta, a hivatalos olimpiákkal párhuzamosan rendezték meg. Ezeken a magyar munkás sportolókat a Vasas, az MTE, a Természetbarát Turista Egyesület és más sportegyesületek képviselték.

A barcelonai munkásolimpiát a berlini olimpiával szembeni nagyszabású antifasiszta demonstrációnak szánták. Az antifasiszta sportolók — közöttük a Szovjetunió sportolói — nem vettek részt a berlini olimpián. A fő szervező a forradalmi munkássportegyesületeket összefogó, moszkvai székhelyű Sportintern volt. A Francia Olimpiai Bizottság 600 ezer frankkal támogatta az 1936-os munkásolimpiát. Nagyon sokan egyénileg is jelentős anyagiakkal járultak hozzá. Katalónia tartományi kormánya, a Generalidad 200 ezer pezetával és számos új létesítménnyel nyújtott támogatást.

Megalakult a COP (Comite pro Olimpiada Popular), a Bizottság a munkásolimpiáért szervezet. José Maria de Segarra volt a költője a Himno-Olimpico Popularnak, a Népolimpia Himnuszának, amelynek zenéjét a Londonban élő német baloldali zeneszerző, Hans Eisler[62] szerezte.

Július 18-án három különvonat érkezett Franciaországból, és befutott az Express of Britain óceánjáró hajó is, amelyek a világ minden tájáról hozták a munkásolimpia résztvevőit és vendégeit. Amerika, Kanada, a Szovjetunió, Franciaország, Olaszország,

Belgium, Hollandia, Anglia, Csehszlovákia, Magyarország fiait, sportolóit és szurkolóit, sok baloldali és haladó párt képviselőjét.

Ilyen előzmények után, július 18-án reggel ismeretessé vált, hogy Marokkó spanyol zónájában katonai lázadás tört ki. Vajon hányan lehettek a barcelonai munkásolimpia résztvevői, vendégei? Dolores Ibarruri négyezer külföldi sportoló részvételéről ír[63], a Mundo Obrero 1936. július 17-i száma háromezer külföldi sportoló és tizenötezer külföldi vendég, szurkoló érkezéséről tudósít.

Barcelonában július 19-én kezdődött a lázadók felkelése. Néhány laktanyában és a városban is harc bontakozott ki a felkelők és a spontán megalakult népi milícia alakulatai között. A távbeszélő-központért folyó küzdelembe avatkoztak be először külföldiek is, így a német Wehner, az olasz Jaccod és Renatt, az amerikai Negan Laird. Rajtuk kívül még szép számban voltak antifasiszta németek, olaszok, portugálok és lengyelek. Meg kell említeni az angol Felicia Browne fiatal festőművésznőt, aki Costa Braván élt, és a munkásolimpiára érkezett Katalónia fővárosába, részt vett a lázadás leverésében, majd a munkásmilíciával Aragóniába ment. Nem sokkal később, 1936. augusztus 25-én az aragóniai fronton, Huescánál esett el. Felicia Browne az angolok közül elsőként áldozta életét a fasizmus elleni harcban. Egyben ő volt az első női önkéntes, aki Spanyolországban hősi halált halt.

Willy Brandt is ott volt Barcelonában. Életrajzi írásában 1937 februárját jelzi érkezése időpontjának. Oslóból érkezett, s egyben egy norvég lap tudósítójaként működött. Barcelonában átvette a POUM német szekciójának vezetését; s egyszersmind a német baloldali Szocialista Munkáspárt összekötője volt a POUM mellett.[64]

Barcelonában egymás után jöttek létre a munkásmilíciák alakulatai. Mindegyikben több-kevesebb külföldi is harcolt. Ilyenek voltak a Columna de 19 de Julio, a Columna de PSUC[65], a Columna de Ferro; ez utóbbi kötelékébe tartozott a „Grupo Rákosi" mintegy szakasznyi magyar önkéntese, akik emigránsként éltek Spanyolországban, s főként Barcelonában. Létszámban a legnagyobb egység a „Division Carlos Marx" volt, amely később a spanyol néphadsereg 27. hadosztályát képezte. A Columna de Tardienta néhány ezer milicistából, köztük néhány száz külföldiből alakult. A zászlóaljak Marx, Csapajev és Thälmann nevét viselték. A Columnát háromtagú comité — „troica" — vezette, a szocialista Martinez Barrio, a kommunista Trueba, valamint Reina.

A barcelonai fasiszta puccs leverésében július 19-én és 20-án német antifasiszták is részt vettek. Kezdetben a kommunista és

anarchoszindikalista milíciák soraiban harcoltak, majd a lázadás leverése és az Egyesült Katalán Szocialista Párt július 23-i megalakulása után létrehozták az első német egységet, a Grupo Thälmannt. Ez a csoport harcolt Huescánál, részt vett Almudevar ostromában.

A Thälmann-centuriát Barcelonában, 1936 augusztusában alakította meg Hans Beimler,[66] aki augusztus 5-én érkezett a katalán fővárosba.

Beimler felvette a kapcsolatot más német, illetve osztrák csoportokkal a Hotel Colónban. Így Albert Schindlerrel (spanyolországi neve Julius Schneider), az osztrák kommunisták vezetőjével, és Herbert Wehnerrel. Ezeknek a csoportoknak az egyesülésével jött létre a Thälmann-centuria, amelyben szép számmal voltak osztrákok is, akik az 1934. évi bécsi felkelésben vettek részt és emigrációból érkeztek Barcelonába.

A Thälmann-centuria a megalakulása után nyomban az aragóniai arcvonalra indult, a tűzkeresztségen augusztus 22-én esett át. Frontra menetele előtt, a zászlóavatási ünnepségen Beimler mondott beszédet.

„Vezetőnk és elvtársunk, Thälmann nevét írjuk centuriánk zászlajára, mert ő az antifasiszták példaképe, és mi itt Spanyolországban, Hitler ellen, német hazánk szabadságáért is harcolunk."

Október második felében tértek ismét vissza az aragóniai arcvonalról Barcelonába, a Karl Marx laktanyába. A 140 harcosból rövid idő leforgása alatt 15 halottat és 45 sebesültet vesztettek. Nem sokkal később Albacetébe utaztak, ahol egyesültek a Grupo Thälmann-nal, és az alakuló nemzetközi brigádok sorában a Thälmann-zászlóalj magvát képezték.

A PSUC columnájában részt vett a barcelonai harcokban John Cornford, aki az első angol önkéntesek között érkezett. Húszéves volt, a cambridge-i egyetem történelem szakos hallgatója, apja az egyetem ókortörténeti tanszékének professzora, és unokája a nagy biológusnak, Darwinnak. 1936. december 28-án, a 14. nemzetközi brigád katonájaként halt hősi halált.

John Cornforddal együtt több külföldi harcolt még a PSUC columnájában. Többek között 29 lengyel, Anton Kochanek és Leon Igelsztejn parancsnoksága alatt.

Kiemelkedő szerepet játszott a Csapajev-centuria, amelyet egy csoport balkáni hozott létre, néhány olasz önkéntessel. Közöttük jelentős személy volt az olasz Francesco Scotti, hazájában orvostanhallgató, aki végigküzdötte a spanyol nép szabadságharcát,

1939 februárjáig. Honfitársai közül ebben a centuriában harcolt Belmonte Tifoni, a velencei Pellegrini, Osvaldo Negarville, a FIAT művek munkása, az anarchista Giandarte és Mario Ritti újságíró Milánóból, aki a L'Humanité tudósítójaként érkezett Barcelonába, a munkásolimpiára.

A polgárháború kezdeti időszakának jelentős személyisége az ugyancsak olasz Nino Nanetti.[67]

A munkásmilíciák sorába tartozott még a Vorochilov-columna, valamint az Ilja Ehrenburg-centuria. Ezekben a spanyol milicisták mellett több külföldi önkéntes is harcolt, zömmel olaszok és franciák.

Barcelonában az 1936. július 19-ét követő napokban anarchistákból alakult meg a „Halál zászlóalj". Néhány spanyolon kívül többségében olasz anarchistákból állt. Fekete zubbonyt viseltek, övükön tőrrel. Fekete, nagy svájci barett sapkájukon halálfejes jelvény volt. Alapítójuk az olasz Fausto Nitti és Candido Testa (Mario Weber). A „Halál zászlóalj" Nitti parancsnoksága alatt 1937. június 9. és 24. között részt vett a huescai harcokban, Zalka hadosztálya kötelékében.

Az ugyancsak anarchista Durruti[68] columnájában is harcolt jó néhány külföldi, mindenekelőtt németek, franciák és olaszok. Ide tartozott a többi között egy hatvanfős francia csoport is, amelyet a francia hadsereg egykori kapitánya, Louis Berthomieu tízes rajokba szervezett. Durruti külföldi önkéntesei között a legismertebb Louis Emile Cottin francia anarchista volt, akit egy Clemenceau elleni merényletben való részvételért előbb halálra, majd tízévi fegyházra ítéltek. 1936. október 16-án a zaragozai arcvonalon halt hősi halált. Két külföldi ápolónő is szolgált Durrutinál, a francia „Georgette" és a német „Gertrud", akiknek valódi nevét nem ismerjük. 1936 júliusában csatlakozott Durrutihoz egy olasz anarchista csoport, amely a Banda Negra nevet viselte. E csoportban jelentős személy volt Renzo Giua ifjú olasz egyetemista, bölcsész hallgató. 1937-ben az anarchistáktól átkerült a nemzetközi brigádok sorába, és a 12. nemzetközi brigád Garibaldi-zászlóaljában kapitányi rendfokozatban teljesített szolgálatot. Az extremadurai harcokban esett el 1938. február 16-án.

Durruti columnájában harcolt Edma Goldman is, a XX. század első évtizedének híres amerikai anarchistája. Miután hazájából száműzték, 1919-ben Szovjet-Oroszországban telepedett le. Innen is kiábrándultan távozott, és tovább járta a világot. Németországban, Franciaországban és Angliában élt. 1936-ban érkezett

Spanyolországba, és 1938 végéig vett részt a polgárháborúban. 1940-ben Kanadában halt meg.

Az Egységes Szocialista Ifjúsági Szervezet — a JSU[69] Octubre zászlóaljának parancsnoka az olasz Fernado de Rosa volt. A mozgalomban „Rosina" néven ismerték. 1905-ben Milánóban született. 1936. július 19-én a madridi harcokban ott volt Getafénál és a Montaña laktanya ostrománál. „Rosina" 1936. szeptember 16-án esett el. Honfitársai, akik szintén az Oktubre zászlóalj kötelékében küzdöttek, Bianchi Vincenzo, Melchiori, Bonani, valamint a belga Jean Delvigne, a jugoszláv Mirko Turković és az argentin Victor de Frutos később a nemzetközi brigádok sorában harcoltak.

A Spanyol Kommunista Párt fegyveres szervezetében, az Ötödik Ezredben, a legendás hírű Quinto Regimiento sorában is több nemzetközi önkéntes harcolt. Zömében mind olyanok, akik már 1936 júliusában Spanyolországban tartózkodtak. A Quinto Regimiento első parancsnoka, Vittorio Vidali, más néven Carlos Contreras, vagy csak egyszerűen comandante Carlos olasz származású volt. 1900-ban született Trieszt városában, 16 éves korától vett részt a szocialista ifjúsági mozgalomban. 1920-ban Lipcsében jelen volt a nemzetközi diákszövetség kongresszusán. Később Algírban, majd New Yorkban, a Szovjetunióban és Mexikóban is megfordult. 1934 óta élt Spanyolországban, a Komintern megbízásából a Nemzetközi Vörös Segélyt képviselte. Felesége, Tina Modotti olasz kommunista, szintén vele volt. Vidali 1939-ig tartózkodott Spanyolországban.

A Spanyol Kommunista Párt fegyveres szervezetében 1936 július—szeptemberében többen teljesítettek szolgálatot olyanok, akik később a nemzetközi brigádoknál vagy a Spanyol Néphadsereg vegyesbrigádjainál tűntek fel, magas beosztásban. Ilyen volt az osztrák Emilio Kleber tábornok, a 11. nemzetközi brigád első parancsnoka, a német Wilhelm Zaisser,[70] (Gomez tábornok) a 13. nemzetközi brigád első parancsnoka, vagy a lengyel Świerczewski,[71] (Walter tábornok), a 14. nemzetközi brigád első parancsnoka. Kívülük ott volt még Hans Kahle, Ludwig Renn, Gustav Regler, Jules Dumont, Jász Dezső[72] (Juan de Pablo) és a Madrid védelménél hősi halált halt magyar internacionalista Fried Dezső,[73] valamennyien a Komintern képviselői.

A Quinto Regimientót olyan neves személyek keresték föl, mint Dimitrov, Togliatti, Pietro Nenni, Louis de Brouckére vagy Luigi Longo, aki 1936. szeptember 18-án az Olasz Kommunista

Párt nevében a következő szavak kíséretében adta át az ezred zászlaját:

„Az én pártom azt remélte, hogy a dicsőségnek ezt a vörös lobogóját majd akkor bontjuk ki, amikor az olasz nép felszabadításáért fogunk előrenyomulni. De mennyivel nagyobb a becsülete pártom előtt ennek a lobogónak, hogy itt Spanyolországban bonthatjuk ki, ahol az egész nép harcáról van szó, és ahol a hősöknek egy egész hadserege, férfiak és asszonyok, aggok és fiatalok egymással versenyeznek a bátorságban és hősiességben."

ALBACETE, LA MANCHA BÁBELE

A columna és a centuria szerinti szervezés 1936. szeptember végéig állt fenn. A nemzetköziek vezetői ekkor, a spanyol kormánnyal egyetértésben úgy döntöttek, hogy a columnák és centuriák helyébe különálló internacionalista magasabbegységeket, brigádokat szerveznek. Ez egybeesett a köztársasági spanyol hadsereg átszervezésével is.

A spanyol kormány a szervezés központjául Albacete városát jelölte meg. A város Madridtól 245 kilométerre, Valenciától 170 kilométerre, Délkelet-Spanyolországban található, a Cervantes Don Quijotéjából jól ismert vidék, La Mancha egyik tartományának székhelye. Lakóinak száma a fasiszta puccsot megelőző népszámlálás adatai alapján 56 000 fő volt. Itt kellett elhelyezni az első önkénteseket, akik 1936. október 14-én érkeztek meg. A köztársasági védelem minden erőfeszítés ellenére egyre gyengült. Fogytán volt az emberek ereje és a lőszer is. A nemzetköziek bevetése mind sürgetőbbé vált, az első brigádokat mielőbb menetkésszé kellett tenni.

Mind a spanyol, mind a nemzetközi brigádok szervezésénél az I. Francia Köztársaság félbrigádjairól, a későbbi könnyű hadosztályok előfutárairól vették a példát. A nemzetköziek a Brigada Mixtába, az úgynevezett vegyesbrigádba szerveződtek. Ez volt a legkisebb összfegyvernemi magasabbegység. Ezt a szervezési formát 1936 szeptember—októberében egy nemzetközi bizottság dolgozta ki, amelyben a Komintern részéről két magyar kommunista is részt vett: Jász Dezső és Fried Dezső.

A brigádok elvileg 3—5, egyenként 650 főt számláló gyalogoszászlóaljakból álltak. Előfordult, hogy létrehoztak hat zászlóaljból álló magasabbegységet is, ez azonban a legritkább esetek közé tartozott. Minden zászlóalj öt, köztük egy géppuskás — vagy ahogy akkor nevezték, nehézfegyver- — századból állt. Minden

század egyenként három, körülbelül negyven harcost számláló szakaszt és egy parancsnoki szakaszt foglalt magába. Egy teljesen feltöltött század létszáma mintegy 150 főt tett ki. A brigádnak a legtöbb esetben volt egy híradó- és egy utászszázada, egy lovas- vagy motorkerékpáros szakasza, és egy szállítószakasza. Tábori tüzérüteggel, általában három 75, 77 vagy 100 milliméteres löveggel is rendelkezett. Egy 45 milliméteres páncéltörő tüzérüteg és egy egészségügyi részleg volt még a brigád szervezésében. Ehhez járult a hadtáp-, valamint a törzsszázad. E szervezés szerint — a teljes feltöltöttség esetén — egy-egy brigád létszáma 3—5 ezer főig terjedhetett. Természetesen 1936 októberében ezek csak irányelvek voltak. Megvalósításuk nagy erőfeszítések árán és nem is egyhamar sikerült.

Albacetében a szervezés 1936. szeptember 22-én kezdődött el. A szervezők között a nemzetközi munkásmozgalom olyan kiemelkedő vezetőit találjuk, mint Luigi Longo, Giuseppe di Vittorio, Hans Kahle, Pierre Rouques, Pierre Rébiére, Sztefan Wiszniewski, Karol Swierczewski, Vittorio Vidali, Hans Kalmanović, Pietro Nenni és André Marty. Munkájukhoz jelentős segítséget kaptak a Quinto Regimiento parancsnokságától.

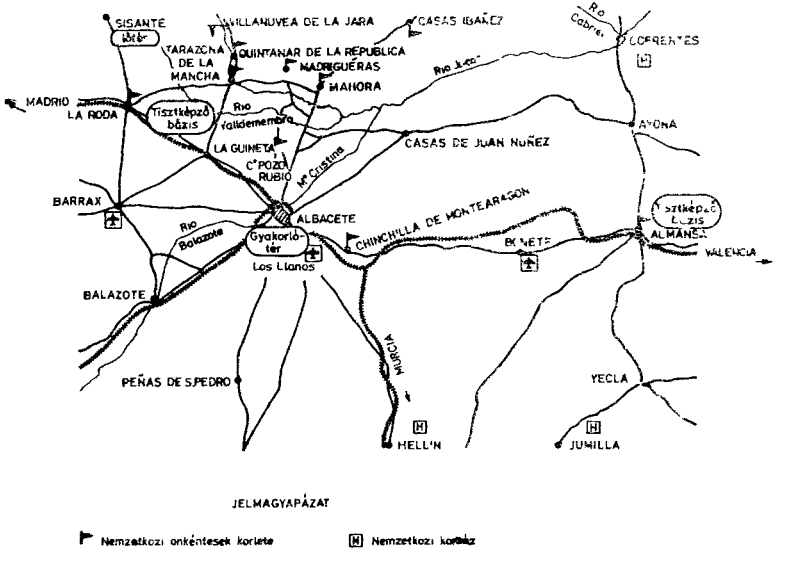

Albacete, a nemzetközi brigádok központja

A bázis parancsnoka, az Albacetében folyó munka legfőbb irányítója, André Marty[74] francia kommunista volt. Feladatát kis megszakítással 1936. október 26-tól 1939. február 9-ig, Katalónia elestéig látta el. Feladatai közé tartozott például a köztársaság ellenségeinek és a fasiszta kémhálózat tagjainak leleplezése. Később ártatlan emberek életének kioltásával, elítélésével vádolták meg, de — bár kétségkívül része volt a bizalmatlanság légkörének terjedésében — ezeket az eseteket ellenfelei nem tudták rábizonyítani.[75]

Az első vonalban harcolók nem nagyon lelkesedtek az albaceteiekért. Különösen a káderesek munkáját érheti sok jogos kifogás. A nemzetközi brigádok káderanyagát tanulmányozva olyan érzése támad a kutatónak, mintha 1936—1939-ben nem is a fasizmus, hanem a trockizmus lett volna a fő veszély. Az önkéntesekben is ellenséget — és nem a fasisztát, hanem a trockistát — kerestek. A bázis káderosztálya és kémelhárítása legalábbis ebben az irányban tevékenykedett.

A nemzetközi brigádok albacetei bázisán kialakult politikai légkört persze nem szabad kizárólag André Marty „szellemének" tulajdonítani. Ez többek között, a Szovjetunióban és ennek nyomán a nemzetközi kommunista mozgalomban is eluralkodó személyi kultusszal függött össze. A személyi kultusz kihatott a spanyol polgárháború nemzetközi brigádjaira, vezetőire is. A bizalmatlanság légköre, az ellenségeskedés, a tisztességes kommunisták ellen trockizmus vádjával indított hajsza beárnyékolta a bázis életét. Példa lehet erre Rajk László esete is, aki kommunista becsülettel harcolt a spanyol nép szabadságáért, noha súlyos hajsza indult ellene. Haas László hadnagy, az albacetei bázis káderosztályának magyar referense egyik nyilatkozatában „trockizmussal" vádolta Rajkot. Intrikájával addig ment, hogy levelet írt Szabó Ferencnek, a Francia Kommunista Párt magyar csoportja vezetőjének, és ebben a Budapestről érkezett önkénteseket egytől egyik „a párt ellenségeinek" minősítette. 1949-ben Rákosiék ezeket a dokumentumokat is felhasználták koncepciós perük lefolytatásához.[76]

Rajk László részletes beadványban jellemezte Haas László kalandor egyéniségét. A Spanyol Kommunista Párt mindkettőjük párttagságát felfüggesztette az ügy teljes kivizsgálásáig. A háborús viszonyok közepette azonban ezt már nem lehetett a helyszínen befejezni. Haas vádjainak hazug volta annyira nyilvánvaló volt, hogy a magyar önkéntesek a rágalmazót kiközösítették — és

a felszabadulás után nem is tért vissza hazájába, hanem Dél-Amerikába ment.

A nemzetközi brigádok „fő-komisszárja", főfelügyelője, a bázis politikai osztályának vezetője Luigi Longo[77], spanyolországi nevén Luigi Gallo volt.

Az albacetei bázis parancsnoksága képviseletet tartott fenn Madridban, Barcelonában, Valenciában, Bilbaóban és Figuerasban.

A szervezőbizottság előtt már az első napokban nagy feladatok álltak, lehetőségei viszont korlátozottak voltak. Elsősorban a folyamatosan érkező önkéntesek elhelyezéséről kellett gondoskodniuk, egyebek közt beszállásolással, középületek igénylésével.

Ötszáz önkéntessel a fedélzetén október 13-án a délelőtti órákban futott be Alicante kikötőjébe a Ciudad de Barcelona spanyol hajó. Az önkéntesek kitűnő hangulatban voltak. Már a hajón földrajzi tájak és nemzetiségek szerint csoportosultak, mindegyik csoport parancsnokot és tisztségviselőket választott. A szervezőbizottság munkáját ez megkönnyítette, mert zárt rendben szálltak ki a hajóból, és azonnal szálláshelyükre lehetett őket irányítani. Jóllehet az utolsó pillanatban készültek fel fogadásukra, mégis minden a legnagyobb rendben zajlott le. Ebben nagy része volt a helyi hatóságok segítőkészségének. Az ő érdemük volt, hogy a csoport egy része még aznap éjjel továbbindulhatott.

Amerre az önkéntesek elhaladtak, minden állomáson ujjongó tömeg üdvözölte őket. A spanyolok kosarakkal megrakodva várták őket, kenyérrel, hússal, gyümölccsel és borral vendégelték meg a szabadság nemzetközi harcosait. Már hajnalodott, amikor október 14-én az első ötszáz önkéntes kiszállt az albacetei pályaudvaron. Ezzel elkezdődött a nemzetközi brigádok önálló alegységeinek szervezése.

A következő napon megérkezett ötszáz önkéntes Figuerasból is. Ezután csaknem naponta futottak be újabb és újabb csoportok. Szinte nem volt olyan nap, hogy 200—300 önkéntes ne érkezett volna Albacetébe. Minden újabb szállítmánnyal sokszorozódtak a nehézségek. A nemzetköziek albacetei parancsnoksága mindent megtett, hogy a népfrontbizottságok, valamint a polgári és katonai hatóságok révén helyet szerezzenek anélkül, hogy a lakosságot túlságosan megterhelnék. Magán a Plaza de Toros-on, a bikaviadalok arénájában levő árkádok alatt is szállást és konyhákat létesítettek.

A következő napokban elkezdődött az önkéntesek nemzetiség szerinti rendezése. Szinte állandó volt a mozgás, újabb és újabb

csoportok költöztek egyik helyről a másikra, majd szakaszokba és századokba osztották őket.

Az első napok legnagyobb nehézségét az elszállásolás, az élelmezés, valamint a hideg elleni védekezés jelentette. Sürgősen matracokat, konyhai felszereléseket, főzőedényeket, tányérokat, evőeszközöket kellett szerezni, a meglevő készlet ugyanis csak a létszám egyharmadának volt elegendő. A konyhák állandóan üzemeltek: megfőzték az ételt az egyik csoportnak, máris kezdték a következőnek, két-három embernek jutott egy tányér és evőeszköz.

A szervezőbizottság felszólította a népfront pártjait, a spanyol hatóságokat és a közéleti személyiségeket, legyenek a nemzetköziek segítségére. Telefonbeszélgetést folytattak Madriddal, Barcelonával, Franciaországgal. Delegációk indultak Valenciába, Murciába, a közeli és a távolabbi városokba azzal a feladattal, hogy a szükséges felszerelési tárgyakat beszerezzék. A megfeszített munka és a segítség ellenére, amely a népfront helyi szervei és a helyi hatóságok részéről megmutatkozott, az első napokban, sőt az első hetekben sem sikerült gondoskodni az önkéntesek ellátásáról.

Az albacetei törzsnél éjjel-nappal lázas munka folyt, hogy a legszükségesebb anyagi feltételeket biztosítsák, és az egész munkának külsőségeiben is megmutatkozó katonai formát adjanak. (Kezdetben még az öltözet is félig polgári, félig katonai volt.) A már meglevő szakaszokat századokká, a századokat pedig zászlóaljakká szervezték, minden alegység élére parancsnokot és politikai megbízottat neveztek ki. A nehézségek ellenére az önkéntesek lelkesedése napról napra fokozódott. Néhány nap leforgása alatt Albacete, ez a csendes kis város egészen más képet öltött. Élénk katonai központtá fejlődött, ahol a világ minden nyelvén beszélő önkéntesek lázas türelmetlenséggel készültek feladatuk betöltésére.

A nemzetköziek szervezésével egy időben felállították az albacetei bázis egyes osztályait. A parancsnoksággal és a politikai osztállyal egyidejűleg szervezték meg a hadműveleti csoportot, a vezérkart, amelyet a spanyol rövidítés szerint EM-mel (Estado Mayor) jelöltek. A vezérkar élén kezdetben, 1936. október 26-tól december 1-jéig Karol Swierczewski állt. Munkához látott a személyügyi csoport is, amely a káderosztályból (az osztályon minden egyes nemzetiségnek külön referense volt) és az oktatási osztályból állt. Ez utóbbihoz tartoztak a katonai akadémiák és a tiszti iskolák. Az információs osztályhoz tartozott az irattár és a

történetírás, a katonai kutatószolgálat (a nemzetközi brigádok kémelhárítása, a SIM = Servicio de Investigación Militar), a katonai cenzúra, valamint a fegyelmi osztály, élén Čopić hadnagygyal, a 15. nemzetközi brigád parancsnokának testvérével.

Fontos szerepet töltött be a bázis életében a hadbiztosság, amely a hadtápszolgálatból és a szállítóezredből állt. Méltó helyet foglalt el az egészségügyi szolgálat is.

A nemzetközi brigádok albacetei központja néhány hónap leforgása alatt valóságos minisztériummá nőtte ki magát, vezérkarral, politikai osztállyal, káderosztállyal, a hadtápszervekkel, s mindazokkal az osztályokkal és részlegekkel, amelyek a nemzetköziek laza csoportjait egységes katonai szervezetté formálták. Az 1937. október 27-i szervezési tábla szerint az albacetei bázison 413 tiszt — köztük több magyar — teljesített szolgálatot.[78]

Amikor a nemzetköziek szervezése eléggé előrehaladt, a Spanyol Kommunista Párt vezetőinek javaslatára delegációt küldtek Madridba, a spanyol kormányhoz, hogy hivatalosan is jelentkezzenek és bemutatkozzanak. A küldöttségben az olasz Luigi Longo, a lengyel Stefan Wiszniewski és a francia Pierre Rébiére kapott helyet.

A delegációt először Manuel Azaña köztársasági elnökhöz irányították. Az elnök szívélyesen fogadta a küldöttséget. Néhány szót váltott velük, majd a miniszterelnökhöz küldte őket. Caballero miniszterelnök előtt részletesen kifejtették, hogy az önkéntesek a köztársasági kormány és a vezérkar rendelkezésére állnak a lázadó tábornokok és az őket támogató külföldi fasiszták ellen. Elmondták, hogy mindenfajta nemzetiségű és politikai párthoz tartozó ember megtalálható közöttük, abban azonban teljesen egységesek, hogy a köztársaságért, az antifasiszta ügyért harcolnak.

Caballero meghallgatta a küldöttséget, és annyit mondott, hogy ebben a kérdésben forduljanak a nemzetgyűlés elnökéhez, Martínez Barrióhoz, mert őt hatalmazta fel a kormány, hogy az október 16-i dekrétum[79] alapján a nemzetközi brigádok szervezésével foglalkozzon.

Martínez Barrio, a nemzetgyűlés elnöke az első pillanattól kezdve sokat tett a nehézségek leküzdéséért.

Miután tájékoztatták, miről van szó, Barrio megkérdezte Luigi Longótól:

— „Milyen feltételekkel szeretnének részt venni a harcokban?"

A válasz világos és egyszerű volt:

— „Nincs semmilyen feltételünk. Nem óhajtunk mást, mint

hogy a nemzetközi brigádokat csak a kormánynak és a katonai hatóságoknak alárendelt alakulatnak tekintsék, használják rohamcsapatnak mindenütt, ahol szükségesnek tartják."[80]

Bármilyen nagy segítséget kaptak is ezután a nemzetközi brigádok szervezői, a feladat még így sem volt könnyű. Ezer és ezer emberrel volt dolguk, akik temperamentumban, szokásban, politikai beállítottságban nagyon is különböztek egymástól.

Különösen megnehezítette a munkát a közös nyelv hiánya. Az önkéntesek legnagyobb része akkor francia volt, de még számtalan nemzet képviseltette magát. A katonák döntő többsége anyanyelvén kívül más nyelvet nem ismert. Minden csoport és minden nemzetiség különféle gondokkal küszködött, és mindegyikkel újra és újra meg kellett tárgyalni ezeket.

Problémát okozott a nemzetközi brigádoknál a kommunisták túlsúlya is. Nehéz volt megoldani, hogy a brigádok ne veszítsék el népfront jellegüket és ne mondhassák rájuk: „a Komintern hadserege."

Sok gondot okozott a káderek, a parancsnokok és a politikai megbízottak kiválasztása is. Névsorok, személyi okmányok nem álltak rendelkezésre. A személyi adatlapok felfektetése csak itt, a megérkezés után kezdődött el. Ennek következtében nem tudott senki felelős véleményt mondani a kívánt személyekről, az idő viszont cselekvésre sürgetett. Így nem volt más választás, mindenkivel külön-külön el kellett beszélgetni. Ennek során derült ki, hogy ki mihez ért. A kiválasztottakat először csak ideiglenesen bízták meg parancsnoki, illetve politikai funkcióval. Beosztásukban csak azok maradtak meg, akik rátermettségüket a gyakorlatban is bebizonyították.

Különösen nagy feladat hárult a szervezést végző törzsekre. Az irodákba volt a legnehezebb embereket találni, de a hadtápnál is csak kevesen akartak szolgálni. Valamennyien azt mondták, azért jöttek Spanyolországba, hogy fegyverrel harcoljanak, nem pedig azért, hogy irodákban ücsörögjenek.

Minden nehézség ellenére, jól-rosszul mégiscsak felállították a bázis központi irodáit, majd a nélkülözhetetlen hadtápszolgálati ágakat és intézményeket. Fölállították a tábori postát is. Az önkéntesek címük feltüntetésével leveleket írtak a világ minden tájára, de hogy ne szivároghassanak ki katonai titkok, meg kellett szervezni a cenzúrát. Erre a szolgálatra olyanokat osztottak be, akik több nyelvet is ismertek. Számos önkéntes felesége, aki követte férjét Spanyolországba, ebben a beosztásban dolgozott. Az is fontos volt, hogy minden önkéntes megkapja hozzátartozói

levelét. Ezért a spanyol főposta igazgatóságával megegyeztek, hogy minden csoport, minden alegység különleges betűjelet kap. Ez lehetővé tette, hogy a tábori posta a leveleket rendeltetési helyükre továbbítsa.

Nagy gondot okozott az önkéntesek állandó tájékoztatása. Spanyolul elenyészően kis részük tudott, így a spanyol nyelvű újságokat csak nagyon kevesen olvashatták. Ezért a bázis politikai osztálya, nem kis fáradsággal, baloldali és haladó szellemű újságokat szerzett be, hogy minden önkéntes saját anyanyelvén olvashassa a legfrissebb híreket.

A szervezőbizottság az első perctől kezdve tisztában volt azzal, hogy az önkéntesek munkájának eredményessége feltétlenül megköveteli a katonai elhárítás megszervezését. Franco, Hitler és Mussolini kémszolgálata mindent elkövetett a katonai titkok megszerzéséért, és hogy minél több ügynököt építsen be a hátországba, valamint a nemzetköziek sorába. Az ellenség minden igyekezetével azon volt, hogy demoralizáljon és szabotázsakciókat szervezzen. Igen fontos volt tehát, hogy a nemzetköziek kémelhárítása jól dolgozzon, idejében fedje fel a kémeket és provokátorokat.

Az arcvonalakról közben igen kedvezőtlen hírek érkeztek. A kormány megbízottja, Martínez Barrio, aki ebben az időben már szintén Albacetében tartózkodott, egyre sürgetőbben érdeklődött a nemzetközi alakulatok szervezése iránt. Így nem maradt más hátra, mint hogy ezt a szokatlanul gyors tempót tovább fokozzák, hiszen mindössze tíz nap telt el azóta, hogy az első önkéntesek megérkeztek.

A szervezőmunka elvégzése után a kiképzés következett. De erre az időre Albacete már szűknek, kicsinek bizonyult. A környező falvakban, helységekben is objektumokat, kiképzőbázisokat helyeztek el.

Az önkénteseket elsősorban rendhez, katonai fegyelemhez kellett szoktatni, és megtanítani őket a fegyverek kezelésére, valamint a legszükségesebb harcászati alapismeretekre. Kis részük ismerte csak valamennyire a fegyvereket, de ők is különböző hadseregekben szolgáltak annak idején. Többségük semmilyen katonai ismerettel, tudással nem rendelkezett. Laktanyát csak kívülről láttak, sokuknak még fegyver sem volt a kezében.

Az a cél állt a szervezők előtt, hogy az önkéntesek rövidített, tervszerű katonai kiképzésben részüljenek. Ez az első napokban nem nagyon sikerült. Akadályozta a munkát az állandó szállásváltozás, az egyes csoportokon belüli hullámzás, az étkeztetés

rendszertelensége. A kiképzési tervben hiába rögzítették, hogy délelőtt 3 óra, délután 2 óra gyakorlati, másfél óra elméleti és egy óra politikai foglalkozást kell tartani, az első napokban ez szinte lehetetlennek bizonyult.

Ám nemcsak az említett nehézségek gátolták a kiképzést, hanem az egyes önkéntesek vonakodása, sőt ellenszegülése is. Voltak, akik lebecsülték a katonai gyakorlatokat, és azt hajtogatták: „Mi azért jöttünk, hogy harcoljunk, nem pedig azért, hogy Albacete utcáin fel s alá masírozzunk." A legakaratosabbak azok voltak, akiknek már volt valamilyen katonai előképzettségük. Így zúgolódtak: „Mi végigharcoltuk az egész világháborút!" — „Mi harcoltunk a Balkánon!" — „Mi ott voltunk a marne-i és az alpesi frontokon!" — „Mi Líbiában harcoltunk!" Abban pedig valamennyien, akár volt háborús tapasztalatuk, akár nem, megegyeztek, hogy szükségtelen kiképzéssel tölteni az időt, miközben Madrid alatt ropognak a fegyverek.

A politikai munkásoknak mindenkit külön-külön meg kellett győzniük, hogy a hadviselés módja, a fegyverzet és a katonai szabályzat nem minden hadseregben egyforma. Ezért — ha eredményeket akarnak elérni — mindent elölről kell megtanulni.

Nem kis feladatba került megmagyarázni és megértetni: A katonákat fel kell készíteni a harccal járó fáradalmak elviselésére, még akkor is, ha a polgári életben a legnehezebb munkát végezték. A parancsnokoknak és a beosztottaknak meg kell ismerniük egymást. Mindenkinek szüksége van a tanulásra, mert másként nem lehet politikailag képzett, ütőképes, reguláris hadsereget létrehozni.

Amennyire alapvető és jó volt, s a szervezési munkát is megkönnyítette, hogy az önkéntesek zöme rendelkezett párt- és szakszervezeti múlttal, ez a tény kezdetben zökkenőt is jelentett. Ugyanis a párt- és szakszervezetekben az önkéntesek korábban megszokták a demokratikus szellemet, azt, hogy mindenen vitázzanak. A hadseregben is ezt szerették volna folytatni, mindenbe bele akartak szólni. A parancsokat sokszor — vitára bocsátva — megbeszéléseken kívánták elfogadtatni.

Hetek teltek el, amíg a felvilágosító munka eredményeként mindenki megértette, hogy ezekben a kérdésekben mi a helyes magatartás. Megértették, hogy a katonai élet alapvető törvénye a fegyelem, s ez a fegyelem nem mond ellent a demokratikus követelményeknek.

Nehezebb feladatnak bizonyult a politikai nehézségek leküzdése. Mindent el kellett kerülni, ami arra a gyanúra adhatott volna

okot, hogy a kinevezéseknél a szervezőbizottság pártpolitikai szempontokat vett figyelembe. Ez a magyarázata, hogy a nemzetköziek katonakönyvében a pártállás rovatba egységesen csak azt írták: „antifasiszta".

Ezt bizonyítja a nemzetközi brigádokat szervező bizottság nyilatkozata is, amely a többi között a következőket tartalmazta: „Mi része vagyunk a nemzetközi népfrontnak, és rendelkezésére állunk a spanyol népfrontnak és a köztársasági kormánynak — minden tekintetben, valamennyien. Az önkénteseinkből felállított katonai alakulatok részei a néphadseregnek és minden tekintetben a vezérkar rendelkezésére állanak...

A katonai parancsnokok és politikai biztosok — bármely politikai szervezethez tartoznak is — egyformán kell hogy bánjanak az önkéntesekkel..."[81]

Ez nemcsak papíron, hanem a valóságban is így volt. A parancsnokok kinevezésénél, hogy az esetleges súrlódásokat elkerüljék, a politikai és a nemzeti hovátartozást nem tekintették elsődleges szempontnak. Ez megnyilvánult abban is, hogy a katonák valamennyien ugyanazt a jelvényt viselték, és valamennyi alakulat hivatalos lobogója a spanyol zászló volt, annak győzelemre viteléért indultak harcba. A vörös lobogót — felirat és jelvény nélkül — csak mint a nemzetközi összefogás szimbólumát engedélyezték.

Különösen értékes munkát végeztek a politikai megbízottak. Teljes mértékben betöltötték azt a szerepkört, amelyet a spanyol kormány 1936. október 16-i rendeletében megszabott. Ez kimondta: A Spanyol Néphadseregben a politikai megbízott „kötelessége, hogy állandóan hasson a harcolók tömegére, hogy egy pillanatig se csökkenjen a csapatok harci szelleme, szünet nélkül áthassa őket a szabadság eszméje. Szociális kapcsolatot kell teremteni a parancsnokok, a politikai megbízottak, a tisztek és a katonák között. A fegyverben álló embereket állandóan emlékeztetni kell arra, hogyan kell viselkedniük az antifasisztáknak..."[82]

A nemzetközi önkéntesek alakulatainál a politikai megbízottaknak nemcsak az volt a feladatuk, hogy a pillanatnyi politikai helyzetet magyarázzák, az önkéntesek harcban való részvételének a fontosságát tudatosítsák, hanem az is, hogy szigorú, öntudatos vasfegyelmet teremtsenek, amely egyedül képes minden széthúzás megszüntetésére, illetve megelőzésére. Meg kellett győzni az önkénteseket, hogy csak jól szervezett és fegyelmezett hadsereg képes legyőzni az ellenséget, éppen ezért politikai és nemzetiségi kü-

lönbségre való tekintet nélkül egységes tömeggé kell kovácsolódniuk.

Míg Albacetében, távol a harcmezőtől lázas szervezés és kiképzés folyt, a Spanyol Köztársaság fővárosa sorsdöntő óráit élte. A lázadók, a külföldi intervenció erőteljes támogatásával gyors ütemben tért nyertek. Franco csapatai, német és olasz egységekkel és alegységekkel megerősítve, végigperzselték a spanyol földet, és fasiszta közigazgatást vezettek be a megszállt területeken. Mindezt elősegítette a köztársasági kormány kezdeti tehetetlensége és tétlensége is.

1936. október 15-én a fasisztáknak sikerült áttörniük az arcvonalat, majd általános támadást intéztek Madrid ellen. Négy irányból, Toledo, Maceda, Ávila és Sigüenza felől, négy hadoszlopban támadtak. Az ötödik hadoszlop, az ellenforradalmárok, a kémek és a diverzánsok hadoszlopa „bent van a városban" — hirdették a fasiszták. Mola fasiszta tábornok nyíltan kijelentette: Madridot az ötödik hadoszlop fogja bevenni!

Ezekben a kritikus napokban a Spanyol Kommunista Párt nagyon sokat tett a főváros megmentéséért, a köztársaság megvédéséért. José Díaz, a párt főtitkára 1936. október 20-án nyilatkozott a helyzetről:

„Szükséges a munkásoknak és az antifasisztáknak megmagyarázni azt a helyzetet, amelyben vagyunk. Meg kell magyarázni nekik, hogy az ellenség Madrid felé közeledik, és azt, hogy mind a férfiak, mind a nők, az összes antifasiszták fegyvert kell hogy ragadjanak, hogy Madridot védelmezzék!"

A Spanyol Kommunista Párt indítványára a népfelkelő alakulatokat egységesen a vezérkarnak, a párt harcedzett szervezetét, a Quinto Regimientót, az Ötödik Ezredet pedig a hadügyminiszternek rendelték alá.

A madridi mozikban ezekben a napokban A kronstadti tengerészek című filmet vetítették. A visszaemlékezések szerint a film hatására ilyen megjegyzések hangzottak el: „Madrid ma hasonló helyzetben van, mint Petrográd volt 1919-ben. Az ellenség áttörte vonalainkat, minden férfi kötelessége fegyvert ragadni, hogy a várost megvédje!"

„Mi, asszonyok — mondotta Dolores Ibarruri —, megköveteljük férjünktől a bátorságot... Inkább hősök özvegyei akarunk lenni, mint gyávák asszonyai!"

A lelkesedésnek ebben a légkörében újabb és újabb milicista zászlóaljak alakultak, és mentek a frontra. A Madridot körülvevő hegyeken és dombokon asszonyok, lányok, gyerekek és öregek

dolgoztak. Lövészárkokat, géppuska-tüzelőállásokat ástak, készültek Madrid védelmére.

A Spanyol Kommunista Párt további hősiességre és elszántságra lelkesítette a tömeget. „A lelkesedés nagy, de nem elég ahhoz, hogy elűzze az ellenséget!" — jelentette ki José Díaz. „Minden antifasiszta madridi polgárnak teljes erejével részt kell vennie a főváros védelmében. Az ellenségnek Madrid közelében sikerült áttörnie vonalainkat... Ha a közeli tűzvonalban nem megyünk át ellentámadásba, bekövetkezhet az, hogy az ellenség nemsokára Madrid kapuja előtt áll. Spanyolországot meg fogják menteni a munkások, a parasztok, a demokratikus erők, de csak akkor, ha mi is olyan szervezetten harcolunk, mint testvéreink az oroszországi polgárháborúban..."

A Madrid felé vezető utakon nem lehetett mást látni, mint a milíciák oszlopait. Andalúziaiak, extremaduriaiak, murciaiak vonultak a frontra, hogy megvédelmezzék fővárosukat. De érkeztek harcosok Levantéból, Katalóniából, Aragóniából — a köztársaság minden részéből, és hangoztatták: „Madrid nem juthat és nem is jut a fasiszták kezére!" — „No pasaran! Nem törnek át!" Ez a jelszó, amelyet Dolores Ibarruri kiáltott világgá, mint harci riadó hangzott fel mindenütt. Hangszórók hirdették, röplapok ezrein hullott a járókelők elé, szónokok százai kiáltották: No pasaran!

És mintha történt volna valami. A fasiszták előretörésének üteme lelassult, a köztársaságiak ellenállása szilárdabb lett. A fasiszták így is Getafeig, a fővárostól 15 kilométernyire levő városig nyomultak előre. Már csak a carabancheli országút és a Manzanares folyó állt közöttük.

A fasiszták minden erejüket megfeszítve támadtak. Madrid bevételét november 7-re, a nagy októberi szocialista forradalom évfordulójára tűzték ki. Mikor már csak néhány nap választotta el őket a kitűzött határidőtől, megkísérelték, hogy előnyomuljanak és áttörjék a védelmet Villaverde irányában. Oszlopaik Carabanchelt támadták, de a Quinto Regimiento harcosai keményen állták a dühödt rohamaikat. Később a Casa de Campo irányából támadtak, azonban ott is áthághatatlan fal zárta el előttük az előnyomulás útját. Minden erőfeszítésük hiábavaló kísérletezésnek bizonyult.

November 6-án a köztársasági kormány elhagyta a fővárost, és a védelmet egy úgynevezett Védelmi Bizottságra bízta, amelyben ugyanazok a pártok és szervezetek vettek részt, mint a kormányban. Vezetőjévé Miaja tábornokot nevezték ki.[83]

Az, hogy a kabinet elhagyta Madridot és székhelyét Valenciába helyezte át, szükséges és helyes lépés volt. Az viszont helytelennek bizonyult, ahogy távozott: az utolsó pillanatban, sebtében összepakolva, titokban hagyta el Madridot, valósággal úgy, mintha menekült volna.

A Spanyol Kommunista Párt azt javasolta, hogy e lépést a kormány ne titokban tegye meg, hanem távozása szükségességét magyarázza meg a néptömegeknek. Caballero azonban nem merte ezt a jelentést kiadni. Nem bízott a tömegekben, nem bízott Madrid lakosságának harci erejében.

A kormány távozása után a Védelmi Bizottság rendezte a védők sorait, újjászervezte a harcból kivont alakulatokat, átcsoportosításokat hajtott végre, és szigorúan megparancsolta, hogy mindenkinek a legkeményebb ellenállást kell tanúsítania, s egy talpalatnyi helyet sem szabad átengedni az ellenségnek.

Így köszöntött Madridra november 7-e, a nagy októberi szocialista forradalom napja, amelyre Mola tábornok „dicső" bevonulását akarta időzíteni.

Madrid népe azonban ezerkezű óriásként harcolt, minden rögöt megvédett az ellenségtől, a főváros nem lett a fasisztáké.

A NEMZETKÖZI BRIGÁDOK SZERVEZÉSE

A szakaszok és századok szervezése után a zászlóaljak szervezéséhez fogtak. 1936. október 22-én állították fel az első zászlóaljat Albacetében. Ezeket az alegységeket elsősorban nemzetiségek szerint szervezték. Így az első a Commune de Paris — a párizsi kommün nevét viselő alegység volt, amely zömében francia és belga, valamint néhány angol és amerikai internacionalistából állt. A zászlóalj parancsnokává Jules Dumont[84] alezredest nevezték ki, aki az első világháborút századosként harcolta végig a francia hadseregben. Dumont a nemzetközi brigádok szervezését megelőző időben, 1936 júliusától a népi milícia sorában már részt vett a spanyol nép szabadságharcában és a Francia Kommunista Párt tagjai közé tartozott. Dumont 1937. február 15-ig állt zászlóalja élén, amikor is a 14. nemzetközi brigád parancsnokává nevezték ki. A zászlóalj politikai megbízottja a szintén francia Pierre Rébiére[85] volt.

A Commune de Paris zászlóalj a Spanyol Néphadsereg szervezetében az 56. hadrendi számot kapta.

A második zászlóalj szintén még október utolsó napjaiban alakult meg. Edgar Andréról, a német munkásmozgalom, a hamburgi Vörös Frontharcos Szövetség mártírjáról nevezték el, aki barátja és harcostársa volt Thälmann-nak. Edgar Andrét a Gestapo 1936. február 4-én gyilkolta meg.

Az Edgar André zászlóalj a 41. hadrendi számon szerepelt. Katonái főleg német és osztrák önkéntesekből verbuválódtak, de szép számmal voltak köztük skandinávok és délkelet-európaiak is. 1936. október 16-án egy nagyobb csoport önkéntessel nagy számban érkeztek magyarok is. Franciaországból a többi között Podboj Vilmos, Stechmayer István, Brocske János, Bona Vilmos, Mandel Károly, Krepsz József, Kohn Ferenc, Marschall László, Papp Gyula. Belgiumból Mező Imre (Spanyolországban Mehren

Izsák néven szerepelt), Brunner Andor, Basch Endre, Mátyás László (Katz Mátyás), Kohn Árpád, Vincze (Weisz) József, Farkas József és még sokan mások. Október 17-én 91 fővel megalakították a magyar századot, amelynek egyik szakaszát jugoszláv önkéntesek képezték. A század a Rákosi nevet vette fel, és e nevet viselte később a magyar zászlóalj is.

1956. október 21-én a Vígszínházban, a nemzetközi brigádok megalakulásának huszadik évfordulóján az ünnepi előadó, Cséby Lajos — az önkéntesek egyetértésével — a következőket mondotta:

„1936-ban, ma húsz esztendeje, ezerfőnyi magyar harcos, akik Spanyolország harcmezein magasra tartották a szabadság és a proletár nemzetköziség zászlaját, erre a zászlóra annak a nevét írták, aki Horthy osztálybírósága előtt a magyar nép harcos akaratát kifejezve, méltóan megállta a helyét.

De 1949-ben keserűen csalódtunk... ez az ember maga tépte le harci lobogónkról a nevét."[86]

A magyar század az Edgar André zászlóalj 3. századát képezte. Parancsnoka Weigl Manó[87] lett, aki az első világháborúban tiszthelyettes volt, és részt vett a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének harcaiban. Párizsi emigrációból érkezett Spanyolországba. A század politikai megbízottja, Hedrich Károly,[88] szintén Franciaországból jött az önkéntesek sorába.

A magyar önkéntesek tekintélyes erőt képviseltek, sokan magas rendfokozatot viseltek, és jelentős beosztást töltöttek be.

A Spanyol Néphadseregben két magyar tábornok harcolt: az egyik Zalka Máté, aki a Szovjetunióból Lukács Pál néven 1936 októberében érkezett Albacetébe, és a 12. nemzetközi brigád parancsnokává nevezték ki. A másik Gál János, tótkomlósi születésű, föld nélküli parasztcsalád gyermeke. Ő is a Szovjetunióból érkezett, és a 15. nemzetközi brigád parancsnokává nevezték ki.

Utánuk következett ezredesi rangban Jász Dezső (Juan de Pablo), aki magas beosztásokat töltött be. A magyar önkéntesek közül kilencen viseltek őrnagyi rendfokozatot, míg a beosztott tisztek száma több mint száz volt.

Az Edgar André zászlóalj első parancsnoka a német császári hadsereg egykori tisztje, az első világháború frontharcosa, Hans Kahle[89], politikai megbízottja Artur Dorf német munkás.

A szervezés sorrendjében a harmadik zászlóalj olasz hazafiakból alakult, és Garibaldi nevét vette fel. A zászlóalj első parancsnoka október 29-től 31-ig Umberto Galleani olasz tartalékos tiszt volt, aki ekkor már betöltötte hatvanadik életévét. Galleani, a

Garibaldi-zászlóaljból 1936. november első napjaiban a 12. nemzetközi brigád törzskarába került. Őt követte a zászlóalj élén Randolfo Pacciardi[90], aki 1936. december 28-ig, majd 1937. január 6-tól február 11-ig vezette a Garibaldi-zászlóaljat. Február 11-én megsebesült, Franciaországban gyógykezelték, utána 1937. március 19-től július 18-ig már a 12. nemzetközi brigád parancsnoka. Két politikai biztosa volt egy időben — az egyik a kommunista Antonio Roasio, a másik a szocialista Amadeo Azzi.

A negyedik zászlóalj „Dąbrowski" néven alakult. Nevét a párizsi kommün hadseregének lengyel származású főparancsnokáról kapta, aki 1871. május 23-án a párizsi barikádokon halt hősi halált. A zászlóalj a Spanyol Néphadseregben a 49. hadrendi számon szerepelt. Nagyrészt lengyel és délszláv önkéntesekből alakult, de voltak közöttük magyarok, csehek, szlovákok és ukránok is.

Első parancsnoka 1936. október 19-től 30-ig Stanislaw Matuszczak, majd október 30-tól december 30-ig Stanislaw Ulanowski alias Bolek. Antoni Kochanek 1937. január 1-jén, parancsnoksága második napján elesett. Őt követte Jan Barwinski, akit 1937. június 27-én Waclaw Komar váltott fel, miután Barwinski a 150. nemzetközi brigád parancsnoka lett.

A Dąbrowski-zászlóalj parancsnokai valamennyien a lengyel munkásmozgalom kipróbált harcosai voltak. Már a szervezést megelőző időben a népi milícia tagjaiként hősiesen harcoltak a Sierránál, a Madridért folyó harcokban.

A szervezőbizottság úgy tervezte, hogy e négy zászlóaljból fogják felállítani az első nemzetközi brigádot, amelynek hadrendi száma a 11. lesz. Ahhoz azonban, hogy a brigád teljes legyen, még legalább 10—14 napra lett volna szükség, mivel a brigád parancsnokát, a politikai megbízottat, a törzs és a szolgálati ágak vezetőit még nem választották ki, a szervezés és a kiképzés pedig ezekben a napokban még csak zászlóaljakon belül történt meg.

1936. november 5-én azonban minden előző terv felborult. A Spanyol Kommunista Párt a nemzetköziekhez fordult segítségért, és a vezérkar is parancsot adott, hogy a már készen álló nemzetközi alakulatokat a főváros védelmére kell bevetni. Ezek után gondolni sem lehetett a megkezedett szervezőmunka folytatására. Elérkezett a döntő pillanat, hogy minden rendelkezésre álló erőt a tűzvonalba dobjanak, mert nem lehetett tudni, hogy a késlekedés nem tenne-e mindent feleslegessé.

Az albacetei szervezőbizottság lemondott a szépen kigondolt távolabbi tervekről. A meglevő négy zászlóalj közül háromból, az

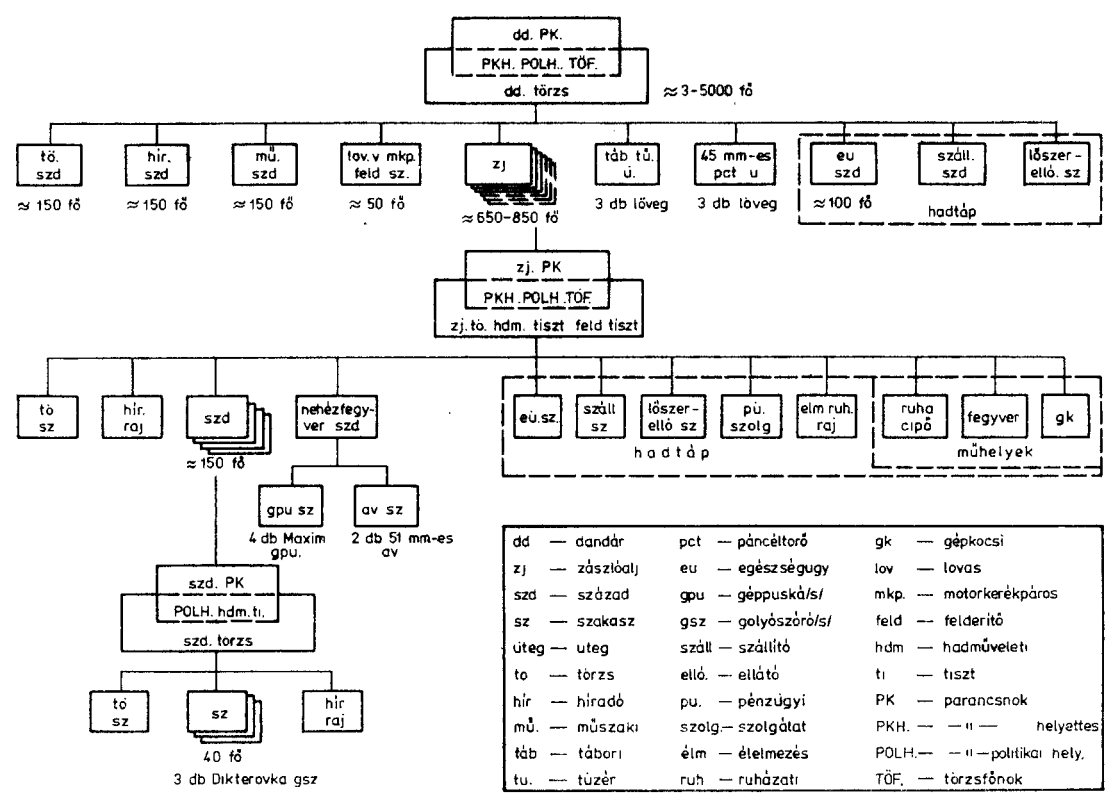

A nemzetközi brigádok szervezésének elvi vázlata

Edgar André és a Commune de Paris, valamint a Dąbrowski-alegységekből megalakította a 11. nemzetközi brigádot. A brigád parancsnokává Emilio Kleber[91] tábornokot nevezték ki.

Kleber tábornok nemzetiségi hovatartozása nem egészen tisztázott. Mivel jól beszélt magyarul is — egyesek magyarnak vélték. Az Osztrák—Magyar Monarchia területén született, Krivitsky[92] szerint Bukovinában. Spanyolországba érkezésekor 41 éves. A nemzetközi brigádok önkéntesei között Kleber[92] volt az egyik legtehetségesebb tábornok.

A brigád politikai biztosává Giuseppe di Vittoriót,[93] az olasz és a nemzetközi munkásmozgalom későbbi kiemelkedő személyiségét nevezték ki. Di Vittorio 1936-tól 1938-ig Mario Nicoletti néven tevékenyen részt vett a spanyol polgárháborúban, a nemzetközi brigádok szervezésében és harcában.

A nemzetközi brigádokat szervező bázis parancsnoksága úgy határozott, hogy a Garibaldi-zászlóalj továbbra is Albacetében marad, hogy a szervezendő 12. nemzetközi brigád gerincét képezze.

Így történt, hogy az első nemzetközi brigád 21 nappal az önkéntesek első csoportjának érkezése után elindult Madridba, az ostromlott fővárosba, amely a szabadság jelképévé vált ezekben a napokban.

November 8-án, vasárnap futott be a nemzetközieket szállító vonat Madrid déli pályaudvarára. Dél felé járt az idő, amikor a sokezres tömeg körbevette az állomás előtt felsorakozott nemzetközieket. A tömeg a nemzetközi brigádot éljenezte, majd Madrid jelszavát, a „No pasaran"-t kiabálták.

No pasaran! — Nem törnek át! — válaszolták az önkéntesek. Ez volt az első spanyol mondat, amelyet a nemzetköziek megtanultak és a szívükbe zárták. Ekkor Kleber tábornok lóháton elléptetett a felsorakozott önkéntesek előtt és Salud! köszöntéssel üdvözölte őket, majd beszédet intézett a Madridba érkezett brigád harcosaihoz. Ismertette az óráról órára váltakozó katonai helyzetet, és közölte az önkéntesekkel, hogy késedelem nélkül cselekvésre van szükség. Lelkes beszéde nagy hatással volt a brigád harcosaira.

A nemzetköziek zárt és fegyelmezett magasabbegysége ezután elindult a híres madridi sugárúton, a Gran Vián az egyetemi városrész felé, az ideiglenes körletbe. A sort 46 lovas zárta.

Amikor a brigád elvonult, a madridiak lelkes tapssal és ökölbe szorított kézzel adtak kifejezést túláradó örömüknek. Ez volt az első eset, hogy a főváros lakossága a néphadsereg ilyen jól szer-

vezett és fegyelmezett alakulatát látta maga előtt. Az emberek érezték, hogy új rend, új fegyelem van kialakulóban. Ennek első hírnökei a nemzetköziek voltak.

A menet élén az Edgar André zászlóalj németjei vonultak és időnként felemelt, ökölbe szorított kézzel, ütemesen kiáltották: Rot Front! Rot Front!

Az oszlopok élén transzparensek hirdették:

„Madrid fiai és asszonyai! Azért jöttünk, hogy segítsünk nektek, hogy épp oly odaadással védjük meg fővárosotokat, mintha mindnyájunk fővárosa lenne."

„A Ti becsületetek a mi becsületünk, a Ti harcotok a mi harcunk!"

Mennyi lehetett a 11. nemzetközi brigád létszáma Madridba érkezésekor, azon a novemberi vasárnapon? A vélemények megoszlanak. Egyes szerzők 1500-tól 3500-ig terjedő számadatokat közöltek.[94] A madridi Hadtörténeti Intézet Levéltárából előkerült Kleber tábornok *1936. november 12-én* kelt jelentése, amely szerint az Edgar André zászlóalj 510, a Commune de Paris 534, a Dąbrowski-zászlóalj 511 főből állt. Ezenkívül 46 lovassal és 27 tüzérrel rendelkeztek.[95] Ha ehhez hozzászámoljuk a törzsbeli szolgálatot teljesítő tiszteket, ez több mint 1600 fő. Az első összecsapástól a jelentés megírásáig három nap telt el, s mivel sebesültjei és halottai is voltak a 11. nemzetközi brigádnak, létszámát a megérkezés napján, 1936. november 8-án csaknem 2000 főre becsülhetjük.

A 11. nemzetközi brigád fegyverzetét, Kleber tábornok jelentése szerint, 1250 Mauser-puska, 32 golyószóró, 29 géppuska és 2 mozsárágyú képezte.

A TŰZKERESZTSÉG

A 11. nemzetközi brigád tűzkeresztségének napját többen 1936. november 7-re teszik. Dolores Ibarruri is ezt a napot jelöli a megérkezés és az első bevetés dátumául.[96] A spanyol polgárháború több veteránja ugyanezen a véleményen volt. Ezzel szemben az érkezés november 8-án vasárnap, a déli órákban, a tűzkeresztség pedig másnap reggel történt.[97]

A fasiszták november 8-ára elfoglalták a fővárostól délnyugatra levő helységeket: Cerro de los Angelest, Carabanchel Bajót, és a Puente de los Franceses, a franciák hídja felé nyomultak előre. A Manzanares folyóig jutottak, és Madridot veszélyeztették támadásukkal. A nemzetközi brigád azt a parancsot kapta, hogy november 9-én vesse vissza az ellenséget. A támadás a kora reggeli órákban kezdődött. Hamarosan elkeseredett harc bontakozott ki a fasiszták és a nemzetköziek között. A 11. nemzetközi brigádnak erős, jól kiképzett fasiszta csapatokkal kellett a harcot felvennie. Az intervenciósok és a francoisták a legmodernebb lőfegyverekkel, tüzérségi lövegekkel, harckocsikkal és repülőgépekkel rendelkeztek.

A nemzetközi önkéntesek fegyverzete és felszerelése igen rossz minőségű volt. Zömének nem volt megfelelő fegyvere. Kleber tábornok kimutatása szerint még puska sem jutott mindenkinek. Ami volt, az is régi típusú Mauser, csövük erősen elhasználódott. Célzott, pontos lövést már nem lehetett leadni velük.

A zászlóaljakat első világháborús, német gyártmányú géppuskákkal szerelték fel. Valósággal pótalkatrészekből tákolták össze őket. Legfeljebb egyszerre harminc lőszer kilövésére voltak alkalmasak. A sok javítás, a nagyfokú elhasználtság alapvetően befolyásolta a tüzelés pontosságát. Egy-egy zászlóalj erősítésképpen három régi gyártmányú Renault páncélozott gépkocsit is kapott, amelyek óránként legfeljebb nyolc kilométeres sebességgel halad-

tak, sokkal nagyobb volt a hadtörténeti, haditechnika-történeti, mint harcászati értékük.

Nemcsak a fegyverzettel, hanem a tűzfegyverek kezelésével is problémák jelentkeztek. A harcosok nagy részének sosem volt fegyver a kezében. Szívós küzdelmet kellett folytatni nemcsak a fasiszták ellen, hanem a fegyverek kezelésének megtanulásáért is.

Az önkéntesek a szóban forgó hiányosságok és hátrányok megléte mellett is a bajtársiasság, a bátorság és a hősiesség legszebb példáit tanúsították, egymást lelkesítették és bátorították. Ha néha egy-egy idősebb önkéntes lemaradt, azonnal ott termett mellette egy fiatalabb. Elvette felszerelését, s kitartásra buzdította.

Több órás elkeseredett harc után sikerült a fasisztákat visszavetni, és az előzőleg feladott területeket visszaszerezni.

Az önkéntesek odaadó harckészsége hozzájárult a vezetés kisebb hibáinak kijavításához is, amelyek a tűzkeresztség során jelentkeztek. A brigád tisztjei, vezetői közül ugyanis többen nem rendelkeztek kellő katonai képzettséggel.

A magyar önkéntes század — az Edgar André zászlóalj 3. százada — a Manzanares folyónál, a Franciák hídja védelmében esett át a tűzkeresztségen. A század géppuskásainak parancsnoka egy magas, csontos, salgótarjáni kőműveslegény volt, akit társai csak Miselnek becéztek. Igazi neve Szalvay Mihály volt. Szalvay és az önkéntesek közül még néhányan a háború első napjaiban a milícia kötelékében Irúnnál, majd Talaveránál már összecsaptak az ellenséggel. Ez meg is látszott rajtuk, mert higgadtan, nyugodtan viselkedtek. Az első bevetésnek hősi halottai is voltak. A Manzanares folyó partjainál esett el Herz Imre, Auth István, Elek Bertalan és Bona Vilmos.[98]

A 11. nemzetközi brigád harcosai hat napon keresztül kitartóan védelmezték a spanyol fővárost a Manzanares partjainál, a Franciák hídjánál, valamint a Madridtól nyugatra elterülő dombos mezőségen, a Casa de Campón. Ezalatt a spanyol milícia többi egysége is szilárdan helytállt a polgárháború valamennyi arcvonalán, pedig a fasiszta légierő megszakítás nélkül bombázta a védők állásait és Madrid lakónegyedeit.

Madrid védői — spanyolok, baszkok, katalánok és a nemzetközi önkéntesek — egységes és zárt védelmi rendszert hoztak létre a főváros körül. A harcokban a védők jelentős veszteségeket szenvedtek, ám ez nem törte le, hanem további merészségre és hősi tettek végrehajtására serkentette őket. Bár jól tudták, hogy fegyverzetük és felszerelésük gyengébb, kiképzésük színvonala alacso-

nyabb, mint a fasisztáké, sziklaszilárd volt a meggyőződésük, hogy fel tudják és fel is fogják tartóztatni az ellenséget.

Dolores Ibarruri ezekben a napokban a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott a nemzetközi önkéntesekről.

„Ti a szabadságért és Spanyolország függetlenségéért hoztok áldozatot, Spanyolország az egész világért áldozza magát. Spanyolországért harcolni annyit jelent, mint a szabadságért, a világszabadságért harcolni!"[99]

Szavai visszhangra találtak az egész köztársaságban, ágyúk dörgése, gránátok és bombák robbanása, géppuskák ropogása kísérte őket. Madrid hős védőinek szilárd ellenállása megállította a fasiszták előnyomulását.

A 12. NEMZETKÖZI BRIGÁD

Míg a 11. nemzetközi brigád a legveszélyesebb pontokon védte Madridot, Albacetében tovább folyt a nemzetköziek szervezése. Nagy szükség volt erre, mert azon a napon, amikor a 11. nemzetközi brigád átesett a tűzkeresztségen, Albacetébe újabb parancs érkezett: november 10-én útnak kell indítani a következő nemzetközi brigádot!

Mindez meglepte a bázis parancsnokságát, mivel a 11. brigád rögtönzött útnak indítása után azt remélték, hogy alaposabban fel tudják készíteni a következő brigádokat. Az arcvonalról érkező hírek azonban tűzbe hozták az albacetei törzs tisztjeit és katonáit. Annak tudatában, hogy nagy szükség van rájuk, 24 óra alatt befejezték a 12. nemzetközi brigád szervezését.

A brigád magvát a korábban megalakult Garibaldi-zászlóalj alkotta. Ezenkívül készen állt hét század, amelyeket zászlóaljakká kellett szervezni. Az önkénteseket a legnagyobb gyorsasággal beöltöztették és felfegyverezték, majd kinevezték a parancsnokokat és a politikai megbízottakat.

A brigád élére a néhány nappal korábban Albacetébe érkezett Zalka Mátét[100], spanyolországi nevén Lukács Pál tábornokot állították, aki a moszkvai emigrációból Párizson keresztül érkezett. A politikai megbízott az olasz munkásmozgalom kipróbált harcosa, Luigi Longo lett, helyettesévé Gustav Regler[101] német kommunistát nevezték ki. Amikor december 8-án Luigi Longo hivatalosan is a nemzetközi brigádok politikai főfelügyelője, főkomisszárja lett, Reglert nevezték ki a 11. nemzetközi brigád politikai biztosává.

A brigád főorvosa dr. Werner Heilbrunn német orvos őrnagy, a hadtápszolgálat főnöke pedig az az Umberto Galleani olasz önkéntes volt, aki a kezdeti napokban a Garibaldi-zászlóalj élén állt. Szovjet tanácsadóként a brigád állományába tartozott még P. I.

Batov[102], spanyolországi nevén Fritz Pablo. Zalka Máté törzsébe került Ferdinand Kozovszki[103] (Petrov), aki később Zalka helyetteseként szerepelt. A törzsben szolgált még a bolgár Karlo Lukanov (Belov), Cséby Lajos (Pedro Fernandez kapitány), segédtiszti beosztásban az orosz származású Alekszej Ejszner és Lukács tábornok tolmácsa, Krajkovits József.[104]

A négy századból álló Garibaldi-zászlóalj, amelynek november 1-jétől Randalfo Pacciardi volt a parancsnoka, már korábban összekovácsolódott. Az Albacetében bevetésre váró hét századot még eggyel kiegészítették, és így négy-négy századból a brigád másik két zászlóalját is megszervezték.

Az egyik zászlóalj Thälmann nevét viselte. Parancsnoka a haladó szellemű német író, Arnold Vieth von Golssenau[105] (Ludwig Renn). Helyettese Franz Vehlow, spanyolországi nevén Louis Schuster. A zászlóalj politikai biztosává Hans Beimlert nevezték ki.

A Thälmann-zászlóalj zömében német önkéntesekből — a 3. század 1. szakasza pedig magyar internacionalistákból állt.

A 12. nemzetközi brigád harmadik zászlóalja francia és belga önkéntesekből rekrutálódott. A zászlóalj az albacetei bázis parancsnokának, a nemzetközi brigádok fő szervezőjének, André Martynak a nevét vette fel. Első parancsnoka a párizsi élelmiszeripari dolgozók szakszervezetének a titkára, az első világháború tartalékos tisztje, „Capitan Moulin", már az első napokban eltűnt. Utóda „Biguiz" magyar önkéntes, akinek ez a neve csak felvett név lehetett. „Biguiz"-t 1936. november 27-én a kémelhárító letartóztatta, és a katonai rögtönítélő bíróság kivégeztette.[106]

A brigádnak a három zászlóaljon kívül még egy műszaki százada, két tüzérütegből álló tüzércsoportja (összesen hat 75 milliméteres löveg), híradószázada és hadtápszolgálata volt.

A parancs szerint a brigád az Albacete és Villacañas közti utat vonattal tette meg, onnan pedig Chinchónig tehergépkocsikon haladt tovább. Ám nem ment minden olyan zökkenőmentesen, ahogy eltervezték. A zászlóaljak és a századok nem mind állomásoztak Albacete városában. Egyes alegységeket férőhely hiányában a környező falvakban helyezték el. Tehát már az is gondot okozott, hogy pontosan, meghatározott időben vonatra szálljanak. Végül is november 10-ről 11-re virradó éjjel a brigád útra kelt. Amikor a nemzetközieket szállító vonatszerelvény elindult, Zalka, Longo és a törzs néhány tisztje gépkocsiba szállt, és elindultak Villacañas felé, hogy a vonat érkezése előtt ott legyenek és intézkedhessenek.

A brigád néhány órai út után megérkezett Villacañas állomására, és elkezdték a kirakodást. Már világos volt, amikor tovább kellett volna indulni, de a szállító járműveknek még híre sem volt.

A parancsnokság, a törzs tisztjei azonnal telefonon Madridot, Albacetét és más városokat hívták. A katonák és a parancsnokok egyaránt feszült izgalommal várták a gépjárműveket. Mindenki égett a harci vágytól. Előző este ugyanis még abban a hitben indultak útnak, hogy reggel már harcolni fognak.

Végre 11 óra tájban megérkeztek a tehergépkocsik. Ekkor derült ki, hogy egy fordulóval nem tudják valamennyi harcosukat elszállítani. Legalább háromszor kell fordulniuk. A Garibaldi-zászlóalj indult elsőnek. A távolság a célig nem volt hosszú, de a fasiszta légierő állandó támadásai miatt csak kerülővel, rossz utakon tudtak célhoz érni. Az út fárasztó volt, mert az előző éjjel a katonák jóformán semmit sem aludtak, útközben pedig kevés élelmet kaptak.

A cél felé közeledve a lelkesedés, a fáradalmak és a nehézségek ellenére mind magasabbra csapott. Amerre a szállító járművek elhaladtak, önkéntesek nótázásától volt hangos a táj. A dalok, bár különböző nyelveken szóltak, mind a szabadság gondolatát tükrözték. A spanyol lakosság kitörő lelkesedéssel, ökölbe szorított kézzel, „No pasaran!"-t kiáltva köszöntötte őket. Élelemmel és itallal mentek elébük, de az idő nem engedte, hogy a gépkocsik megálljanak és elidőzzenek. Nem lehetett megengedni, hogy a lakosság lelkesedése lelassítsa a menet ütemét.

Végre este hét órára megérkeztek az összpontosítási körletbe, elfoglalták kijelölt szálláshelyüket Chinchón falujában. A Garibaldi-zászlóaljat 10 óra után követte az André Marty zászlóalj és éjfél után a Thälmann-zászlóalj is beérkezett.

A megérkezés után Lukács tábornokkal közölték, hogy brigádjával hajnali négy órakor Cerro de los Angeles irányában ellenlökést kell végrehajtania. Alvásra tehát alig néhány órai idő maradt. A brigád parancsnoksága és törzse ébredt elsőnek, hogy elrendeljék a riadót. Ám ekkor azt látták, hogy a gépkocsik nincsenek sehol. Az történt ugyanis, hogy a gépkocsivezetők, akik nem tartoztak a hadsereghez — a gépkocsik sem —, öntevékenyen szállásolták el magukat Chinchónban. E nehéz helyzetben az ő keresgélésükkel kellett elvesztegetni a drága időt. Utcáról utcára, házról házra jártak, és franciául, németül, lengyelül és spanyolul kiabáltak utánuk. Amikor végre sikerült összeszedni őket, az alegységeket kellett keresgélni, ugyanis az önkénteseket előző este minden rendszer nélkül szállásolták el.

Chinchón főtere, ahol a nemzetközi brigádnak gyülekeznie kellett, már tele volt más katonai alakulatokkal és milicistákkal, s ez tovább fokozta a zűrzavart. Közben az idő egyre haladt. A templom toronyórája elütötte a fél négyet is, s teljesen reménytelennek tűnt, hogy idejében tovább indulhassanak. Néhány század, amelyet távolabb szállásoltak el, meg sem kapta az indulási parancsot.

A parancsnokság és a törzs teljesen tehetetlennek érezte magát. E súlyos helyzetben az mentette meg Zalkáékat, hogy az elöljáró törzs a támadást egy nappal későbbre halasztotta. A nemzetközi-ek parancsnokai fellélegeztek, és önkritikusan értékelték tevékenységüket, saját hibáikkal együtt.

Az újabb éjszaka ismételten nem sok alvást ígért, de legalább egy teljes nap állt a parancsnokok rendelkezésére a felkészüléshez. Elhatározták, hogy ezt a 24 órát alaposan ki fogják használni, figyelembe véve az előző éjszaka tapasztalatait, tanulságait.

A 12. nemzetközi brigád parancsnoksága mindent elkövetett, hogy ne ismétlődjenek meg a hibák. Gondoskodtak róla, hogy a katonák meleg ételhez jussanak. Megtettek mindent a lőszer és az élelem folyamatos utánpótlása érdekében. Az előző éjszaka tapasztalatai alapján a gépjárműveket és vezetőiket együtt tartották. Parancsot adtak, hogy az üzemanyagtartályokat töltsék fel, és gondoskodjanak arról, hogy a gépkocsik állandóan indulásra készen álljanak.

Mivel a brigádban több parancsnoki hely üres volt, intézkedtek ezek betöltéséről is.

Amíg a 12. nemzetközi brigád parancsnoksága mindent elkövetett a harckészültség fokozása érdekében, az elöljáró arcvonalszakasz spanyol parancsnoksága részéről teljes nemtörődömséggel találkoztak. A parancsnokról, Casado ezredesről, aki régi monarchista törzstiszt volt, az a hír járta, hogy csak azért köztársasági, mert nem volt módjában Francóhoz csatlakozni. Ez éreztette is hatását, mert az arcvonal-parancsnokság nem tartotta szükségesnek, hogy az alárendelt brigádokat tájékoztassa a hadműveleti tervekről. A 12. nemzetközi brigád parancsnokai néhány órával a támadás előtt sem ismerték részletesen a feladatukat.

Amikor Zalka Máté térképet kért, hogy megismerkedjen azzal a területtel, amelyen a hadműveletet végrehajtják, az arcvonal parancsnoka a falon függő iskolai térképre mutatott. Természetesen ezt nem vihette magával. Végül hosszas szóváltás után előkerült néhány rossz minőségű, sokszorosított vázlat — ez volt minden, ami rendelkezésükre állt.

A 12. nemzetközi brigád parancsnoksága tehát nem sok jót re-

mélhetett. A hiányok pótlására indított küzdelemben teljesen magára maradt.

A nap hátralevő óráiban megszervezték a törzsön belüli munkát és az egészségügyi szolgálatot. Szereztek néhány írógépet és írnokot a törzshöz. Ezenkívül létrehozták a tolmács- és fordítószolgálatot is. Erre nagy szükség volt, ugyanis az önkéntesek másmás nyelven beszéltek, és nehezen értették meg egymást.

A 12. nemzetközi brigád a harmadik álmatlan éjszakáját töltötte Albacetéből való elindulása óta, amikor november 13-án hajnali két órakor Zalka Máté riadót rendelt el. Az önkéntesek gépkocsin tették meg a Chinchón—La Marañosa közti utat. Mivel a gépjárművek nagyon összetorlódtak és világítás nélkül, lámpákat leoltva kellett közlekedniük, a néhány kilométeres út négy órát vett igénybe. A csapatoknak La Marañosa körzetében kellett gyülekezniük, és innen Cerro de los Angelesen keresztül Getafe irányában támadniuk.

November 13-ának hajnala a La Marañosa körüli hegyek ormain találta őket. Zalka brigádja a főirányban, kétlépcsős harcrendben támadott. A terv szerint az első lépcsőben a Garibaldi-zászlóalj támadott volna — azonban az éjszaka sötétjében, valamint a teherautók késése miatt kiszorultak az eredeti terv szerinti helyükről.

Ám a garibaldisták nem akartak a második lépcsőben maradni. Mindenáron az első vonalban — az eredeti terv szerint — kívántak harcolni. Ezt lehetővé is tették számukra. Az olasz önkéntesek három álmatlan éjszaka után, a nagy megerőltetések ellenére, teljes felszereléssel, futólépésben foglalták el helyüket az első lépcsőben.

Végre elérkezett a támadás pillanata. Mind a négy brigád — a három spanyol és a nemzetközi — széles arcvonalon rohamra indult.

A Cerro de los Angelesről — az „Angyalok ormá"-ról — amelyen egy középkori erőd állt, a fasiszták jól láthatták a támadás kibontakozását, és megtették a szükséges előkészületeket a védelemre.

Az előnyomulás során a köztársaságiak elfoglalták Perales del Riót, és óvatosan közeledtek Cerro de los Angeles felé. Az első komolyabb ellenállásba az André Marty zászlóalj önkéntesei ütköztek. A Garibaldi-zászlóalj útja egy olajfaültetvényen vezetett keresztül, amelyben az ellenség erős tüze fogadta őket. Az önkéntesek ellenállhatatlan erővel törtek előre. Olajfától olajfáig szökelltek, majd egy sík mezőre értek, amely a Cerro de los Angelest

övezi. A csatatér hangos volt a robbanásoktól és a fegyverek zajától.

A köztársasági csapatok — mind a négy brigád — az egész arcvonalon támadásba lendültek, és a domb lábáig jutottak. Balra Getafe falu terült el, amelyet a spanyol brigádok igyekeztek bekeríteni. A nemzetköziek az arcvonal jobb szárnyán támadtak. Majd egy lendületes rohammal kivetették az ellenséget az első árkokból, és azokban késedelem nélkül tüzelőállásokat rendeztek be géppuskáik számára. Közben szünet nélkül tüzeltek a magaslat csúcsán álló erődre.

Elkeseredett küzdelem árán jutottak el az erőd falai alá. Azonban a kézigránátok és az aknavetők hiánya megakadályozta őket abban, hogy rohamot indítsanak a falak ellen, és elfoglalják az erődítményt. Ezért úgy határoztak, hogy létrákat szereznek, és a sötétség leple alatt felkapaszkodnak a falakra.

Amikor beállt az éjszaka, valóban így tettek. A hősies és elkeseredett erőfeszítés azonban nem hozta meg a várt eredményt. Az ellenség éberen őrködött, és a középkori módszerekkel indított rohamot játszi könnyedséggel visszaverte. A támadók nem kísérleteztek újabb létrás rohammal.

A támadást éjszakára félbeszakították. A nemzetköziek csak előretolt figyelőket hagytak a falak közelében, a többiek néhány száz méterrel hátrább foglaltak állást. Így lehetővé vált, hogy a szétzilált alegységek sorait rendezzék és az emberek kipihenjék magukat.

Amikor Zalka Máté a sötétben végigjárta a harc színterét, lépten-nyomon megmerevedett holttestekre és sebesültekre bukkant. A sebesültek egy része nehezen vánszorogva kereste a zászlóaljsegélyhelyeket, a magukkal teljesen tehetetleneket bajtársaik cipelték, hogy elsősegélyben részesíthessék őket. Az önkéntesek ezen a napon még nem ettek meleg ételt, s így érthető volt, hogy nagyon érdeklődtek a konyhák holléte iránt. De senki sem tudott róluk semmi bizonyosat. Ezen az éjszakán mutatkozott meg igazán a szervezettség hiánya.

A nehézségeket csak fokozta, hogy a brigád parancsnokságának nem volt állandó összeköttetése a zászlóaljakkal, azoknak pedig a századokkal. Zalka és Longo megkísérelték, hogy rendet teremtsenek ebben a zűrzavarban.

Zalkáék mindenkit a Perales del Rió-i templomhoz irányítottak, az volt ugyanis az egyetlen hely, amit tájékozódási pontként meg lehetett nevezni. A brigád parancsnoksága is a templom felé

tartott, ahol a lehetőséghez képest már működött a segélyhely, és a hadtáp is igyekezett a katonák élelmezéséről gondoskodni. A baj csak az volt, hogy nem mindegyik alegység küldte el felvételezőit, ennek következtében többen éhen maradtak.

Az orvosok és a felcserek is kemény küzdelmet folytattak a sebesültek megmentéséért. Mindenkit elsősegélyben részesítettek, a könnyű sebesülteket La Marañosa irányába indították, a súlyosabbakat gépkocsin szállították hátra, kórházi ápolásra.

A Cerro de los Angelesnél vívott harcokban a 12. nemzetközi brigád négy napig vett részt. A támadásnak tehermentesítő jellege volt, és azt a célt szolgálta, hogy a Madridra támadó fasiszták nyomását csökkentse.

Zalka és brigádja a tűzkeresztség idején sok mindent megtanult. Az önkéntesek négy nap és négy éjjel, az álmatlanságtól és az éhségtől kínozva, önfeláldozóan harcoltak. A negyedik napon Madrid Védelmi Tanácsa elhatározta, hogy a 12. nemzetközi brigádot Cerro de los Angeles térségéből kivonja, és áthelyezi a fővárosba, Madrid közvetlen védelmére. Az átcsoportosítás azt a célt szolgálta, hogy a két nemzetközi brigád, a 11. és a 12. egymás mellett, közös parancsnokság vezetésével, spanyol harcostársaikkal együtt folytathassa a harcot. A terv alapján a két nemzetközi brigád 1936. november 20-tól 1937. február 4-ig egy hadosztályt alkotott Kleber tábornok parancsnoksága alatt. A 11. nemzetközi brigád parancsnoka Hans Kahle alezredes lett.

1936. november 17-ének hajnalán a 12. nemzetközi brigádot Cerro de los Angeles-i állásaiban spanyol milicisták váltották fel, Zalka Máté brigádja pedig elindult Madridba.

A szállítószolgálat most sokkal jobban működött, mint előzőleg. A brigád pontosan indult. Teherautók hosszú oszlopa kígyózott a Madrid felé vezető országúton. A gépkocsik meglehetősen lassan haladtak.

Dél felé járt az idő, amikor az égbolton fasiszta repülőgépek jelentek meg, majd feltűntek a köztársasági vadászgépek is. A gépkocsikaraván hirtelen megtorpant — a gépkocsivezetők igyekeztek fa alatt, rejtve megállni. Ez nem mindegyiknek sikerült, mert ezen a szakaszon kevés fa szegélyezte az utat. Az önkéntesek parancsot kaptak a gépkocsik elhagyására, hogy az út két oldalán keressenek oltalmat a fasiszta gépek ellen. Mivel akkor látták életükben először légi harcot, sokan megfeledkeztek a parancsról, a veszélyről, és feszült izgalommal figyelték a levegőben folyó harc kimenetelét. A köztársasági vadászgépek végül is elűzték a fasiszta gépeket. Így a brigád veszteség nélkül folytathatta útját Mad-

ridba, és nem sokkal később elfoglalta a számukra kijelölt körletet Madrid egyik északi fekvésű külvárosában, Chamartinban.

Bár a légi harc késleltette a brigád terv szerinti érkezését, mégis hasznos és hatásos volt, mert fokozta az önkéntesek harci kedvét és a győzelembe vetett hitét. Bebizonyította, hogy a köztársaságiak nemcsak a házakat, a tereket tartják szilárdan a kezükben, hanem Madrid fölött a levegőben is képesek mindent megtenni a főváros megvédése érdekében.

A 12. nemzetközi brigád, amely hat nappal korábban még Albacetében volt, jelentős fejlődésen ment keresztül. Az egy héttel azelőtt még szervezetlen tömeg jól szervezett közösséggé kovácsolódott. A brigád- és zászlóaljtörzsek egyaránt, már harc közben is eredményesen működtek. Megszervezték a legfontosabb szolgálati ágakat, kiépítették az összekötő tiszti hálózatot. Az összekötő tiszteké volt a legfelelősségteljesebb és a legveszélyesebb feladat, rájuk a legnehezebb pillanatokban volt szükség. Nekik a legelkeseredettebb harc közben, a legnagyobb tűzön is át kellett jutniuk, hogy megkeressék az alárendelt törzset, és az összeköttetést fenntartsák.

Jelentős fejlődés volt az is, hogy a tehergépkocsikat már nemcsak ideiglenes használatra, hanem szervezetileg is véglegesen a brigád állományában hagyták.

Chamartinban a brigád csak igen rövid ideig tartózkodott. Néhány órával érkezése után parancsot kapott, hogy Fuencarralban foglaljon el új szálláskörletet. Fuencarral 1936-ban kis falu volt, Madridtól néhány kilométerre északnyugatra. Ma már, éppúgy, mint Chamartin, teljesen egybeépült Madriddal.

MADRID VÉDELME

Az ellenség Madrid kapujában állt, és a főváros gyors bevételében reménykedett. Mórok, olaszok, németek, falangisták és idegenlégiósok támadtak különféle irányokból. 1936. július—augusztusában Ávila felől, a Sierrán át frontális támadással próbálkoztak. November—decemberben Talavera irányából, a Manzanares folyón átkelve, az egyetemi városrészen át akartak a fővárosba jutni. Madrid népe azonban talpon volt, és elszántan védekezett.

A „No pasaran" jelszót a város minden pontján ismerték már. A lakosság leleményessége határtalan volt: a villamosvezetők addig vezették kocsijukat, amíg ellenségbe nem ütköztek, majd barikádként otthagyták. Ezután megragadták egy sebesült vagy elesett katona puskáját. Akinek így sem jutott fegyver, bármit megragadott, amivel ütni, pusztítani lehetett a faisztákat. Ugyanezt tették a mesteremberek, alkalmazottak, munkások. Az asszonyok bementek a kávéházakba és a kocsmákba, és mindent, amit csak ott találtak, kivitték az első vonalba, a harcosoknak.

A főváros utcáin, terein barikádokat emeltek. Minden kerület, városnegyed megszervezte a védelmét, minden egyes ház erőddé alakult. Néhány külváros utcáin fasiszta harckocsik dübörögtek. Önkéntes páncélvadászok, övükben kézigránátokkal, robbanóanyagokkal kiugrottak a lövészárkokból, és az ellenség harckocsija alá vetették magukat, saját magukkal együtt robbantva föl az acélszörnyetegeket.

Franco, miután többszöri kísérlete eredménytelenül végződött, elhatározta, hogy a Casa de Campón keresztül a Carcel Modelo börtön és a Montaña laktanya között fog betörni Madridba. Amikor ott is visszaverték, a Manzanaresen próbálkozott, a Toledo és a Segovia felé vezető hidakon át, ám itt is „követ ért kaszája", támadása meghiúsult.

A fasisztáknak nem sikerült rést ütniük a Madridot körülvevő

védelmi gyűrűn. Minden előretörésük után a csapatok állományának jelentős részét hátrahagyva voltak kénytelenek visszavonulni. De a védők ereje is egyre gyengült. Különösen a fegyverek hiánya öltött katasztrofális méreteket. Az arcvonalba érkező milicistákat többnyire fegyver nélkül lehetett csak bevetni. A katonák az első vonalba érve felszedték az elesettek puskáját, ha pedig fáradt csapatokat váltottak fel, tőlük vették át a fegyvereket.

November 15-én és 16-án a fasiszták ismét támadtak. Minden erejükkel arra törekedtek, hogy a Manzanares folyó hídjain átjussanak. Elfoglalták Casa de Velázquezt, és az egyetemi város pavilonjai között nyomultak előre. Ez a rész abban az időben még a főváros szélén feküdt, a lakóházakat kertek vették körül, egészen a Manzanares partjáig. A folyó másik oldalán a Casa de Campó dimbes-dombos mezői terültek el. Maga az egyetemi városrész korszerű épületekből állt, köztük homokkal és kaviccsal feltöltött utak, fasorok és kertek. Ez a szépséges környék hadszíntérré változott, ahol a nagy túlerővel szemben is bátran álltak helyt a spanyol és a nemzetközi harcosok.

A 11. nemzetközi brigád kapta a feladatot, hogy állítsa meg a fasisztákat, majd pedig szorítsa ki őket az egyetemi városrészből. A folyó és az egyetemi városrész között a Dąbrowski- és az Edgar André zászlóaljak nyomultak előre, hogy ellenlökést hajtsanak végre. Nekik kellett visszafoglalni a filozófiai és irodalmi pavilonokat, majd kiszorítani a fasisztákat Casa de Velázquezből.

1936. november 17-én, azon a napon, amikor a 12. nemzetközi brigád megérkezett Madridba, a 11. brigád már elszánt küzdelmet folytatott. Az önkéntesek igyekeztek minden fát, minden természetes tereptárgyat védelmül felhasználni. Sokszor azonban teljesen nyílt terepen kellett előrenyomulniuk. A brigád katonáinak egyetlen perc pihenő sem jutott, ennek ellenére bátran és elszántan vívták harcukat.

A Commune de Paris zászlóalj önkénteseinek szívós, elkeseredett küzdelem árán sikerült benyomulniuk a filozófiai és az irodalmi fakultás épületeibe. Ugyanekkor a 11. nemzetközi brigád másik két zászlóalja, az Edgar André és a Dąbrowski tovább harcolt a Manzanares irányában, a gyümölcsös és veteményeskertekben. Elkeseredett harc folyt szinte minden házban, néha csak egy fal választotta el egymástól a küzdőket, és igen gyakran került sor kézitusára is.

Az Edgar André zászlóalj 3. százada a Casa de Campó új védelmi állásának kiépítésén dolgozott, amely egy beépítetlen telken volt, a környék pedig tele déligyümölcsfákkal, cédrusokkal. Az

üres telken magasan hajladozott a fű, és itt-ott simára kopott fehér kövek villantak elő. Ez a terep kiválóan alkalmas volt védőállás berendezésére.

Hedrich Károly, a század politikai megbízottja, személyesen jelölte ki a védőállást. Az energikus katona a század előtt egyedül járta be a terepet. Hedrich 1919-ben a Magyar Vörös Hadseregben harcolt, majd a Tanácsköztársaság vérbe fojtása után emigrálni kényszerült. Franciaországi emigrációból sietett a spanyol nép segítségére. A szakaszok helyét tábori ásójával jelölte meg. Jó félóra telt el e munkával, amikor megindult a fasiszták támadása. A század a közeli úttest magas kőpalánkja mögött helyezkedett el.

Az ellenség harckocsijai bukdácsolva törtek előre a hepehupás terepen. Mögöttük szuronyt szegezve rohamoztak a marokkói zsoldosok és az idegenlégiósok. A magyar század katonái azonnal tüzet nyitottak a támadókra, azonban annyira meglepte őket az ellenség gyors és váratlan támadása, hogy csak percekkel később döbbentek rá, politikai biztosuk ott fekszik a két vonal között.

A harckocsik meg-megálltak, leadtak egy-egy lövést, aztán tovább nyomultak előre az önkéntesek állásai felé. Ez volt a fasiszták első gyors és váratlan, összpontosított támadása, amellyel a magyar önkéntes század találkozott. Hamarosan felocsúdtak a meglepetéstől, és nyugodt, célzott lövésekkel viszonozták az ellenség tüzét. Kézifegyvereik azonban nem sok kárt tettek a harckocsikban, sőt a támadó gyalogságot sem tudták leválasztani a harckocsikról.

Harc közben szemük a terepet kutatta. Mi lehet Hedrichkel? Tudták, hogy a senki földjén fekszik egy bokor védelme alatt. Tudták, ha a harckocsik elérik, eltaposák, még mielőtt segíthetnének rajta.

A harckocsik pedig egyre közeledtek. Úgy látszott, már semmi sem segít, felkúsznak a magaslatra, áttörik a kőpalánkot, a nyomukban a gyalogság elözönli a madridi utcákat. És elsőnek a század politikai megbízottja esik el, mert nem tudnak segíteni rajta. Ez a támadás azért is félelmetes volt az önkéntesek számára, mert először találkoztak harckocsikkal, nem ismerték ezeket az akkor még nagyon félelmetesnek tűnő fegyvereket. Az a néhány nap, amelyet az arcvonalon töltöttek, kevésnek bizonyult arra, hogy kiképezzék a nemzetközieket harckocsitámadás esetére. Még az első világháborút megjárt katonák s a tizenkilencesek számára is teljesen új volt ez a harceljárás.

Az acélmonstrumok néha eltűntek a cédrusfák mögött, máskor széttaposták a bozótot, egy-egy kis házikó kártyavár módjára dőlt össze acéltalpaik alatt. Már csak ötven méterre lehettek Hedrich Károlytól. Úgy látszott, hogy már minden elveszett, amikor felharsant a századparancsnok hangja: Elő a kézigránátokkal! Roham a harckocsik ellen!

A század pedig átperdült a kőpalánkon, egy emberként rohant az eső mosta csúszós terepen, a térdig érő fűben, a cserjék között, a cédrusfák alatt a harckocsik felé. Rohantak és nem törődtek a feléjük tartó halállal. Talán tizenöt méterre lehettek az élen haladó harckocsitól, amikor elrepült az első kézigránát, és egy lánctalp előtt robbant. A harckocsi megállt, élesen irányt változtatott, s a leszakadt lánctalp csörömpölve hullott le a földre. Röpült a többi gránát, hamarosan már négy harckocsi füstölgött, lángolt előttük, a többi pedig visszafordult. Rémülten menekült mögöttük a gyalogság is. Már csak ritkán, elvétve ropogtak a fegyverek. Néhányan a magyarok közül az Internacionálét kezdték énekelni, mások rágyújtottak egy cigarettára, és lőporfüstösen nézték a menekülő fasisztákat. Az a boldogító érzés járta át őket, hogy megmentették politikai megbízottjukat, Hedrich Károlyt!

Ő kicsit sápadt volt, de már ott nevetett közöttük megkönnyebbülten, boldogan. A katonák körülállták, tapogatták, mintha el sem akarnák hinni, hogy valóban ő az.

— Kutya bajom! — kiáltotta, és előrelépett. S ekkor valahol eldördült egy fegyver, s Hedrich — még nevetve — összeesett.

A harcosok döbbenten, némán álltak, szívüket a bánat szorította össze. Hősi halált halt a század közkedvelt politikai biztosa, Hedrich Károly, akit Spanyolországban „Díaz"-nak hívtak. A fuencarrali temető internacionalista parcellájában helyezték örök nyugalomra. Sírkövére bajtársai a következő szöveget vésték:

Az Edgar André zászlóalj 3. századának
politikai komisszárja
HEDRICH KÁROLY (DÍAZ)
hősi halált halt 1936. november 18-án.

A Commune de Paris zászlóalj, miután elfoglalta a filozófiai és az irodalmi fakultás pavilonjait, azt a feladatot kapta, hogy nyomuljon tovább előre az Orvostudományi Egyetem épületei felé.

November 18-án a 12. nemzetközi brigádot bevetésre készítették elő a madridi arcvonal mögött, hogy felváltsa azokat az egységeket, amelyek hosszú idő óta szünet nélkül küzdöttek az egyetemi város pavilonjai között és a Casa de Campón. A brigád az út

egy részét tehergépkocsikon tette meg, majd gyalogmenetet hajtott végre. Megérkezésük után azonnal védelemre rendezkedtek be. Az ellenség mintegy három-négy kilométernyi távolságra helyezkedett el, s gondolniuk kellett légitámadásra, tüzérségi tűzre, esetleges támadásra is. Ezért azonnal hozzáláttak állásaik kiépítéséhez, s az éjszakára is fel kellett készülniük.

November 19-ének reggelén tüzérségi párbajra ébredtek, majd a fasiszta légierő folytatta a támadást. Az önkéntesek most már teljesen harcszerűen és fegyelmezetten viselkedtek, nem úgy, mint mikor Madridba érkeztek. Nem szaladtak szét, és nem a légi harcot figyelték, hanem igyekeztek fedezéket keresni. A fasiszta bombázók sokáig keringtek állásaik felett, majd irányt változtatva elhúztak a főváros felé. Ebben a pillanatban megjelentek a köztársasági vadászok, s az üldözőbe vett légikalózok bombaterhüket a lakóházakra szórták le.

Így telt el a nap. A sötétség beállta után, amikor az ellenség tüzérségi tüze is elhallgatott, a 12. nemzetközi brigád zászlóaljai elhagyták rögtönzött állásaikat, és előrenyomultak az ellenséghez közelebb húzódó állásokba. Az időjárás kedvezőtlenné vált, megeredt az eső. Mire elérték a kitűzött célt, csuromvizesek voltak. Pihenőre térhettek volna, de a nagy sár és a tócsák miatt ez lehetetlenné vált. A hűvös novemberi szél a nedves ruhákon át csontig hatolt. A harcosok ott álltak, megdermedve, a fáradtságtól és álmosságtól teljesen kimerülve.

Amikor világosodni kezdett, a fák között megpillantottak néhány házikót, ahová behúzódtak, ám nemsokára ismét megszólaltak a fasiszta ágyúk. Az ellenség gránátjai a házak közelében robbantak. A tűz egyre fokozódott, végül hatalmas pergőtűzzé alakult. A házakban való további tartózkodás kezdett veszélyessé válni, hiszen feltűnő célt nyújtottak az ellenség számára. Ezekben a percekben azonban a melegedő és szárítkozó harcosok jobban féltek az esőtől, mint az ellenség ágyúitól.

A tüzérségi előkészítés után Franco csapatai támadásra indultak, a Puerta de Hierro és az egyetemi városrész irányában akartak előretörni. Céljuk az volt, hogy elfoglalják Fuencarralt, és így észak felől megkerülve birtokba veszik a fővárost.

Reggelre megtörtént a váltás. A 12. nemzetközi brigád az egyetemi városrész és a Palacete közötti terepszakaszon elfoglalta helyét az első vonalban. A Garibaldi- és a Thälmann-zászlóalj az Edgar Andrét, az André Marty francia—belga zászlóalj pedig az egyetemi városrészben küzdő Commune de Parist váltotta fel.

A tüzérségi tüzet élénk gyalogsági tűz követte, mindenfelől ke-

lepeltek a géppuskák. Azok az önkéntesek, akiknek már volt harci tapasztalatuk, bátran állták az ellenség tüzét. A csata kellős közepén, a Garibaldi-zászlóalj egyik századánál tévesen visszavonulási parancs híre terjedt el. A tapasztalatlan harcosok rendezetlenül kezdtek özönleni visszafele. Zűrzavar keletkezett, s ez még inkább nehezítette a tájékozódást az első vonalban. A parancsnokok határozott fellépésére hamarosan helyreállt a rend, s az összeköttetést is sikerült megteremteni az egyes alegységek között.

Az eső változatlanul tovább zuhogott. Az önkéntesekről csurgott a víz, és képtelenek voltak ruháikat megszárítani. Csak álltak a lövészárkokban, nem tudtak lefeküdni, hogy legalább felváltva néhány órát pihenhessenek. Nehezítette a helyzetet, hogy az ellenség sem hagyott nyugtot a brigádnak.

Másnap támadási parancs érkezett a Garibaldi- és a Thälmann-zászlóaljhoz. Azt a feladatot kapták, hogy foglalják el a velük szemben álló házakat. A nemzetköziek szökellve, gyalogsági fegyverek tüzének védelme alatt, fától fáig nyomultak előre. A fasiszták kezdetben nem törődtek a támadással. A Thälmann-zászlóaljat néhány harckocsi is támogatta előnyomulásában, és tűz alá vették a fasiszták által megszállt házakat. A falakon rések keletkeztek, egypár tető tüzet fogott. Erre aztán az ellenség is erős tűzzel válaszolt. Ennek ellenére tovább folyt a roham, és sikerült is néhány házból kiszorítani a fasisztákat.

Az ellenség tüzérségi tüze azonban annyira megélénkült, hogy az önkéntesek egy lépést sem tudtak tovább haladni. Az újonnan megszállt épületek pillanatokon belül a lángok martalékává váltak, a bent tartózkodók kénytelenek voltak a szabadba menekülni. A nemzetközi önkéntesek hősies erőfeszítése nem sok sikerrel járt. Napnyugtakor a zászlóaljak ugyanott álltak, ahonnan kiindultak.

A támadás nem sikerült, a kitűzött célt nem érték el. A harc igen nagy veszteséggel járt, a felcserek képtelenek voltak eleget tenni feladatuknak. Mindenfelől segélykiáltásokat lehetett hallani, az önkéntesek pokrócba csavarva cipelték hátra sebesült bajtársaikat. A kétnapos harcokban a nemzetközi önkéntesek egyötöde elesett. Több tisztet, tiszthelyettest és komisszárt is pótolni kellett. Az elesettek és a sebesültek helyébe a legrátermettebbek léptek.

A sötétség beállta után a harcmező lassan elcsendesedett, és végre pihenőre is gondolhattak.

November 22-én hajnalban a katonák aránylag pihenten ébredtek. A forró kávé és a konyak úgy-ahogy elűzte a didergést is.

A harcmező csendes volt, csak néha-néha hallatszott egy-egy lövés. Szerencsére az eső a fasisztákat is áztatta, ők is kimerültek. A brigád parancsnoksága elrendelte az elfoglalt állások megerősítését. A katonák fokozatosan megtanulták, hogy a védelmet műszakilag állandóan erősíteni, tökéletesíteni kell. Még akkor is, ha rövidesen tovább mennek, mert az állások a felváltó csapatoknak is jó szolgálatot tehetnek. Másnap, november 23-án a 12. nemzetközi brigád ismét rohamra indult, hogy megkísérelje elfoglalni a szemben levő házakat, ami két nappal korábban nem sikerült. A támadásban most is a Thälmann- és a Garibaldi-zászlóalj vett részt. A rohamot három öreg harckocsi támogatta. Az akció a reggeli órákban kezdődött, és az alegységek ismét ugyanabban az irányban nyomultak előre, mint az előző alkalommal, most azonban sokkal óvatosabban. Újra elérték azokat a terepszakaszokat, ahol két nappal korábban erős tűzbe ütköztek. A harckocsik is bekapcsolódtak a küzdelembe, bár ez számukra nem sok sikert hozott. Kettőt az ellenség tüze tett harcképtelenné, a harmadik pedig — megrettenve a veszélytől — visszafordult.

A Garibaldi-zászlóalj azon a szakaszon, ahol megállították, azonnal beásta magát és szívósan védte állásait.

A délutáni órákban a nemzetköziek folytatták előnyomulásukat, és el is érték a kijelölt házakat. Ott azonban olyan tüzet kaptak, hogy a támadást képtelenek voltak folytatni. Sokan elestek, illetve megsebesültek. Az önkéntesek tovább küzdöttek, hogy a sebesültjeiket a szanitécek elszállíthassák, és a visszavonulást fedezzék. Ez a nap sem hozott tehát eredményt — ha csak azt nem számítjuk, hogy a fasiszták ezen az arcvonalszakaszon támadás helyett napokon át védekezésre kényszerültek.

A parancsnokság arra a megállapításra jutott, hogy egyelőre teljesen reménytelen a támadást tovább erőltetni. A veszteségek ismét nagyok voltak, s ezért inkább a védelem további műszaki megerősítésére fordították a figyelmet.

Míg a 12. brigád keményen harcolt a Parque del Oeste, a Nyugati Park fái alatt, a 11. nemzetközi brigád pihent, és készült az újabb küzdelemre. Ekkor váratlanul riadót rendeltek el. Futótűzként terjedt a hír: a fasiszták támadnak a Casa de Campónál. Az önkéntesek szinte perceken belül menetkész állapotban sorakoztak. A fasiszták még mindig abban reménykedtek, hogy Madridot elfoglalják. Most délnyugati irányból indítottak erős támadást. A 11. brigádot rövid időn belül a veszélyeztetett terepszakaszra szállították, majd védelemre rendezkedtek be.

A Casa de Campón folyó harcokban a harckocsik visszaverésé-

nek új, addig ismeretlen módja alakult ki. A köztársasági csapatoknak ugyanis nem volt elegendő harckocsijuk és páncéltörő fegyverük, ezért a peremvonal valamennyi tűzfegyverét a harckocsik mögött előnyomuló gyalogságra irányították, hogy leválasszák őket a harckocsikról. Amint ez sikerült, a kijelölt harcosok, úgynevezett „tankelhárító" kézigránátokkal és benzinespalackokkal felszerelve rátámadtak a túlságosan előretörő harckocsikra. A legtöbb esetben sikerült harcképtelenné tenni, illetve megsemmisíteni az ellenség acélkolosszusait.

Az egyik ilyen „tankelhárító" csoport parancsnoka egy Willy nevű német munkás volt, aki a Thälmann-centuriában korábban az aragóniai arcvonalon is harcolt. Most, amikor a Casa de Campón a fasiszta harckocsik előnyomultak, ismét tanújelét adta személyes bátorságának.

Fürgén kiugrott a lövészárokból, és odakiáltott harcostársainak: „Vigyázzatok az ellenséges gyalogságra!" És már kúszott is a legközelebbi harckocsi felé. Néhány pillanat múlva kézigránátjai ott robbantak a harckocsi páncéllemezén és a hernyótalp alatt. Az lángra lobbant, és ott maradt mozdulatlanul a harc színterén. A többi acélmonstrum megfordult és menekülni kezdett. A nemzetköziek felismerték az ellenség sorában támadt zűrzavart, összes tűzfegyverükkel célba vették a magára maradt fasiszta gyalogságot. Willy hőstette megakadályozta, hogy az ellenség betörjön a védelembe. Néhány nappal később, november 28-án ezt a bátor katonát, miközben egy újabb harckocsit semmisített meg, a fasiszták tüze halálosan megsebesítette.

A Casa de Campón folyó harcokban különösen kitűnt három német internacionalista, egy aknavető kezelőszemélyzete. A fasiszta támadásra válaszul gránátok özönét zúdították a rohamozó ellenségre. Rendíthetetlen nyugalommal kezelték aknavetőjüket, és nem figyeltek fel arra, hogy századuk, a nagy nyomásnak engedve, néhány száz méternyire visszavonult. Csak a harc pillanatnyi szünetében vették észre, hogy egyedül maradtak. Nehéz helyzetükben gondolni sem lehetett a visszavonulásra, ezért nem mozdultak. Amikor a fasiszták rohama ismét elkezdődött, valóságos pergőtüzet zúdítottak az ellenségre. A három hős délutánig maradt a senki földjén, nagy veszteséget okozva a fasisztáknak. Csak a sötétség beállta után vonulhattak vissza övéikhez.

Míg a 11. nemzetközi brigád, valamint a 12. két zászlóalja hősies harcok árán megállította a Casa de Campón át rohamozó fasisztákat, a 12. brigád André Marty nevét viselő zászlóalja az egyetemi városrész orvosi pavilonjaiban harcolt. Az arcvonal e

szakaszán állóharc alakult ki, és mindkét fél szilárdan tartotta az általa megszállt épületeket.

A francia—belga zászlóalj november 27-én kísérletet tett, hogy a velük szemben levő objektumból kiszorítsa a fasisztákat. Az önkéntesek az éj leple alatt akarták végrehajtani vakmerő vállalkozásukat. Kúszva közeledtek a fasiszták által megszállt pavilon felé, hogy az ajtókon és ablakokon át behatolva meglepetésszerűen az épületen belül vegyék fel a harcot. A kísérlet nem járt eredménnyel, mert a zörgő kavicsokon haladó katonákat az ellenség felfedezte, és az első sorban rohamozókat géppuskatűzzel fogadta. Hiábavaló volt minden erőfeszítés, a fasiszták tüze miatt az önkéntesek nem tudták elérni a szemben levő épületet. Így a további rohamot, a fölösleges vérontás elkerülése végett, abba kellett hagyni.

A nemzetköziek megpróbálták összeszedni halottaikat és sebesültjeiket, s ideiglenesen az orvosi pavilon alagsorában elhelyezni. Ennek során a bajtársiasság nagyszerű példáit láthatták. A két épület között egy spanyol harcos holtteste feküdt. Életben maradt honfitársa azon fáradozott, hogy a „senki földjéről" visszahúzza, és a végtiszteletet megadva eltemesse. Halált megvető bátorsággal próbálta tervét valóra váltani, bár ez teljesen reménytelennek tűnt, mert a szemben levő épület ablakainál kiépített barikádokról a fasiszták minden mozdulatát figyelték. A katona nem adta fel a reményt. Pedig amit kockára tett, az a célhoz viszonyítva túl sok volt. Hiszen nem egy ember életét akarta megmenteni, csupán arról volt szó, hogy egy halottat eltemessen. Végre aztán egy kötél segítségével sikerült elesett bajtársát a tűzvonalból bevonszolnia, de közben ő maga is több lövéstől megsebesült.

A nemzetköziek hat napon át harcoltak megállás nélkül. Ez kemény próbára tette az alegységeket és a harcosokat egyaránt. A kimerült katonák nem tudtak tisztálkodni. Iszapban, sárban és vízben kellett állniuk és feküdniük, miközben szenvedtek a hidegtől.

A 11. nemzetközi brigád mintegy 2000 emberrel vonult harcba, és rövid idő alatt 900 hősi halottat és sebesültet veszített. Hasonló volt a helyzet a 12. nemzetközi brigádnál is. A harcokban 700 katonája esett el az 1500-ból.[107] Lélegzetvételnyi szünetre lett volna szükség, az ellenség közelsége azonban ezt lehetetlenné tette.

Végre az az idő is elérkezett, amikor érezhetővé vált, hogy több mint húsznapos kemény harc után Madrid megmenekült. Három hétig tartott a rettenetes öldöklés az elővárosok utcáin, az egyete-

mi városrész pavilonjai között, elszánt harc folyt minden egyes épületért, küzdelem dúlt a parkokban és a Manzanares partján.

A harc e szakaszában mindkét fél tartós és erős, jól védhető állásokat foglalt el. Az egyik oldalon falangisták, mórok, német és olasz fasiszták. A másik oldalon a spanyol hazafiak, valamint a világ minden tájáról érkezett nemzetközi önkéntesek, akik a legkülönbözőbb politikai nézetekkel, de egy hittel és egy akarattal harcoltak az egész haladó emberiség ügyéért.

A hősök élő fala sziklaszilárdan védte Madridot. A spanyol főváros lakossága pedig a belövések és a bombatámadások ellenére tovább élte életét. Madrid biztosnak és büszkének érezte magát, s az egész világ úgy tekintett rá, mint a szabadság és a függetlenség bástyájára.

E hősi napok azért is jelentősek, mert míg az egyes pártok vezetésében torzsalkodás folyt, a Spanyol Kommunista Párt energikus követelésére lerakták a Spanyol Néphadsereg alapjait. A néphadsereg szervezése hosszú és kemény munka eredménye volt. Alapját a Quinto Regimiento — az Ötödik Ezred — és a nemzetközi brigádok képezték.

A Spanyol Néphadsereg harcaiban kommunisták, szocialisták és anarchisták, madridiak, katalánok, spanyolok és nemzetköziek vettek részt, és megmentették Madridot. Megmentették a spanyol fővárost, noha hiány volt fegyverekben és lőszerben. A harcosok La Pasionaria jelszavát testesítették meg: „Inkább állva meghalni, mint térden csúszva élni!"

1936. november végén néhány napra kivonták a nemzetközieket az arcvonalból. A leharcolt egységeket felfrissítették az újonnan érkezettekkel, és egyidejűleg bizonyos átcsoportosításokat is végrehajtottak. Így a Thälmann-zászlóalj, amelynek nagy része német önkéntesekből állt és mindaddig a 12. nemzetközi brigádhoz tartozott, a 11.-hez került, amelyben az Edgar André zászlóalj nagyjából ugyanolyan nemzetiségi összetételű volt. A brigád politikai megbízottjává Hans Beimlert nevezték ki. A Dąbrowski-zászlóalj viszont, amely zömmel lengyel önkéntesekből állt és addig a 11. brigádhoz tartozott, most a Garibaldi- és az André Marty zászlóaljjal együtt a 12. nemzetközi brigádot alkotta. Az átcsoportosítást az is indokolta, hogy a lengyelek nagy része francia és belga emigrációból érkezett és általában beszélt franciául. A Thälmann-zászlóalj 3. századának 1. szakasza, amely magyarokból állt, az átszervezés után az Edgar André magyar századához került.

Ezekben a napokban az arcvonal viszonylag csendes és nyugodt

volt, csak itt-ott lehetett egy-egy puskalövést hallani. Az önkéntesek El Pardó-i pihenőjüket arra használták fel, hogy felszereléseiket, fegyverzetüket rendbe rakják. A pihenő idején szervezték meg — a már korábban jóváhagyott elvek alapján — a zászlóaljak nehézfegyverszázadait. Ezeket új, könnyen kezelhető aknavetőkkel is ellátták, amelyeket nagyon jól lehetett használni az ellenség géppuskaállásai ellen.

A pihenőidő nagy részét kiképzésre és politikai munkára fordították. A törzs ünnepi programot is kidolgozott, amelynek keretében neves művészek léptek volna fel. Továbbá arra is készültek, hogy bemutatják A kronstadti tengerészek című szovjet filmet. Az ünnepségre spanyolokat is meghívtak.

A filmvetítés közben riadóztatták a brigádot. Az alegységek azonnal sorakoztak, és útnak indultak a mintegy tíz kilométerre fekvő Pozuelo de Alarcón felé, ahol a fasiszták váratlanul teljes erővel támadtak.

A 12. nemzetközi brigád az éjszaka sötétjében, eloltott lámpákkal közeledett Pozuelo felé, hogy a fasiszták támadását megállítsa. A harc, a fasiszta Condor-légió bevetésével december 1-jén kezdődött. A német Junkersek ék alakban, mintegy ezer méter magasságban közeledtek. Lakott területeken kívül ezek a gépek nem jelentettek nagy veszélyt. Nyugodtan lehetett mérni távolságukat, menetirányukat, és így a szabadban tartózkodó harcosok időben fedezéket kereshettek. A keskeny falusi utcák labirintusában egészen más hatást keltettek. Itt nem volt meg a kellő mozgási lehetőség, s a bombák fokozták a támadás lélektani hatását. A fasiszták gépei Aravace vasútállomását bombázták, amelynek a csapatszállítások szempontjából volt nagy jelentősége.

A Garibaldi-zászlóaljat a faluban érte a légitámadás. Oly hirtelen csaptak le rájuk a gépek, hogy nem volt idejük elhagyni a helységet. A repülőgépek egyszerre oldották ki gyilkos bombáikat. A veszély elmúltával a csapatok gyors ütemben folytatták előremozgásukat, és elsősorban a lőszerszállítmányt igyekeztek biztonságba helyezni.

A fasiszta gépek második hulláma Pozuelo és Aravace között érte a nemzetközieket, akik egy apácakolostor pincéiben találtak menedéket.

A bombázás a spanyol polgárháborúban lényegében a tüzérségi előkészítést egészítette ki, illetve sok esetben azt helyettesítette. Ezúttal nem sok eredménnyel járt: a támadók csak annyit értek el vele, hogy néhány házat lerombóltak és lakóikat kiűzték hajlékukból.

A légitámadás és a tüzérségi előkészítés után a fasiszták támadásra indultak. Az élen, a harckocsik fedezete alatt, marokkói zsoldosok haladtak. A roham kezdeti szakaszában a támadóknak sikerült áttörniük a védelmet és egészen a pozuelói temetőig nyomultak előre. A falu szélén néhány házat elfoglaltak, tovább azonban nem jutottak.

A nemzetköziek Pozuelo falu kijáratánál foglalták el védőállásukat. A harckocsikkal megerősített Garibaldi-zászlóalj nyomban ellenlökést hajtott végre, és kiszorította a fasisztákat a falu szélső házaiból. A védők megerősítették helyzetüket.

Pozuelónál a fasiszták tehát nem tudták áttörni az arcvonalat. Támadásukat többször megismételték, de a spanyol egységek és a 12. nemzetközi brigád harcosainak tüze minden esetben visszavonulásra kényszerítette őket. Így volt Pozuelótól balra, Humera irányában is, ahol a móroknak sikerült feljutniuk egy kisebb magaslatra. Amikor a védők észrevették előnyomulásukat, erős tüzet zúdítottak rájuk, s a magaslat elhagyására kényszerítették őket.

A fasiszták ismét megkísérelték az előnyomulást. A tisztek pisztollyal a kezükben kergették rohamra a mórokat, és megközelítették a köztársaságiak állásait. Az ellenséges túlerő láttán a védelem több pontján már-már pánik keletkezett, néhány helyen a móroknak sikerült betörniük. A nemzetköziek hamar összeszedték magukat, erős tűz alá vették őket, majd ellenlökésre indultak, és ismét elfoglalták eredeti állásaikat.

Itt sem jutottak előre a fasiszták. Nem sikerült az a tervük sem, hogy Pozuelo és Humera irányában áttörjék a köztársaságiak védelmét és lerohanják Madridot. A spanyol és a nemzetközi egységek ellenállása, majd ellenlökései arra kényszerítették őket, hogy a következő napokban valamelyest hátrébb vonuljanak.

A 11. brigád ezalatt más spanyol egységekkel együtt az egyetemi városrész pavilonjainál tartóztatta fel a francoista csapatok rohamát. A nemzetközieket december 7-én a 6. köztársasági vegyesbrigád váltotta fel. A 12. brigád felváltására december 9-én került sor. Mindkét magasabbegység El Pardóba ment, itt gyülekeztek a leváltott csapatok. Az arcvonalon viszonylagos csend uralkodott, Francóék is új egységek felállításán fáradoztak. A fasiszta táborban lázas ütemben folyt a kiképzés, az alakulatokat korszerű fegyverekkel szerelték föl. Német kiképzőtisztek vezetésével tiszti és tiszthelyettesi iskolákat állítottak fel, a külföldi haditechnika tanulmányozására tanfolyamokat szerveztek. Csupán decemberben 200 ezer újoncot hívtak be a megszállt területekről.

A decemberi rövid tűzszünetet az önkéntesek is igyekeztek kihasználni.

Ugyanakkor Albacetéből mintegy 700 újabb internacionalista érkezett a két nemzetközi brigád feltöltésére. Nemzetiségek szerint csoportosították és osztották szét őket a két nemzetközi brigád zászlóaljaiba. Főként olasz, német és francia önkéntesek érkeztek, a szlávokat, angolokat, amerikaiakat visszatartották, hogy belőlük újabb nemzetközi brigádokat szervezzenek.

Az erősítés nagy örömöt és lelkesedést váltott ki, azonban a fegyverhiány gondot okozott. Sok harcosnak nem jutott fegyver, ami pedig rendelkezésre állt, az is különböző gyártmányú és űrméretű volt. Gondot jelentett a pihenőnapokon a kiképzési terv maradéktalan végrehajtása is. Végül azonban minden rendeződött, az elosztás, a feltöltés megtörtént, az elöljáró parancsnokságok a hiányzó fegyvereket is előteremtették. December 15-én a 11. nemzetközi brigád elhagyta El Pardót, majd hamarosan követte az arcvonalra a 12. brigád is.

A fasiszták újból megkísérelték a védelem áttörését. Ez alkalommal is megváltoztatták a támadás irányát: Pozuelo és Boadilla del Monte között támadtak, hogy Majadahonda és Las Rozas között elfoglalják a köztársasági állásokat, és átvágják a Sierra—Madrid közötti főútvonalat. Franco igénybe vette az összes rendelkezésére álló harckocsit és repülőgépet, és elfoglalta Boadilla del Montét. Ezen az arcvonalon a fasiszta csapatok megállítására a 11. és a 12. nemzetközi brigádot vetették be.

A nemzetköziek példátlan hősiességgel küzdöttek. A szakaszok és a századok súlyos veszteségeket szenvedtek az ellenséges tűzben, de nem vonultak vissza. A Commune de Paris szenvedett a legtöbbet, veszteségei óriásak voltak. A Thälmann-zászlóalj egyik szakaszából pedig csak három ember maradt, a többi elesett vagy megsebesült. A fasiszták azonban végül is feladták a további előnyomulás tervét. A kemény küzdelemben kimerültek, támadásuk kifulladt. Franco kénytelen volt csapatait újjászervezni, új erősítésekről és még több haditechnikai eszközről, hadianyagról gondoskodni.

December 22-re az arcvonal Boadilla del Monte alatt teljesen elcsendesedett. A 11. és a 12. nemzetközi brigád ismét visszatért El Pardóba pihenőre.

A lázadó tábornokok és intervenciósok ezután terrorbombázásokkal és ágyútűzzel próbálkoztak. A lakosság mit sem törődött a városra hulló gránátesővel. Az utcákon nyoma sem volt a pániknak, az emberek végezték megszokott munkájukat. Bátorság

és hősiesség hatotta át Madrid népét. A spanyol harcosok pedig szerte az országban példaként emlegették a nemzetközi brigádokat, amelyek a legnagyobb elismerést vívták ki.

A fronton a spanyol egységek nagyobb biztonságban érezték magukat, és jobban harcoltak, ha a nemzetköziek szomszédságában voltak. Több spanyol milicista kérte felvételét a nemzetközi brigádba. A decemberi harcok szünetében a népfront szervei ünnepségekkel és felvonulásokkal fejezték ki tiszteletüket a nemzetközi szolidaritás harcosai iránt. A nemzetközieket „Madrid becsületfiai"-nak nevezték.

Sok-sok internacionalista halt hősi halált Madrid védelmében. A kis fuencarrali temető évtizedeken át megmaradt a spanyol nép emlékezetében. Ott nyugodtak a Madridért elesett hősök. A temetőben fehér márványtáblába vésve e szavak fogadták a látogatót: „A nemzetközi brigádok önkéntesei mint hősök estek el a spanyol nép szabadságáért, az emberiség haladásáért és jólétéért."[108]

Egymás mellett feküdtek itt németek, franciák, olaszok, lengyelek, belgák, bolgárok, magyarok és más nemzetiségűek. Áldozatkészségük az antifasiszta nemzetközi egységet szimbolizálta. Bebizonyították, hogy az igazi Németországot nem Hitler Condor-légiója testesíti meg, hanem azok a németek, akik már 1936-ban is a szabadságért és az emberi haladásért harcoltak. Ugyanígy az igazi Olaszországot sem Mussolini zsoldosai, hanem azok a bátor garibaldisták képviselték, akik Spanyolországban a világszabadságért küzdöttek.

Franco győzelme után a temetőt feldúlták, lerombolták és az elesett hősök földi maradványait a „Valle de los Caidos"-ba (az Elesettek Völgyébe) vitték. Itt építtette Franco saját sziklapanteonját a hadifoglyokkal és politikai foglyokkal. Ide hozták a fuencarrali temetőből is a nemzetköziek maradványait és — Franco elesett katonáinak maradványaival együtt helyezték el őket...

MESSZIRŐL SORAKOZTAK...

A madridi csata napjaiban Albacetében újabb és újabb önkéntesek gyülekeztek, többen, mint korábban. Most már hetente mintegy 600—700-an érkeztek, távoli földrészekről is.

Részben új zászlóaljakat állítottak fel belőlük, részben kiegészítették a már meglevő 11. és 12. nemzetközi brigádot. A katonaviselt tüzérekből négy új tüzérüteget szerveztek. Régi, tíz és feles űrméretű lövegekkel szerelték fel őket, amelyek már a világháborúban is elavult fegyvereknek számítottak. De akadt náluk is öregebb. A madridi Hadtörténeti Múzeumban látható olyan 155 mm-es orosz tüzérségi löveg, amelyet 1881-ben gyártottak és az 1905-ös orosz—japán háborúban is használtak. 1936-ban ezt is csatasorba állították.

Az albacetei bázis tervbe vette, hogy felállítja sorrendben a harmadik, hadrendi számozás szerint a 13. nemzetközi brigádot. Az előző szervezési tapasztalatokból okulva első lépésként a brigádtörzset és a hozzá tartozó szolgálati ágakat állították fel.

A brigád parancsnoka a német császári hadsereg egykori tisztje, Wilhelm Zaisser, spanyolországi nevén Gómez tábornok lett. Politikai biztosa Blagoje Parović, horvát származású kommunista, a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja. Parović 1930—1932 között Moszkvában végzett pártiskolát, és a Szovjetunióból érkezett Spanyolországba. A Schmidt fedőnevet is használta. Zaisser 1937. július 4-ig állt a 13. brigád élén. A brigád vezérkari főnöke a német Albert Schindeler lett. Az egészségügyi szolgálat élére az osztrák Fritz Jensen doktort állították.

A brigád a Csapajev-, a Louise Michel francia—belga és a Henri Vuillemin francia zászlóaljból alakult.

A Csapajev-zászlóalj az orosz polgárháború legendás alakjáról vette nevét, de hívták „a 21 nemzet fiainak" is, minthogy a zászlóalj személyi állománya huszonegy nemzetiségből tevődött össze.

A legtöbben német önkéntesek voltak, összesen 79-en, továbbá 67 lengyel, 59 spanyol, 41 osztrák, 20 svájci, 20 palesztiniai zsidó, 14 holland, 13 csehszlovák, 11 magyar, 9 dán, 9 jugoszláv, 9 svéd, 8 francia, 7 norvég, 7 olasz, 5 luxemburgi, 4 ukrán, 2 belga, 2 orosz emigráns, 1 görög és 1 brazil.[109] A zászlóalj első parancsnoka — 1937. január 27-ig — Klaus Becker német önkéntes, orvosa Tallenberg Dezső szlovákiai magyar volt.

A 3. század 3. szakaszát magyar önkéntesek alkották. Közöttük volt Tarr Imre, Kepes Imre és Révai Dezső. A szakasz a terueli, majd a motrili harcokban jelentős veszteségeket szenvedett, maradványát 1937 tavaszán a magyar zászlóaljhoz helyezték át.

A brigád második zászlóalja, a hadrendi számozás szerint a 10., a párizsi kommün hősnője, Louise Michel nevét viselte. A zászlóalj kötelékébe négy század tartozott.

A harmadik zászlóalj, (a Spanyol Néphadseregben a 11.) francia önkéntesekből alakult. Nevét Henri Vuilleminről, a L'Humanité újságírójáról vette, aki az 1934. február 6-i párizsi megmozdulás során vesztette életét. A zászlóalj négy századból állt.

A brigád kötelékébe tartozott még egy lovasszázad, valamint műszaki és híradó-alegység. A brigád tüzércsoportja három ütegből állt.

1936 novemberében három nemzetközi tüzérüteget szerveztek. Ezek a Thälmann, a Liebknecht és a Gramsci nevet kapták. A Thälmann-üteg parancsnokává Szántó Rezsőt,[110] (Baller őrnagyot) nevezték ki. Ezt az üteget a 12. nemzetközi brigádnak rendelték alá, a Liebknecht- és a Gramsci-üteg a 13. nemzetközi brigádhoz került. A Liebknecht-üteg személyi állományát zömében közép-európai önkéntesek adták, Franz Hessler parancsnoksága alatt. A Gramsci-üteget túlnyomórészt olasz önkéntesek alkották, parancsnoka Mario Cremoni olasz internacionalista volt. A három üteg összevonásával, 1937 áprilisában Szántó Rezső parancsnoksága alatt a 45. hadosztály keretében szervezték meg a Skoda 2. tüzérosztályt. Stern Jenő szlovákiai önkéntes 1937 tavaszán először a Thälmann-, majd a Liebknecht-üteg parancsnokhelyettese lett. A Liebknecht-üteg parancsnoka Franz Hessler után Robert Domany jugoszláviai önkéntes. A Liebknecht-ütegben harcolt Koča Popovič, a Jugoszláv Kommunista Párt kiemelkedő vezetője, a köztársaság későbbi alelnöke, aki 1938 őszén, Szántó Rezső Szovjetunióba való távozása után a tüzérosztály parancsnoka lett.

December első napjaira a 13. nemzetközi brigád már harckész állapotban volt, de még nem rendelkezett elegendő fegyverrel.

December 8-án a Csapajev-zászlóaljat és a brigád egyik tüzérütegét útnak indították Valenciába. Néhány nappal később a másik két zászlóalj is indulási parancsot kapott, azonban a riadót lefújták, így a zászlóaljak tovább folytatták a kiképzést. Ez a túlságosan is hosszú várakozás feszültté tette az önkénteseket, november 19-én és 20-án érkeztek Spanyolországba, és arra számítottak, hogy mint elődeik — a 11. és 12. brigád —, mintegy kétheti kiképzés után ők is a fronton lesznek. Végül is december 21-én indultak el Valenciába, hogy csatlakozzanak a Csapajev-zászlóaljhoz és a tüzérüteghez. A vezérkar parancsa szerint a 13. nemzetközi brigádot Teruel térségében készültek harcba vetni.

Közben újabb önkéntesek érkeztek Albacetébe, és a bázis parancsnoksága tovább folytatta a zászlóaljak szervezését. A 13. nemzetközi brigád elvonulása után azonnal hozzáláttak sorrendben a negyedik, hadrendi számozás szerint a 14. nemzetközi brigád megalakításához.

A brigád parancsnoka Karol Świerczewski (Walter tábornok), a lengyel munkásmozgalom harcosa Moszkvából érkezett Spanyolországba. A brigád politikai megbízottjává André Hausler francia internacionalistát nevezték ki. A vezérkari főnök az olasz Aldo Morandi, utóda a szintén olasz Bianchi Vincenzo, spanyolországi nevén Krieger. A brigád főorvosa (doktor Dubois) a lengyel Mieczysław Domanski, helyettese a jugoszláv Teodor Balk, spanyolországi nevén Fedor Gustinčić Dragutin volt.

A brigád első zászlóalja a Spanyol Néphadsereg hadrendi számozásában a 9. számon szerepelt. Másképpen a „9 nemzet fiai"-nak is hívták. Parancsnoka a veterán bolgár kommunista Sztomatov, aki hazájában több éven át börtönben szenvedett, majd mielőtt Spanyolországba ment, Ausztriában és Németországban élt emigrációban. A zászlóalj politikai megbízottja egy Petrović nevű fiatal szerb önkéntes, az egészségügyi szolgálat vezetője Arager doktor, lengyel orvos. A zászlóalj hat századból állt, olasz, lengyel, német, francia, belga, luxemburgi önkéntesekből és a balkáni országok fiaiból. Hétszázan voltak összesen, s a kiképzésen az Albacetéhez közeli kis faluban, Casas Ibañezben estek át.

A 10. zászlóalj négy századból állt: tagjai francia, belga, német, cseh, szlovák, bolgár, svéd, norvég és finn nemzetiségűek voltak. A zászlóalj kezdetben a Domingo Germinal nevet viselte, később a spanyol marxisták nagy barátjáról, a Francia Kommunista Párt harcosáról, a L'Humanité 1937. október 10-én elhunyt főszerkesztőjéről Vaillant-Couturier zászlóaljnak nevezték el.

A 12. zászlóalj négy századába mintegy 700 önkéntes tartozott. A La Marseillaise zászlóalj később Pierre Brachet belga ügyvéd nevét vette fel, aki Madrid védelmében, a 11. nemzetközi brigád soraiban esett el. A zászlóalj parancsnoka Gaston Delesalle alezredes volt, aki André Martyval együtt szervezte a fekete-tengeri flottalázadást. A politikai megbízott a kommunista Ralph Fox angol író, történész, publicista, a marxista esztétika egyik úttörője Angliában.

A 13. zászlóalj, amely szintén négy századból állt, az 1935 végén elhunyt nagy francia író, Henri Barbusse nevét vette fel. A zászlóalj parancsnokává Joseph Putz francia kapitányt nevezték ki. Az önkéntesek zömében francia és belga harcosok voltak. Egy lovas és egy műszaki század mellett a brigád kötelékébe két 75 mm-es, két 77 mm-es és két 115 mm-es löveggel — tüzérüteg is tartozott. Parancsnoka a francia Jean François Agard százados volt.

A szervezés még javában folyt, amikor a vezérkari főnökség utasította az albacetei bázis parancsnokságát, hogy az új brigádot azonnal helyezze menetkész állapotba. Így csak éppen annyi idő maradt, hogy az üres parancsnoki helyeket feltöltsék. Elsőnek, december 22-én a 9. zászlóaljat indították útnak, majd december 23-án és 24-én a többit is.

A brigád mintegy 3500 főből állt. Fegyverzete nagyon vegyes volt. Amerikai Remington-, osztrák Steyer- és Mannlicher-, valamint német Mauser-puskákból és amerikai Colt-pisztolyokból állt.

A 14. nemzetközi brigád zászlóaljait a déli arcvonalra, Córdoba térségébe irányították. A fasiszták, akik a madridi arcvonalon nem tudtak sikereket elérni, most dél felől kísérleteztek.

A 13. NEMZETKÖZI BRIGÁD TERUELNÉL

A fasiszták egy ponton különösen mélyen beékelődtek a köztársaság védelmi rendszerébe: Teruel mindvégig kulcsfontosságú város volt a polgárháború időszakában. Valenciától csupán 140 kilométerre van, légvonalban pedig alig száz kilométerre a Földközi-tengertől. A köztársasági vezérkar tudta, egy innen kiinduló fasiszta támadás könnyen azzal járhat, hogy a köztársaságot kettévágják, és Katalóniát elszakítják Spanyolország központi részétől.

Már 1936 júliusában, a lázadás első óráiban két milicista columna Valencia és Castellon de la Plana felől megkísérelte visszavenni a várost a fasisztáktól. Sikerült is megközelíteniük, de elfoglalni már nem tudták. A fasiszták a magaslatokon tovább tartották magukat megerősített állásaikban, és ellenőrizték a Zaragoza felé vezető út- és vasútvonalakat.

December végén a vezérkar megint elhatározta, hogy megkísérli visszafoglalni a fasisztáktól Teruelt. Ez még eredménytelenség esetén is tehermentesítette Madridot.

Ezekben a hetekben Teruelnél irreguláris milicista alakulatok tartották az arcvonalakat. A vezérkar természetesen elsősorban nem a népfelkelő alakulatokkal akarta megindítani támadását. A választás a 13. nemzetközi brigádra esett, amelyet spanyol erőkkel és néhány harckocsival is megerősítettek. Mindez persze így sem jelentett túlságosan nagy erőt, de pillanatnyilag nem állt rendelkezésre több.

A terueli hadműveleteket Vicente Rojo ezredes,[111] a Spanyol Néphadsereg vezérkari főnöke vezette. A támadás 1936. december 27-én reggel tüzérségi előkészítéssel indult. A gyalogság rohama reggel 8 órakor az Alfambrából Teruelbe vezető úton a Csapajev-zászlóalj előrenyomulásával kezdődött. Tőle jobbra a néphadsereg spanyol zászlóaljai, míg balra a 11. zászlóalj, a Henri Vuille-

min francia önkéntesei haladtak. A második lépcsőben a brigád második zászlóalja, a Louise Michel zárkózott fel.

A fasiszták védelme erős és szervezett volt. Hadianyag és élelem bőségesen állt rendelkezésükre, így tartós védelemre rendezkedtek be. A nemzetköziek felszerelése és fegyverzete lényegesen alatta maradt a fasisztákénak. A támadás meglepte a fasisztákat, hogy állásaikat elhagyva menekülni kezdtek. A támadó nemzetköziek már a corbaláni útelágazásig jutottak, amikor előnyomulásukat a fasiszták erős tüzérségi tüze és ellenlökése megállította.

Ekkor vetették be a második lépcsőben levő Louise Michel zászlóalj két századát, s ez újabb lendületet adott a támadásnak. A köztársaságiak elérték a terueli temetőt, elfoglalták a város szélső házait, és délutánra a várostól északra mintegy 500 méterre levő vízművet is birtokukba vették. A fasiszták tüzérségi tüze azonban annyira megerősödött, hogy a támadást csak nagy veszteségek árán lehetett volna folytatni.

A köztársasági roham megtorpanását az ellenség arra használta ki, hogy újraszervezze védelmét és felkészüljön egy újabb ellenlökésre. Az önkéntesek Teruel előtt álltak, de az ellenség erős tüzérségi tüze megakadályozta őket a továbbhaladásban. A nemzetköziek látták, amint fasiszta erősítés érkezett Zaragoza irányából a pályaudvarra. Tüzérségük azonnal tűz alá vette a vasútállomást, és súlyos veszteséget okozott az ellenségnek. December utolsó napjai lévén, a korai sötétedés is erősen korlátozta a köztársaságiak harctevékenységét. Ennek ellenére megkísérelték a támadás folytatását, de hamarosan kénytelenek voltak beszüntetni és a következő napra halasztani.

Másnap a harcrendet egy lépcsőben építették fel. A kezdeti siker után hamarosan megmutatkozott a tartalékok hiánya. A bal szárnyon támadó spanyol alakulatokat, amelyek elérték a Santa Barbara nevű magaslatot, lőszerhiány miatt a fasiszták visszavetették. A 13. nemzetközi brigád estére a temető körzetében valamit javított helyzetén, de a fasiszták erős ellenállást fejtettek ki, és időközben újabb erősítést is kaptak — így a második nap sem hozta meg a várt eredményt.

December 31-én, az 1936-os esztendő utolsó napján ismét megélénkült a harctevékenység. A nemzetköziek rohamra indultak a temető környéki magaslatok ellen, hogy utat törjenek a város felé. A támadás a legnagyobb hevességgel egész nap tartott, majd újév napján, kora reggel tovább folytatódott. Ezen a napon is értek el némi eredményt a támadók, de fizikailag annyira kimerültek,

hogy a fasiszta ellenlökéseknek már nem tudtak ellenállni, és ismét visszavonulásra kényszerültek.

Január 2-án kezdődött el a hatodik, egyben utolsó támadási kísérlet. Az összes rendelkezésre álló erőt bevetették. Önkéntesekből rohamcsoportot állítottak föl, amely néhány harckocsival megerősítve kézigránátokkal tört utat magának, és több védelmi árkot el is foglalt az ellenségtől. A gyalogság zöme azonban csak lassan tudott utánuk nyomulni, mert a fasiszták védelme igen aktívnak bizonyult.

Egyhetes elszánt, kemény küzdelem után a köztársasági csapatok meggyengültek, soraik megtizedelődtek. A támadás nem hozta meg a várva várt eredményt. A sikertelenségnek több oka volt. A legdöntőbb az egységes vezetés hiánya, s ez különösen a spanyol csapatok és a nemzetköziek közötti kapcsolatban éreztette hatását.

A 13. nemzetközi brigád január 27-ig állásaiban maradt. Az önkéntesek négy teljes héten át nem pihentek. Nappal állandóan az ellenség tüzének voltak kitéve. Éjjel a hőmérő higanyszála mínusz 15—16 fokig süllyedt, ugyanakkor ruházatuk sem volt megfelelő. Veszteségeik halottakban és sebesültekben a tényleges állomány 50 százalékát tették ki.

Teruel végül is az ellenség kezén maradt, de a köztársaságiak jelentős fasiszta erőket vontak el más arcvonalakról, elsősorban Madrid alól. A 13. nemzetközi brigád elszánt küzdelme segítette a 11. és a 12. nemzetközi brigádot és a Spanyol Néphadsereget. Teruelnél Madridot is oltalmazták. A Gómez tábornok vezette brigádot 1937. január 27-én spanyol egységek váltották fel. A nemzetközi önkénteseket délre, Andalúziába irányították, hogy a Málaga felé előretörő olasz intervenciós csapatok ellen vessék be őket.

A 14. NEMZETKÖZI BRIGÁD CÓRDOBA ELŐTT

December második felében Córdoba térségéből olyan hírek érkeztek, hogy a fasiszták reguláris gyalogosegységekkel, harckocsikkal és légierővel megerősítve támadásba lendültek Andújar és Jaén városok elfoglalására.

Ezt a területet egy köztársasági ezred és a legnagyobbrészt anarchistákból álló helyi milícia alakulatai védték. A védelem megszervezésével nem sokat törődtek.

A fasiszták meglepetésszerűen támadtak. Áttörték a védelmet, majd Montoro és Villa del Río irányában gyorsan nyomultak előre. A köztársasági erők nem tudtak ellenállni, a helyzet válságosra fordult. A lakosság körében pánik tört ki, az utakat menekülő emberek áradata lepte el. Öszvéreikkel, kétkerekű taligákkal, szegényes holmikkal felpakolva menekültek az emberek.

A válságos helyzetben gyors segítségre volt szükség. A 14. nemzetközi brigádot, amelynek szervezése még be sem fejeződött, azonnal útnak indították. Elsőnek a 9. zászlóalj indult el, körülbelül 600 önkéntessel. Három géppuskás és egy lövészszázada, összesen harminchat géppuska, elvben nagyobb erőt képviselt, mint bármely más köztársasági zászlóalj.

A nemzetközi zászlóalj parancsnoka Andújarba érve a helyi parancsnokság törzsénél jelentkezett, de ott teljes volt a zűrzavar. Az ellenségről jóformán semmi biztosat nem tudtak mondani, a törzsnek egyetlenegy hadműveleti térképe volt.

A nemzetközi zászlóalj rendelkezésére bocsátottak néhány helybeli milicistát, akik azt állították, hogy ismerik a helyzetet és a terepet. December 24-én hajnalban kellett elfoglalniuk állásaikat. Az önkéntesek, hogy ne veszítsenek időt, hozzáláttak a géppuskák tűzkésszé tételéhez. Ekkor derült ki, hogy a harminchat géppuska közül, amelyeket mint új fegyvereket vételeztek Albacetében, csak négy működőképes. A hevedertöltő gépeket Albacetében

ben felejtették. Az összes fegyvermestert mozgósítva, sötétedésig végül is 25 géppuskát tűzkész állapotba helyeztek. Közben hozzáfogtak a hevederek kézi töltéséhez. Mire ezzel is végeztek, a töltők keze véres volt.

Másnap napkeltekor gépkocsikon elindultak az arcvonalra. Egy útkereszteződésnél leszálltak, és gyalog folytatták útjukat. Az olajfák között egyszerre tüzet kaptak. Általános volt a meglepetés és a zűrzavar. Minden oldalról lőtték őket. Hirtelen azt sem tudták, merre vannak, hol az ellenség és mit kezdjenek a sebesültekkel. A zászlóalj kisebb csoportokra bomlott, s vaktában válaszoltak a fasiszták tüzére. A helyzetet és a terepet „jól ismerő" vezetők nyomtalanul eltűntek.

A sötétség beállta után — egy szakasz fedezete alatt — megkísérelték a visszavonulást. A minden összeköttetés nélkül maradt alegységek nagy nehézségek árán érték el a széles és mély Guadalquivir folyót. Hosszas tanácskozás után úgy döntöttek, hogy Montoro felé vonulnak vissza.

Hajnalban a folyó túlsó partján egy csónakot fedeztek fel. Az egyik harcos a folyóba vetette magát, átúszta a Guadalquivir jéghideg vizét, s áthozta a csónakot. Néhányan átkeltek a túlsó oldalra, sokan azonban kisebb csoportokra szakadva, kilátástalanul bolyongtak tovább.

Az önkéntesek zöme mintegy 40—50 órát töltött étlen-szomjan a visszavonulással, jó néhányuk öt-hat napot is. Igen sokan egyáltalán nem kerültek elő. Holttestüket a folyó vize messze elsodorta, vagy a szántóföldeken, illetve az olívaligetekben fasiszták golyóitól lelték halálukat. Egy olasz önkéntesekből álló század csaknem teljesen eltűnt ezekben a tragikus napokban.

Karácsony után néhány nappal Queipo de Llano fasiszta tábornok közölte az újságírókkal, hogy mintegy negyven olasz nemzetközi brigádbeli foglyot agyonlövetett. A 9. zászlóaljból csak kétszáz önkéntes jutott vissza Andújarba, a többi a visszavonulás során elpusztult.

Karácsonykor és az ezt követő napokban a brigád többi része is beérkezett Andújar városába. A brigád parancsnoksága az andújari helyi parancsnokság törzsénél próbált tájékozódni, de szintén nem sok eredménnyel. Változatlanul nem tudtak pontos adatokat szolgáltatni az ellenségről, pedig a katonai helyzet igen súlyosnak mutatkozott. A fasiszták már elfoglalták Montorót, és az addig védelmi harcokat folytató spanyol egységek szétszórva, kétségbeesetten vonultak vissza.

A 14. nemzetközi brigád törzse lovas felderítő csoportot kül-

dött ki, hogy adatokat szerezzen az ellenségről. Swierczewski (Walter tábornok), a politikai megbízott, a törzsfőnök és a zászlóaljparancsnok kíséretében maga is szemrevételezte a terepet. Hajnalban a fasiszták egy erős csoportja megkísérelte az előretörést Andújar irányába, de ez meghiúsult az önkéntesek helytállásán.

Másnap a brigád előrenyomult Lopera irányába. Az angol század ifjúmunkás és diák harcosai rohamoztak az élen. A túlerőben és nagy technikai fölényben levő fasiszták heves küzdelemben megállították az önkéntesek rohamát, akik kénytelenek voltak beásni magukat, és a továbbiakban védelmi harcot folytattak.

A fasiszta erők, tüzérségi, légi és harckocsi-támogatással óriási nyomást fejtettek ki, de minden kísérletük kudarcot vallott. Támadások és ellenlökések, visszavonulások és előretörések váltogatták egymást, miközben a nemzetköziek sora egyre ritkult, nőtt a halottak és a sebesültek száma.

Ez a napokig tartó elkeseredett küzdelem bizonyos mértékig elszigetelte egymástól az egyes századokat, az összeköttetés megszakadt a parancsnokságok között, az emberek fizikai ereje a végéhez közeledett.

A harcok szünetében Świerczewski (Walter tábornok) magához rendelte a parancsnokokat és a politikai megbízottakat, hogy levonják az elmúlt napok harci tanulságait, de mindenekelőtt helyreállítsák a rendet és a fegyelmet. A szakaszokat és a századokat újra szervezték, a megrongálódott fegyvereket kijavították. Időközben a parancsnokok és a politikai megbízottak létszám-ellenőrzést tartottak, számba vették az elesetteket és a sebesülteket. Ekkor derült ki, hogy Ralph Fox[112], a kiváló angol író, zászlóalj politikai megbízott is hősi halált halt. Holtteste után azonban hiába kutattak, nem sikerült megtalálni. A 12. nemzetközi zászlóalj, amelynek kötelékében harcolt, a helyszínen felvette a hősi halált halt író nevét.

Az elkeseredett harcok után úgy látszott, az arcvonal e szakasza megnyugodott, s nemcsak a köztársaságiak merültek ki, hanem a fasiszták is. Az önkéntesek az újévet követő napokban ott őrködtek Lopera előtti állásaikban. A fasiszták is védelemben maradtak.

A 14. nemzetközi brigád emberfeletti küzdelme végül is keresztülhúzta a fasiszta tábornokok tervét, és megakadályozta, hogy Franco a madrid—córdobai országúton a főváros felé masírozzon. Andújar és Jaén városok a köztársaságiak birtokában maradtak.

Az egyik madridi munkásmilícia női harcosai a fasiszta puccs napjaiban

A köztársaság mellett tüntető madridiak

A fasiszta terror áldozatai Irúnban, a francóisták benyomulása után, 1936. szeptember eleje

Spanyol hazafiak Madrid „kapujában"

Köztársasági milicisták az Alcázar ostrománál. Toledo, 1936. július

Ilja Ehrenburg a róla elnevezett centuria zászlajával egy barcelonai kaszárnya udvarán, 1936. október

Szolidaritási hangverseny a Spanyol Köztársaság mellett New Yorkban

A barcelonai Columna de Ferro magyar harcosai. Balról: Lábas Ferenc, Frisch István, Haraszti István, Gergely Imre, 1936. augusztus

Páncélautó a polgárháború első napjaiban

Kleber tábornok, a 11. nemzetközi brigád első parancsnoka (balról, egyenruhában) Dumont alezredessel, a Commune de Paris zászlóalj parancsnokával 1936 őszén

André Marty és Luigi Longo, a nemzetközi brigádok szervezői

Köztársasági lovasok a jaramai fronton, 1937. február

Largo Caballero miniszterelnök, nemzetvédelmi miniszter szovjet harckocsizókat üdvözöl. Mögötte D. G. Pavlov tábornok, a harckocsizók tanácsadója

A 12. nemzetközi brigád parancsnoki kara. Balról jobbra: Gustav Regler, Karlo Lukanov, Ferdinand Kozovszki, Pavel Batov és Alekszej Ejszner

José Díaz, a Spanyol Kommunista Párt főtitkára
és Hans Beimler német internacionalista a polgárháború napjaiban

A „PASAREMOS", a 11. nemzetközi brigád sajtója, a brigád fennállásának egyéves évfordulóját köszönti 1937. október 15-én

A nemzetközi brigádok temetője Fuencarralban 1936–1938-ban
. . és Franco győzelme után

Az Elesettek Völgye (Valle de los Caidos), ahová a polgárháború halottait temették. A kereszt alatt sziklába vájt bazilika található. (A szerző 1981-ben készült felvétele)

A „Palacio Don Luis", amelynek tornyában a guadalajarai harcok idején Zalka Máté figyelőpontja volt. A kastély a harcokban megsérült, jelenleg is romos állapotban van. (A szerző 1981-ben készült felvétele)

Ferdinand Kozovszki, Zalka Máté, Umberto Galleani és P. I. Batov – Zalka Máté gépkocsija mellett, 1937

Zalka Máté jeltelen sírja a valenciai temetőben,
(alsó sor közepén) 1972

Guernica romjai 1937-ben

A Condor-légió zászlója, 1936–1938

T–26 típusú szovjet harckocsi Bruneténél, 1937

Brunetei napok. Baloldalt, baszk sapkában Alekszander Rogyincev, tőle jobbra Rogyion Malinovszkij, középen Enrique Lister

HARCBAN – PIHENŐBEN

1937. január első napjaiban a madridi arcvonalon véget ért a szusszanásnyi szünet. A 11. nemzetközi brigád önkénteseit hirtelen riadóztatták.

A fasiszták új, az eddigieknél nagyobb támadást készítettek elő Madrid ellen, hogy elfoglalják a fővárost. A hadművelet fő ütőerejét egy különleges harccsoport alkotta, amely 15 ezer emberből, körülbelül 120 lövegből és 50 harckocsiból állt. A harctevékenységet a légierő is támogatta. A fasiszták az arcvonalat mintegy tíz kilométeres szakaszon akarták áttörni, amelyet körülbelül háromezer harcos védett három tüzérüteggel megerősítve.

A január 3-án megindított támadás eredményeként a fasiszták a Villanueve del Pardillótól Las Rozasig terjedő nyolc kilométeres szakaszon áttörték a védelmet, és a köztársasági csapatokat 2—3 kilométeres mélységben észak felé visszaszorították.

A köztársaságiak részére igen kedvezőtlen helyzet alakult ki. A túlerővel szemben semmiféle tartalékkal nem rendelkeztek. A fasisztáknak megvolt a lehetőségük arra, hogy a támadást tovább fokozzák. A védők hősi ellenállása azonban kétnapi harc után annyira kimerítette Francóékat, hogy kénytelenek voltak a támadást beszüntetni. A lélegzetvételnyi szünetet a köztársasági hadvezetés a védelem jobb megszervezésére használta fel.

A harcokban az első naptól kezdve részt vett a 11. nemzetközi brigád, majd ide csoportosították át a 12. és a 14. nemzetközi brigádot is.

A 11. brigád Villanueva del Pardillónál harcolt. Három zászlóalja teljesen elszigetelődött egymástól. A Thälmann-zászlóalj Majadahondánál, az Edgar André Las Rozasnál, a Commune de Paris Aravaca körzetében védekezett. A fasiszták támadása különösen nagy súllyal nehezedett a Thälmann-zászlóaljra. A har-

cosok kénytelenek voltak visszavonulni, ésígy Majadahonda és Las Rozas között rés keletkezett.

1937. január 7-én volt a Thälmann-zászlóalj legnehezebb napja. Reggel 7 órakor Remisánál vetették harcba a 11. nemzetközi brigádot, hogy a fasiszták támadását megállítsa. A Thälmann-zászlóaljnak kellett volna az élen haladnia. Azt a feladatot kapta, hogy nyisson utat a brigád többi alegysége számára. Katonái az állásokban várták a támadásra szóló parancsot. Ideges feszültségben teltek a percek, amikor gránátok robbanása, géppuskák és karabélyok zaja törte meg a csendet. A fasiszták váratlanul, a köztársaságiakat megelőzve támadtak. A helyzet súlyosságát fokozta, hogy az állások előtt az ellenség hét harckocsija tűnt fel s géppuskatüzet zúdított a védőkre.

Véres és kegyetlen harc fejlődött ki. A harckocsik mélyen benyomultak a védelembe, szétrombolták a lövész- és közlekedőárkokat, a védőket a szó szoros értelmében eltaposták. Az életben maradottak szívósan harcoltak, s noha tudták, hogy az ellenség megállítására semmi remény, az utolsó töltényig, az utolsó leheletig helytálltak.

Egymás után estek el a zászlóalj legjobb katonái. A géppuskás szakaszból az utolsó négy harcos, a szakaszparancsnok és három lövész több mint egy órán át védekezett. Amikor január 8-án leváltották a Thälmann-zászlóaljat, már csak harminc önkéntes volt életben.

A kritikus napokban a Thälmann-zászlóaljhoz hasonlóan hősiesen küzdött a 11. brigád másik két zászlóalja is. Az Edgar André zászlóaljat fasiszta harckocsik kerítették be, mivel nem rendelkeztek páncéltörő fegyverrel. A harckocsik mintegy tizenöt lépésnyi távolságra közelítették meg állásaikat. Az önkéntesek ekkor halált megvető bátorsággal kézigránátkötegeket dobtak a lánctalpak alá. Azok a harckocsik, amelyek nem robbantak föl, megfutamodtak.

A Commune de Paris-nak mindössze 250 harcosa maradt, a többi vagy hősi halált halt, vagy megsebesült.

Csak ilyen véráldozatokkal lehetett a fasiszták rohamát feltartóztatni, akik El Plantio és Las Rozas között elérték a corunai országutat, de egy lépéssel sem jutottak tovább.

A 12. és a 14. nemzetközi brigádot a Fuencarral és az Alcalá de Henares felé előnyomuló ellenség megállítására vetették be. A 12. brigád előzőleg néhány napig a zaragozai arcvonalon harcolt, míg a 14. brigádot Andújar térségéből csoportosították át.

A francoisták január 9-én folytatták rohamaikat, 10-ére azon-

ban a köztársasági védelem annyira felőrölte erejüket, hogy nem tudták támadásukat tovább folytatni, kénytelenek voltak az egész arcvonalon védelembe átmenni.

A következő napokban a köztársasági vezérkar nagyszabású ellentámadást készített elő. Ebben a 12. és a 14. brigádra hárult a fő feladat.

A 12. nemzetközi brigád január 11-én indult el Galapegar felé. A támadási terv szerint a főirányban a Garibaldi-zászlóaljnak, tőle balra, Majadahonda irányában a Dąbrowski-zászlóaljnak kellett előnyomulnia. Az André Marty zászlóalj francia—belga katonái tartalékban maradtak. Zalka Máté brigádjától jobbra Villanueva del Pardillo felé spanyol brigád nyomult előre, balra pedig Las Rozas irányában a 14. nemzetközi brigád támadott.

A köztársaságiak ellentámadása január 12-én hajnalban kezdődött. A gyalogság rohamát több harckocsi és a tüzérség erős tüze támogatta. A fasiszták az első összecsapás után meginogtak, és állásaikat feladva megfutottak. Az ellenség első és második árkát a csapatok könnyűszerrel, csaknem veszteség nélkül foglalták el.

A további előnyomulás már nehezebbé vált, ugyanis a nyílt terep az ellenségnek kedvezett. Ennek ellenére a támadás, ha lassabban is, folytatódott. Amikor a 12. nemzetközi brigád katonái elérték Majadahonda első házait, már annyira kimerültek, s az ellenség tüze olyan erős volt, hogy nem tudtak tovább haladni. Ezért beásták magukat, és védelemre rendezkedtek be.

Hasonló helyzet alakult ki a 14. brigádnál is. Elérték ugyan a kitűzött célt, behatoltak Las Rozas szélső házaiba, de a helységet már képtelenek voltak elfoglalni. Közrejátszhatott ebben, hogy a brigád az átcsoportosítás során tehergépkocsikon, rossz, poros utakon több mint 500 kilométeres utat tett meg. Az emberek kimerülten érkeztek meg, és minden pihenő nélkül azonnal bevetették őket.

Másnap, január 13-án igen kedvezőtlen időjárási viszonyok között folytatódott a harc. A terepet sűrű köd borította, a levegő nyirkos, a talaj csúszós volt. A tájékozódást megnehezítette, hogy a brigádok alig néhány térképpel rendelkeztek, a 14. nemzetközi brigád pedig egyáltalán nem ismerte a terepet.

A nap folyamán a fasiszta és a köztársasági tüzérség között élénk tűzpárbaj folyt, de estig a helyzet gyakorlatilag nem változott.

Január 14-e és 15-e minden különösebb esemény nélkül telt el. 16-án délelőttre eloszlott a köd. Ezt a fasiszták ki is használták, és erőteljes támadást indítottak a köztársaságiak ellen. A nemzet-

közi brigádok állásai előtt hamarosan feltűntek a fasiszták harckocsijai. A védők ágyúi azonnal megszólaltak, és fergeteges tüzet nyitottak, hogy leválasszák a gyalogságot az acélkolosszusokról. Amíg a harckocsik előnyomultak, a köztársaságiak drámai perceket éltek át. A félelem már-már úrrá lett rajtuk, de a parancsnokok és a politikai megbízottak bátorító szavainak hatására helytállva állásaikban maradtak. A fasiszták támadását az egész arcvonalszakaszon visszaverték.

A harcmezőre teljes nyugalom vonult. A nemzetköziek, spanyol bajtársaikkal együtt, jelentős eredményeket értek el annak ellenére, hogy sem Las Rozast, sem Majadahondát, sem pedig Villanueva del Pardillót nem tudták visszafoglalni. A tizenhárom napos véres és elkeseredett küzdelemben a fasiszta csapatokat az arcvonal e szakaszán véglegesen visszaverték, erejüket érezhetően felőrölték. A harc legnagyobb jelentősége az volt, hogy a fasiszta támadást meglehetősen csekély erővel verték vissza. Franco kénytelen volt megállapítani, hogy a köztársasági erőket a város falain belül megverni nem tudja. Ezután jutott arra az elhatározásra, hogy a győzelmet a nyílt terepen, a fővároson kívül kísérli meg elérni.

Ezekről a harcokról írta Zalka Máté:

„Kemény küzdelem volt. A győzelemhez szokott ellenség nem tudta elhinni, hogy megállították. A legjobb csapatait vetette be, de »követ ért kaszája« — erőit szétmorzsolták. Igaz, a mi veszteségeink is nagyok. Ezekben a harcokban sok száz bátor elvtárs esett el.

Azonban megtörtént, amire senki sem számított. Megtörtént a »madridi csoda«... az, hogy az ellenség, amely a szó szoros értelmében a város... küszöbén áll, nem képes behatolni a városba..."[113]

A 15. NEMZETKÖZI BRIGÁD

A nemzetköziek ötödik brigádját 1936. december végén kezdték el szervezni, és teljes felállításához körülbelül másfél hónapra volt szükség. Általában mint angol brigádot emlegetik, mert a spanyol mellett az angol volt a hivatalos nyelve.

A brigád első parancsnoka, Gál János tábornok,[114] rövid ideig, 1937. január 31-től február 15-ig állt a 15. brigád élén. Politikai megbízottja a horvát származású Vladimir Čopić[115] volt.

1937. február 15-én, amikor Gál tábornokot a 15. hadosztály parancsnokává nevezték ki, Čopić lett, alezredesi rendfokozatban, a 15. nemzetközi brigád parancsnoka.

A brigád törzsfőnöke, az akkori szóhasználat szerint vezérkari főnöke Klaus Becker alezredes, német önkéntes volt.

Gál János tábornok és Vladimir Čopić alezredes a soknemzetiségű brigádból rövid időn belül olyan harcképes erőt kovácsolt, amellyel a Spanyol Néphadseregben elismerést vívtak ki maguknak. A 15. nemzetközi brigád összekovácsolásában kiemelkedő szerepük volt azoknak az önkénteseknek is, akik korábban, 1936 szeptember—októberében más egységekben már részt vettek a polgárháború harcaiban. Tapasztalataik felbecsülhetetlen értékű segítséget jelentettek a sebtében kiképzett önkéntesek megerősítésében.

A brigád első zászlóalját, a brit zászlóaljat a Londonból, Manchesterből, Glasgow-ból és Edinburghból jött angolok, skótok, walesiek képezték. Csaknem minden város képviseltette magát. Gyár és föld, bánya és kollégium, hajó és kikötő küldötte egyaránt kivette részét a spanyol nép szabadságért folyó harcából.

Az angolok tízes, húszas, ötvenes csoportokban, különféle útvonalakon érkeztek Spanyolországba. Sokan már ott voltak a „be nem avatkozás" kimondása előtt. A későbbi csoportok Franciaországon át szivárogtak be gyalog a Pireneusokon át. Sokan

többször is nekivágtak a télen igen veszélyes útnak, és többen meghaltak, mielőtt megláthatták volna Spanyolországot.

Az 1936 decemberében alakult brit zászlóalj parancsnokává Tom Wintringham angol önkéntest nevezték ki, politikai megbízottja George Aitken volt. Négy század, valamint egy légvédelmi szakasz tartozott kötelékébe. 1937. januárban a brit zászlóalj több mint 600 főt számlált. A nemzetközi zászlóaljak szervezése sorában a 16., a Spanyol Néphadsereg hadrendi szervezésében az 57. zászlóaljként jegyezték be.

A brigád Abraham Lincoln nevét viselő amerikai zászlóaljának 96 önkéntese 1936 karácsonyán szállt hajóra New Yorkban. Kevesen tudtak elutazásukról, a hajón pedig nem érintkezhettek egymással. Senki sem mutatta jelét annak, hogy ismeri a másikat. Volt közöttük munkás és értelmiségi, egyesek az iskola padjaiból jöttek, mások a katedráról. Némelyek ősei már Amerikában éltek, s küzdöttek az 1776-os észak-amerikai szabadságharcban, míg mások Európában születtek, és csak néhány éve vagy évtizede laktak Amerika földjén. Ez a 96 antifasiszta az amerikai önkéntesek első szervezett csoportjaként indult Spanyolországba, a fasizmus elleni küzdelemre.

Az amerikai nép nem volt tisztában abban az időben a spanyol polgárháború jelentőségével. Egyes sajtóorgánumok nagy szimpátiával írtak Francóról, és rágalmazták a spanyol köztársasági kormányt. A kongresszusban megszavazták az úgynevezett „semlegességi törvényt" is, amely megtiltotta Spanyolország számára az amerikai segélyt.

Ezért az amerikai önkénteseknek titokban kellett az utazásra felkészülniük, mégis sokan elindultak. Büszkék voltak a szabadság és a demokrácia amerikai hagyományaira. Az Abraham Lincoln zászlóalj első parancsnoka James Harris, helyettese, majd utóda Robert Hale Merriman, a politikai megbízott Samuel Stenberg, a hadműveleti tiszt Al Tanz, az egészségügyi szolgálat vezetője pedig dr. William Pike volt. A zászlóalj négy századból, mintegy hatszáz főből állt és a Spanyol Néphadsereg hadrendi számozása szerint az 58. zászlóaljként tartották őket nyilván.

A 15. nemzetközi brigád Dimitrov-zászlóalja 1937 januárjában alakult, és a nemzetközi brigádok sorában a 18., a Spanyol Néphadsereg hadrendi számozása szerint pedig az 59. számot viselte. Nevét a bolgár és a nemzetközi munkásmozgalom nagy alakjáról vette, aki abban az időben a Komintern főtitkára volt. Hívták a zászlóaljat „tizenkét nyelvűnek" is, mivel soraiban tizenkét nép fiai — bolgárok, románok, magyarok, jugoszlávok, monteneg-

róiak, albánok, görögök, csehszlovákok, németek, lengyelek, osztrákok és olaszok harcoltak. Első parancsnoka, Grebenarov bolgár önkéntes, szovjet emigrációból érkezett Albacetébe. Eredetileg Ivan Ivanov Paunovnak hívták, és 1937. január 31-től február 14-ig, a jaramai ütközetben bekövetkezett hősi haláláig állt a zászlóalj élén. Utódjává, az olasz Carlo Penchienatit nevezték ki, március 1-jétől pedig némi megszakítással október 19-ig Szalvay Mihály[116] töltötte be ezt a beosztást. Politikai megbízottja Dimitrije Stanisavljevic (Pierre Furmann) jugoszláv önkéntes volt. A zászlóalj négy századába mintegy 800 fő tartozott.

A 15. nemzetközi brigád negyedik zászlóalja a „Six Février", vagyis Február 6-a nevet vette fel, a francia munkásság 1934-es győzelmének, a munkásegység létrejöttének napjáról. Mintegy 600 francia és belga önkéntes tartozott kötelékébe, továbbá algériai, marokkói, tangeri harcosok, valamint néhány görög, szíriai, amerikai, kínai, palesztinai és magyar.

A zászlóalj első parancsnoka, Gabriel Fort francia önkéntes csupán néhány hétig állt a zászlóalj élén, mert a jaramai csatában, 1937. február 12-én súlyosan megsebesült. Utódja, a román Emile Schneiberg két napra rá, február 14-én halt hősi halált. Gabriel Fort sebesüléséből felgyógyulva 1937. június 15-én állt ismét a zászlóalj élére, ám három hét múlva olyan súlyosan megsebesült, hogy elvesztette szeme világát.

A zászlóalj 1937. augusztus 4-ig tartozott a 15. nemzetközi brigád kötelékébe, majd átkerült a 14. brigádhoz.

A 15. nemzetközi brigád kanadai önkéntesei 1937. decemberében alakították meg zászlóaljukat, amelyet két XIX. századbeli kanadai hazafi nevéről Mackenzie-Papineau-nak neveztek el. Hadrendi száma a Spanyol Néphadseregben a 60. volt, ám az önkéntesek csak Mac-Pap zászlóaljnak vagy kanadai zászlóaljnak hívták.

Kanadában a spanyol polgárháború kirobbanása nagy figyelmet keltett nemcsak a munkások között, hanem polgári körökben is. A katolikus egyház főpapjai Franco mellé álltak, és a lázadók vezérét a kereszténység „mennyei megszabadítójának" kiáltották ki. De a haladó tömegek nem kerültek a reakció befolyása alá, hanem gyors cselekvésre határozták el magukat. Már szeptember első napjaiban szervezkedni kezdtek. A Kanadai Kereskedelmi és Munkás Kongresszust használták fel, hogy hallassák szavukat és tiltakozzanak.

„Elismerésünket fejezzük ki Spanyolország munkásainak ragyogó harcukért, melyet szabadságukért, demokratikus intézmé-

nyeikért és alkotmányosan megválasztott kormányukért folytatnak. Ez a kongresszus elkötelezi magát a nemzetközi szolidaritás érdekében, amikor kifejezi a spanyol munkások iránti rokonszenvét, tolmácsolja szívből jövő egyetértését a szabadságért és békéért folyó harcukban, s kívánja e harc mielőbbi győzelmes befejezését."[117]

A kongresszust követő napokban több mint ezer munkanélküli kérte a miniszterelnököt, hogy gondoskodjon Spanyolországba szállításukról.

„Mi most tétlenek vagyunk — olvasható kérelmükben —, de nem óhajtjuk, hogy a történelem feljegyezze, mi semmit sem tettünk, amikor a nemzetközi fasizmus oly csapásokat mér az emberiségre, amelyek a civilizáció legmélyebb gyökeréig hatolnak."[118]

Természetesen a miniszterelnök semmit sem tett. Ennek ellenére Torontóból, Montrealból, Victoriából, Brit Columbiából, Új-Skóciából és Kanada minden részéből megmozdultak az emberek. A társadalom különféle rétegeinek csoportjai indultak útnak Spanyolországba, ahol kezdetben a Lincoln-zászlóalj kötelékében, majd később 1937 őszétől, a 15. nemzetközi brigád kanadai zászlóaljának harcosaiként küzdöttek a nemzetközi fasizmus ellen.

Az angolokon és amerikaiakon, valamint a kanadai önkénteseken kívül írek és kubaiak is harcoltak jelentősebb számban a 15. brigádban. Az ír önkéntesek már a polgárháború kezdeti időszakától részt vettek a harcokban, 1937 januárjában pedig az életben maradottak a 15. nemzetközi brigád egy külön századában egyesültek az újonnan érkezőkkel.

A kubai önkéntesek, akiket előzött hazájukból a Batista-diktatúra, 1936 decemberében New Yorkból indultak útnak Spanyolországba. A Lincoln-zászlóalj kötelékében először saját szakaszt, majd századot hoztak létre.

Rajtuk kívül még görög, egyiptomi és más nemzetiségű önkéntesek is harcoltak a 15. nemzetközi brigád Lincoln- és brit zászlóaljaiban.

A 15. nemzetközi brigád kötelékébe tartozott még két spanyol zászlóalj, egy tábori tüzércsoport, valamint egy-egy légvédelmi és páncélelhárító tüzércsoport is négy-négy üteggel.

A 15. nemzetközi brigád 1937. február 9-én hajnalban kelt útra, hogy az első négy nemzetközi brigád példáját követve védje a Spanyol Köztársaságot a külföldi intervenciósok és a lázadó tábornokok támadásával szemben.

A JARAMAI CSATA

1937. január második felében a 11., a 12. és a 14. nemzetközi brigád néhány napos pihenőre indult. Az önkéntesek fáradtan, kimerülten hagyták ott a lövészárkokat.

A 14. nemzetközi brigád Torrelodonesbe vonult. A 12. brigád először Argandában, majd Vicalvaro és Velascas helységekben töltötte pihenőjét, nem messze a fasiszták állásaitól.

A legrégebbi nemzetközi brigád, a 11., amely a legnagyobb veszteséget szenvedte, pihent a legtávolabb. Harcosait Murcia pálmákkal és olajfákkal övezett, enyhe klímájú vidéke várta. Ez a brigád novemberben kétezer emberrel indult a harcba, és közben mintegy ezer fős utánpótlást kapott. Most, amikor elhagyták a fővárost, alig voltak ezren. Fegyvereiket otthagyták felváltóiknak.

Sokan azt gondolták, a pihenő olyan, mint a polgári életben a szabadság: mindenki azt teszi, amihez éppen kedve van, alhat, olvashat, sétálhat. Többségük most fogott fegyvert, és egyenruhát is most öltött először, s úgy vélte, a katonai fegyelem csak az arcvonalra vonatkozik. A politikai megbízottak lankadatlan türelemmel magyarázták: a pihenőt is úgy kell megszervezniük, hogy harckészültségüket állandóan erősítsék, fokozzák.

A brigádok személyi összetétele folyton változott. Sebesültek távoztak, helyükre felgyógyultak vagy újonnan érkezett önkéntesek léptek. A pihenő idején elsősorban spanyol harcosokat kaptak kiegészítésül. Nagy részüket akkor frissiben sorozták be, így katonai képzettségük alatta maradt a nemzetközieknek. Mégis előnyére vált ez a nemzetközieknek, mivel közelebb kerültek a spanyol néphez, jobban megismerték helyzetét és sorsát.

A pihenő idején a foglalkozásokat egyéni kiképzéssel kezdték, majd raj-, szakasz- és századkötelékben folytatták. Eközben még jobban elsajátították a gyalogsági fegyverek kezelését, az egyes

harcos kötelmeit, feladatait, az alegységek helyes alkalmazását és a harc közben szükséges együttműködés formáit, továbbá a lövészárok tökéletesebb kiépítését. Az önkéntesek hamar felismerték a továbbképzés jelentőségét.

A fasiszták igyekeztek ügynökeik révén befurakodni a táborokba és befolyást gyakorolni a spanyol újoncokra. Mindent elkövettek, hogy nézeteltéréseket szítsanak a spanyolok és a nemzetköziek között, valamint a nemzetköziek soraiban is. Különösen a német és a francia önkéntesek között szerették volna az ellentétek magvát elhinteni. Azt „suttogták", hogy a franciák és a németek „évszázadok óta" gyűlölik egymást. Ám a felvilágosító munka ereményeként minden ilyen irányú kísérlet meghiúsult.

A katonai kiképzés mellett tekintélyes szerepet kapott a politikai és a kulturális munka. Rendezvényeikre meghívták a spanyol lakosságot is. Hangsúlyozták, hogy a nemzetközi brigádok nem egy-egy párt céljait, hanem kizárólag a spanyol népet és népfrontkormányát szolgálják.

A külföldi önkéntesek és a spanyol nép közötti kapcsolat elmélyítése érdekében született az a rendelet is, amely szerint a nemzetközi brigádok zászlóaljainak számát spanyol alegységek igénybevételével eggyel-kettővel emelni kell.

A 11. nemzetközi brigád Murciában, januári pihenője idején mintegy 500 spanyol harcost kapott. A feltöltés eredményeként felállították a negyedik zászlóaljat. A 12. brigádot Vicalvaróban a Madrid és a Prieto milíciazászlóaljjal egészítették ki, amelyek már korábban, Majadahondánál is a brigád alárendeltségében harcoltak. Most szakaszonként olvasztották be őket a brigád zászlóaljaiba.

A 13. brigád Utielben, a 14. pedig Torrelodonesben kapott újoncokat, s ott hajtották végre az átszervezést, és az új zászlóaljak felállítását is.

1937. január végén a nemzetközi brigádok szervezése a következőképp alakult:

A 11. nemzetközi brigád parancsnoka Hans Kahle alezredes, politikai megbízottja Di Vittorio (Mario Nicoletti) volt. Di Vittorio 1937 februárjában Franciaországba távozott. Utódául Artur Dorf német önkéntest nevezték ki. A brigád törzsfőnöke Ludwig Renn. A brigád zászlóaljai: Edgar André, parancsnoka Szalvay Mihály (január 14-től február végéig). A Commune de Paris parancsnoka Jules Dumont alezredes. A Thälmann-zászlóalj parancsnoka Richard Staimler százados, német önkéntes.

A brigád kötelékébe tartozott még két spanyol zászlóalj, vala-

mint egy tüzércsoport, egy lovasszázad, műszaki, szállító- és egészségügyi alegység is.

A 12. nemzetközi brigád parancsnoka Zalka Máté, politikai megbízottja Gustav Regler. Katonai tanácsadója P. I. Batov. Törzsfőnök Karlo Lukanov, Zalka helyettese Ferdinand Kozovszki. A brigád kötelékébe öt zászlóalj tartozott: a Dąbrowski-, a Garibaldi- és az André Marty, valamint a Madrid és a „Prieto" spanyol zászlóalj. Ezenkívül lovasszázadot és más alárendelteket osztottak be még a brigádhoz.

A 14. nemzetközi brigád parancsnoka a lengyel Karol Świerczewski. A politikai megbízott André Heusler francia önkéntes. A brigád három nemzetközi és három spanyol zászlóaljból állt. A nemzetközi zászlóaljak a Domingo Germinal (használatos volt még a Ralph Fox is), a Pierre Brachet és a Henry Barbusse nevet viselték.

A szervezőmunkát 1937. január utolsó és február első napjaira végrehajtották. Ekkortájt fejezték be a 15. nemzetközi brigád föláll ítását is. Ezzel most már öt hadiállományra feltöltött nemzetközi brigád állt a Spanyol Köztársaság szolgálatára.

A Spanyol Néphadsereg Vezérkara 1937. január végén elhatározta, hogy a Málaga térségében harcoló erők támogatása érdekében, valamint azért, hogy kiragadja a kezdeményezést a fasiszták kezéből, február 12—15. között a hadszíntér középső részén nagyarányú támadást indít. Az egyik fő cél az volt, hogy megakadályozzák a fasiszták Madrid elleni újabb támadásának előkészületeit. A hadművelet fő erejeként azt a tizenöt brigádot tervezték felhasználni, amely ebben az időben tartalékban volt. Közéjük tartozott négy nemzetközi brigád is.

A támadást San Martin de la Vegából és Ciempozuelosból Torrejón irányában szándékoztak indítani. Ugyanakkor a fővárostól északnyugatra csoportosított erők Brunete-Mostoles irányában mértek volna csapást. Ez egy nagy kiterjedésű és nagyszabású hadművelet terve volt. Siker esetén azt várták tőle, hogy felszámolja az egész fasiszta arcvonalat, amely még mindig teljes súlyával nehezedett Madridra.

A Spanyol Néphadsereg Vezérkara gyors ütemben hozzáfogott a hadművelet előkészítéséhez. 1937. február 2-án elkezdték a csapatösszevonások végrehajtását. Ugyanezen a napon a hadműveletben részt vevő brigádparancsnokok és politikai megbízottak részére Quintanor de la Ordenben tájékoztatót tartottak. Pontosan felmérték az egyes alakulatok harci értékét, felszerelésének

mennyiségét, és megtették a szükséges intézkedéseket a hiányok pótlására.

Február 6-án azonban váratlan esemény következett be. A fasiszták La Marañosa, San Martin de la Vega és Ciempozuelos irányában erős tüzérségi tűz fedezete alatt, mintegy száz harckocsi támogatásával megrohamozták és áttörték a köztársaságiak gyengén kiépített védelmét.

Francóék jaramai tevékenységének az volt a célja, hogy meghiúsítsák a köztársaságiak összpontosított támadását, és a hadműveletekhez felvonuló csapatokat részenként semmisítsék meg. Ugyanakkor el akarták vágni a Madridból Valenciába vezető utat, ki akartak jutni az Arganda—Chinchón-Perales de Tajuña terepszakaszra, hogy azután északi irányban, Alcalá de Henares felé törjenek előre, és Madrid védőinek a hátába kerülve bekerítsék a spanyol fővárost. Az ellenség tehát megelőzte a köztársaságiakat, még mielőtt fölvonultathatták volna csapataik zömét. A csapatösszevonások késlekedése azzal fenyegette a néphadsereg vezérkarát, hogy csapatait részenként lesz kénytelen harcba vetni, s így azok egyenként felmorzsolódnak az ellenség csapásai alatt.

A fasiszták két nap alatt lényegében felszámolták a köztársasági erőket a Jarama folyó nyugati partján. Lehetőségük nyílt arra is, hogy áttérjenek hadműveletük következő szakaszára, minthogy az Arganda közelében a Jaramán átvezető hidat géppuska- és puskatűz alatt tartották, és ezzel megakadályozták, hogy a köztársaságiak a valenciai országutat használják.

A néphadsereg csapatösszevonása csak igen lassan haladt előre. Február 11-én a Villaverdétől Aranjuezig terjedő 42 kilométeres arcvonalat csupán nyolc brigád tartotta, az ellenségnek ugyanakkor a Jarama keleti partján 10 kilométer széles, 3 kilométer mély megerősített hídfője volt, két állandó és egy hadihíddal.

A fasiszták február 10-én megindították támadásukat Arganda ellen. A főerőket, a jaramai hadtestet — 15 ezer fővel, 80 löveggel és 50 harckocsival — február 13-án vetették be. A néphadsereg ebben az időben még semmiféle tartalékkal nem rendelkezett Jaramánál.

A támadást mintegy másfél órás erős tüzérségi és légi előkészítés nyitotta meg, amely 10—12 kilométeres arcvonalszakaszon jelentős veszteséget okozott a köztársaságiaknak.

A néphadsereg egységei a háromszoros ellenséges túlerő és a meg-megismétlődő támadások ellenére délig egyetlenegy állást sem adtak fel. A fasiszták mindössze annyit értek el, hogy kissé kiszélesítették hídfőjüket a Jarama keleti partján, de Argandát,

valamint Chinchónt és Perales de Tajuñát nem tudták elfoglalni.

Február 15-től mindjobban megszilárdult a köztársasági védelem. A Jaramánál harcoló valamennyi köztársasági alakulatot egyetlen önálló operatív csoportban egyesítették, amely az „A", „B" és „C" hadosztályokból áll. Ugyanezen a napon kinevezték a hadosztályparancsnokokat, és megszervezték a hadosztályok törzseit.

A 12. és 14. nemzetközi brigád, valamint az 5. vegyesbrigád és a 33. vegyesbrigád két zászlóalja a lengyel Karol Świerczewski tábornok parancsnoksága alatt az „A" hadosztályt alkotta. A későbbiekben ez a 35. hadosztály hadrendi számon szerepelt a polgárháborúban.

A „B" hadosztály, amely később a 15. hadosztály néven vett részt a harcokban, a 11. és a 15. nemzetközi brigádból, valamint a 17. és a 24. vegyesbrigádból állt. Parancsnoka Gál János tábornok volt.

Az 1., a 18. és a 25. vegyesbrigád alkotta a „C" hadosztályt Enrique Lister[119] parancsnoksága alatt. Ez a későbbi hadműveletekben a 11. hadosztály néven szerepelt.

Ugyanakkor Modesto[120] parancsnoksága alatt létrehozták az úgynevezett Északi-csoportot, amely a 19., a 21., a 48. és az 50. vegyesbrigádokból állt.

A köztársaságiak átvészelték február 13-át, az arcvonal áttörésére tett kísérlet napját. Estefelé már érezhetően lanyhult a fasiszták támadásának üteme. Az éjszaka folyamán a köztársasági csapatok a lövész- és közlekedőárkok megerősítésén dolgoztak. Az erősítésükre küldött egységek is egymás után foglalták el helyüket. Ezen a napon már az egész 11. nemzetközi brigád harcban állt. Másnap megérkezett a 15. nemzetközi brigád is, amely Morata de Tajuñától egészen San Martín de la Vegáig elfoglalta védőállásait az országút mentén.

Ez volt az a terület, ahol a legvalószínűbbnek látszott a fasiszták előnyomulása. A nemzetköziek egy kis olajfákkal beültetett fennsíkot tartottak megszállva, amely a Jarama völgyét a Tajuña völgyétől elválasztja. Az olajfák jó védelmet nyújtottak az internacionalistáknak, a köves terep azonban kellemetlenségeket is okozott: a becsapódó lövedékek repeszei mellett a robbanások nyomán ezrével zúdultak a kőszilánkok a harcosokra.

A 15. nemzetközi brigádtól balra a Lister-hadosztály védett. Tőle jobbra a „B" hadosztály harcrendjébe tartozó 11. nemzetközi brigád, ettől jobbra pedig az „A" hadosztály. A Zalka Máté ve-

zette brigád már harcban állt. A 14. nemzetközi brigád viszont Torrelodones felől még menetben volt az arcvonalra.

Végre valamennyi brigád elfoglalta helyét a jaramai állások harcrendjében. A köztársasági védelem élőereje mintegy harmincezer emberből állt, s kezdte megközelíteni a támadó fasiszták létszámát.

Jaramánál a fasiszták mintegy száz új típusú német harckocsit vetettek be. A haditechnikai eszközöket illetően a köztársaságiak oldalán is javulás mutatkozott mennyiségileg és minőségileg egyaránt. Jaramánál jelent meg első ízben a néphadsereg légvédelmi tüzérsége, egyik ütege nemzetközi önkéntesekből állt. Új gépekkel erősítették meg a köztársasági vadászrepülőket, akik állandóan őrjáratoztak a jaramai csata színtere fölött. Volt olyan pilóta, aki egyetlen nap alatt hétszeri felszállással hét légi harcban vett részt. A spanyol polgárháborúban 1937 februárjáig Jaramánál folyt a leghevesebb légicsata, mindkét részről annyi repülőgéppel, amennyinek bevetésére addig még nem volt példa a hadviselés történetében.

A legelszántabb küzdelem a február 11-e és 15-e közötti napokban bontakozott ki. A fasiszták a főcsapást mérő erőket 6—7 kilométer széles arcvonalra összpontosították. Hadianyaggal bőven ellátva indították meg támadásukat. Tüzérségük előnyös állásokból lőtte a köztársaságiakat, közben géppuskáik is állandóan kelepeltek.

Amikor a váratlan támadás okozta meglepetés első percei elmúltak, a köztársasági csapatok olyan erős ellenállást fejtettek ki, amilyennel a fasiszták még nem találkoztak a polgárháború folyamán. Az új önkéntesek, akik itt estek át a tűzkeresztségen, meg akarták mutatni a veteránoknak, hogy ők is tudnak hősiesen harcolni. A spanyol harcosok szintén nem akartak lemaradni a nemzetköziek mögött.

A harcokban különösen kitüntette magát egy Camille de Schreyver nevű flamand nemzetiségű belga önkéntes. Schreyver a géppuskás század belga szakaszának politikai megbízottja volt. A szakasz 1937. február 15-én azt a parancsot kapta, hogy géppuskatűzzel biztosítsa a zászlóalj szabad szárnyát.

Amikor a fasiszták támadásba mentek át, a flamandok elszánt bátorsággal vették fel a harcot. A támadó ellenség azonban olyan nagy nyomást gyakorolt rájuk, hogy néhányan visszafordultak. A pánik hamar terjedt. A hangulat hatással volt a parancsnokra is, aki felsőbb utasítás nélkül parancsot adott a visszavonulásra.

Ekkor Camille de Schreyver odaugrott elkeseredett bajtársai elé, és a csatazajt túlkiabálva ordította:

„Vissza akartok vonulni? Flamandok sohasem vonulnak vissza!" Ezután a megingott szakaszparancsnoktól átvette a parancsnokságot, s azonnal határozott hangon intézkedni kezdett. Magabiztossága és határozottsága átragadt bajtársaira is.

A fasiszták újabb erőkkel nyomultak állásaik felé. A bátor flamand harcos hangosan kiáltotta: „Tűzzáporral fogadjuk őket!"... „Senki ne lőjön, mielőtt parancsot nem adok!"[121] Amikor az ellenség egészen a flamand állások elé került, Camille de Schreyver tűzparancsot adott. A géppuskák kelepelni kezdtek, a fasiszták a nem várt tűz hatására kénytelenek voltak lefeküdni és védelmet keresni maguknak. Sokan vissza is fordultak, de friss erőkkel újrakezdték a támadást. Ekkor a flamandok megváltoztatták a géppuskák tüzelőállását, és egész közelről zúdítottak tüzet a rohamozó ellenségre.

Így folytatódott mindaddig, amíg be nem esteledett, és a támadás abba nem maradt. Ekkor a hős flamand géppuskás azt mondta bajtársainak:

„Így kell harcolni, flamandok! Nyugodtan és megfontoltan. Ha elfut az ember, akkor szenvedi el a legnagyobb veszteséget!"[122]

A skandináv önkéntesek sem vallottak szégyent. Valóságos hősökként harcoltak, pedig Jaramánál estek át ők is a tűzkeresztségen. Ellenséges pergőtűzben nótaszóval nyomultak előre. Senki sem morgott, ha nehéz helyzetbe kerültek, egyetlenegy bajtársuk sem maradt le, amikor rohamra mentek, mindegyikük követte a századparancsnokot, aki mindig az élen haladt.

A jaramai csatában a skandináv század egy alkalommal igen nehéz helyzetbe került. A fasiszták nagy erővel támadtak rájuk, de ők a túlerővel szemben is hősiesen helytálltak, bár létszámuk csaknem a negyedére olvadt. Hősi halált halt a század parancsnoka is. Helyükbe azonnal újabb hősök léptek, de állásaikból egy tapodtat sem mozdultak.

Pokoli küzdelem folyt a Jarama partjánál. A harcokban régiek és újak egyaránt nagyon sokat tanultak. Elsősorban azt, hogyan kell magukat megvédeni az ellenség tüzével szemben, és ennek érdekében a legkisebb természetes fedezéket is ki kell használni. A harcosok megszokták, hogy mihelyt pillanatnyi lélegzetvételhez jutottak, azonnal tovább ássanak.

Az első napokban szép napsütéses időben folyt a harc, a katonákról ömlött az izzadtság. Szomjaztak, de nem volt víz, éheztek, de nem volt idő enni, a konyha napjában egyszer, a sötétedés be-

állta után tudta csak a zászlóaljakhoz az élelmet eljuttatni. Néhány nappal később megeredt az eső, a talaj iszapos, ragacsos, csúszós lett. A lövész- és közlekedőárkok patakokká változtak. Az önkénteseket azonban az időjárás viszontagságai sem tudták megingatni.

Február 15-én és 16-án a harc továbbra is igen elkeseredetten folyt. A fasiszták még mindig nem adták fel a reményt, hogy céljukat elérjék. Egyik támadást a másik után intézték a köztársaságiak ellen, de a védelem nemhogy gyengült, egyre szilárdabbá vált. A lázadók csapataik élőerejének 40—50 százalékát elvesztették.

Február 17-én a fasiszta támadás hevessége csökkent, és a köztársaságiak vették át a kezdeményezést. A hadvezetés az arcvonal két oldaláról erőteljes támadást készített elő. Északon a Manzanares jobb partjáról kiindulva, La Marañosa irányába az egyiket, a másikat délen, a Jarama völgyén uralgó Pingarrón-hegy ellen. Az északon folyó támadást Modesto-, a délit a Lister-hadosztály hajtotta végre.

A támadás február 19-én kezdődött. Modestónak sikerült megközelítenie a fasiszta védelem peremvonalát. Azok, hogy a köztársaságiakat feltartóztassák, kénytelenek voltak a Jarama folyó keleti partján levő hídfőikből csapatokat visszavonni. Ugyanakkor Lister hadosztálya is támadásba lendült, és egészen San Martín de la Vegáig nyomult előre. Ezen az arcvonalszakaszon három napon át igen véres és elkeseredett küzdelem folyt. Az ellenség ide is más arcvonalakról dobott át csapatokat és nagy mennyiségű hadianyagot, az állások többször gazdát cseréltek.

1937 februárjának utolsó napjaira a köztársaságiak állásaikat minden arcvonalon megerősítették, és szilárd, összefüggő bevehetetlen védelmi vonalat hoztak létre. Tizenhárom napi elkeseredett küzdelem után a fasisztákat arra a vonalra vetették vissza, ahol február 6-án, a csata első napján foglaltak állást. Az ellenség 10—12 kilométer hosszú és 3—5 kilométer mély, ív alakú védelmi vonalat épített ki, amely a Manzanares és a Jarama összefolyásánál kezdődött, s amelynek kialakítása igen nagy véráldozatba került.

Február 22-én a köztársaságiak megkísérelték, hogy még jobban összenyomják ezt az ív alakú védelmi vonalat. A támadást a 24. és a 25. vegyesbrigád, valamint a 11. és a 15. nemzetközi brigád közösen hajtotta végre. A 12. brigád Morata de Tajuña közelében a tartalékot képezte.

A támadás élénk tüzérségi tűzzel kezdődött. A légierő a kedve-

zőtlen időjárás miatt nem vehetett részt az előkészítésben. A támadást a 15. nemzetközi brigád négy zászlóalja — a Lincoln-, a Dimitrov-, a Február 6. és az angol — kezdte. Több mint egy kilométerre nyomták vissza az ívet, és már a második lépcső, a 12. nemzetközi brigád is készen állt, hogy előnyomuljon, amikor a néphadsereg vezérkara a támadást beszüntette, mivel a várható eredmény nem lett volna arányban az érte hozott nagy véráldozattal.

Ezzel a jaramai csata befejeződött. A fasisztáknak nem sikerült elérniük Alcalá de Henarest, amint ezt tervezték. Nem tudták bevenni Argandát és Morata de Tajuñát sem. Halottakban és sebesültekben mintegy 20 ezer embert vesztettek.

A csata végeredményben a köztársaságiak győzelmével végződött, bár óriási véráldozatba került. A köztársaságiak veszteségeinek becsült mértéke mintegy 15 ezer fő. Ezen belül a nemzetköziek vesztesége is igen magas volt. Robert Garland Colodny amerikai történész, aki maga is tagja volt a nemzetközi brigádoknak, 1958-ban New Yorkban, majd 1970-ben Párizsban megjelent könyvében igen magas veszteségről számol be.[123]

	csata előtti létszáma	*vesztesége*
A 11. nemzetközi brigád	1500	1200
Thälmann-zászlóalj	500	450
Edgar André zászlóalj	500	300
Commune de Paris zászlóalj	500	450
A 12. nemzetközi brigád	3000	1700
Garibaldi-zászlóalj	1000	500
Dąbrowski-zászlóalj	1000	600
André Marty zászlóalj	1000	600
A 15. nemzetközi brigád	2700	2500
Angol zászlóalj	600	500
Dimitrov-zászlóalj	800	700
Február 6.-a zászlóalj	800	700
Lincoln-zászlóalj	500	350

A 14. nemzetközi brigád csata előtti létszáma: 1500, vesztesége: 400.

A négy nemzetközi brigád külföldi önkénteseinek létszáma a csata előtt összesen 8700 harcos volt, s ebből a jaramai csata során elesett és megsebesült 5800 fő.

A 11. nemzetközi brigád Edgar André zászlóaljához tartozó

magyar század, amely a harcok kezdetén 170 főből állt, 1937. március 6-án 18 önkéntessel vonult hátra a jaramai állásokból; a többi hősi halált halt, vagy megsebesült.[124]

A halottak és a sebesültek közt igen sok parancsnok és politikai megbízott volt. Némely századnál és zászlóaljnál egyetlen nap leforgása alatt több ízben kellett az elesett parancsnok helyébe másikat állítani. A Lincoln-zászlóalj élén például három hét alatt hat parancsnok állt.

A nemzetközi irodalom több szerzője is hasonlóan nagy veszteségekről számol be. Az emberveszteségnek több mint egynegyede hősi halált halt, a többi megsebesült.

A Jarama menti harcok a nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatát is komoly próbára tették. 1937 februárjára a szolgálati ág jelentős fejlődést ért el, különösen a sebészet.

Amikor a jaramai harcok elkezdődtek, 24 órán belül minden nemzetközi brigád számára felállították a tábori kórházakat. Naponta átlagosan 200—250 sebesült érkezett, az orvosok és az ápolók még a légitámadások alatt is szívós harcot folytattak a sebesültek életéért. A küzdelem első szakaszában, öt nap és öt éjjel, megállás nélkül operáltak.

Mihelyt lehetett, a sebesülteket elszállították a tábori kórházakból, és a hátországban helyezték biztonságba. A legtöbbjüket Tarancón felé vitték, onnan pedig tovább a murciai és a tengerparti kórházakba. Igen nehéz feladat hárult a sebesültszállító gépkocsivezetőkre.

A jaramai csata kedvező kimenetele révén Madrid ismét megmenekült a veszedelemtől. Ugyanakkor fordulat következett be a háború menetében is. A lázadókat nemcsak Madrid falainál zúzták szét, vereséget szenvedtek a nyílt terepen is. Ez annak volt köszönhető, hogy a köztársaság központi arcvonalán már egy korszerűen kiképzett, reguláris hadsereg harcolt, amely védelemből át tudott menni támadásba.

A jaramai csata után a nemzetközi brigádok rövid ideig még állásaikban maradtak. Március első hetében azután fokozatosan kivonták őket az arcvonalból. Csak a 15. nemzetközi brigád maradt még mintegy négy hónapig a jaramai arcvonalon. Ezalatt állásait műszakilag jól kiépítette, és egy talpalatnyi helyet sem adott át az ellenségnek.

Ez a brigád 1937. június végén mondott búcsút Jaramának, amikor pihenőre a festői szépségű Escorialba vezényelték, hogy nemsokára, július első napjaiban a brunetei hadműveletekben öregbítse hírnevét.

GUADALAJARA

A jaramai győzelem után a nemzetközi önkéntesek néhány napot pihenhettek, amit a politikai munka megjavítására használtak fel. A politikai megbízottak mindenekelőtt felhívták a katonák figyelmét arra, hogy sohasem lehet elhanyagolni állásaik folyamatos műszaki megerősítését. Emlékeztettek a közelmúltban szerzett tapasztalatokra, példák sorával bizonyították, mit jelent, ha minden egyes ember, szakasz, század, zászlóalj azonnal beássa magát, és mit, ha ezt elhanyagolják. Hangsúlyozták, hogy a harcosok élete mindennél drágább, a győzelem érdekében mindnyájan kötelesek védeni azt. „A hadtudomány nem abban áll — hangsúlyozta Luigi Longo 1937. március 2-án elhangzott beszédében —, hogy megöletni hagyjuk magunkat, hanem hogy az ellenséget minél kisebb áldozattal semmisítjük meg."[125]

Felhívták a harcosok figyelmét arra is, hogy a háború megnyeréséhez nem elég csak a hősiesség, megfelelő katonai ismeretekre, gondosan karbantartott fegyverekre és egyéb haditechnikai eszközökre is szükség van. Az önkéntesek bármikor hajlandók voltak életüket kockáztatni azért, hogy az ellenséget kivessék állásaikból, és egy-egy fegyvert, géppuskát zsákmányoljanak. De nem szívesen vették, ha megkövetelték tőlük fegyvereik karbantartását, rendszeres tisztítását. Pedig a zsákmányolt fegyver sosem ér többet, mint a saját, a meglevő — feltéve ha jól működik. Gyakran előfordult ugyanis, hogy egy-egy géppuska épp akkor bizonyult használhatatlannak, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá.

A jaramai csata után a politikai munkások az ilyen „apróságokra" összpontosították a figyelmet, hogy ezzel is fokozzák a nemzetközi brigádok harckészültségét. Igyekeztek megértetni: a katona fegyvere kincs, és különösen az a fegyverekben szegény Spanyol Néphadseregben. Az agitációs munka meghozta az ered-

ményt. Az önkéntesek egyre inkább óvták a rájuk bízott fegyvereket.

Fontos szerep jutott a csoportos beszélgetéseknek, röpgyűléseknek is. Alegységgyűléseken tájékoztatták az önkénteseket a háború általános menetéről, az előttük álló feladatokról és kilátásokról. Igen hasznosnak bizonyult, hogy az önkéntesek közvetlenül parancsnokaiktól kaptak tájékoztatást.

A jaramai győztes csata után a nemzetköziek addig inkább irodalmi jellegű sajtója harci orgánummá vált. Minden zászlóalj kapott egy 1—2 oldalas újságot. Ez az önkéntesek anyanyelvén jelent meg, a legfrissebb híreket tartalmazta, és nagyon jól segítette a magas fokú harci szellem fenntartását, fokozását. Összeállítása, szerkesztése, sokszorosítása és a harcosokhoz való eljuttatása a politikai munkások feladata volt.

A jaramai csatában harcoltak először spanyol harcosok is a nemzetközi brigád soraiban. A néhány hetes próbatétel bebizonyította, hogy a spanyol és a nemzetközi harcosok egy alegységbe történő beosztása igen előnyös. A néphadsereg napról napra nőtt, új korosztályokat mozgósítottak, kiképzésükhöz tisztek, kiképzők kellettek. Minthogy spanyol tisztekben nagy volt a hiány, a nemzetközieknek viszont ekkor már sok politikailag és katonailag képzett káderük volt, nagyrészt rájuk hárult a spanyol újoncok kiképzése és nevelése is. Ennek révén is mindinkább erősödtek a barátság és a bizalom szálai az internacionalista és a spanyol harcosok között, különösen azokban a vegyes századokban és zászlóaljakban, amelyekben vállvetve együtt harcoltak spanyolok és nemzetköziek. Így vált igazán nemzetközivé a nemzetközi brigád. Azokat a spanyol és nemzetközi századokat és zászlóaljakat, amelyek a harcokban különösen nagy veszteségeket szenvedtek, új vegyes századokba, zászlóaljakba szervezték. Ezeknek a vegyes alegységeknek az élére spanyol politikai megbízott vagy parancsnok került. Ezek az intézkedések még inkább kifejezték a fasizmus elleni harc nemzetközi jellegét.

A jaramai harcokat követő néhány napos pihenő alatt a súlyos veszteség feltöltése csak részben sikerült. Március 9-én a 11. és a 12. nemzetközi brigádot riadóztatták, és útnak indították Guadalajara felé.

Guadalajarától északra a köztársaságiaknak nem volt összefüggő arcvonaluk. A csapatok csak a jelentősebb csomópontokat, útkereszteződéseket és az uralgó magaslatokat szállták meg, a közbeeső területeket mindössze megfigyelés alatt tartották. Ezért a fasiszta lázadók és az intervenciósok röviddel a jaramai csata-

vesztés után úgy határoztak, hogy észak felől bevetik az olasz hadtestet, és Guadalajarán keresztül mért csapással veszik birtokba Madridot. Az olasz hadtest, amely három feketeinges önkéntes hadosztályból és egy sorállományú hadosztályból állt, a támadás főerejét képezte 50 ezer katonával, 222 löveggel, 108 harckocsival, 32 páncélautóval és 60 repülőgéppel. Velük szemben a köztársaságiak 80 kilométeres széthúzott, vékony frontszakaszát 10 ezer gyengén felszerelt katona védte. A dandár- és hadosztály-parancsnokságok semmiféle tartalékokkal nem rendelkeztek. A fasiszták hadműveleti sűrűsége elérte a kilométerenkénti másfél ezer katonát, tizenkilenc löveget, nyolc harckocsit és öt repülőgépet.

A fasiszták nagy reményekkel láttak hozzá az előkészületekhez. Erről tanúskodik az „Isten akarata" hadosztály parancsnokának, Arnaldi tábornoknak (general Rossi) egy zsákmányolt napiparancsa is:

„... Üdvözöllek benneteket, tisztek, altisztek és feketeingesek. — Mi, az első hadosztály önkéntesei azért jöttünk ide, hogy Spanyolországban verekedjünk a fasizmus győzelméért. Nagy eszmétől vezérelve, harci szellemtől áthatva, a császári és fasiszta Olaszország becsületét fogjuk védeni, Róma nevében és a »fasciolittorio«[126] jele alatt győzni fogunk. Az Isten is így akarja — ez a mi hadosztályunk jelszava. Megmagyarázza a mi ügyünk lényegét. Tényleg a fasiszta gondolat keresztes vitézei vagyunk, amely a mi jóvoltunkból egész Spanyolországban győzni fog, és megsemmisíti az emberi és isteni igazság ellenségeit. Első hadosztály önkéntesei, szívből lelkesedve emeljétek magasra szuronyotokat és a fekete tüzet. Jusson eszetekbe minden órában, hogy nagy és szeretett hazánkat képviseljük, valamint a fasiszta Olaszország katonai erejét is. Jusson eszetekbe minden órában, hogy győzni kell, és győzni fogunk!"[127]

A fasiszta olasz tábornokok lebecsülték a köztársasági csapatokat. Ügynökeik tájékoztatására támaszkodtak csupán, de a következő napok bebizonyították: ezek a jelentések nem a köztársasági hadsereg, nem a spanyol nép harci kedvét, erkölcsi állapotát tükrözték, hanem azoknak az egyéneknek az óhaját fejezték ki, akik ellenségként álltak szemben a spanyol nép hősi küzdelmével.

Szabó László ezredes[128], római katonai attasé, aki 1937. március 23-áig a spanyol arcvonalon tartózkodott és szemtanúja volt a guadalajarai hadműveleteknek, feljegyzésében ezt írta:

„Rómában úgy vélekedtek: az olasz erők a spanyolokkal össz-

működésben két hónap alatt a döntést kierőszakolják, mert elégségesek a győzelemhez." A köztársasági néphadseregről azt hitték: „szelleme nem jó, ellenálló képessége nem nagy".[129]

A fasiszta lázadók és intervenciósok a guadalajarai hadművelet végrehajtását három szakaszban tervezték:

1. 1937. március 8—9-e: a köztársasági védelem áttörése Algoránál, Trijueque és Brihuega birtokbavétele.

2. Március 10—11-e: Guadalajara elfoglalása.

3. Március 12—14-e: Alcalá de Henares elfoglalása és a főváros elleni csapás végrehajtása. Március 15-én a fasiszta csapatok bevonulása Madridba.

A guadalajarai arcvonalat a 12. köztársasági hadosztály védte. Állományába öt vegyesbrigád tartozott. Széthúzott, vékony védelmi vonala mögött — egészen a fővárosig — nem volt védelemre berendezett terepszakasz vagy állás.

A fasiszták támadása március 8-án hajnalban 30 perces tüzérségi előkészítéssel kezdődött, majd az olasz intervenciósok két

Spanyolország 1937 márciusában

irányból előnyomulva áttörték a köztársasági erők védelmét. Az ellenség megállítására a jaramai arcvonalról több egységet átcsoportosítottak, köztük a 11. és a 12. nemzetközi brigádot is, de ekkor Trijueque és Brihuega már a fasiszták kezén volt.

Március 9-én az esti órákban ütköztek először a fasiszták a nemzetköziek ellenállásába. Az erős és jól felszerelt olasz csapatokkal szemben a 11. és a 12. nemzetközi brigád nehéz helyzetben volt. A jaramai harcokban létszámuk erősen leapadt, és most azt a feladatot kapták, hogy biztosítsák a madrid—torija—zaragozai utat, valamint a Brihuegából Torijába vezető útvonalat. Ez azt jelentette, hogy a két nemzetközi brigádnak kétszer 9 kilométeres szakaszt kellett tartania. Ehhez egy-egy brigádnak mintegy ezer harcosa volt. A 11. nemzetközi brigádot tizenkét, a 12.-et pedig tíz harckocsival erősítették meg.

A legnehezebb helyzetbe a 11. nemzetközi brigád Edgar André zászlóalja került, ennek kötelékébe tartozott a magyar század is. A zászlóaljnak csupán 252 harcosa, 200 puskája és hat géppuskája volt, és a brigád egylépcsős harcrendjének közepén, a torija—zaragozai országúton foglalt állást.

Március 10-én reggel 7 órakor az olaszok erős tüzérségi tüzet zúdítottak rájuk, majd nagyszámú gyalogos- és páncéloserőkkel indultak ellenük. A támadás célja az volt, hogy a további előnyomulás számára szabaddá tegyék a torija—zaragozai útvonalat. Az erős tűz azonnal megszakított minden összeköttetést. Ettől kezdve a hírszolgálat csak futárok útján működött. Gyorsaságuktól és bátorságuktól ezekben az órákban igen sok függött.

Az Edgar André zászlóalj hősiesen védte állásait, és nagy veszteséget okozott az ellenségnek. Többek között hat olasz harckocsit semmisített meg. Az ellenség nyomasztó túlereje azonban egyre nehezebb helyzetbe sodorta a zászlóaljat. Két napig bírta a túlerő nyomását, de miután a harmadik napon a fasisztáknak sikerült áttörniük az arcvonalat, a nemzetközi zászlóalj visszavonult. Ám ezt is lépésről lépésre védekezve tették, így végül is sikerült felőrölniük a fasiszták erejét, s a támadást megállítaniuk.

Az Edgar André zászlóalj a guadalajarai harcokban valamennyi zászlóalj közül a legsúlyosabb veszteségeket szenvedte el. 252 katonájából e néhány nap alatt 164 hősi halált halt vagy megsebesült.

Március 10-én a 12. nemzetközi brigád is nehéz harcokat vívott. A mindössze három zászlóaljból álló brigádnak 5 ágyúja és 10 harckocsija volt. A brigádra 16 fasiszta zászlóalj, 64 ágyú és 20 harckocsi tüze zúdult. A túlerő ellenére valamennyi támadást visszaverték. A legdrámaibb pillanat akkor következett be, ami-

kor a fasiszták a két nemzetközi brigád csatlakozásánál áttörték a köztársaságiak védelmét, és abban mintegy 3—4 kilométeres rés támadt. Zalka Máté ekkor a Palacio de don Luis kastély egyik tornyában berendezett figyelőponton tartózkodott. Világossá vált előtte, hogy a bekerítés veszélye fenyegeti a nemzetközi brigádokat, akkor pedig a francoisták számára szabaddá válik a Torijón át Madridba vezető út. Zalka azonnal intézkedett. Összegyűjtötte a brigádtörzs félszázadnyi lovasságát, a küldöncöket, a híradókat, a törzs minden mozgatható emberét, és néhány géppuskással előreküldte őket, hogy tömjék be a köztársasági védelemben támadt veszedelmes rést. Egyidejűleg a tüzérséget is utasította a veszélyeztetett szakasz tűzzel való lezárására. Szántó Rezső, a tüzércsoport parancsnoka, csaknem 180 fokkal változtatta meg a fő lőirányt. A tüzértisztek és a tüzérek először értetlenül hallgatták a különös tűzparancsot. De hamarosan megértették, és erős tűzzel zárták le az utat, amelyen a fasiszták előnyomultak.

Ezzel a nemzetköziek a guadalajarai csata legválságosabb pillanatain jutottak túl. Március 15-ére az arcvonal elcsendesedett, a fasiszta erők felmorzsolódtak. Március 18-án a köztársasági csapatok támadásba lendültek. Megtörték az ellenség ellenállását, és gyors ütemben nyomultak előre. A támadás első napján az 1. olasz hadosztály megsemmisítő vereséget szenvedett.

Szabó László ezredes a március 18-i eseményekről ezt írta:

„A csapatok elvesztik idegeiket, és elkezdik állásaikat kiüríteni, a pánik vad menekülésbe csap át"...[130] Majd saját következtetését vonja le: „A lezajlott eseményekből mi is sok hasznosat tanulhatunk. Szerencsének tartom, hogy a rögtönzött alakulatok csődjéről most kaptak képet az olaszok és nem egy komolyabb háborúban. A német vezető, Sanders[131] tábornok azt mondta nekem, hogy az SA-val ugyanez történne, ha háborúba vinnék a mostani szervezettel."

Szabó ezredes az olaszok csődjét azzal magyarázta, hogy a harcoló olasz hadtest hadosztályai közül csak egy tartozott a reguláris erőkhöz. A tisztek és tiszthelyettesek többsége a fasiszta milíciából került ki, többen még tartalékos tiszti iskolát sem végeztek. Az egyik ezredparancsnok tartalékos főhadnagy volt. A magyarázat mindazonáltal egyoldalú, mert nem vette figyelembe, hogy a köztársaságiak szabadságukat, demokratikus vívmányaikat védték Guadalajara csataterén.

Fővárosukat védték azok a spanyol parasztok is, akik tonnaszám küldték a védőknek az élelmiszert. Védelmezték azok a munkások, akik szinte megállás nélkül fáradoztak azon, hogy

minél több és jobb technikai eszközt, fegyvert és hadianyagot állítsanak elő. És védték nem utolsósorban azok az önkéntesek, akik a proletárszolidaritás legszebb példáját nyújtották.

A guadalajarai győzelemben oroszlánrésze volt a Spanyol Kommunista Pártnak: az első naptól kezdve a reguláris hadsereg megteremtéséért harcolt, amely minden körülmények között megállja a helyét. Valóban, a győzelem záloga mindenekelőtt abban keresendő, hogy a Spanyol Néphadsereg reguláris hadsereg volt.

A guadalajarai hadművelet a spanyol polgárháború kezdeti időszakának első olyan hadművelete volt, amelyben a számbelileg és technikai ellátottság tekintetében is csaknem kétszerte gyengébb köztársasági erők védelemből támadásba mentek át. Szétverték az olasz hadtestet, és ezzel aranybetűkkel írták be nevüket a spanyol szabadságharc történelmének könyvébe.

A guadalajarai hadműveletben a fasiszta lázadók és intervenciósok nem voltak képesek a hadműveleti meglepést elérni.

Nem használtak fel minden lehetőséget arra, hogy a köztársaságiak oldalába indított támadás érdekében hadműveleti manővert hajtsanak végre Trijueque és Guadalajara ellen. Főerőik bevetése szétszórt és elhúzódó jellegű volt. Így a köztársasági hadvezetés időt nyert, hogy tartalékokat összpontosítson, folyamatosan visszaverje az olaszok minden rohamát, és részenként semmisítse meg a támadó fasiszta csapatokat. Ezzel a Madrid elfoglalásáért indított guadalajarai támadás megbukott.

TEHERMENTESÍTENI ÉSZAKOT

A guadalajarai vereség után a fasiszták egyelőre kénytelenek voltak lemondani Madrid bevételéről. Franco most az elszigetelt északi arcvonalat választotta támadása főirányául, azért, hogy minél gyorsabban elfoglalja Asztúriát és a Baszkföldet. Erre azért is szükség volt, hogy a lehető legrövidebb időn belül sikereket mutasson fel, mert csapatainak harci szelleme a sorozatosan elszenvedett kudarcok következtében meglehetősen alászállt. A német és olasz katonai tanácsadók szívesen támogatták ezt a tervet, mert Spanyolország északi vidéke igen gazdag nyersanyagban; az intervenciósok úgy gondolták, hogy ebből ők is hasznot húzhatnak.

Guadalajara után a fasiszták azonnal csapataik újjászervezéséhez fogtak. A szétvert olasz hadosztályokat összevonták, és mindent elkövettek, hogy fegyveres erőiket külföldi segítséggel megerősítsék.

Az első hadműveletek az északi arcvonalon 1937. március 31-én kezdődtek — az olaszok nélkül. (A szétvert olasz csapatok újjászervezése tovább tartott, így azok csak április 27-én kapcsolódtak be ismét a harcokba.) Első csapásuk Bilbao ellen irányult. Az volt a tervük, hogy a várost bekerítik, majd ostrom alá veszik és elfoglalják. A támadás végrehajtására mintegy 50 ezer embert, 40 tüzérüteget, valamint a légierő és a harckocsik nagy részét ide összpontosították.

A köztársasági hadvezetésnek itt mindössze 30 ezer gyengén felszerelt embere, 30 repülőgépe, talán ha 10 harckocsija és néhány tüzérségi lövege volt. Ráadásul ők is bekerítve, elszigetelten harcoltak. Érthető tehát, hogy már a támadás megindulásakor látszott: csak napok kérdése az északi bánya- és iparvidék elvesztése.

Sürgős intézkedésekre volt szükség. Reguláris csapatokat nem

küldhettek a bekerítésbe. A néphadsereg vezérkara mindössze néhány tisztet, közöttük egy-két nemzetközit tudott repülőgépen útnak indítani Bilbaóba és Santanderbe. Velük ment az olasz munkásmozgalom egyik kiváló vezetője, Nino Nanetti is, és átvette az egyik hadosztály vezetését. Néhány nap múlva azonban egy fasiszta bombatámadás során súlyosan megsebesült, és Santander egyik kórházában meghalt. Repülőgépen került ide Jász Dezső is, aki az Északi Hadsereg Vezérkara hadműveleti osztályának lett a vezetője. Néhány nemzetközi önkéntes Franciaországból indult útnak, és kalandos tengeri utazás után jutott el Bilbaóba. Mindez azonban kevés volt a sikerhez.

A köztársasági hadvezetésnek sürgősen cselekednie kellett. A segítségnyújtásnak csupán egyetlen lehetősége maradt: azonnali támadás az összes arcvonalon, hogy a fasiszták csapatokat vonjanak el északról.

A néphadsereg újjászervezése azonban nem haladt olyan ütemben, ahogy azt a helyzet megkívánta. Május vége felé az ellenség szinte ágyúlövésnyire megközelítette Bilbaót.

Az északi arcvonal tehermentesítésével függött össze a 12. nemzetközi brigád hadosztállyá szervezése és Huesca elleni támadása is. Előzőleg Zalka Máté, a 12. nemzetközi brigád parancsnoka a néphadsereg vezérkarához és Miaja tábornokhoz, a Központi Front Védelmi Tanácsa elnökéhez fordult, és kérte a brigád hadosztállyá szervezését. Felterjesztésében rámutatott, hogy az 1936. november 6. és 10. között alakult nemzetközi brigádnak eddig nem volt igazi pihenője. 1937 februárja különösen tragikus volt számukra: Jaramánál elvesztették csaknem az egész André Marty francia—belga zászlóaljat és a Dąbrowski-zászlóaljat. Ezután rövid pihenőben volt részük El Pardóban. Innen mentek Guadalajarába, ahol a 12. nemzetközi brigád bebizonyította, hogy erős és tud manőverezni.

Zalka arra kérte a vezérkart, hogy brigádját vonják vissza a hadműveleti területről és a szervezés időszakára tegyék tartalék zónába. A brigádnak a hat hónapos megfeszített igénybevétel után erre a pihenőre feltétlen szüksége van — hangsúlyozta Zalka.[132] Az új hadosztálynak — Zalka elképzelése szerint — nem kell szükségképpen nagynak lennie, de mindenképpen mozgékony, tömör és jól felfegyverzett legyen.

A felterjesztés időpontjában a spanyolok és a külföldiek aránya a brigádban a következő volt:

Garibaldi-zászlóalj: 30 százalék spanyol
Dąbrowski-zászlóalj: 35 százalék spanyol

André Marty zlj. 75 százalék spanyol
Rákosi-zászlóalj: 80 százalék spanyol (szervezés alatt)
Thälmann-üteg: 20 százalék spanyol
Lovasság: 25 százalék spanyol
Törzs (vezérkar): 15 százalék spanyol
Híradók: 20 százalék spanyol

Zalka a brigád hadosztállyá szervezését a következőképp javasolta:

A Garibaldi-zászlóaljra építve hozzanak létre két olasz—spanyol zászlóaljat, és szervezzenek mellé jük egy harmadikat is. Ez a három zászlóalj képezné a Garibaldi nemzetközi brigádot, amelynek parancsnokául Randolfo Pacciardi alezredest javasolta. A brigádba felderítőszázadot, vezetékes és rádiós híradócsoportot, páncélelhárító üteget, hadtápszolgálatot, egészségügyi szolgálatot és szállítási csoportot is beosztanának. A megfelelő káderek megvoltak, a végleges felállításhoz Zalka a következőket kérte: 600 fő erősítést, 800 orosz puskát, 15 nehéz gépfegyvert és 15 golyószórót, két automata páncélelhárító löveget, 10 teherautót és 5 motorkerékpárt.

A másik brigádot a Dąbrowski- és az André Marty zászlóalj alapján javasolta, míg a brigád 3. zászlóalja a szervezés alatt álló Rákosi-zászlóalj lett volna. A brigád nevének a Dąbrowskit javasolta, parancsnokának pedig a spanyol Fernando Gerassi őrnagyot. Felterjesztésében rámutatott, hogy a tiszti és főtiszti káderek a szervezés végrehajtásához itt is megvannak. A végleges megalakulásához csupán a következőket igényelte:

800 fő erősítést, 800 orosz puskát, 15 nehéz gépfegyvert és 15 golyószórót, 15 teherautót, 3 személygépkocsit, öt darab motorkerékpárt. A hadosztály-tüzércsoport főnökének Szántó Rezsőt, a lovasszázad parancsnokának az orosz emigráns Cheverda (oroszul Severda) századost, a szervezés alatt álló géppuskás zászlóalj parancsnokának Cséby Lajost (Pedro Fernándezt)[133] javasolta.

A fentieken kívül a szolgálati ágak és a Rákosi-zászlóalj részére még 400 fő erősítést, 400 orosz puskát, 20 Gyegtyarjev 1928. M. mintájú golyószórót, 10 Maxim-géppuskát, 2 páncélelhárító löveget, 10 teherautót, 2 személygépkocsit és 5 motorkerékpárt igényelt.

Zalka az újjászervezéshez, az alegységek felkészítéséhez 10—15 nap időt kért. Javaslatát a néphadsereg vezérkara „a legnagyobb figyelemmel" tanulmányozta. A 12. nemzetközi brigád hadosztállyá való szervezését megalapozottnak látta, de az át-

szervezéshez szükséges fegyvereket és a személyi utánpótlást nem tudta biztosítani.

„Ha a körülmények megengedik, később visszatérhetünk rá..." — válaszolta a vezérkar.

A 12. nemzetközi brigádot kivonták az arcvonalból, és Mecóban, illetve a környező községekben helyezték el. Bár a kért erősítésből semmi sem lett, a hadosztály szervezése lázas ütemben folyt. A magyarok Mecóba kerültek. A Rákosi-zászlóalj szervezése gyors ütemben haladt. Ezzel Zalka Cséby Lajost bízta meg, miután a géppuskás zászlóaljból fegyverek híján nem lett semmi. Cséby segítőtársa Bakó Emil[134] lett. A harcra kész zászlóalj első napiparancsa április 1-jén jelent meg[135]. Az új brigád, amely a Dąbrowski-, az André Marty és a Rákosi-zászlóaljakból állt, a 150. hadrendi számozást kapta. A Rákosi-zászlóalj, amely szintén új volt, az 51. zászlóaljként szerepelt az okmányokon.

A hadosztály a 45. hadrendi számot kapta, és parancsnokává Zalka Mátét, helyettesévé a bolgár Ferdinand Kozovszkit, törzsfőnökévé Karlo Lukanovot (Belov alezredest) nevezték ki. Április végén a magyar zászlóalj élére Hevesi Ákost[136] állították, aki Niebuhr Pál néven a Szovjetunióból érkezett, és őrnagyi rendfokozatot kapott. Politikai megbízottja Tarr Imre[137] lett, aki 12 éven át a franciaországi magyar munkásmozgalomban játszott vezető szerepet. Spanyolországban korábban a 13. nemzetközi brigád kötelékében — a Csapajev-zászlóalj magyar szakaszában — Teruelnél harcolt.

A 45. hadosztály 1937. május 1-jét Camarna községben ünnepelte meg nagy lelkesedéssel, s az egységek díszmenetben vonultak el Zalka Máté előtt.

A május elsejei ünnepi vacsorára, amelyet a hadosztály parancsnoksága rendezett, más nemzetközi egységek vezetőit és spanyol parancsnokokat is meghívtak. Meleg baráti üdvözletek hangzottak el. Spanyol, orosz, olasz, francia, német, lengyel, magyar és más dalokat énekeltek. Ezen az estén senki sem gondolt az átélt és a küszöbönálló veszedelmekre.

A Hevesi Ákos vezette magyar zászlóaljon kívül is harcoltak magyarok Spanyolországban. A madridi arcvonal összekötő tisztjeként teljesített szolgálatot Sziklai Sándor[138] — spanyolországi nevén Lady Péter százados — és Steinmetz Miklós[139] (Antonio Brosch), akit 1944. december 29-én Budapest határában mint a Vörös Hadsereg parlamenterét a német fasiszták orvul meggyilkoltak. Mindketten a Szovjetunióból, emigrációból érkeztek spanyol földre. Gál János tábornok ebben az időben a 15.

hadosztály parancsnoka volt. Mellette, a huescai harcok után vezérkarfőnöki beosztásban (hadosztály-törzsfőnök) szolgált dr. Münnich Ferenc[140] (Flatter Ottó őrnagy). Dr. Szántó Rezső az egyik tüzércsoportot vezette. A 15. nemzetközi brigád kötelékébe tartozott a zömében szlovákiai, részben kárpátaljai magyarokból álló Petőfi-szakasz. Ez a Dimitrov-zászlóalj Ján Žiškáról elnevezett géppuskás századának 3. szakasza volt. A 129. nemzetközi brigád Masaryk-zászlóaljának Petőfi-százada 1937 novemberében alakult. A század szlovákiai és kárpátukrajnai magyar önkéntesekből jött létre, parancsnoka Schwarz Béla volt. A 86. vegyesbrigád 20. zászlóaljánál teljesített szolgálatot Tömpe István százados, beosztott tiszti minőségben.[141] A köztársasági légierő kötelékében négy magyar szolgált.

A köztársaságiak egyik, nem kevésbé fontos tehermentesítő hadműveletre Huesca ellen irányult. A feladat az volt, hogy Chimillas és Alleré helységeket elfoglalva, áttörjék az ellenség védelmét, és bevegyék a zaragozai főútvonalon fekvő Huesca városát.

A hadműveletet Zalka hadosztályának kellett végrehajtania. A 45. hadosztály kötelékébe három brigád, a 12. és a 150. nemzetközi, valamint a 149. spanyol vegyesbrigád tartozott, és megerősítették egy anarchista zászlóaljjal és egy zömében olaszokból álló anarchista „halálszázaddal" is. A hadosztályt hat harckocsi és három tüzérüteg támogatta.

Az arcvonal e szakaszát addig anarchista és trockista egységek tartották megszállva. A hadműveleti előkészületek bizalmatlan légkörben kezdődtek, s az Aragóniában megjelenő nemzetközieket némi ellenszenvvel fogadták. Az ellenséges ügynökök azt terjesztették, a nemzetköziek azért érkeztek, hogy rendőri tevékenységet fejtsenek ki az anarchisták ellen, nem pedig azért, hogy a fasiszták ellen harcoljanak.

Már a hadműveleti terv kidolgozásánál mély ellentétek kerültek felszínre az elöljárók és a hadosztályparancsnok közt. A magasabb parancsnokság terve szerint a huesca—jacai úttól északra kellett volna megindítani a támadást. A környéken ez volt a legrosszabb, az ellenség által nagyszerűen megfigyelhető terepszakasz. A hadosztály felvonulására egyetlen rossz út állt rendelkezésre, amely ráadásul gépjárművel járhatatlan volt. Ugyanakkor hiányzott a lehetőség a rejtett csapatösszevonásokra és a támadás kibontakoztatására.

Zalka Máténak és a hadosztály más vezető tisztjeinek is az volt a véleménye, hogy a támadást déli irányból kell kezdeni. Javaslatukkal többször felkeresték a barcelonai frontparancsnokságot,

de hiába kérték Pozas tábornokot, a front parancsnokát, hogy változtassák meg a támadás irányát, és halasszák későbbre az időpontját — minden maradt a régiben.

Zalka hadosztálya június 10-én este érkezett Huesca térségébe, és elfoglalta a támadás megindulási körletét. A brigádtörzsek és a zászlóaljak felderítést hajtottak végre. Zalka másnap délután 5 órára tűzte ki a parancsnoki szemrevételezést, hogy utána kiadja a hadosztály támadási parancsát.

Zalka idegállapotát nemcsak a Pozassal folytatott vita viselte meg, hanem a Szovjetunióból érkező hírek is. 1937 júniusát írták, amikor Zalka segédtisztje, Alekszej Ejszner a következőket írta memoárjában:

„Az utolsó éjszakán nem tudott aludni. Szobájából hallottam az ágy nyikorgását, ahogy forgolódott... Félóra múlva bementem hozzá. A kis asztalra könyökölt, előtte hevert egy csomó tegnap szerzett moszkvai újság... mindkét kezével a fejét fogta. Szeme csukva volt. Amikor meghallotta lépteimet, felnézett. Megdöbbentett sápadtsága és arcának komoly kifejezése.

— Valami szörnyűség történt otthon! Valami nagyon-nagyon szörnyű... — mondta keserűen, és a földön heverő Pravda felé intett.

Felemeltem az újságot. Benne tömören közölték, hogy Gamarnyik[142], a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg politikai főcsoportfőnöke öngyilkos lett.

Lukács lassan felállt, óvatosan homlokára tette a bal kezét. Szemmel láthatóan kibírhatatlanul fájt a feje..."[143]

1937. június 11-én délután 5 órakor Zalka elindult a parancsnoki szemrevételezésre. Egy útszakaszt, amelyet a fasiszták már korábban belőttek, Zalka lezáratott, az út mindkét végére őrséget állíttatott, sorompóval. Így az egyik brigád harcálláspontjáról a másikra csak kerülő úton lehetett eljutni.

A spanyol sofőr, Ventura Soarelli mellett — akit mindnyájan csak Emiliónak hívtak — jobbról Gustav Regler német önkéntes, a hadosztály politikai megbízottja helyezkedett el. Zalka a sofőr mögött a bal oldalon ült, mellette Batov (Fritz), a hadosztály szovjet katonai tanácsadója foglalt helyet.

Ahogy a lezárt útszakaszhoz közeledtek, feltűnt két személygépkocsi, az egyik Randolfo Pacciardié, a 12. nemzetközi brigád parancsnokáé, a másik a lengyel Jan Barwinskié[144], a 150. nemzetközi brigád parancsnokáé. Az őr nem akarta átengedni őket a lezárt útszakaszon. A gépkocsivezetők tülköltek. Zalka kiszállt a kocsiból, megdicsérte az őrt, de miután beszélt Jan Barwinski-

vel és Pacciardival, parancsot adott az őrnek, hogy engedje át őket. A két kocsi elindult, majd nemsokára robbanás hallatszott, aztán még egy.

— A gazemberek belövik az utat — mondta Zalka, és visszaült a kocsiba. Emilio megfordult, hogy kerülőúton folytassák útjukat.

— Várj egy kicsit — érintette meg a sofőr hátát Zalka. Ugyanis ezalatt a másik két gépkocsi sikeresen átjutott a belőtt útszakaszon. — Talán menjünk mi is az egyenes útszakaszon? — kérdezte, s miután senki sem ellenkezett, elindultak a lezárt úton.

Vagy három kilométert mehettek, amikor először az útra, majd a gépkocsi bal első kereke alá gránát csapódott. Óriási dörej hallatszott, füst és por borított be mindent. Zalka teljes súlyával rázuhant Batovra. Mikor felszállt a füst, Batov óvatosan kiszabadította magát a mozdulatlan Zalka alól, és látta, hogy mindnyájan véresek és eszméletlenek. Ereje megfeszítésével kimászott a kitört ablakon, és segítségért szaladt. Körülbelül kétszáz méterre talált egy egészségügyi gépkocsit. Elmondta, hogy mi történt, majd eszméletét vesztette. A nagy izgalomban észre sem vette, hogy a lábán ő is súlyosan megsebesült.[145]

Zalka Máté a katasztrófa után néhány óra múlva a kórházi ágyon meghalt, a spanyol sofőr már a helyszínen. Regler és Batov szerencsésen megmenekült, bár Reglerről eleinte az a hír járta, hogy Zalkával együtt ő is elesett, ugyanis a Pravdában a közlemény így látott napvilágot. Regler és a nemzetköziek albacetei bázisa nyomban kérte a helyesbítést, de ez nem történt meg.

A hadműveleti terv Zalka halála után is érvényben maradt. A hadosztály parancsnokává Ferdinand Kozovszkit nevezték ki. A támadás június 12-én egylépcsős harcrendben indult. A bal szárnyon a 149. spanyol brigád, középen a 12. nemzetközi Garibaldi-brigád, a jobb szárnyon a 150. nemzetközi Dąbrowski-brigád támadott. A katonák mintegy 700 méterre álltak a fasiszta védelem peremvonalától. A nap még nem kelt fel teljesen, amikor az ellenség egyik repülőgépe megjelent az égbolton. Mire teljesen kivilágosodott, Huesca légtere tele volt a fasiszták repülőgépeivel. Megjelentek a köztársasági vadászgépek is, és elkeseredett légicsata kezdődött.

Semmi sem úgy történt tehát, ahogy eltervezték. A fasiszták megelőzték a köztársaságiakat. A nemzetköziek a támadás előtti órákban értesültek Zalka Máté haláláról, és vad dühvel indultak rohamra. Az ellenség géppuska- és páncélelhárító tűzzel fogadta őket. A hadosztály tüzérsége kénytelen volt áthelyezni lőállását,

így nem tudott tűztámogatást nyújtani a rohamozóknak. A gyalogságot támogató harckocsik is megfordultak, a harcosok védtelenül maradtak a két vonal között. Ekkor nyugati irányból több hullámban Junkersek tűntek föl és óriási pusztítást vittek véghez a nemzetköziek és a spanyol harcosok soraiban.

Délutánra a támadás teljesen összeomlott. Lázas sietséggel szedték össze a hősi halottakat, a sebesülteket pedig elszállították. Elesett a Garibaldi-brigád öt századparancsnoka. A magyar zászlóaljnál is igen nagyok voltak a veszteségek. A támadás első perceiben halt hősi halált a zászlóalj parancsnoka, Hevesi Ákos, amint egysége élén rohamra indult. Ott esett el mellette a politikai megbízott, Tarr Imre is.

Ezen az egyetlen napon a hadosztály mintegy ötszáz halottat vesztett, és igen sok volt a sebesült.

Az éjszaka folyamán két katona szökött át a fasisztáktól. A kihallgatáskor elmondták, hogy két héttel korábban hadmérnökök érkeztek a fasiszta állásokba — közöttük egy német mérnök is. Ők irányították Chimillas és Alerré erődítési munkálatait. Vasbeton erődítményeket, harckocsicsapdákat, szögesdrót akadályokat és páncélozott kupolával ellátott forgatható géppuskafészkeket építettek. Június 9-én este a helyőrséget friss fasiszta egységekkel erősítették meg.

Az első nap kudarca után Kozovszki június 13-án ismét parancsot kapott: a hadosztály ismételje meg a támadást, ugyanazokkal az erőkkel, ugyanabból az irányból és ugyanabban a harcrendben, mint előzőleg.

A huescai támadás, amely az északiaknak volt hivatva segítséget nyújtani, nem járt eredménnyel. Június 21-én a 45. hadosztályt kivonták a huescai arcvonalszakaszról, és Tortosa körzetében helyezték el, hogy az óriási veszteséget újabb önkéntesekkel és spanyol újoncokkal pótolják.

A nemzetközi brigádok albacetei bázisának parancsnoksága, 1937. június 14-én napiparancsban emlékezett meg Zalka haláláról:

„Lukács tábornok, a Garibaldi- és a Dąbrowski-brigádok parancsnoka hősi halált halt a becsület mezején.

Lukács elvtárs, a forradalmi harcos, ismert proletáríró, az orosz és a magyar forradalom küzdőtársa, a Gyenyikin fehér generális elleni parasztháború résztvevője, aki harcolt Kolcsak és Vrangel ellen is, 1936 októberében jött Spanyolországba, hogy hozzájáruljon a békéért és a szabadságért folytatott küzdelemhez.

Mint a 12. nemzetközi brigád parancsnoka, a Garibaldi-, a Dąbrowski-, a Rákosi-, az André Marty zászlóaljak, a Thälmann-, a Gramsci- és a Karl Liebknecht ütegek parancsnoka, Lukács elvtárs nagy vezetőként mutatott példát, méltán érdemelte ki az összes antifasiszta harcos bizalmát. Parancsnoksága alatt a 12. brigád dicsőséges lapokat írt a spanyol nép és minden ország antifasiszta küzdelmének könyvébe abban a harcban, amelyet Franco, Hitler és a feketeingesek ellen folytatnak.

A Központi Front valamennyi csataterén, Madrid védelmének arcvonalain lehet látni a 12. brigád és Lukács tábornok erőfeszítéseinek eredményét. Cerro de los Angelesnél, az egyetemi városban, Pozuelo de Alarconban, Boadilla del Montéban, Las Rozasnál, Majadahondában, Argandánál, a jaramai és a guadalajarai arcvonalon a 12. nemzetközi brigád és parancsnoka, Lukács tábornok szent célját elérte: a nemzetközi fasizmus hordáit megverte, győzelmet aratott a szabadság ellenségei, a háborús gyújtogatók felett.

A nemzetközi brigádok önkéntesei, Lukács tábornok harcostársai fájdalommal gyászolják parancsnokuk halálát, és tisztelegnek előtte. Tisztelik benne a forradalmi harcost, két polgárháború veteránját, aki nem habozott katonai ismereteit a spanyol nép és a nemzetközi proletariátus szolgálatába állítani.

Lukács elvtárs a forradalmi önfeláldozás példaképe, aki a nemzetközi brigádok önkénteseinek szívében fokozza az erőfeszítést a fasizmus elleni harcra."[146]

1937. június 15-én nem sokkal nulla óra után Valencia város határában trombitajel hallatszott, Zalka Máté földi maradványai érkeztek. Vele együtt hozták Ventura Soarelli spanyol gépkocsivezető és Werner Heilbrunn, a 45. hadosztály egészségügyi szolgálatvezetője holttestét is. A díszszázad a 12. nemzetközi brigád katonáiból került ki. Ők kísérték a gépkocsit, amely a huescai arcvonalról jött.

A három hősi halottat a Vörös térre, a Spanyol Kommunista Párt Központi Bizottságának székházához vitték, ahol felravatalozták őket. A temetés június 15-én, szerdán délután 5 órakor kezdődött. Számos delegáció megjelent, hogy a koporsók mellett díszőrséget álljon. Sokan voltak ott a Spanyol Néphadsereg vezetői közül, a többi között Alvarez del Vayo volt külügyminiszter, a néphadsereg ezredese, ott volt a magyar önkéntesek küldöttsége is. A tömeg a pártháztól a temetőig sorfalat állt, miközben az utcán lassan elhaladt a három hősi halottat szállító gyászmenet. Valencia dolgozó népe, munkások ezrei, néma csendben

tisztelegtek a három hős emléke előtt, akiknek holttestét Luigi Longo, Vidal, valamint a Dąbrowski- és a Garibaldi-brigád tisztjei a vállukon vitték a sírhoz. Ott volt a gyászmenetben Negrin miniszterelnök, Prieto hadügyminiszter, Uribe földművelésügyi és Hernández közoktatásügyi miniszter.[147]

Mielőtt a koporsót a temető falába befalazták volna, a nemzetközi brigádok nevében Luigi Longo búcsúzott Zalka Mátétól:

„A háború forgandó szerencséje kiragadta a Spanyol Néphadsereg soraiból az egyik legkiválóbb tábornokot. Megfosztott minket az egyik legtehetségesebb parancsnokunktól, mindannyiunkat megfosztott vezetőnktől, elvtársunktól, barátunktól.

De megmaradt számunkra az, amit tőle tanultunk, megmaradnak az ő iskolájában felnevelt kitűnő káderek, megmaradnak dicső csapatai, amelyek őrizni tudják a Lukács tábornok által megteremtett dicső katonai hagyományokat."[148]

Longo után Uribe szólt, és felhívta a néphadsereg valamennyi katonájának figyelmét arra, hogy a tábornok példáját követve mindhalálig harcoljanak a fasizmus ellen.

Ezután az Internacionálé hangjai mellett nyugovóra helyezték Zalka Mátét, két bajtársát, dr. Werner Heilbrunn orvos őrnagyot és Ventura Soarelli gépkocsivezetőt.[149]

Zalka Mátét — halála után — a párizsi emigráns spanyol köztársasági kormány az 1947. szeptember 3-án alapított „Spanyolország Felszabadításáért Érdemrend" mesterfokozatával tüntette ki.[150]

A történethez tartozik, hogy a nemzetköziek kivonása után, 1938. október 30-án volt a Valenciában tartózkodó önkéntesek búcsúztatása. Az ünnepség után Balogh István és néhány magyar önkéntes kiment a valenciai temetőbe, hogy búcsút vegyen Zalka Máté hamvaitól is. Itt született az a gondolatuk, hogy a sírról eltávolítják a márványtáblát. Így akarták elkerülni, hogy a legendás hírű tábornok sírját a fasiszták megbecstelenítsék.

Így történt, hogy a fasizmus hatalomra jutása után Zalka sírját nem bántották, földi maradványait nem vitték az Elesettek Völgyének tömegsírjába, a polgárháború többi áldozata mellé.

Franco halála után, 1979-ben lehetőség nyílt Zalka Máté hamvainak hazahozatalára. 1979. április 6-án a spanyol polgárháború legendás hírű parancsnokának földi maradványait katonai tiszteletadással fogadták a repülőtéren, majd április 11-én a Mező Imre úti temető Munkásmozgalmi Pantheonjában helyezték örök nyugalomra.

BRUNETÉNÉL

Északról mind riasztóbb hírek érkeztek. A fasiszták 1937. június 19-én, nyolcvannapos elkeseredett harcok után elfoglalták Bilbaót. A két oldalon együttesen 75 ezren életüket vesztették vagy megsebesültek. Francóék ezután Santandernél, az északi spanyol vidék jelentős kikötőjénél akartak döntő csapást mérni a köztársaságiakra. Minden előkészületet megtettek, hogy július első napjaiban megkezdhessék a támadást.

Válságos pillanatok voltak ezek. Az északi zóna gazdag iparvidéke, természeti kincsei veszedelembe kerültek. A Spanyol Néphadseregnek gyorsan kellett cselekednie. A főparancsnokság úgy döntött, hogy megelőzi az ellenséget, kiragadja kezéből a kezdeményezést, és a néphadsereg számára kedvezőbb helyen kényszeríti harcra. A vezérkar választása Guadarramára esett, a támadást „Brunete" néven jegyezte fel a hadtörténelem.

A köztársasági hadvezetés úgy tervezte, hogy a Guadarrama folyó mentén, Brunete irányában méri a főcsapást, és Madrid előtt kényszeríti harcra az ellenséget. A támadás következtében a fasiszták vélhetően kénytelenek lesznek északon félbeszakítani hadműveleteiket, és csapatokat átcsoportosítani Brunete körzetébe. A köztársasági hadvezetés azt is számításba vette, hogy e nagyméretű harctevékenységgel megkönnyítheti az északiak helyzetét, a Madrid alatti fasiszta csoportosulás felszámolásával pedig majd gyökeresen megváltoztathatja a köztársaság hadászati helyzetét is.

A terv szerint a köztársasági csapatok áttörik a fasiszták védelmét, és gyors ütemben előretörnek Brunete és Navalcarnero irányában. Ezzel egy időben egy részük mintegy 90 fokos fordulót hajt végre, balra átkel a Guadarrama folyón, majd elfoglalja Mosquito magaslatait és Romanillost. Ezután Boadilla del Monte irányában nyomulnak tovább előre, hogy ily módon a Las Rozas-

nál és a Casa de Campónál kiépített fasiszta állásokat hátulról támadják meg, és vegyék birtokba.

Az északi irányból kiinduló támadást a Jarama körzetéből kezdeményezett akcióknak kellett elősegíteni úgy, hogy Villaverdéből Alcorcón és Boadilla del Monte felé haladva gyűrűt vonnak a fasiszta csapatok köré. A köztársaságiak e feladat végrehajtására 66 945 főt, köztük 12 245 nemzetközit összpontosítottak. Az élőerő mellett 136 tüzérségi löveget, 128 harckocsit, 20 páncélautót vonultattak fel. A küzdelemben 140 köztársasági repülőgép vett részt, amelyből 50 „Katiuska" bombázógép, 40 I—16-os „Rata", spanyolországi becenevén a „Mosca" (Légy), továbbá 50 I—15-ös „Chato" vadászgép volt.[151]

A fasisztáknak ezen az arcvonalszakaszon 50—55 ezer katonájuk állt, körülbelül 300 löveggel, 100 harckocsival és 100 repülőgéppel. A mintegy 8—10 ezer fős tartalék Toledo és Talavera között helyezkedett el.

A nemzetközi önkéntesek három hadosztályba szervezve vettek részt a Bruneténél folyó támadásban. A 15. hadosztálynak, amelybe a 13. és a 15. nemzetközi brigád tartozott, Gál János volt a parancsnoka. A 35. hadosztály a lengyel Świerczewski tábornokkal az élen küzdött. Alárendeltségében volt a 11. és a 14. nemzetközi brigád. A 45. hadosztályhoz tartozott a 12. és a 150. nemzetközi brigád. A hadosztály parancsnoka Kleber tábornok volt.

Bruneténél mutatkozott be a nemzetköziek légvédelmi tüzérsége, a DECA (Defensa Contra Aeronaves), amely három légvédelmi ütegből, egy-egy üteg pedig 4 darab 76 milliméteres légvédelmi ágyúból állt. A nemzetköziek tábori tüzérségét 15 ütegbe szervezték és 48 löveggel rendelkezett.

Az első lépcsőben a 11. és a 13. nemzetközi brigád indult harcba, a 12., a 15. és a 150. nemzetközi brigád a második lépcsőben volt. A 14. nemzetközi brigád az arcvonaltól nem messze, Escorialban tartózkodott mint tartalék. A nemzetköziek létszámának megoszlása:

15. hadosztály	4 030 nemzetközi önkéntes
35. hadosztály	3 750 nemzetközi önkéntes
45. hadosztály	3 190 nemzetközi önkéntes
DECA, légvédelmi tü.	125 nemzetközi önkéntes
Tüzérség	440 nemzetközi önkéntes
Harckocsizók	600 nemzetközi önkéntes
Légierő	110 nemzetközi önkéntes
Összesen:	12 245 fő[152]

A hadművelet 1937. július 5-én a Cuesta de la Reinánál (Sesana) indított támadással kezdődött. Ennek az volt a feladata, hogy elterelje a figyelmet a főcsapás irányáról. Ugyanekkor a köztársasági légierő az ellenség hátában Navalcarnerót és Valdemorót bombázta.

A főcsapást mérő alakulatok július 6-án este indultak támadásba. Lister 11. hadosztálya a sötétség leple alatt elérte a fasiszták védelmének peremvonalát, és szinte harc nélkül áthaladt rajta. A hadosztály élővédje mintegy tíz kilométerre járt a főerők előtt. Július 7-én reggel 8 órakor a köztársaságiak elfoglalták Brunetét.

A Spanyol Néphadsereg támadása meglepte az ellenséget. Az élővéd a Navalcarnero felé vezető úton haladt. Könnyűszerrel elérhették volna a madrid—extremadurai útvonalat is, mert az ellenség csoportosítása felbomlóban volt. A felsőbb vezetés azonban ingadozott. Attól tartott, hogy a szárnyak biztosítása nélkül bajba kerülhetnek. Ugyanis Villanueva del Pardillo, Villanueva de la Cañada és Quijorna helységek fasiszta helyőrségei még erősen ellenálltak. A szárnyak biztosításához időre volt szükség, és így az általános terv keresztülvitele késett.

Villanueva de la Cañada, amelyet a köztársaságiaknak még a kora reggeli órákban el kellett volna foglalniuk, egész napon át ellenállt. A rohamot tíz harckocsi támogatta, de közülük öt a fasiszták állásai előtt találatot kapott és kigyulladt. A gyalogság az erős tűz miatt egy lépést sem tudott tovább menni, kénytelen volt fedezéket keresni. A forró júliusi nap még elviselhetetlenebbé tette a támadók helyzetét. A köztársasági tüzérség és légierő csaknem szünet nélkül támogatta a rohamot, de ez sem változtatott lényegesen a helyzeten.

A kora délutáni órákban Villanueva de la Cañada elfoglalására a második lépcsőben bevetették a 13. és a 15. nemzetközi brigádot. A 13. nemzetközi brigád katonái lépésről lépésre haladva foglalták el a temetőt, és az olajfák alatt tüzelőállást foglaltak. A 15. nemzetközi brigád pedig megkerülve a helységet, merészen hátba támadta a fasisztákat. A sötétség beálltával elölről, hátulról és bal oldalról támadták a nemzetköziek a fasiszta helyőrséget. A faluból csupán egyetlen szabad út vezetett ki Romanillos felé, és a fasiszta csapatok, hogy elkerüljék a fogságot, ezen az úton elmenekültek.

A támadás első napjai sikert hoztak Brunete és Villanueva de la Cañada térségében. Madridtól nyugatra, mintegy 18 kilométeres szélességben jelentős rés támadt a fasiszták védelmében.

Balról Villanueva del Pardillónál és jobbról Quijornánál az el-

lenség még erős ellenállást fejtett ki, a néphadsereg erői azonban tovább haladtak a Guadarrama folyó mentén a Brunetéből Boadilla del Montéba vezető országútig. A támadás eredményeként a fasisztáknak a Guadarrama bal partján csupán egy hídfőjük maradt.

Másnap változatlan lendülettel folyt tovább a harc.

A 15. és 35. hadosztály átkelt a Guadarrama keleti partjára. A 15. hadosztály első lépcsőjében a 13. és a 15. nemzetközi brigád tört utat, hogy elfoglalja a Mosquito és a Romanillos feletti dombokat, és tovább haladjon Boadilla del Monte irányába. Támadásuk azonban a helységek előtt a fasiszták szívós ellenállásán elakadt.

Ugyanezen a napon a köztársasági arcvonal jobb szárnyán a 45. hadosztály támadott azzal a céllal, hogy felszámolja a fasiszták állásait Quijornában. A 45. hadosztály kötelékébe tartozó 11. nemzetközi brigád a temető felől a várost megkerülve nyomult előre.

Quijornát a fasiszták valóságos erőddé építették ki. Franco legjobb mór alakulatai tartották megszállva, amelyek tudták, hogy be vannak kerítve. Hosszú harc után az első támadást visszavetették. A nemzetköziek másnap harckocsik támogatásával ismét rohamra indultak, a harcokba tevékenyen beavatkozott a köztársasági tüzérség és a légierő is.

A 11. nemzetközi brigád élén a Hans Beimler zászlóalj haladt. Nagy veszteségeket szenvedtek, de mégsem hagyták abba az előnyomulást. Az élen, az első vonalban példát mutatva haladt a zászlóaljparancsnok, Heinz Schramm őrnagy, német önkéntes. Már-már úgy látszott, hogy az ellenség megállítja a támadást, amikor a zászlóalj politikai megbízottja, Heinz Hoffmann,[153] az egyik elesett századparancsnok helyére állt, és „Camaradas, adelante!" — Elvtársak, előre! — kiáltással a századot a fasiszták állásai ellen vezette.

A zászlóalj rohamát nagyban segítette a brigád törzsének két tisztje is, akiket a parancsnokság azzal küldött a Hans Beimler zászlóaljhoz, hogy segítsenek a támadás megszervezésében és végrehajtásában. Amikor elérkezett a roham ideje, ez a két bátor önkéntes nem húzódott vissza, nem maradt a támadók sorai mögött, hanem egy-egy századhoz csatlakozott. Példájuk magával ragadta a harcosokat, és halált megvető bátorsággal nyomultak előre, s megtörték a fasiszták ellenállását. A két kiváló tiszt azonban holtan esett össze a fasiszták állásai előtt.

A 11. nemzetközi brigád ezen a napon elfoglalta az ellenség

védelmi rendszerét, a mórokat visszavonulásra kényszerítette, majd néhány órával később az egész helységet megtisztította a fasisztáktól. Quijorna azonban ekkor már nem volt egyéb, mint romhalmaz, tele az elesett katonák holttesteivel.

A fasiszták védelmi vonalán már csak Villanueva del Pardillo állt ellen. A néphadsereg egységei három napon át támadták a helységet, eredmény nélkül. A harmadik nap délutánján a 12. nemzetközi brigádot előrevonták a második lépcsőből. Július 9-én a délutáni órákban a Retemaras hídtól, Las Rozas irányából indult meg a Garibaldi-brigád. A harcosok a Guadarrama folyásának irányában, a meredek part és a fák által védve nyomultak előre.

Többórás menetelés után besötétedett. Az éjszakát az arcvonal közvetlen közelében, egy sík, homokos terepen töltötték. Itt csatlakoztak a Villanueva del Pardillót támadó spanyol brigádhoz. Még a hajnali órákban minden irányból körülvették a falut, majd támadásba mentek át. Az ellenség szinte minden házat erőddé változtatott, de a garibaldisták ellenállhatatlanul rohamoztak, és mire beesteledett, a fasiszták megadták magukat.

A Villanueva del Pardillónál aratott győzelemben oroszlánrésze volt a 12. nemzetközi brigádnak. Az önkéntesek 24 órán keresztül étlen-szomjan, hősiesen küzdöttek. A győzelem után néhány órával a Spanyol Néphadsereg vezérkari főnöke, Rojó ezredes táviratban köszönte meg helytállásukat:

„Gratulálok a Garibaldi-brigád akciójához, amelynek segítségével elfoglaltuk Villanueva del Pardillót. 600 foglyot ejtettünk — közöttük 7 tisztet —, és gazdag hadizsákmányra tettünk szert."[154]

A brunetei hadműveletekben kiemelkedő szerepük volt a nemzetközi tüzéreknek. Korábban több arcvonalon, egymástól elszakítva harcoltak a köztársaságért, 1937 júliusában, Bruneténél fordult elő először, hogy szinte valamennyi üteget egy hadművelethez összpontosították. Más vonatkozásban is változást jelentett ez a hadművelet. A polgárháború kezdeti időszakában csak régi, többnyire kimustrált lövegeik voltak. Hónapok múlva is előfordult, hogy néhány lövés után javítani kellett az ágyúkat. Most új, korszerű lövegekkel felszerelt ütegek jelentek meg a köztársasági hadszíntéren.

A Jaramánál hagyott két 155 milliméteres üteg kivételével valamennyi nemzetközi üteg részt vett a brunetei harcokban. A legrégibb a Skoda tüzércsoport volt, amely minden jelentősebb ütkö-

zetben harcolt, és nagy hírnévre tett szert. Parancsnoka Szántó Rezső, politikai megbízottja az olasz Bardini volt.

A mennyiségileg és minőségileg egyaránt megerősödött nemzetközi tüzérség nagy erőt képviselt. A hadművelet kezdetekor a spanyol tüzérekkel együtt utat nyitott a rohamra induló gyalogság számára, és tüzével elősegítette a mélységben folyó harc sikerét.

Helyzetüket elsősorban a lőszerhiány nehezítette. Gyakran előfordult, hogy takarékoskodni kellett a gránátokkal, a tüzérek pontos tüzeléssel igyekeztek enyhíteni ezen.

A nemzetközi tábori tüzérek mellett jelentős szerepet játszottak a nemzetközi légvédelmi és páncéltörő tüzérütegek. A brunetei harcokban három 76 mm-es korszerű légvédelmi tüzérüteg vett részt. Az önkéntesek még akkor sem hagyták abba a tüzelést, amikor a bombák özöne hullott rájuk, s egyik ember a másik után dőlt ki a csatasorból.

Sokat fejlődtek a nemzetközi páncéltörő ütegek is. A polgárháború első napjaiban az önkéntesek szinte puszta kézzel, kézigránáttal és benzinespalackokkal védekeztek a fasiszta harckocsik ellen. Bruneténél a nemzetközieknek már hat új páncéltörő ütege harcolt. A 45 mm-es páncéltörő lövegek legnagyobb előnye a tűzgyorsaság és a pontosság volt. Eredményesen használták őket az ellenséges géppuskafészkek leküzdésére is.

A brunetei hadműveletek első öt napján a parancsnokságok már az összes tartalékot bevetették, és a harcosokon egyre észrevehetőbbé vált a kimerültség. Július 10-én a 11. nemzetközi és a 18. spanyol vegyesbrigád Navalcarnero irányába nyomult előre, és az országút 23. kilométerkövéig jutott, ahol az út Bruneteből Alcorcón felé ágazik el.

A 13. és a 15. nemzetközi brigád Mosquitónál és Romanillosnál harcolt, de nem sikerült eredményt elérnie. A 13. brigád már a nyolcadik hónapja volt a fronton, és mindig a legrosszabb körülmények között. Teruelnél, Málagánál, Granadánál, Pozoblancónál, legutoljára pedig Extremaduránál vett részt a köztársaságért vívott küzdelemben. Amikor az extremadurai állásaikból kivonták őket, az önkéntesek azt hitték, hogy nyolc hónap után végre pihenőhöz jutnak. Ehelyett a brunetei harcok kellős közepébe kerültek. A hangulat ennek ellenére kiváló maradt.

A 15. nemzetközi brigád önkéntesei a hosszú jaramai küzdelem után kerültek Brunetére. Közben nyolc napig pihenőben voltak, de ez is kiképzéssel és szervezéssel telt el.

A támadás előestéjén a 13. nemzetközi brigád parancsnokát,

Wilhelm Zaisser (Gómez) tábornokot Vincenzo Bianco olasz önkéntes (Kriger őrnagy) váltotta fel. A harcokban a brigád parancsnoka súlyosan megsebesült, politikai megbízottja, a horvát származású Blagoje Parović hősi halált halt. Csupán a Romanillosnál folyó harcokban a brigád két politikai megbízottja és három zászlóaljparancsnoka áldozta életét. A 13. nemzetközi brigád a Romanillosért folyó küzdelemben szenvedte el a legsúlyosabb veszteségeket. A fasiszták egymás után hajtották végre ellenlökéseiket, de a brigád katonái egyetlen állást sem adtak föl.

Hősiesen harcoltak Mosquito alatt a 15. nemzetközi brigád önkéntesei is. A súlyos harcok során sok kiváló katonát és tisztet vesztettek el.

Az arcvonal bal szárnyán harcolt a 150. nemzetközi brigád, tőle jobbra pedig a 12. brigád. Ezen a terepszakaszon várták a fasiszták ellenlökéseit. Az a veszély fenyegetett, hogy az ellenség sikere esetén rövid időn belül a néphadsereg egész támadó harcrendje megbomlik. A két nemzetközi brigádnak mintegy ötezer harcosa, 3—4 ezer puskája és brigádonként 40 géppuskája volt. Ez pillanatnyilag megfelelt a követelményeknek. A fasiszták esetleges ellenlökéseinek visszaverésén kívül azt is feladatul kapták, hogy a támadást továbbfejlesszék, és az ellenséget kiűzzék Villanueva del Pardillóból.

A köztársaságiak támadása július 13-án a déli órákban kezdődött. A garibaldisták azt a parancsot kapták, hogy a Villanueva del Pardillo—Majadahonda útvonalat foglalják el, majd azon előnyomulva vágják el a Villanueva del Pardillo és a Villafranca del Castillo közötti utat.

A két nemzetközi brigád katonái az ellenség több, jól kiépített állását elfoglalták. A harc változó sikerrel folyt. Az önkénteseket többször visszaverték, ám ők szívósan, ellenállhatatlanul újból előretörtek, és folytatták előnyomulásukat Villafranca del Castillo felé. A fasiszták ellenlökése elakadt az önkéntesek szívós ellenállásán. A két brigád óriási veszteségek árán elfoglalta Villafranca del Castillót, tovább azonban egy lépést sem tudott tenni, mivel a fasiszták tüzérsége megállásra kényszerítette. A harcosok beásták magukat.

A Villafranca del Castillóért folyó harcban igen sok önkéntest vesztett a 150. nemzetközi brigád magyar zászlóalja. Hősi halált halt a zászlóalj politikai biztosa, Klauber József[155] — spanyolországi nevén Landa Oszkár —, és rajta kívül még számos kiváló harcos. A zászlóalj két századában egyetlen tiszt sem maradt élet-

ben. Akik túlélték a súlyos harcokat, fokozott győzni akarással harcoltak elesett bajtársaik helyett is.

A brunetei támadás váratlanul és meglepetésszerűen érte a fasisztákat. Az első napok kezdeti köztársasági sikerei óriási jelentőségűek voltak, és ha tartalékok bevetésével a lendületet fokozni tudják, ez a köztársasági Spanyolországra nézve nagy katonai és politikai eredményekkel járt volna. A néphadsereg vezérkara a brunetei támadással elérte a hadászati célt: északon megállította a fasiszta támadást, rákényszerítette az ellenségre, hogy ott harcoljon, ahol a köztársaságiakra nézve a legkedvezőbb.

A néphadsereg brunetei támadásának hatására a fasiszták leállították Santander elleni felvonulásukat és csapatokat csoportosítottak át a veszélyeztetett körzetbe, az északi arcvonalról a gyalogság túlnyomó részét — az olasz intervenciósok kivételével —, valamint több tüzér-, harckocsizó és repülőegységet.

A támadás kezdeti időszakában az ellenség részéről többnyire a légierő vett részt a harcokban, mivel ezt lehetett a legkönnyebben északról átcsoportosítani. Így a fasiszták már a kezdeti időben nagy légi fölényre tettek szert. A továbbiakban napról napra friss erőket vetettek be Bruneténél, hogy a maguk javára billentsék az egyensúlyt. Erőteljes ütemben összpontosították csapataikat a Rio de Perales—Navalcarnero térségben, és ellentámadásra készültek.

A néphadsereg vezetői minden rendelkezésre álló erőt — polgári lakosságot, katonaságot egyaránt — mozgósítottak a védelmi rendszer kiépítésére. A század- és zászlóaljparancsnokok irányításával éjjel-nappal lázas munka folyt.

Némi előcsatározás után, július 23-án nagy erejű tüzérségi előkészítéssel megindult a fasiszta gyalogság harckocsikkal támogatott rohama. A fasiszta tüzérség tüze és a légierő bombázása szinte elviselhetetlenné tette a védők helyzetét. Július 23-án a kora délutáni órákban a fasiszták elérték Brunete szélső házait. A spanyol és a nemzetközi csapatok szívós ellenállást fejtettek ki. Július 24-én a 11. nemzetközi brigád nyolc támadást vert vissza Quijorna és Brunete között.

A nap folyamán a fasiszták újabb és újabb támadást intéztek Brunete ellen. Végül is olyan hatalmas és nyomasztó volt a fölényük, hogy a köztársaságiak nem tudtak tovább ellenállni, s a helység ismét fasiszta kézre került.

Brunete bevétele veszélyes helyzetet teremtett a köztársaságiak védelmi rendszerében. Különösen katasztrofális helyzet alakult ki a Guadarrama folyó bal oldalán. A nagy veszteségek miatt a

csapatok kénytelenek voltak a második vonalba visszavonulni, hogy ott rendezzék soraikat. A harcok tovább folytak. Július 28-án még mindig válságos volt a helyzet. Az elszánt küzdelemben a spanyol brigádokon kívül részt vett a 11., a 13. és a 150. nemzetközi brigád. A néphadsereg egységei szívósan védekeztek és fokozatosan felmorzsolták az ellenség erejét. Szilárd védelmi vonalat építettek ki, amely Quijorna, Villanueva de la Cañada, és Rio Aulencia mentén húzódott, a bal szárnyon, Villanueva del Pardillótól kiindulva a Guadarrama folyó mentén, egészen a Retameres hídig. E védelmi vonalon belül a köztársaságiak minden támadást visszavertek, egy lépésre sem engedték tovább az ellenséget.

Az ellenség július 31-én beszüntette támadó akcióit. Bruneténél patthelyzet keletkezett, egyidejűleg pedig lehetővé vált, hogy a fasiszták csapatokat küldjenek vissza északra, a Santander elleni támadás folytatására.

A brunetei támadó, majd védelmi hadműveletekben nagy munkát végeztek a nemzetközi egészségügyi szolgálat beosztottai. Különösen a sebészcsoport érdemel említést. Az orvosok és ápolók éjjel-nappal operáltak, hogy megmenthessék a sebesült katonák életét. Kiemelkedő tevékenységet fejtett ki dr. Douglas Jolly angol sebészfőorvos és csoportja: dr. Tudor Hart angol és dr. Norman Bethune kanadai sebészorvosok. Sokszor igen veszélyes helyzetben, bombatámadás közepette látták el orvosi kötelességüket. A brunetei harcok folyamán több mint ötszáz műtétet hajtottak végre.

Kiemelkedő szerepe volt a segélyhelyek orvosainak és ápolószemélyzetének. A sebesültszállítók, akik az arcvonal közvetlen közelében dolgoztak, sokszor saját életüket is veszélyeztették. A brunetei csata során összesen öt orvos: a román dr. Ippen Felix, a bolgár Szimeon Grozev, az angol dr. Randolph Sollenberger, az amerikai dr. Robbins és a lengyel dr. Mieczysław Domanski (Dubois) halt hősi halált.

A néphadsereg vesztesége sebesültekben és elesettekben mintegy 15 ezer főt tett ki, amelynek egyharmada volt a nemzetközi brigádoké.[156] A legnagyobb veszteséget a 15. nemzetközi brigád angol zászlóalja szenvedte el: 300 emberéből csupán 42 maradt,[157] valamint a 13. brigád, amelyben elsősorban francia és lengyel önkéntesek harcoltak.

A brunetei harcok után, augusztus első felében a nemzetközi önkénteseket kivonták a harcokból. Soraikat újonnan érkezett, illetve sebesülésükből felgyógyult önkéntesekkel, valamint spa-

nyol katonákkal egészítették ki. Bizonyos átszervezést is végrehajtottak. A 13. brigád francia önkéntesei a 14. brigádhoz kerültek, míg a lengyelek — zömében a Mickiewicz-zászlóalj katonái — egyesültek a 150. Dąbrowski-brigáddal, amely ettől kezdve a Dąbrowski nemzetközi brigád néven szerepelt, s megkapta a 13. hadrendi számot. A 150. brigádot törölték a hadrendi tábláról. A továbbiakban az 51. magyar önkéntes zászlóalj is e brigád kötelékében harcolt, egészen a nemzetköziek kivonásáig.

A nemzetköziek felváltása után nagyszabású díszszemlét tartottak a brunetei hadszíntér közelében. Az ünnepélyes aktuson megjelentek a köztársaság vezetői is, a többi között Dolores Ibarruri, aki köszönetét fejezte ki a nemzetközi önkénteseknek hősi harcukért, helytállásukért.

A NEMZETKÖZI BRIGÁDOK ARAGÓNIÁBAN

A huescai és brunetei helytállás sem volt elég a szorongatott északi arcvonal felmentéséhez. Baszkföld és Asztúria volt az utolsó köztársasági sziget Észak-Spanyolországban. Elfoglalásukat a brunetei támadás csak elodázni tudta, megakadályozni már nem. Brunete után a fasiszták figyelmüket ismét az északi arcvonalra fordították. Előbb sikerült bevenniük Santander kikötőjét, majd 1937. október 22-én elesett az északi iparvidék utolsó bástyája, Gijón is.

A Spanyol Néphadsereg vezérkara azzal számolt, hogy az északi iparvidék megszerzése után a fasiszta hadvezetés erejét arra fogja összpontosítani, hogy Aragónián át kijusson a Földközi-tengerhez, és ezzel kettévágja a köztársaságot. Hogy ezt megelőzzék vagy legalábbis késleltessék, a brunetei hadműveletekben részt vevő csapatok zömét — közöttük a nemzetközieket is — Aragóniában összpontosították, és nagyszabású támadó hadműveletbe kezdtek. Ennek első állomása Belchite bevétele, utolsó szakasza pedig Teruel elfoglalása volt.

A harcokban a 45. és a 35. nemzetközi hadosztály vett részt. A 45. hadosztály parancsnoka Kleber tábornok volt, és alárendeltségébe a 12. Garibaldi nemzetközi brigád és a 13. Dąbrowski-brigád tartozott. A sok dicső csatát vívott Kleber tábornoknak ez volt az utolsó spanyolországi katonai ténykedése. Távozása után a 45. hadosztály parancsnoki tisztét 1938. szeptember 25-ig, a nemzetköziek kivonásáig Hans Kahle alezredes töltötte be.

Az aragóniai harcok napjaiban zajlott Spanyolországban az írók nemzetközi kongresszusa. Számos nagyszerű író érkezett Hispánia földjére: Andersen Nexö, André Malraux, Ludwig Renn, Anna Seghers, Nicolas Guillén, Alekszandr Fagyejev, Louis Aragon, Pablo Neruda és még sokan mások. A szovjet írók táborát népes küldöttség képviselte.[158] A kongresszus Valenciá-

ban kezdődött, majd Madridban, megint Valenciában, később Barcelonában folytatódott, végül Párizsban fejeződött be.

Gustav Regler, aki huescai sebesülése után bottal sántikálva a kórházból érkezett az írók kongresszusára, nem tudott állva beszélni. Engedélyt kért, hogy leülhessen. Erre a terem közönsége állott fel, hogy ezzel fejezze ki tiszteletét a sebesült katona iránt. Regler beszédében kijelentette: „Nincs más probléma előttünk, mint a fasiszták elleni harc egységének a problémája."

Francóék Aragóniában, Quinto del Ebro és Belchite között megerősített védelmi rendszert hoztak létre, amely Zaragoza, Teruel és Huesca védelmének a kulcsát jelentette. Tizenhárom hónapon át folytatták az erődítési munkálatokat. Ennek eredményeként „bevehetetlen" betonvár-övet építettek ki, amelyet tüzérséggel és korszerű fegyverekkel felszerelt nagyszámú gyalogsággal töltöttek fel.

A védőket arcból támadni óriási véráldozatot követelt volna. Ezért a köztársasági hadvezetőség merész tervet dolgozott ki, amely fényes sikert eredményezett.

1937. augusztus 23-án éjjel a néphadsereg tüzérsége hatalmas erejű tüzet zúdított a zaragozai arcvonalra. Ugyanakkor tehergépkocsikkal nagyszabású manővert hajtottak végre, csapatokat dobtak a meglepett fasiszta erők figyelmén kívül álló útvonalakra. Míg a fasiszták ellenállása a tüzérségi tűzzel elárasztott főútvonalakon összpontosult, a néphadsereg egységei mellékútvonalakon, a láncszerűen sorakozó erődök mellett és között beszivárogtak az ellenség által elfoglalt vonal mögé, ott azonnal védőállást építettek ki, és húsz kilométerre a Belchite—Quinto vonal mögött támadásba lendültek.

A jól kiépített fasiszta védelmi vonalak, amelyek arctámadás kivédésére készültek, ilyenformán használhatatlannak bizonyultak és elestek.

A néphadsereg egységei egyszerre két irányban támadtak: Quinto ellen, hogy az ellenség visszavonulásának útját elvágják, és az erődök ellen. A támadás nagy lendülettel folyt. A légierő, a tüzérség és a harckocsik egyidejűleg gyilkos erejű tüzet zúdítottak az egymástól elszigetelt erődökre. Különösen heves harc folyt Quinto del Ebro városáért. Az erődök ostroma egy teljes napig tartott. Végül is augusztus 26-án délelőtt a fasiszta helyőrség megadta magát.

A nemzetközi önkéntesek az aragóniai hadműveletekben elévülhetetlen érdemeket szereztek. Különösen a 11. nemzetközi brigád Thälmann-zászlóalja tűnt ki.

A néphadsereg támadásának eredményeként Quinto del Ebro, Pina del Ebro, Belchite és Medina helységek, valamint a környező falvak felszabadultak. A lakosság kitörő lelkesedéssel fogadta a spanyol és a nemzetközi csapatokat, amelyek tizenhárom hónapos rémuralomnak vetettek véget. Győzelmével a néphadsereg elvágta a belchite—zaragozai, valamint a huescai utat, s ezzel újabb támadások feltételeit teremtette meg.

A Spanyol Néphadsereg belchitei győzelmét néhány hónap múlva újabbak követték Aragóniában. 1938 januárjában a köztársasági kormány hivatalosan közölte: „Január 7-én este 9 órakor Teruel térparancsnoka, Rey D'Harcourt alezredes 1500 emberével megadta magát."

Teruel elfoglalása a háború huszadik hónapjában a néphadsereg spanyol és nemzetközi brigádjainak egyik legnagyobb győzelme volt. Jelentőségét növelte, hogy Franco az északi iparvidék meghódítása után világgá kürtölte, rövidesen végez a „vörösökkel". Kijelentette, hogy még 1937-ben elfoglalja Madridot, és elvágja a „vörösöket" a francia határtól. Meg is tett ennek érdekében mindent. Csapatait átszervezte, fegyverzetüket kicserélte, illetve kiegészítette új német és olasz fegyverekkel és egyéb új haditechnikai eszközökkel. És csak a kellő pillanatot várta.

Ehelyett azonban más történt. A Spanyol Néphadsereg lendült támadásba, és hat napig tartó elkeseredett harc után elfoglalta Teruelt. Ezzel ismét kiragadták a kezdeményezést az ellenség kezéből és arra kényszerítették, hogy ott harcoljon, ahol a köztársasági néphadsereg vezetői akarják.

Teruel az aragoniai arcvonal egyik legfontosabb centruma volt, utak, vasutak gócpontja. Nemcsak a védelem szempontjából volt fontos bázis, hanem egy esetleges Földközi-tenger felé irányuló támadás kiindulópontjaként is; mint ahogy később a fasiszták keleti hadműveletében azzá is lett.

A Spanyol Néphadsereg terueli győzelmét egyebek között kiváló szervezettségének és harci szellemének köszönhette. A fegyvernemek a támadás alatt óraműszerű pontossággal működtek együtt. A tüzérség és a légierő parancs szerint lőtte, illetve bombázta az ellenség állásait, a különböző helyeken összpontosított élőerőt és eszközeit, továbbá védelmi objektumait. A légi és a tüzérségi előkészítés után pedig megindultak a harckocsik, mögöttük a gyalogság, és a meglepett ellenség — a köztársasági csapatoknak csak minimális veszteséget okozva — visszavonult Teruelbe, amely végül január 7-én elesett.

Franco nyomban 20 ezer fős felmentő sereget küldött, harcko-

csikkal, tüzérütegekkel és légierővel megerősítve a város visszafoglalására. Egyik roham a másikat követte. A köztársaságiak igen nehéz körülmények között harcoltak. A hőmérő mínusz 18—20 fokot mutatott, a terepet vastag hótakaró borította. A katonák és a tisztek sokat szenvedtek a hidegtől. Csak kevesen rendelkeztek téli köpennyel, meleg bakancccsal. Legtöbbjük még ebben a dermesztő hidegben is, éppen úgy, mint nyáron, alpargatát[159] viselt. Már az ütközet első napjaiban csupán a 11. nemzetközi brigádból 340 harcost kellett fagyás miatt kórházi kezelésre utalni. Ráadásul a sziklás, kővé fagyott talajban nem tudtak megfelelő lövészárkot ásni, ezért szinte minden fedezék nélkül védekeztek. A fasiszta repülőgépek bombái szünet nélkül hullottak rájuk.

A fasiszták megszakítás nélkül támadtak. Tűzerejük körülbelül háromszorosan múlta felül a köztársaságiakét. A néphadsereg katonáinak helyzetét az is nehezítette, hogy meleg ételt még csak nem is láttak, mert mire az ételhordók kiértek az első vonalba, minden ennivaló megfagyott. Kétségbeejtően válságos pillanatok voltak ezek. A köztársaságiak szívósan tartották állásaikat, a fagyott földbe ásott lövészárkokból és fedezékekből puska- és géppuskatűzzel fogadták a fasiszták meg-megismétlődő rohamait. Az egyenlőtlen harcban sokan elestek, hősi halált haltak. Február 22-én Teruel városa ismét fasiszta kézre került.

A 35. hadosztály terueli harcaival egy időben a 45. hadosztály nemzetközi önkénteseit, a 12. és a 13. nemzetközi brigádot Extremadurában vetették be. Minthogy a fasiszták északi és déli tartományait összekötő útvonal Extremadurán át vezetett, a néphadsereg vezérkara úgy vélte, ha itt áttöri a frontot, elvonhatja a fasiszta erőket Aragóniából. Az extremadurai kísérlet 1938. február 3-tól 21-ig tartott Campillo és Sierras Quemadas térségében, de a várt eredményt nem hozta meg. A nemzetközieket több száz kilométer manővereztetés után ismét visszavitték Aragóniába.

1938. március 9-én Francóék elérkezettnek látták az időt egy újabb, minden eddigit felülmúló támadás, az úgynevezett „keleti hadműveletek" megindítására. E harctevékenységhez huszonnégy hadosztályt, 1800 löveget, 250 harckocsit és 700 repülőgépet összpontosítottak. Német és olasz tábornokok közvetlen irányításával két irányban nyomultak előre. A köztársasági védelem az immár több mint két hónapos harcokban annyira legyengült, hogy nem tudott ellenállni az óriási létszám- és technikai fölényben levő fasiszta csapatoknak.

Több mint egy hónapig tartó elkeseredett küzdelem kezdődött, a köztársaságiak fokozatosan visszavonultak. A fasiszták élőerő-

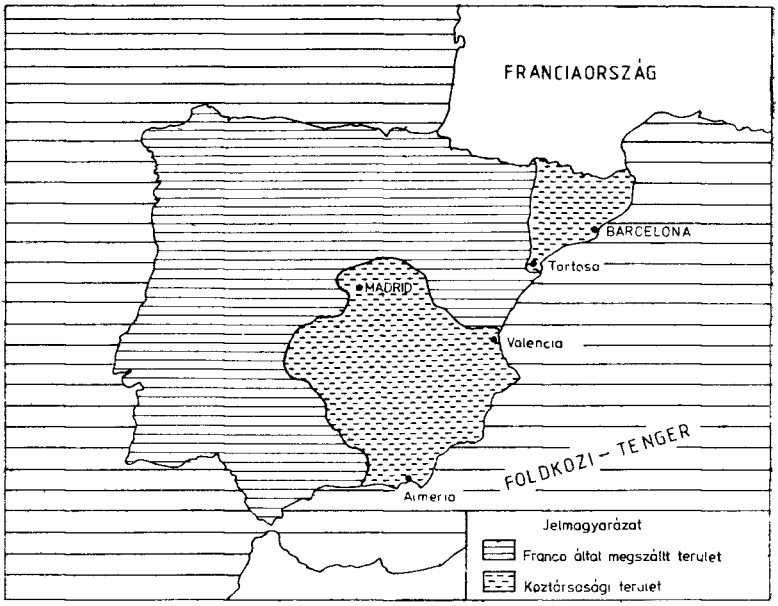

Spanyolország 1938. április 15-én

ben kétszeres fölényben voltak, de ha figyelembe vesszük, hogy csapataik teljesen frissen kerültek bevetésre, fölényüket jóval nagyobbnak kell mondanunk. A légierőt, a harckocsikat és a tüzérséget tekintve teljesen urai voltak a terepnek.

Lépésről lépésre folyt a visszavonulás. A fasisztáknak minden talpalatnyi földért drága árat kellett fizetniük. A nemzetközi brigádok az Ebro felé vonultak vissza. A legyengült, harcoktól elcsigázott emberek a katonai erények legszebb példáit nyújtották. Nemegyszer előfordult, hogy kisebb alegységek, sőt egyes harcosok is leszakadtak csapattestüktől, de még ilyen helyzetben sem adták meg magukat az ellenségnek.

A támadás első két napján elesett Belchite és Codo. A mór lovashadosztályok Caspe felé nyomultak előre. Az olasz gépesített hadosztályok elfoglalták Muniesát, Olietét, és március 13-án már Samper de Calanda előtt álltak. A fasiszták főereje közrefogta a Martín folyó menti Albacete és Hijar helységeket, ahol az extremadurai harcokban meggyengült, és még fel sem ocsúdott magyar zászlóalj, magasabb egységétől elszakadva, védekezett. Az ország-

úton holttestek és kiégett gépkocsironcsok jelezték a küzdelem nyomát. A magyar zászlóalj felfejlődött és leváltotta a 15. nemzetközi brigád Mackenzie—Papineau zászlóalját, amely Lecera felé, az ott bekerített brigádtörzs kiszabadítására indult. Még aznap este parancsot kapott a magyar zászlóalj is, hogy csatlakozzon a kanadai zászlóaljhoz. A két nemzetközi zászlóalj egyesülve áttörte az olasz gépesített egységek gyűrűjét, behatolt Lecerába, és kimentette a körülzárt brigádparancsnokságot.

1938. március 14-én este, hosszú éjszakai menetelés után a magyar zászlóalj Alcaniz alá ért. Az Alcaniz—Hijar országúttól balra, az egyik magaslaton foglaltak védőállást, hogy biztosítsák a hadosztály bal szárnyát. Alig ért kijelölt helyére az első század, amikor egy kilométernyi távolságra mintegy háromszáz fasiszta lovas bukkant fel. A zászlóalj állásaiba betörő marokkói lovasok ellen a harcosok a fák mögül, sőt a fákra felmászva, gyalogsági lőfegyvereikkel védekeztek. A zászlóaljparancsnok, Szalvay Mihály maga is pisztollyal, közvetlen közelről tüzelt. Fél órája dúlt az elszánt küzdelem, amikor az egyik tüzérségi megfigyelőnek mentő ötlete támadt. Néhány percen át tüzérségi tüzet zúdított közvetlen közelükbe, gondolván, hogy a lovak ettől megvadulnak, és a mórok kénytelenek lesznek visszavonulni. Öt lovas azonban Szalvay elé ugratott. Ráordítottak, adja oda a revolverét, és menjen előttük. Revolver helyett azonban golyót kaptak. Hárman holtan buktak le a lóról, a másik kettő pedig elvágtatott. A marokkói lovastámadás összeomlott, és a zászlóalj március 15-én este elérte Caspe első házait.

A visszavonulás nehéz napjaiban a harcosok hősiessége ellenére sem lehetett megakadályozni a fasiszta túlerőt célja elérésében.

Az aragóniai visszavonulás közben alakult meg a 129. nemzetközi brigád. Ellentétben a másik öt nemzetközi brigáddal, ez csak a hadrendi számot viselte, névadója nem volt. Viszont nevezték még „Európa central"-nak is, mivel önkéntesei zömükben közép-európaiak voltak: jugoszlávok, bolgárok, csehek, lengyelek, magyarok, észtek, lettek és litvánok. Kis számban voltak palesztinai zsidók, finnek, angolok, albánok és latin-amerikaiak is. Kötelékébe öt zászlóalj tartozott: a Dimitrov, amely korábban a 15. nemzetközi brigádnál volt, a csehszlovák Thomas Masaryk, a jugoszláv Djuró Djaković, valamint két spanyol zászlóalj. A brigád parancsnoka Wacław Komar, korábban a 13. nemzetközi brigád Dąbrowski-zászlóaljának parancsnoki tisztét töltötte be.

A Spanyol Néphadsereg helytállása ellenére a negyvenkét napig tartó aragóniai harcok végén a fasiszta csapatok április 15-re

kijutottak a Földközi-tengerhez, és ezzel elvágták Katalóniát a köztársaság egyéb területeitől.

A keleti és az ezt megelőző északi hadműveletek már ténylegesen a második világháború előjátékának tekinthetők. A hadműveletek előkészítéseként a német és az olasz légierő nagyszabású terrorbombázásokat hajtott végre, évszázados kultúrkincseket zúzott porrá, az akciónak semmiféle katonai jelentősége nem volt.

A keleti hadműveletekben a fasiszták először alkalmazták a széles arcvonalon indított frontális és szárnycsapásokkal kombinált támadási formát. Ezt a gyorsan mozgó alakulatok nagy száma és a teljes légi fölény tette lehetővé.

A köztársaságiak vereségéhez az is hozzájárult, hogy nem tudtak olyan gyorsan manőverezni, csapatokat mozgatni, mint a fasiszták. A köztársasági hadvezetés Francóék nagyarányú támadó hadműveletével számolva, a 129. kivételével az összes nemzetközi brigádot Katalóniában, az Ebro bal partján összpontosította. Az volt a cél, hogy egy Katalóniából kiinduló oldaltámadással visszaszorítsák a lázadó és intervenciós csapatokat, és a köztársaság kettészakítottságát megszüntessék. Azonban az erők ekkorra már annyira kimerültek, hogy ezt csak a keleti hadműveletek befejeztével, 1938 júliusában lehetett megkísérelni.

NEMZETKÖZIEK AZ EBRÓI TÁMADÁSBAN

Amikor Francóék a keleti hadműveletekben kijutottak a Földközi-tengerre, s ezzel a köztársaságot kettévágták, még a köztársaság hívei között is sokan azt hitték, hogy ez már a vég. Ugyanakkor a fasiszták nem érték el hadászati céljukat: a Spanyol Néphadsereget nem sikerült megsemmisíteniük.

A köztársasági hadsereg úgy vonult vissza Katalóniába és Levantéba, hogy erőinek zömét ki tudta vonni az ellenség csapásai alól. A lázadók és az intervenciósok a keleti hadműveletekben annyira kimerültek, hogy nem tudták tovább folytatni támadásukat északon Katalónia, délen pedig Valencia ellen.

A néphadsereg vezetői ezt az időt használták fel arra, hogy rendezzék a sorokat, és felkészüljenek a harcokban kettészakított köztársaság újraegyesítésére.

A nemzetközi brigádok harci szelleme ekkor oly magasra csapott, mint a háború folyamán sohasem. Alulról jövő kezdeményezésre mind nagyobb teret hódított az aktivista mozgalom, amely a mai kiváló katona, kiváló alegység mozgalomnak felel meg. A kezdeményezés a 11. nemzetközi brigádtól indult ki, amelynek parancsnoka ebben az időben dr. Münnich Ferenc, spanyolországi nevén Flatter Ottó őrnagy volt. 1938 júliusának első napjaiban, az ebrói támadást megelőző hetekben a nemzetközi brigádok már aktivista kongresszust tartottak.

„Többet akarunk tenni — mondta Münnich Ferenc. — Többet és jobban kell tanulnunk! A háború mindig új és új helyzet elé állít bennünket... Egyre nagyobb és nagyobb követelményeket állít elébünk. Egy hadsereg csak akkor győzhet, ha nem marad el a fejlődésben, mindig megkísérli, hogy megtanulja az újat és a gyakorlatban is alkalmazza."[160]

Az aktivista mozgalom elterjedésével sokat javult a nemzetközi brigádok harckészsége és harckészültsége. Az elvtársiasság és a

barátság szelleme hatotta át az önkénteseket, akik akkor már hetven nemzetet képviseltek. Ez a magas fokú harci szellem megmutatkozott az ebrói támadásra való felkészülésben is, amelynek az volt a célja, hogy Gandesa irányában, mintegy 25 kilométeres szélességben erőszakos átkelést hajtson végre az Ebrón, hogy megszüntessék a köztársaság kettéosztottságát.

E célból hozták létre Juan Modesto alezredes parancsnoksága alatt az Ebro hadsereget, amely a következő hadtestekből, illetve hadosztályokból állt:

Az Ötödik Hadtest — Enrique Lister alezredes parancsnoksága alatt, alárendeltségébe a 11., a 45. és a 46. hadosztály tartozott. A 45. hadosztály parancsnoka Hans Kahle alezredes, német internacionalista volt. Kötelékébe a 12. és a 14. nemzetközi brigád tartozott.

A Tizenkettedik Hadtest élén Etelvino Vega alezredes állt. Kötelékébe a 43. és a 92. hadosztály, valamint a 7. lovasezred tartozott.

A Tizenötödik Hadtest parancsnoka Manuel Tagüena Lacorte alezredes, aki a polgárháború előtt spanyol egyetemi hallgató volt. Politikai megbízottja a lengyel Sewerin Kirszenbaum. Hadrendjében a 3., a 35. és a 42. hadosztály állt. A 35. hadosztály élén Mateo Merino őrnagy állt, és kötelékébe a 11., a 13. és a 15. nemzetközi brigád tartozott.

A Tizennyolcadik Hadtest a 27., a 43. és a 60. hadosztályból állt, és a hadsereg tartalékát képezte. A hadseregparancsnok alárendeltségébe tartozott három lovasezred, hat harckocsiszázad, két páncélos-gépkocsi zászlóalj, tizenhat légvédelmi üteg, nyolcvan tábori tüzérüteg, valamint két géppuskás század.

Mindez összesen mintegy 220 ezer főt, 250 löveget, 100 harckocsit és 100 repülőgépet tett ki.

A támadás sikere érdekében heteken át megszakítás nélkül folyt a kiképzés. A harcosok kövekből készített csónakokon, a szárazföldön gyakorolták a folyón való erőszakos átkelést. Nagy fizikai próbatétel volt már maga a gyakorlás is, mégis szívesen és lelkesen hajtották végre. Nem zúgolódtak, hanem aktivistához méltóan, valamennyien kiválóak akartak lenni, mert jól tudták, mennyire szükségesek ezek a gyakorlatok. Lelkesedéssel gondoltak arra a pillanatra, amikor valódi bárkákon, valódi folyón, a Tisza nagyságú, sziklahegyek övezte Ebrón kell majd átkelniük.

Végre elérkezett a várva várt pillanat.

1938. július 24-ről 25-re virradóra az Ebro hadsereg — sorai közt az öt nemzetközi brigáddal — egy 25 kilométeres arcvonal-

szakaszon átkelt a folyón. A kezdeti időszakban a néphadsereg egységei jelentős sikereket értek el, nagy kiterjedésű hídfőt hoztak létre. A fasiszták arra kényszerültek, hogy félbeszakítsák támadásukat a levantei arcvonalon, és más arcvonalakról tíz hadosztályt az Ebro menti harcok színterére csoportosítsanak át.

Az ebrói erőszakos átkelés sikerében döntő szerepe volt a 14. nemzetközi brigádnak. Azt a feladatot kapta, hogy a főcsapás irányától délre, Tortosa alatt, Santa Barbara irányában színlelt átkelést hajtson végre.

A 14. nemzetközi brigád színlelt manővere valamivel korábban kezdődött, mint a főerők átkelése. Először egy tíz főből álló önkéntes csoport úszva indult el a veszélyes vállalkozásra. Az amúgy is széles folyó néhány kilométerre a torkolattól, ahol a francia brigádnak az átkelést végre kellett hajtania, veszélyes örvényekkel volt teli. Öten itt lelték halálukat. Még partot sem értek a többiek, amikor az egyik bajba jutott harcos segélykiáltására a fasiszták védelme megelevenedett, megszólaltak a fegyverek. Ennek persze előnye is volt: sikerült megállapítani a fasiszta géppuskák tűzfészkeit — az átkelők pedig gyorsan urai lettek a helyzetnek.

Közben — egy pallóhíd drótköteleivel — megérkezett az első bárka is. A köteleket azonnal rögzítették a folyópart két oldalán, a következő csónakok pedig az önkéntesekkel együtt már a többi alkatrészt is szállították.

A 14. nemzetközi brigád manőverére a fasiszták erős tűzzel válaszoltak. Megszólaltak a géppuskák, és a tüzérség is bekapcsolódott a harcba. De ekkorra a brigád zöme már átkelt az Ebrón. Az alegységek elfoglalták helyüket a harcrendben, és megindultak Santa Barbara irányába. Alig jutottak előre néhány száz métert, amikor egy csatorna állta útjukat. A rajta levő hidat szívósan védelmezték a fasiszták. Néhány internacionalista megkísérelte, hogy úszva átjusson a túlsó partra, de vállalkozása nem járt sikerrel, valamennyien ott pusztultak el az ellenség golyóitól.

A fasiszták tüze egyre fokozódott. Azt gondolták, hogy ez a köztársasági támadás főiránya, ezért minden erőt ide összpontosítottak. Hamarosan beavatkoztak a küzdelembe a harckocsik is. A nemzetköziek beásták magukat a csatorna mentén, és úgy védekeztek. Pirkadatra a fasiszta tüzérség már pontos lövéseket kezdett leadni, majd megjelent az égbolton a légierő is, hogy részt vegyen a küzdelemben. Az önkéntesek egymás után dőltek ki a csatasorból, a drótkötélhíd építését irányító tiszt is elesett. A félig elkészült híd erősen megrongálódott, használhatatlanná vált.

A fasiszták élénk tüze miatt az utánpótlás küldése teljesen lehe-

tetlenné vált. Ennek ellenére a 14. nemzetközi brigád katonái az ellenség tíz rohamát verték vissza. Az átkelők hídfőjének mélysége körülbelül 300 méter lehetett.

Heves és öldöklő küzdelem folyt a kis hídfőnél. A katonák tudták, hogy estig ki kell tartaniuk, mert az éjszaka beállta előtt nem várható semmiféle segítség. Velük szemben az ellenség, mögöttük a szélesen hömpölygő Ebro folyó. Még a sebesülteket sem tudták átszállítani a túlsó partra, mert csónakjaikat mind megsemmisítette a fasiszták tüzérsége. Nehéz órák teltek el, de jelentős fasiszta erőket vontak el a főcsapás irányából, a Gandesa környéki harcoktól, ahol a köztársasági támadás sikeresen haladt előre.

A kora esti órákban, amikor sötétedni kezdett, a 14. nemzetközi brigád megmaradt erői elkezdték a visszavonulást. A színlelt támadás során 700-an hősi halált haltak, 350 katona a fasiszták fogságába esett, mintegy százan a vízbe fulladtak. Az Ebrót átúszva csupán száz önkéntes érkezett vissza.[161]

A 35. hadosztály kötelékén belül elsőnek a magyar zászlóalj kelt át a szeszélyes folyón. Tőlük jobbra a 11. nemzetközi brigád katonái harcoltak, Münnich Ferenc parancsnoksága alatt. A magyar zászlóalj július 24-én 21 óra 30 perckor kapta meg az átkelési parancsot. Ezt éjfél után fél órával sikeresen végre is hajtotta, és a továbbiakban Camposinest elfoglalva Gandesa város irányába tört előre.

A magyar zászlóalj nagy veszteségeket okozott a fasisztáknak. A hadműveleti jelentés szerint[162] támadásának első óráiban négy tíz és feles löveget, négy vontatótraktort, négy tehergépkocsit, egy személygépkocsit, három lovat és húsz öszvért zsákmányolt, továbbá több mint négyszáz hadifoglyot ejtett. A jelentés szerint két hét alatt a saját vesztesége harminc halott és százöt sebesült.

A 35. hadosztály sajtója így emlékezett meg a magyar zászlóaljról:

„Július 24. Éjszaka. A fehér szalag mentén, amelyet a Mora de Ebróba vezető országút képez, haladnak a 35. hadosztály katonái. Kemény akarat uralja azokat, akik a folyó túlsó partjára fognak bennünket vezetni.

A Rákosinak (mármint a magyar zászlóaljnak) kellett átkelnie elsőként. A zászlóalj állományának ezek a percek évszázadoknak tűntek. Végül megérkezett a támadási parancs. Átkelt a folyón az első század és a másodiknak egy része. Az ellenség néhány géppuskasorozata meg akarja akadályozni az átkelést. A köztársasági géppuskák felelnek. A fasiszták menekülnek, a mieink ezt látva

csónakokba ugrálnak, mások úszva igyekeznek minél előbb elérni a túlsó partot.

Utána az állások megrohamozása. Győzelem. Felkapaszkodás a magasabb csúcsokra. Tűz az ellenségre, hogy minél előbb elérjék Ascót, és elfoglalják azt a köztársaság számára.

Délután hatkor az első foglyok. Százhetvenegyven katona és tiszt, akik már nem fognak harcolni ellenünk. És a zászlóalj tovább nyomul előre teli derűlátással. Az utakon a katonák meggyorsítják lépteiket. Türelmetlenek. Nem közvetlen céljaik elérése végett, hanem hogy túlhaladják a többieket, mint tették az ebrói átkelésnél."[163]

Az ebrói támadás egyike volt a legjobban átgondolt, megtervezett és tervszerűen végrehajtott köztársasági hadműveleteknek, ugyanakkor az egyik legvéresebb és legnehezebb ütközetnek bizonyult. E hadművelet négy szakaszra tagozódott: meglepetésszerű folyóátkeléssel kezdődött, a gandesai előnyomulással folytatódott, majd a Sierra Pandols és a Sierra Cabbals közötti védelemmel, s végül a hadművelet negyedik szakaszában a folyóhoz való visszavonulással fejeződött be. A nemzetköziek ebben már nem vettek részt.

A köztársasági hadvezetés sajnos csak kevés erőt és eszközt tudott összevonni a támadás végrehajtására. A tartalékok sem voltak elég erősek ahhoz, hogy a támadást megfelelő ütemben továbbfejlesszék. Ezért célját, a köztársaság kettészakításának megszüntetését nem érte el. Hozzá kell tenni, hogy a fasiszták élőerőben kétszeres, technikában, tűzerőben pedig legalább négyszeres fölényben voltak.

Aznar, a fasiszták haditudósítója írta, hogy „a katalán arcvonalon összpontosított tüzérségi erők a legnagyobbak voltak a polgárháború kezdete óta. Itt volt majdnem valamennyi bombázó és vadászrepülőgép, az olasz légiók légierői és a Condor-légiót is bevetették..."[164]

A fasiszta hatalmak minden támogatása ellenére az Ebrónál mégis válságosra fordult Franco helyzete. Kénytelen volt újabb segítségért Hitlerhez fordulni. A Franco-kormány mellé akkreditált német nagykövet a következőket jelentette feletteseinek:

„Az itteni német és olasz katonai szakértők véleménye szerint kizárt dolog, hogy Franco belátható időn belül katonailag megnyerje a háborút, hacsak Német- és Olaszország nem hoz újabb anyagi és emberi áldozatot Spanyolország javára." A segélykéréshez az illetékes német államtitkár a következő megjegyzést fűzte:

„Biztosítani akarjuk Franco teljes győzelmét? Ez esetben erős katonai segítségre van szükség. Biztosra vehető, hogy amit jelenleg kér, az nem lesz elegendő. Ha — ellenkezőleg — a mi célunk csak az lenne, hogy biztosítsuk részére a vörösök elleni védekezés lehetőségét, ez esetben is szükség van segítségünkre, és ebből a szempontból az a hadianyag, amelyet most kér, jelentős lehet. Ha viszont nem nyújtunk Francónak további segítséget..., a maximum, amit remélhetünk, az, hogy valamilyen kompromisszumot köt a vörösökkel."[165]

Ezután megint özönlött az intervenciósok segítsége spanyol földre. Franco támadásai egyre erősebb hullámokban követték egymást. Bár Gandesa közvetlen közelében, a Pandols és a Cabbals csúcsain a köztársaság lobogója lengett, a néphadsereg egységei nem jutottak tovább, támadásuk kifulladt, és kénytelenek voltak védelembe átmenni.

Ezt az arcvonalszakaszt balról a 13., jobbról a 11. nemzetközi brigád védte. Francóék itt akartak rést nyitni a köztársasági védelem vonalán. Augusztus 15-én hajnalban tüzérségi tüzet zúdítottak a védelemre berendezkedett nemzetköziekre. A Junkersek és Savoiák több hullámban szórták bombáikat a Pandols kopár szikláira. Csupán egyetlen napon, augusztus 16-án a fasiszták 11 alkalommal 74 repülőgéppel támadták a 13. nemzetközi brigád állásait.[166] És ez így folytatódott nap nap után. Több nemzetközi önkéntes, köztük magyar is itt lelte halálát. E harcokban sebesült meg Rajk László is.

A nemzetköziek szilárdan állták a francoisták dühödt rohamát. A két hegyen nem volt talpalatnyi hely, amelyet a fasiszták gránátjai ne szántottak volna fel. Az önkéntesek sokszor többórás tüzérségi tüzet vészeltek át hevenyészett állásaikban. Ám az utána megindított fasiszta rohamokat minden esetben bátran helytállva visszaverték. A nemzetközi brigádok és az önkéntesek egymással versenyeztek bátorságban és példaadásban. Különösen példamutató cselekedet volt az, amelyet az Edgar André zászlóalj egyik százada vitt véghez a Pandols-hegység 565-ös magaslatán.

A század nem bírta feltartóztatni a túlerőben levő ellenség rohamát. Feladta állásait a magaslaton és visszavonult. A századparancsnok, aki kiválóan képzett katona volt és hosszabb ideig tanított az albacetei tiszti iskolán, a zászlóaljparancsnokhoz futott, és jelentette a század állásainak elvesztését. Egyben javasolta újabb terv kidolgozását az állások visszafoglalására. A zászlóaljparancs-

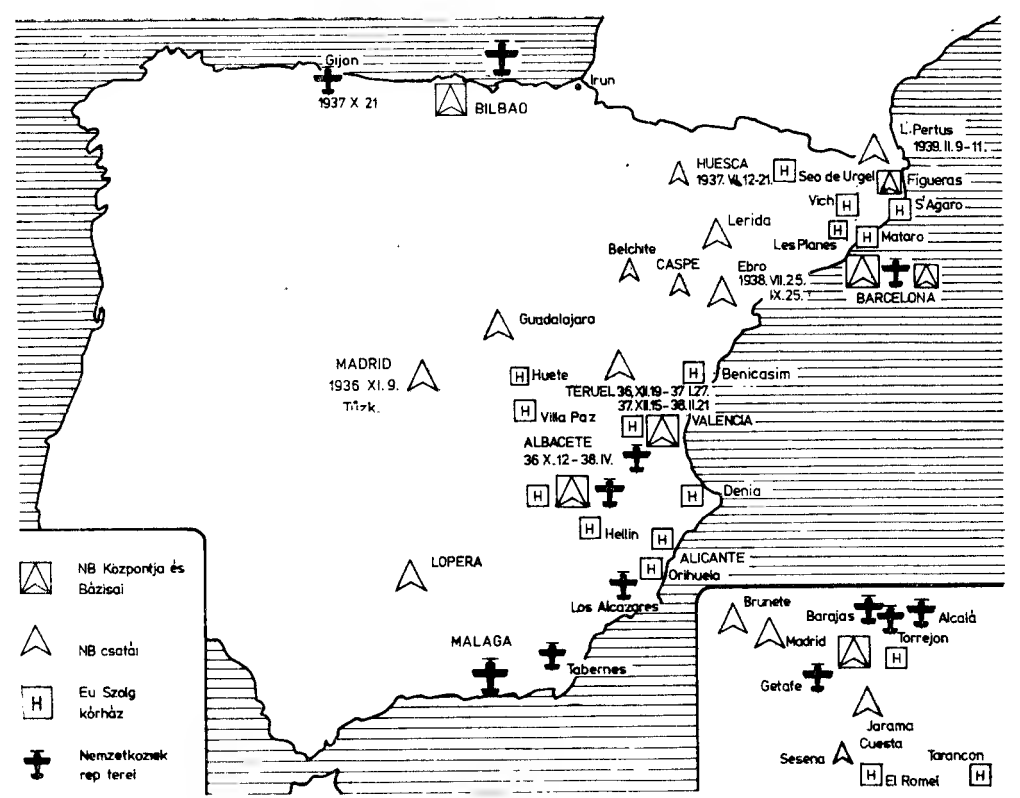

A nemzetközi brigádok Spanyolországban 1936—1939

nok leszidta beosztottját, amiért ilyen válságos pillanatban hosszú tervek készítésével akarja a drága időt fecsérelni. Félő volt ugyanis, hogy amíg a tervek készítésével töltik az időt, a mórok beássák magukat. Ezért parancsot adott, hogy azonnal szedje össze embereit, és vegye vissza a magaslatot a fasisztáktól.

A századparancsnoknak más volt a véleménye, de a parancsot teljesítenie kellett. Tizenkét önként jelentkező kézigránátokkal felszerelve elindult, hogy végrehajtsa a parancsot. Fél óra sem telt el, s a magaslatot megtisztították a fasisztáktól. Az ellenség 92 halottat hátrahagyva megfutott. A nemzetközieknek csak két sebesültjük volt...

A fasiszták sűrű sorokban rohamozták a Pandols-hegyet, de a spanyol és a nemzetközi harcosok megvédték állásaikat és súlyos veszteséget okoztak Franco csapatainak. A 13. francoista hadosztály hadműveleti naplója szerint a hadosztály az ebrói harcokban tisztjeinek 76, katonáinak 60 százalékát vesztette el.

A nemzetközi önkéntesek csak akkor szüntették be a harcot, amikor a bombák szántotta sziklahegy már alkalmatlan volt a védelemre. Amikor a köztársasági védők rajtaütésszerűen kitörtek a sziklafedezékből, hogy visszavonuljanak, a Cabbals-hegy oldalait a fasiszta katonák holttestei fedték. A gandesai síkság, Corbera környéke, a Pandols- és a Cabbals-hegy Franco seregeinek valóságos tömegsírja lett: 145 ezren vesztették itt életüket.[167]

A köztársaságiak vesztesége is magas, 55 ezer fő volt. A nemzetközi brigádok veszteségeit az ebrói csata 60 napja alatt az alábbi táblázat tartalmazza:[168]

Hősi halált halt:	2900 fő
Megsebesült, de felgyógyult:	6500 fő
Kórházban halt meg:	2800 fő
Fogságba esett:	3100 fő
Eltűnt:	600 fő

Az ebrói csatában tanúsított bátor magatartásáért, helytállásáért a 13. nemzetközi brigád több katonáját soron kívül előléptették. A magyarok közül századossá Molnár István, Keszőcze Endre és Kálcsics (Csatári) József hadnagyot. Hadnaggyá Czucz István, Illés István, Tömpe András őrmestert. Őrmesterré Sebes Imre, Horváth Imre, Rajki Mátyás, Vili Lajos, Hugyik Péter, Gáspár László, Gál Miklós, Mályi Vilmos őrvezetőt. Őrvezetővé

Hotykó János, Kupor József, Kasza János, Fischer Miklós, Schiffer Pál és Gyuricza Mátyás katonát.[169]

Negrin miniszterelnök 1938. szeptember 1-jén megjelent rendeletében a 13. nemzetközi brigádnak az ebrói harcok alatt tanúsított helytállásáért a Vitézségi Érem kitüntetést adományozta.[170]

A spanyol harcosok és a nemzetköziek minden hősiessége kevésnek bizonyult a túlerővel szemben: a köztársaságiak november 16-án kénytelenek voltak visszavonulni az Ebro túlsó oldalára, ahonnan támadásuk kiindult. A nemzetköziek ebben már nem vettek részt.

A NEMZETKÖZI ÖNKÉNTESEK KIVONÁSA ÉS BÚCSÚZTATÁSA

Amíg a fasiszta Németország és Olaszország a fegyvereket és egyéb haditechnikai eszközöket, valamint az intervenciós csapatokat nagy számban bocsátotta a francoisták rendelkezésére, a Benemavatkozási Bizottság minden eszközzel akadályozta, hogy a Spanyol Köztársaság törvényes kormánya védekezni tudjon.

1938 szeptemberében a Népszövetség és a Benemavatkozási Bizottság felszólította a szemben álló feleket, hogy vonják ki arcvonalaikról a külföldi csapatokat, és szereljék le őket. A köztársasági kormány teljesítette a Népszövetség határozatát abban a reményben, hogy Francóék is kényszerítve lesznek az intervenciósok kivonására. A fasiszták azonban mindezt figyelembe sem vették. Igaz ugyan, hogy mintegy 8000—9000 olaszt kivontak, de a többi a helyén maradt, a Condor-légiótól az olasz hadosztályokig.[171] Ennek következtében a köztársaság válságos helyzetbe került.

A nemzetközi önkéntesek zömét Barcelonában, kis töredéküket pedig Valenciában összpontosították, s leszerelésük után ünnepélyesen elbúcsúztatták őket.

A Barcelonában összpontosított nemzetközieket október 28-án búcsúztatták. A nap tiszteletére a katalán főváros ünnepi zászlódíszbe öltözött. Az ünnepély színhelye az Avenida de 14. de Abril, az 1931. évi forradalomról elnevezett sugárút volt, amelyet munkások, parasztok és értelmiségiek tízezrei leptek el. Az út két oldalán a Spanyol Néphadsereg alakulatai álltak fel. A környező házak zászlókkal díszített ablakai és erkélyei roskadoztak a nézőktől. Mintegy háromszázezer ember szorongott a búcsúztatás színhelyén.

Négy órakor kürtök jelezték az ünnepség kezdetét, majd a zenekar eljátszotta a köztársasági himnuszt. Eközben röplapok ezrei hullottak a felsorakozott önkéntesek közé:

„Nemzetközi testvéreink! Ha hazaérkeztek, gondoljatok arra, hogy minden spanyol szíve hálával van tele irántatok. Jó utat!"[172]

Majd elkezdődött a nemzetköziek búcsúfelvonulása. Elöl a 11. nemzetközi brigád haladt, Hans Kahle alezredessel és Luigi Longóval, a nemzetközi brigádok főkomisszárjával az élen. Az első sorban hatalmas háromágú csillagot vittek, a nemzetközi brigádok jelvényét, a felirattal: „Mindig harcolni fogunk a spanyol népért!"

A német brigádot a 12. nemzetközi brigád, a garibaldisták követték. Majd a menetben a Dąbrowski-brigád következett, elöl a brigád díszes zászlai, rajtuk a felirat: „Mindannyiunk szabadságáért!" A magyar zászlóalj a 13. nemzetközi brigád kötelékében vonult el az emelvény előtt azokkal a lengyel, német, olasz és más nemzetiségű harcosokkal, akikkel sok kemény harcot vívtak együtt. A zászlóalj élén Szalvay Mihály zászlóaljparancsnok haladt.

Valenciában október 30-án, a hónap utolsó vasárnapján került sor a nemzetköziek búcsúztatására. Ott voltak a Gottwald és a Thälmann nemzetközi légvédelmi tüzérüteg és a 129. nemzetközi brigád önkéntesei, valamint még néhány önkéntes, akik a köztársaság kettészakításakor — sebesülés vagy egyéb okok miatt — Spanyolországnak ezen a részén rekedtek.

A valenciai búcsúztatási ünnepség a nagyszínházban, a Teatro Principalban zajlott le. A színház nézőterét és színpadát krizantémfüzérekkel díszítették, a páholyok falán zászlókat helyeztek el. Két zászló közé egy-egy elesett nemzetközi harcos képe került. Két magyar is volt közöttük: Zalka Máté és Tarr Imre.

A nemzetközieket az egyik spanyol brigád politikai biztosa búcsúztatta. Beszédében a többi között a következőket mondta:

„A köztársaság most, hogy elmentek, kitüntet benneteket a Vitézségi Éremmel, és megadja nektek a jogot, hogy a háború után a köztársaság polgárai lehessetek. Mi, akik veletek harcoltunk, megtanultuk tőletek a fegyelmet, és sohasem fogjuk elfeledni, hogy a legnagyobb földi jót, életeteket ajánlottátok fel szabadságunkért, amikor azt egy maroknyi spanyol idegen segítségével akarja elrabolni. Nemzetközi testvérek! Térjetek vissza hozzánk! Spanyolország szerető anyaként vár benneteket a második csatára, az újjáépítés küzdelmeire!"[173]

A színházi ünnepség után az önkéntesek az utcára vonultak. Ott hömpölygött Valencia népe. Az ablakok, az erkélyek zsúfolásig megteltek emberekkel. A villamosforgalom leállt, az út-

test két oldalán százezernyi lelkes tömeg tapsolt és éltette a nemzetközieket.

Azok a nemzetközi önkéntesek, akiknek hazájában demokratikus kormány volt hatalmon, hazatértek. Akik nem mehettek haza, mert szülőföldjükön fasiszta vagy fasisztabarát kormányzat uralkodott, Észak-Katalóniában táborokban várakoztak, hogy valahol befogadják őket.

1938. november 18-ig 5654 nemzetközi önkéntes hagyta el a spanyol földet. Nemzetiségi megoszlás szerint a következők.[174]

Albán	3	Holland	78
Osztrák	2	Magyar	62
Örmény	4	Ír	9
Argentin	3	Angol	419
Amerikai	387	Olasz	457
Bolgár	16	Litván	3
Brazil	2	Lett	8
Belga	334	Luxemburgi	11
Kubai	28	Norvég	14
Chilei	1	Portugál	15
Kínai	2	Lengyel	345
Dán	56	Orosz emigráns	11
Egyiptomi	2	Román	26
Skót	2	Arab	7
Ecuadori	2	Svájci	81
Észt	2	Svéd	56
Francia	2526	Török	3
Finn	12	Ukrán emigráns	4
Fülöp-szigeteki	1	Jugoszláv	73
Görög	10	Ismeretlen nemzetiségű	3

A francia önkéntesek első csoportja — 1527 fő — 1938. november 12-én lépte át Port-Bounál a határt. Párizsban Marcel Cachin köszöntötte őket. December 4-én London Victoria pályaudvarán Attlee, a Munkáspárt vezére fogadta az angol zászlóalj 304 önkéntesét. December 5-én 150 svéd önkéntes tért haza Stockholmba. December 3-án 327 észak-amerikai önkéntest fogadtak Párizsban, ők hamarosan tovább utaztak New Yorkba.[175]

Brunete után Dolores Ibarruri (La Passionaria) beszél a katonákhoz. A háttérben Karol Swierczewski („Walter" tábornok)

Köztársasági roham Aragóniában, 1938

Köztársasági katonák vonulnak az Ebro fronton, 1938

A 11. nemzetközi brigád páncéltörő tüzerutege az ebrói harcokban

A Dąbrowski brigád lengyel önkéntesei sebesülteket szállítanak az Ebrón, 1938. július

Gál János tábornok 1937-ben és Beer Imre,
azaz dr. Goryan Oszkár orvos őrnagy, a 15. hadosztály főorvosa

Balról jobbra: Basch János, dr. Jolly angol sebészorvos,
Basch Endréné, Szalvay Mihály és Greif Imre, 1938

A 35. hadosztály ideiglenes sziklakórháza egy barlangban, az ebrói hadműveletek idején, 1938

A kanadaiak mozgó vérátömlesztő állomása. A gépkocsi előtt mellükön vörös kereszttel: Hasen Sise, dr. Norman Bethune és Henning Sorensen, 1936

Gépkocsi, amelyet a francia szolidaritási mozgalom ajándékozott a Spanyol Köztársaságnak, 1936–1937

LA VOZ de la SANIDAD

DE LA XV DIVISION

Núm. 6 — 17 Julio 1937

Nuestra Sanidad en la ofensiva de la Sierra

La primera gran ofensiva del Ejército Republicano Español ha empezado. Nuestra División ha tenido la honrosa tarea de hacer el primer ataque contra los pensadores fascistas. Nuestra Sanidad ha participado por vez primera en una ofensiva de la envergadura.

Habíamos de valorizar las experiencias anteriores en una forma que se adaptara a los nuevos tiempos. Hemos puesto todos nuestros esfuerzos para dar nuestro óptimo rendimiento. Nos hemos incorporado totalmente a la forma superior de la organización sanitaria más centralizada. Reconocimos hace ya tiempo que los apa-

A. PÉREZ JORDA

SA DAD

Puntos de clasificación bajo los árboles.

Al año de la rebelión fascista estamos más seguros que nunca de la victoria. El pueblo ha creado su Ejército. ¡Viva la ofensiva!

La Voz de la Sanidad, „Az Egészségügy Hangja" című újság, a 15. hadosztály egészségügyi szolgálatának sajtója, amelyet Beer Imre szerkesztett

A Thälmann üteg egyik lövege tüzelőállásban. Utrillas, 1938

Walter tábornok (balra), a 35. hadosztály és Hans Kahle alezredes a 45. hadosztály parancsnoka

A Rákosi zászlóalj önkénteseinek csoportja az aragóniai visszavonulás idején. (1 – Szalvay Mihály; 2 – Keszőcze Endre; 3 – Mező Imre; 4 – Csatári József; 5 – Rajk László)

Kreznár Károly a Rákosi zászlóalj lobogójával, 1937–1938

R. J. Malinovszkij, a csoport bal szélén svájci sapkában, jobb szélen Jász Dezső (Juan de Pablo)

R–Z típusú szovjet repülőgépraj a spanyol égbolton 1937 tavaszán, a guadalajarai harcok idején

Szovjet I–16 típusú repülőgép – népszerű nevén Mosca – és pilótája

Id. John Kennedy, Krisna Menon, Enrique Lister, Dzsavaharlal Nehru és leánya, Indira Barcelonában, 1938 júliusában

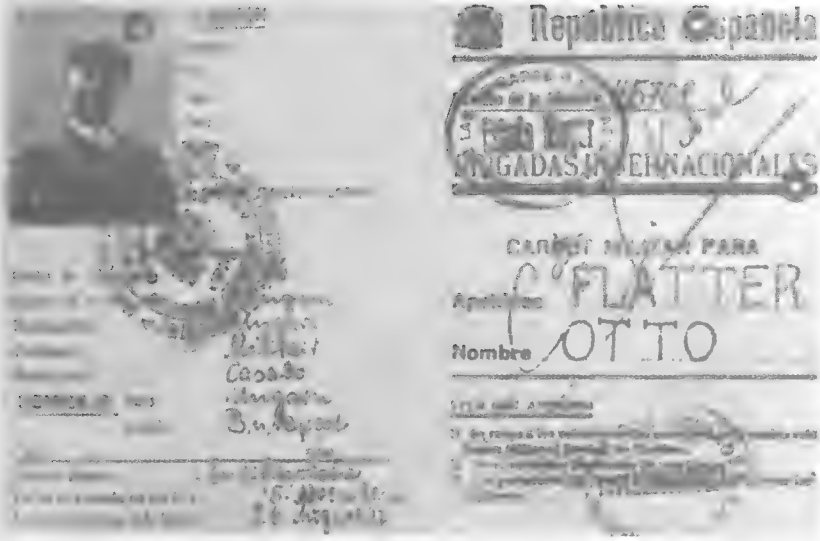

Münnich Ferenc – (Flatter Ottó őrnagy) – katonakönyve

1881-ben gyártott 155 mm-es ágyú, amely részt vett a spanyol polgárháborúban. Jelenleg a madridi Hadtörténeti Múzeumban látható. (A szerző felvétele)

A nemzetközi brigádok figuerasi kirendeltségének bejárata, 1937

A Mackensie-Papineau zászlóalj önkéntesei Spanyolországban, 1937

Angol internacionalisták Franco fogságában

A 13. nemzetközi brigád búcsúztatása a frontról való visszavonás után. Balról: Dolores Ibarruri, Valentin Gonzales, Eugenius Szyr, Szalvay Mihály. Bellserat, 1938. szeptember

Menekülő spanyol köztársasági katona, hátán sebesült bajtársával, a francia határon, 1939 februárjában

A nemzetközi brigádok harcosai francia csendőrök gyűrűjében. Középen Ivan Gosnjak, aki 1945 után Jugoszlávia nemzetvédelmi minisztere lett. Port-Bou, 1939. február

Francia földön, úton az internáló tábor felé, 1939. február

A KÖZTÁRSASÁG HALÁLTUSÁJA

A nemzetköziek kivonása idején, 1938. szeptember 29-én és 30-án ültek össze Münchenben Franciaország, Anglia, valamint a fasiszta Németország és Olaszország képviselői, hogy döntsenek Csehszlovákia felosztásáról. Az angol—francia tömb mögött ott álltak az USA monopolista körei is.

A benemavatkozási politika, amelyet az imperialista hatalmak oly szívesen hangoztattak, végül is a müncheni egyezményhez, a demokrácia nyílt elárulásához vezetett. Münchenben Anglia és Franciaország kormánya mindenben teljesítette a fasiszták kívánságait, és ezzel nemcsak a spanyol demokráciát támadta hátba, hanem árulója lett saját nemzeti érdekeinek is. Ez a politika végső soron a második világháború kirobbanását segítette elő.

A müncheni egyezmény formálisan csak Csehszlovákiáról beszélt. München azonban előrevetítette a Spanyol Köztársaság felszámolásának árnyékát is. A megállapodás a nemzetközi munkásmozgalom, a demokratikus mozgalmak, a nemzeti felszabadító harcot vívó népek és mindenekelőtt a Szovjetunió ellen irányult.

Ribbentrop 1939. február 7-én közölte Coulondre berlini francia nagykövettel, hogy „a spanyol háború alatt akadtak nálunk (ti. Németországban), akik benemavatkozási politikát ajánlottak abban a reményben, hogy a Franciaország közvetlen szomszédságában keletkezett forradalmi tűzfészek gyengítené Franciaországot. De a Führernek nem ez volt, s ma sem ez a politikája — önkénteseink ezért támogatták Francót".[176]

A Horthy-rendszer vezető körei is a legmesszebbmenőkig támogatták a fasiszta nagyhatalmak törekvéseit, remélve, hogy revíziós terveik megvalósításához támogatásban részesülnek.

Az imperialista hatalmak müncheni egyezménye súlyos csapást jelentett a túlerővel szemben harcoló Spanyol Köztársaságra is.

Dolores Ibarruri rámutatott, hogy a müncheni egyezményről szóló hírek erősen aláásták a spanyol harcosok erkölcsi erejét. Látták, hogy állandóan nő Németország és Olaszország fasiszta hadseregének beavatkozása, és fokozódik az angol—francia imperialisták Francónak nyújtott támogatása is.

1938. december 23-án a fasiszták általános támadást indítottak a katalán arcvonalon. A mintegy 300 ezer fős hadsereg főerejét az intervenciósok adták. A Spanyol Néphadsereg helyzete reménytelen volt. Az Ebro-hadsereg gyakorlatilag csaknem szétesett. Súlyos gondot okozott a fegyverhiány: 100 ezer köztársasági katonának csak 37 ezer puska jutott. A fasiszta légierő teljesen uralta a légteret, légi fölénye 15—20-szoros volt. A harckocsik és a tüzérség összevetése még siralmasabb képet mutatott. A harckocsik aránya 1 : 35, a tüzérségé pedig 1 : 30 volt.

A Szovjetunió katonai szállításai már nem jutottak át a francia határon. A szovjet kormány Ignacio Hidalgo de Cisnerosnak, a köztársasági légierő parancsnokának moszkvai tárgyalásai után 1938 november—decemberében 100 millió dollár értékben küldött fegyvert Spanyolországba. A szovjet fegyvereket a francia—katalán határig szállították. Itt azonban feltartóztatták, és nem jutottak el rendeltetési helyükre. A francia kormány minden szállítást megtiltott, amely Katalóniába irányult.

A fasiszták a biztos siker tudatában indították el támadásukat. 1939. január 15-én elesett Reus és Tarragona, 20-án Vendrell és Calaf, majd 21-én a Barcelonától néhány kilométerre fekvő Villanueva y Geltru.

Az utolsó pillanatban, január 22-én hajnalban érkezett a barcelonai kikötőbe 1891 nemzetközi önkéntes, akiket tengeri úton, Spanyolország központi területéről hoztak Katalóniába.

1939. január 29-én elesett Barcelona, Katalónia fővárosa is.

Azok a nemzetközi önkéntesek, akik nem mehettek vissza hazájukba, az észak-katalóniai Bellseratban és Palafrugellben várakoztak. A Spanyol Kommunista Párt kérésére a még Spanyolországban levő nemzetközi önkéntesek ismét fegyvert fogtak és csatasorba álltak, hogy részt vegyenek az utolsó harcokban. Biztosítani kellett a francia határ felé özönlő polgári lakosság, a sebesültek és a kórházak visszavonulását.

Luigi Longo Modestóhoz írt levele szerint[177] 450, a Balkánról származó önkéntes, 100 csehszlovák, 140 olasz, 116 latinamerikai, 880 lengyel, 888 német önkéntes fogott fegyvert, továbbá 776 más nemzetiségű. Ezeken kívül még további 2600 önkéntessel számoltak.

Az önkéntesekből egy hadosztályt szerveztek Henryk Torunczyk lengyel önkéntes, vezetésével, aki előzőleg a 13. nemzetközi brigád parancsnoka volt. A hadosztály a 11., a 13. és a 15. nemzetközi brigádból állt. Mindegyik két-két zászlóaljból tevődött össze.

A 11. nemzetközi brigád parancsnoka Henrich Rau,[178] kötelékébe egy német és egy osztrák zászlóalj tartozott.

A 13. nemzetközi brigád parancsnoka Szalvay Mihály lett, egy lengyel és egy magyar zászlóaljjal.

A 15. nemzetközi brigád parancsnoka az első napokban Jorge Agostino dél-amerikai önkéntes, nemzetisége ismeretlen, majd a brazil Gay Da Cunha. Az egyik zászlóalj csehszlovák és balkáni önkéntesekből állt. A másik zászlóalj két százada olaszokból, egy százada pedig latin-amerikaiakból tevődött össze.[179]

A nemzetközi brigádok utolsó egységei a spanyol harcosokkal együtt 150 kilométeren át becsülettel teljesítették végső feladatukat, megmentve sok ezer spanyol asszony, gyermek és öreg életét. A brigádok utolsó önkéntesei 1939. február 9-e és 11-e között Port-Bounál lépték át a francia—spanyol határt.

A köztársaság vezetői, a Spanyol Néphadsereg parancsnokai abban a hiszemben léptek francia földre, hogy onnan visszatérnek a köztársaság központi területére, és tovább folytatják a harcot. Ezzel szemben a francia hatóságok lefegyverezték, internálótáborba zárták őket...

Katalónia elvesztése után a köztársaságiak birtokában maradt még az ország központi területe és a délkeleti részek. A többi az intervenciósok és a spanyol fasiszták kezére került. A megmaradt Spanyol Köztársaság Spanyolországnak körülbelül egynegyedét-egyharmadát tette ki.

1939. február 27-én Anglia és Franciaország megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a köztársasági kormánnyal, és törvényesen elismerte Franco fasiszta kabinetjét.

A Spanyol Köztársaság a súlyos vereségek és veszteségek ellenére folytatta harcát a túlerővel szemben. Megmaradt területén 9 millió lakos élt. A népfrontkormánynak még erős hadserege és hadiflottája volt. A hadiipar még mindig növekvő termelést mutatott.

1939. március 3-án és 4-én a Spanyol Köztársaság tengeri flottájának parancsnokai Cartagena kikötőjében fellázadtak, és a flotta egységeit francia területre, az afrikai Bizerta kikötőjébe vitték.

Ezután Casado ezredes, valamint a jobboldali szocialista ve-

zető, Besteiro megalakították az úgynevezett „nemzetvédelm juntá"-t. Az volt a céljuk, hogy felszámolják az antifasiszta népfront vezető erejét, a kommunista pártot. A junta élére Miaja tábornokot állították. A valódi vezetők azonban Casado ezredes és Besteiro voltak. A junta nyíltan és fegyveresen szembeszállt a köztársasági kormánnyal, és március 5—6-án Madridban kezébe ragadta a hatalmat.

A kommunistákat letartóztatták, illetve fegyveres harcban felszámolták, a fasiszták előtt pedig megnyitották a frontot. 1939. március 28-án, miután az áruló junta leszámolt a forradalmi erőkkel, Madrid és a Spanyol Köztársaság egész területe az intervenciósok és Franco megszállása alá került.

Egész Spanyolországban a véres fasiszta elnyomás rendszere jutott hatalomra.

A spanyol szabadságharc a spanyol nép, a nemzetközi önkéntesek hősi ellenállása ellenére is elbukott. Leverte a külső beavatkozás, megbuktatta a belső és külső cselszövés, a be nem avatkozás politikája, amelynek fő hangadója Anglia és Franciaország kormánya volt, és amely végeredményben szabad kezet adott a német és az olasz fasizmusnak.

1931. április 14-én, majd 1936. február 16-án a forradalom erői azért győztek, mert a nép, a demokratikus erők egységesek voltak. 1939-ben azért lehetett leverni a köztársaságot, mert az akkori nemzetközi erőviszonyok alapján túlsúlyra jutott a fasizmus, s mert a háború során meggyengült, végül teljesen széthullott a demokratikus erők egysége. A Spanyol Köztársaság bukásának ez utóbbi volt az egyik alapvető belső oka.

A spanyol nép szabadságharcát kegyetlenül megtorolta a fasizmus. Véres terrorjával, embertelen elnyomásával, az imperialista nagyhatalmak hallgatólagos támogatásával sikerült elérnie, hogy csaknem negyven évig fennmaradhatott Spanyolországban a diktatúra, a fasiszta rendszer. A spanyol nép azonban nem tört meg, harcát bátran folytatta tovább. Franco halála után pedig lépésről lépésre meghátrálásra kényszerítette a legreakciósabb erőket, s keresi a megújuláshoz, a demokratikus átalakuláshoz vezető utat.

A nemzetközi brigádok története a tettekben megnyilvánuló internacionalizmus egyik legszebb példája, legemlékezetesebb és ma is tanulságos fejezete. Az „ezernyelvű, egyszívű brigád" katonái történelmileg bizonyították, hogy nem elég a szavakban kifejezett szolidaritás; a haladás ellenségeivel, a nemzetközi reakcióval szemben csak a népek, a demokratikus, forradalmi erők ösz-

szefogásával lehet fellépni. A nemzetközi brigádok önkéntesei nemcsak koruknak, hanem a jövő nemzedékeinek is példát mutattak abban, hogy az igazi internacionalizmus a nemzetközi munkásosztály ügyének, érdekeinek önzetlen szolgálata, és abban is, hogy ettől az internacionalizmustól elválaszthatatlan nemzetük társadalmi haladásának érdeke. A magyar hazafiak, amikor Spanyolországban, spanyol földön harcoltak, gyakran hangoztatták: a magyar népért, egy jövendő demokratikus és szocialista Magyarországért is küzdenek.

A spanyol szabadságharc annyiban is az internacionalizmus példája maradt, hogy tragikus bukásával is rengeteg tapasztalattal, tanulsággal járult hozzá a nemzetközi munkásosztály forradalmi, antifasiszta, imperialistaellenes küzdelméhez. „Próba" volt a demokratikus erők számára is. A második világháború idején e tanulságok alapján teremtették meg sok országban a nemzeti függetlenségi népfrontot, egyesítettek minden erőt a fasizmus elleni elszánt harcra.

Az az internacionalizmus, amely Spanyolországban tettekben nyilvánult meg, bizonyította: bármely nemzet munkásosztályának, haladó erőinek ügye az egész nemzetközi munkásosztály, az egész haladó emberiség ügye is.

A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A köztársaság oldalán harcoló külföldiek, nemzetközi önkéntesek létszámát eddig csak megközelítő pontossággal állapították meg. A szovjet, az NDK-beli és a lengyel levéltárakban az eddig feltárt dokumentumok csak részeredmények közlését tették lehetővé, korábbi kutatásaim pedig csak a magyar önkéntesekre szorítkoztak.[180]

Madridi kutatásaim alapján első ízben most teszek kísérletet arra, hogy a nemzetközi önkéntesek létszámát optimális pontossággal — levéltári anyagok alapján — megállapítsam. Az első, amit korrigálni kell: az „ezernyelvű, egyszívű brigád" katonái nem 54, hanem 70 nemzet fiai voltak. A legendás 54-es szám Dolores Ibarruritól ered[181], s eddig mindenki elfogadta, de senki sem számolta végig, hogy melyek is lehetnek ezek?

A nemzetközi brigádok irodalmában más és más számadatokkal találkozunk. Van, aki létszámukat 30 ezerre becsüli, de akad olyan is, aki százezerről beszél.[182] Nyilván ez a két véglet. A legtöbbször említett adat eddig a 42 ezer fő volt,[183] amelyet Świerczewski tábornok nyomán többen elfogadtak. Eddigi publikációimban én is ezt közöltem. Ugyanakkor meg kell mondani, hogy Świerczewski sem levéltári forrásokra hivatkozva adta közre e számadatot.

Az itt közölt újabb statisztikát az albacetei bázis káderosztályának anyaga,[184] valamint a 129. nemzetközi brigád volt spanyol tisztje, Andreu Castells kutatásai alapján teszem közzé.[185]

Táblázat a 184—185. oldalon található.

A hetven ország fenti statisztikájában szembetűnően nagy az eltérés a francia és a magyar önkéntesek eddig ismert számadatai között. Ezzel kapcsolatban a következő az észrevételem:

A francia önkéntesek esetében a különbség 6900 fő. Franciaországot és Spanyolországot közvetlen szárazföldi határ választja el, s figyelembe véve az akkori állapotokat, igen nagy volt a mozgás a határon. A 15 400 fő nem jelenti azt, hogy mindannyian végig ottmaradtak. Különösen a kezdeti időben sokan voltak olyanok, akik rövid idő után visszatértek. Példa lehet erre Abel Guides francia önkéntes, pilóta esete, aki 1936 őszén Malraux repülőrajában harcolt, és 1937 tavaszán már visszatért hazájába. Sokan tértek vissza Franciaországba a sebesültek közül is.

A tizenötezres francia létszám elfogadható azzal, hogy az 1936. július 18. és 1939. február 9. közötti időben ennyi francia fogott fegyvert Spanyolországban. Ez nem zárja ki, hogy közülük többen esetleg csak néhány napig vagy hétig harcoltak.

Lesznek, akik sokallni fogják a magyar önkéntesek számát. A korábban elfogadott ezer-ezerkettőszáz önkénteshez mérve a jelen statisztikában szereplő szám lényegesen több. Az ezerötszázas létszámot erősíti az a rengeteg név, adat, amely az utóbbi évek során a levéltári dokumentumokból, az ismeretlenség homályából előkerült.[202]

A másik ok, ami arra késztet, hogy a magyar önkéntesek nem kevesebb, mint ezerötszázas számát elfogadjam, a Franciaországi Magyar Szövetség — Association Hongroise de France — elnökének, Dobai Székely Andornak 1936. december 9-én kelt jelentése, amelyben a következők olvashatók:

„...megbízható forrásból tudom, hogy a nemrégiben 700-ra becsült résztvevők száma ma már messze elhagyta azt a becslést... majdnem minden szombaton állandóan mennek a Gare de Lyonból (autóbusz-pályaudvar Párizsban) a magyar transzportok három hónap óta. Informátorom egy Perpignan felé küldött, besorozott barátját kísérvén ki, egyszer 83, egy más esetben 60 magyart számított össze, külön rendelkezésükre állított vagonba zsúfolva, és pozitív tudomása van arról, hogy ez a heti turnus kb. állandó. Ma tehát körülbelül 1800—2000-re tehető a vörös fronton küzdő magyarok száma...[203]

A Magyarországon élő munkások, parasztok és értelmiségiek közül többen foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy Spanyolországba utazzanak, és beálljanak önkéntesnek a Spanyol Néphadseregbe.

Természetesen ez nem mindenkinek sikerült. A magyar önkén-

Ország, nemzetiség	*Összlétszám*	*Elesett*	*Hadifogság, eltűnt*	*Sebesült*	*Sebesülésébe belehalt*	*1939. febr. 9-ig túlélte*
	1.	*2.*	*3.*	*4.*	*5.*	*6.*
Albánia	86	12	3	41	7	64
Andorra	4	—	—	2	—	4
Arábia (Szaúd-)	4	—	—	1	—	4
Algéria	493	54	45	167	—	322
Argentína[186]	94	6	41	42	10	37
Ausztrália	55	8	24	29	5	18
Ausztria[187]	1 507	230	72	784	104	1 101
Belgium	3 072	492	364	1 746	112	2 104
Bolívia	14	1	2	6	—	11
10. Brazília	41	4	13	14	4	20
Bulgária[188]	745	171	50	332	21	503
Csehszlovákia	3 031	484	394	1 580	472	1 681
Chile	41	6	5	21	7	23
Dánia	294	30	18	156	14	232
Dél-Afrika	3	—	—	1	—	3
Dominika	17	2	—	14	—	15
Ecuador	24	1	4	12	—	19
Észtország	173	10	3	70	—	160
Etiópia	31	4	—	8	—	27
20. Fülöp-szigetek	16	1	—	4	—	15
Finnország[189]	362	52	48	160	23	239
Franciaország[190]	15 400	2659	2050	8046	2662	8 029
Görögország	271	24	27	54	4	216
Guatemala	25	—	—	14	—	25
Haiti	15	—	—	7	—	15
Hollandia	1 057	148	91	560	84	734
Honduras	14	—	—	6	—	14
India	20	3	2	8	—	15
Indokínai	4	—	—	—	—	4
30. Írország	165	26	23	87	12	104
Izland	11	1	—	4	—	10
Palesztinai zsidó	366	58	46	190	65	197
Jugoszlávia[191]	1 512	525	381	350	17	589
Japán	20	3	2	12	2	13
Jamaica	4	—	—	—	—	4
Kanada[192]	847	110	45	448	144	548

Ország, nemzetiség	*Összlétszám*	*Elesett*	*Hadifogság, eltűnt*	*Sebesült*	*Sebesülésébe belehalt*	*1939. febr. 9-ig túlélte*
	1.	*2.*	*3.*	*4.*	*5.*	*6.*
Kína	30	4	3	15	2	21
Kuba[193]	136	10	41	72	8	118
Lengyelország[194]	5 411	865	703	2 814	960	2 883
40. Litvánia	361	60	12	210	54	235
Lettország	163	20	10	94	18	115
Luxemburg	33	4	—	17	—	29
Magyar[195]	1 500	256	155	501	118	871
Marokkó	201	32	20	104	36	113
Mexikó	464	74	42	245	19	329
Mongólia	1	—	—	—	—	1
Montenegrói	39	6	20	—	—	33
Nagy-Britannia[196]	3 504	566	497	1 236	494	1 947
Németország	4 324	1053	562	3 016	794	1 910
50. Nicaragua	12	1	—	3	—	11
Norvégia	256	40	11	135	24	181
Olaszország[197]	5 108	917	705	2 707	818	2 668
Paraguay	22	3	2	8	—	17
Peru	32	4	—	9	—	28
Puerto-Rico	16	—	1	8	—	15
Portugália	133	5	78	65	—	50
Románia[198]	615	19	12	322	24	560
San Marino	12	1	—	6	—	11
Svájc[199]	673	94	23	334	24	532
60. Svédország[200]	627	31	19	81	2	575
Szíria	8	—	—	—	—	8
Tanger	10	1	1	6	—	8
Törökországi	18	—	2	9	—	16
Turkesztáni	40	6	—	20	7	27
Amerikai[201]	3 874	519	517	2 050	324	2 314
Ukrán emigráns	122	25	3	63	5	89
Uruguay	22	—	1	11	—	21
Venezuela	149	17	15	61	4	113
Orosz emigráns	41	7	4	22	7	23
70. Ismeretlen helyről érkezett	937	174	294	562	161	308
Összesen:	58 627	9939	7506	29 782	7672	33 299

tesek létszámát erősen korlátozta, hogy Horthyék mindent elkövettek a Spanyolországba való utazás megakadályozására. A Belügyminisztérium a legszigorúbb utasításokkal és rendeletekkel igyekezett a kiutazást meggátolni.

Egyik rendelete kimondta, hogy „Magyar állampolgárnak tilos a spanyol polgárháborúban bármelyik fél oldalán katonai szolgálatot vállalnia. A tilalom megszegése — amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik — kihágás és 15 napig terjedő elzárással büntetendő"—, valamint az „1879. évi L. t-o 30. §-ának megfelelően a magyar állampolgárság elvesztését vonja maga után".[204]

Horthyék mindent elkövettek, hogy teljes képet nyerjenek a nemzetközi önkéntesek, elsősorban a magyar önkéntesek szervezéséről. A moszkvai magyar követ több jelentésében említi, hogy bizalmas értesülései szerint a Komintern titkos határozata egy nemzetközi partizánlégió megszervezését tűzte ki célul.[205]

Ez a jelentés említést tesz arról is, hogy a „moszkvai magyar kommunisták tevékenyen részt vesznek a toborzásban".

Egy 1937. január 16-án kelt, a határőrszerveknek szóló belügyminiszteri utasítás a következőképpen hangzott:

„Magyarországról bolsevista érzelmű, továbbá munkanélküli egyének, útiokmányok nélkül — többnyire gyalogszerrel — Csehszlovákiába szökdösnek, és Csehszlovákián keresztül Spanyolország felé irányítják őket...

A jogtalan határátlépőket... a fenti körülményekre vonatkozólag is tüzetesen hallgassa ki, és iparkodjék minden olyan momentumot bebizonyítani és lerögzíteni, amely akár a toborzó ügynökök működésére,[206] akár pedig az illető jogtalan határátlépőnek ama titkos szándékára vonatkozik, hogy a spanyol vörös hadseregbe való belépés céljából kelt útra...

...az illetőt jelen rendeletemre való hivatkozással a budapesti főkapitányság politikai osztályához kísértesse fel."[207]

A szigorú rendszabályok ellenére sokan nekivágtak a nagy útnak, de csak kevesen jutottak el Spanyolországba. Sokat közülük már a magyar határon vagy a közbenső államokban elfogtak és hazatoloncoltak. Még a polgárháború kezdeti időszakában negyven építőmunkás átszökött Csehszlovákiába, de csak néhányuknak sikerült tovább mennie, nekik is súlyos nehézségek közepette. Példaként lehet említeni Andrásfi András Endre budapesti orvostanhallgatót, aki többet gyalogolva, mint vonaton utazva ért el Spanyolországba.

Minden nehézség ellenére újabb személyek és csoportok keltek

útra. A szervezést általában a szakszervezetek és az illegális kommunista pártszervezetek végezték. A legtöbbet az építőmunkás, a vasas és a sütőipari munkások szakszervezetei tettek. A szervezőmunkában is kiemelkedett Kronovitz Mátyás,[208] a sütőipari munkások szakszervezetének vezetőségi tagja.

Sok spanyol frontra igyekvőnek a munkatársai rakosgatták össze az útiköltségre valót. Mások néhány pengővel a zsebükben gyalog indultak el, mint például Bakallár István[209] vagy Zsinkó Vilmos[210], a KIMSZ Központi Bizottságának tagjai, Humhál László[211] és Tőke László,[212] a KIMSZ budapesti vezetői.

A magyar önkéntesek közül mintegy százhúszan voltak olyanok, akik Magyarországról szökve indultak a spanyol nép megsegítésére.

Az eddig feltárt anyag szerint a szülőföldön kívül tizennyolc országból, illetve földrészről (Franciaország, Belgium, Németország, Ausztria, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Olaszország, Szovjetunió, Hollandia, Svájc, Svédország, Kanada, Amerikai Egyesült Államok, Dél-Amerika, Francia Marokkó, Dél-Afrika és Palesztina) indultak el magyarok Spanyolországba.[213]

Tizenheten Spanyolországban éltek emigránsként,[214] és az első perctől kezdve bekapcsolódtak a spanyol nép szabadságharcába.

A franciaországi magyarok száma a legmagasabb: a magyar önkéntesek egyharmada franciaországi emigrációból érkezett a nemzetközi brigádok soraiba. Őket követték sorrendben a kanadai, a csehszlovákiai, a romániai és a belgiumi magyarok.

Kik voltak a nemzetközi brigádok katonái? Életkorukat tekintve minden korosztályt képviseltek. Voltak közöttük fiatalok, húsz éven aluliak, és idősek, ötven, sőt hatvan éven felüliek is. Összlétszámuk egyharmada 30 és 40 év között volt. Az idősebbek majdnem mind részt vettek az első világháború harcaiban. Piero Jacchia olasz önkéntes, költő, a filozófia tanára 1937. január 12-én, amikor elesett, már betöltötte a hatvanadik életévét.

Pártállásuk, nemzetiségük szerint is igen váltakozó képet kapunk. A német önkéntesek majdnem kivétel nélkül kommunisták voltak. A francia és az olasz harcosok a népfront különböző pártjaiból jöttek, nagy részük szintén kommunista volt. Az osztrák önkéntesek zöme szocialistának vallotta magát, a Schutzbund katonái közül kerültek ki a legtöbben — bár a schutzbündlerek 1934 februárja után tömegesen léptek át a KPÖ-be. Az angolok közt találunk kommunistákat, szocialistákat, szabadelvűeket és pártonkívülieket egyaránt. Kanadából és az Egyesült Államokból

zömében demokraták jöttek, kis részük volt csak kommunista. A magyar önkénteseknek mintegy 55 százaléka párttag — ebből 5 százalék szocialista, szociáldemokrata —, a többi pártonkívüli.

Ha származásukat, foglalkozásukat nézzük, több mint a fele, mintegy 55 százalékuk munkás volt. A kisebbik fele értelmiségi, paraszt és alkalmazott, közülük szám szerint a legtöbb az értelmiségi, a legnagyobb számban művészek, diákok, egyetemi hallgatók, írók, újságírók, tudományos kutatók, mérnökök, orvosok és politikusok. Akadtak persze olyanok is, akiket a rendkívüli eseményekben való részvétel, a kalandvágy vonzott Spanyolországba.

A SZOVJETUNIÓ ÉS NÉPEI A SPANYOL KÖZTÁRSASÁGÉRT

A spanyol nép a legtöbb segítséget a szovjet néptől és kormányától kapta. A lázadást követő első napokban a tömeggyűlések tiltakozó hulláma vonult végig a Szovjetunión. A dolgozók keresetük 1 százalékát ajánlották fel a spanyol nép megsegítésére. 1936. augusztus 6-ig a szakszervezetek által nyitott folyószámlán 12 millió 145 ezer rubel gyűlt össze.[215] Ez az összeg október végére 47 millió 595 ezer rubelra nőtt.[216]

1936. szeptember 18-án Odesszából útnak indult az első hajószállítmány. A Néva, Korenyevszkij kapitány parancsnoksága alatt szeptember 26-án futott be a spanyol Alicante kikötőjébe. A rakomány elsősorban élelmiszerből, ruházatból és könnyű gyalogsági fegyverekből állt. A Névát a Kubány, majd a Zirjanyin követte. 1936 őszétől kezdve huszonnyolc szovjet kereskedelmi hajó fordult meg rendszeresen a szovjet és a spanyol kikötők között. A Komszomol nevű hajó M. Mezenyev kapitány parancsnoksága alatt kétszer tette meg az utat Cartagena kikötőjébe. Harmadik útján a fasiszták elsüllyesztették. Hasonló sorsra jutott két másik szovjet hajó is, a Blagojev és a Makarov, amikor „ismeretlen" tengeralattjárók megtorpedózták.

A szovjet hajók 1936. október végéig ezer tonna vajat, 4200 tonna cukrot, 300 tonna margarint, 250 tonna édesipari terméket, 4130 tonna lisztet, 2600 tonna füstölt halat, 300 tonna szalonnát és füstölt húsárut, kétmillió doboz tej-, kávé- és kakaósűrítményt, valamint 10 ezer öltönyt vittek Spanyolországba.[217]

A köztársasági spanyol kormány a fasiszta lázadás első percétől kezdve igyekezett elkerülni a pénzügyi blokádot. Miután a francia kormány a Párizsban letétbe helyezett spanyol aranyfedezetet lefoglalta és befagyasztotta,[218] a Szovjetunió a spanyol kormány kérésére hozzájárult, hogy a Szovjetunió Állami Bankjában helyezzék el a Spanyol Nemzeti Bank aranykészletének nagy ré-

szét, összesen 510 tonna aranyat.[219] A szállítás a madridi széfekből 7800 ládába csomagolva, teherautókon a legnagyobb titokban történt Cartagena kikötőjéig. Innen négy hajó, a Néva, a Kine, a Volga és a Kubány vitte tovább. Október második felében hagyták el a spanyol kikötőt, és november 6-án érkeztek Ogyesszába. A spanyol aranyszállítás szervezője Nyikolaj Kuznyecov,[220] a spanyol haditengerészet főtanácsadója, valamint a szovjet felderítő szolgálat vezetője, Alekszander Orlov volt.[221]

A spanyol aranyat Moszkvába érkezése után — az 1937. március 4-én kelt jegyzőkönyv szerint[222] — a Szovjetunió Állami Bankjában helyezték el. Ettől kezdve ebből fizette a Szovjetunió Állami Bankja a spanyol köztársasági kormány vásárlásait a Szovjetunióban és más országokban is. Az aranyfedezet kimerítése után, 1938 őszén a Szovjetunió 85 millió dollárt bocsátott a Spanyol Köztársaság rendelkezésére, hosszú lejáratú hitel formájában. Az utolsó szovjet fegyverszállítások is hitelben történtek.

Nagyon sokat tettek a spanyol nép és a szovjet nép közeledése, egymás kölcsönös megismerése érdekében a spanyolországi szovjet tudósítók, Ehrenburg[223], Szavics[224] és Kolcov[225], valamint Roman Karmen[226] és Makaszejev[227] filmoperatőrök, akik a polgárháború egész ideje alatt jelentkeztek beszámolóikkal.

Nagy jelentősége volt annak a táviratnak, amelyet José Díazhoz, a Spanyol Kommunista Párt főtitkárához küldött Sztálin: „Spanyolország felszabadítása a fasiszta reakció elnyomása alól nemcsak a spanyol nép, hanem az egész haladó emberiség ügye is."[228]

A szovjet játékfilmek, a Csapajev, a Patyomkin páncélos vagy a Kronstadti tengerészek lelkesedést, állhatatosságot, elvi szilárdságot tanítottak a spanyol munkásosztálynak. Nem véletlen, hogy az 1936-os őszi napokat 1917 októberének Pétervárával vetették össze.

1936. augusztus 29-én Madridba érkezett, és szeptember 3-án hivatalába lépett M. I. Rosenberg,[229] a Szovjetunió első madridi követe és V. A. Antonov-Ovszejenko barcelonai szovjet főkonzul.[230] Rosenberg korábban a párizsi szovjet követségen teljesített szolgálatot tanácsosi rangban. Gyakorlatilag ő volt az első szovjet követ Madridban. A Szovjetunió és Spanyolország 1933 júliusában állapodott meg a diplomáciai kapcsolatok felvételéről. Az 1933-as jobboldali fordulat, majd az asztúriai felkelés és annak vérbe fojtása, valamint a követté kinevezett Lunacsarszkij halála elodázta a követek cseréjét. Rosenberggel együtt érkezett Madridba J. K. Berzin vezérőrnagy,[231] katonai attasé is. Grisin

fedőnéven ő volt egyúttal a spanyolországi szovjet katonai főtanácsadó is. 1937 júliusáig tartózkodott Spanyolországban.

Jász Dezső, aki közeli munkatársa volt Spanyolországban, így jellemezte Berzint:

„Jan Karlovics magas, impozáns megjelenésű férfi volt. Szinte tábornoknak született. Már ötven felé járt, de sokkal fiatalabbnak látszott. Az első világháborúban közkatonaként vett részt. Ezt tőle magától tudom. Azt viszont elhallgatta, hogy az orosz polgárháború idején — egy ideig — a Kreml katonai parancsnoka volt. Kevés olyan művelt, mesterségét kitűnően értő katonát ismertem, mint Jan Karlovics. Folyékonyan beszélt angolul, németül és franciául. Pár hónap alatt spanyolul is megtanult. Természeténél fogva szerény volt, igyekezett a háttérben maradni. Pedig nagyon fontos szerepet játszott a köztársasági hadsereg felállításában, amely 1936-ban csak képletesen létezett. A madridi csata előestéjén fontos változások történtek a hadsereg szervezeti felépítésében. A kezdeményezés — több esetben — J. K. Berzintől indult ki..."[232]

Nagy segítséget nyújtottak a Spanyol Néphadseregnek a szovjet katonai szakemberek. Az összfegyvernemi katonai tanácsadók és instruktorok száma összesen 222 fő volt. Természetesen nem tartózkodtak valamennyien egy időben spanyol földön, számuk váltakozott. A több mint kétezer szovjet önkéntes közül 77 a flottától érkezett, és a köztársasági néphadsereg haditengerészeténél teljesített szolgálatot. 100 tábori és légvédelmi tüzér, 52 egyéb katonai specialista, 130 mérnök és technikus, 156 rádiós és rejtjelző, valamint 204 tolmács kapott még helyet közöttük.[233]

Berzin után rangban a második szovjet katonai szakember Grigorij Mihajlovics Stern[234] volt Spanyolországban. Harminchat évesen, vezérőrnagyi rendfokozatban került spanyol földre, ahol 1937 januárjától 1938 áprilisáig tartózkodott. G. M. Stern a terueli harcokban szerzett elévülhetetlen érdemeket, tanúbizonyságát adva hadvezéri képességeinek.

A szovjet katonai tanácsadók között az egyik legkiválóbb képességű embernek ismerték meg Spanyolországban Vladimir Jefimovics Gorevet. 1936 szeptemberében érkezett Madridba, és a Központi Front parancsnokának, Miaja tábornoknak lett a tanácsadója. A köztársasági hadsereg parancsnoki állományában ez idő tájt a vezérkari főnökön, Rojó ezredesen kívül alig akadt energikus s egyszersmind alapos katonai tudású vezető. Gorev jelentős és nagy szerepet játszott azokban a napokban, segített megállítani a fasisztákat Madrid külvárosaiban.

Amikor a fasiszták elkezdték északi hadműveletüket, Gorev Baszkföldre ment. A köztársaság központi főerőitől elvágva, négy hónapon át folyt ott az élet-halál küzdelem. A körülzárt gyűrűben 26 szovjet tiszt is volt, élükön Gorevvel; közülük többen megsebesültek.

Malraux repülőrajában, amely a háború első napjaiban a spanyol égbolton harcolt a fasiszták ellen, volt egy nagyszerű francia pilóta, Abel Guides. 1937 nyarán Párizsban szerzett tudomást arról, hogy a szovjetek Gijónban rekedtek. A francia pilóta egy kis sportgépet szerzett, és azzal mentette ki a szovjet elvtársak nagy részét. Negyedik útján, visszatérőben fasiszta vadászgépek tűz alá vették és Guides hősi halált halt.

Gorev és néhány társa a partizánokkal a hegyekbe húzódott. Gorev csodával határos módon megmenekült, szovjet repülőgépek vitték vissza köztársasági területre.[235]

Dmitrij Grigorjevics Pavlov[236] szovjet tábornok, az egyik új fegyvernem, a harckocsi nagy szakértője volt a spanyol hadszíntéren. Szovjet források szerint 351 harckocsizó szovjet önkéntes harcolt a köztársaságért. A Szovjetunió 362 darab T—18, T—26 és BT—58 típusú harckocsit és 120 páncélautót szállított a köztársaságnak.[237] A szovjet önkéntesekből és spanyol harcosokból szervezett harckocsidandár parancsnoka Pavlov volt, aki Pablo néven szerepelt spanyol földön. Pavlov az 1936-os év utolsó napjaiban érkezett Spanyolországba, s 1937. január 13-án, a Központi Front sesanai ellentámadása során esett át harckocsijaival a tűzkeresztségen. Ezt követően a Madrid—La Coruña műút védelménél tűnt ki. Spanyolországi helytállásáért 1937. június 21-én megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

Kirill Afanaszjevics Mereckov[238] szovjet hadvezér, később a Szovjetunió marsallja 1936 augusztusától 1937-ig szintén kijárta a spanyolországi hadi iskolát. A guadalajarai harcok idején tűnt ki, ahol Petrov fedőnéven szerepelt. Spanyolországba érkezve első feladata a hadsereg újjászervezése, a vegyesbrigádok felállítása volt. A nemzetközi brigádok szervező központjában, Albacetében az egyik legnépszerűbb szovjet tanácsadóként tisztelték.

Nyikolaj Nyikolajevics Voronov[239] 1936—1937-ben a tüzérség tanácsadója volt, Voltaire néven.

A szovjet katonai tanácsadók sorában különösen két személyt fűztek szorosabb kapcsolatok a magyar önkéntesekhez. Az egyik — Rogyion Jakovlevics Malinovszkij[240], akinek nevét Magyarországon mint az 1944—45-ös felszabadító harcok egyik hadvezérét ismerik. Azt már kevesen tudják, hogy Spanyolországban

ezredesi rendfokozatban Malino, illetve Manolito néven szerepelt. 1936 őszén érkezett Spanyolországba, és a madridi harcokban előbb Lister, majd a 2. hadtest tanácsadója. A második hadtest kötelékébe tartozott a 21. vegyesbrigád, élén a magyar Jász Dezsővel, aki memoárjában így ír Malinovszkijról: „... azok közé a katonák közé tartozott, akik a marsallbotot a tarsolyukban hordják" (nyolc évre rá valóban marsall lett). „Nyílt, őszinte embernek ismerte mindenki. Elméleti felkészültségét két háború tapasztalatai egészítették ki. Álláspontja mindig világos volt. A parancsnoknak mindig, minden körülmények között meg kell őriznie nyugalmát. Rogyion Jakovlevics jó példával járt elöl ebben a tekintetben is..."[241]

Később, a brunetei harcok idején Malinovszkijt a vezérkar főnöke, Rojo ezredes mellett találjuk. 1938-ban tért vissza a Szovjetunióba. Spanyolországi érdemeiért Lenin-renddel és Vörös Zászló Renddel tüntették ki.

A másik, magyar kapcsolatokkal rendelkező szovjet katonai tanácsadó Pavel Ivanovics Batov, a Vörös Hadsereg ezredparancsnoka volt. Mint korábban már utaltunk rá, Spanyolországban 1936—1937-ben Zalka Máté katonai tanácsadója, Fritz néven.

Ismert és jelentős szovjet katonai személyiség volt még Spanyolországban Alekszander Rogyimcev, „Pablito kapitány", aki 1936 őszén érkezett Albacetébe. A vegyesbrigádok szervezésének egyik szovjet katonai tanácsadója, majd Lister mellé került. A nagy honvédő háborúban vezérezredes, kétszer tüntették ki a Szovjetunió Hőse címmel, a sztálingrádi győztesek egyike. P. Armin — spanyolországi nevén „Tiltin" — lett kommunista 1925-ben emigrált a Szovjetunióba, és századosi rendfokozatban az első harckocsizó csoporttal érkezett Madridba 1936 őszén. Részt vett a sesanai ellentámadásban és több harckocsiütközetben. A nagy honvédő háborúban vezérőrnaggyá nevezték ki. Harckocsizó hadtestparancsnokként halt hősi halált 1943. augusztus 7-én. I. G. Kulik — Kupper néven — a Központi Front főhadiszállásán D. Sebastian Pozas tábornok tanácsadója. 1936 októberétől 1938-ig tartózkodott Spanyolországban. S. A. Juskevics (Leonidas), valamint Ivan Nyesztyerenko, aki a Pirpis nevet viselte Spanyolországban — Modesto tanácsadói voltak, ezredesi rendfokozatban. Pjotr Ivanov alezredes Casado ezredes tanácsadójaként szolgált. Mihail Kjarcsenko az ebrói harcok idején a 13. nemzetközi brigádnak volt tanácsadója, ennek kötelékében harcolt a magyar zászlóalj is.

A spanyol polgárháborúban több mint kétezer szovjet önkén-

tes vett részt. Közülük 166 halt hősi halált. A szovjet önkéntesek közül 772 fő a légierőnél szolgált mint pilóta, hajózószemélyzet, tanácsadó, illetve technikus.[242]

A Spanyolországban harcoló szovjet repülők parancsnoka a Spanyol Néphadsereg légierejének katonai tanácsadója, Jakov Vlagyimirovics Szmuskevics, fedőnevén „general Douglas". Spanyol földön ő volt a legfiatalabb szovjet tábornok. 1902-ben született. A katonai repülőiskolát 1931-ben végezte el, majd később a Frunze Katonai Akadémián szerzett diplomát. Spanyolországba menetele előtt a 201. repülődandár parancsnoka. Spanyolországban 1936 őszétől 1937 júniusáig harcolt. Különösen a madridi harcokban és a guadalajarai ütközetben tűnt ki. Hősi helytállásáért, 1937. június 21-én megkapta a Lenin-rendet és a Szovjetunió Hőse kitüntetést.[243]

J. V. Pumpir a vadászrepülő-csoport parancsnoka volt, s egyben a spanyol vadászrepülők tanácsadója is. Sz. P. Deniszov, P. V. Ricsagov, Sz. F. Tarhov és K. I. Kolesznyikov vadászrepülőszázad-parancsnok, N. F. Balanov, V. M. Bocsarov, G. N. Zaharov, I. I. Kopec, I. A. Lakajev és Sz. A. Csernih vadászrepülőraj-parancsnok volt. A gyorsbombázók parancsnoka A. E. Zlatocvetov, I. I. Proszkurov, V. Sz. Jolzunov és E. G. Saht szovjet pilóta bombázószázad-parancsnok volt. A csatarepülők parancsnoka K. M. Guszev.

A madridi harcokban, 1936 őszén huszonegy szovjet pilóta vesztette életét, köztük V. M. Bocsarov, P. A. Dzsibelli, K. I. Kovtun, S. F. Tarjanov és I. A. Hovanszkij, valamennyien a Szovjetunió hősei.

A szovjet katonai vezetők rendkívül fontos szerepet játszottak a spanyolországi fasizmus elleni harcban. A legnagyobb támogatást a Szovjetunió mégis katonai szállításaival nyújtotta. Ezek nélkül a köztársaságiak csak néhány hétig tudtak volna ellenállni a fasizmus nemzetközi méretekben kibontakozó rohamának.

A Szovjetunió 1111 katonai repülőgépet szállított Spanyolországba, éves megoszlásban a következő típusokat:[244]

	1936	*1937*	*1938*	*1939*	*Összesen*
I—15 vadászgép („Chato")	40	175	210	17	442
„Superchato"	—	—	—	31	31
I—153 vadászbombázó	—	—	—	2	2
I—16 („Mosca")	31	124	128	12	295
SB—2 gyorsbombázó	31	31	93	—	155

	1936	*1937*	*1938*	*1939*	*Összesen*
R—5 „Rasante" (felderítőgép)	31	31	—	—	62
R—Z „Natacha" (csatagép)	—	93	31	—	124
Összesen:	133	454	462	62	1111

Az egyes repülőgéptípusokat a Szovjetunió a következő áron szállította:[245]

SB gyorsbombázó, népszerű spanyolországi nevén „Katyusa" — darabonként 110 000 dollár. Az I—15 „Chato" 35 000 dollár, míg az I—16 „Mosca" vagy a 2. világháborúban „Rata" néven ismertté vált gép 40 000 dollár volt.

A spanyol égbolton az I—16-osok a legjobb vadászgépeknek bizonyultak. A nagy honvédő háborúban is megállták a helyüket, és „Rata" néven váltak ismertté. A gép tervezését Polikarpov szovjet repülőgép-tervező 1932-ben kezdte el, és Cskalov 1933-ban az egyik berepülés alkalmával 355 km/óra sebességet ért el vele. Az akkor legjobb német vadászgép, a HE—51 sebessége 320 km/óra volt. A gép abban az időben a világ leggyorsabb és legfordulékonyabb vadászgépe volt. Fegyverzete megfelelt az akkori követelményeknek. Az I—16-osokkal szemben sem a HE—51-esek, sem az olasz Fiat Cr—32-esek nem védekezhettek eredményesen. A légi harcokból sorozatosan az I—16-osok kerültek ki győztesen, noha a köztársasági pilóták nem tudták a gépből kihozni a maximumot. Az I—16-osok fölényére az ellenség a HE—51-es századok többszöri feltöltésével, majd kivonásával és 1937 márciusában a Messerschmitt ME—109 vadászrepülőgépek bevetésével reagált.

A továbbiakban a Szovjetunió 1555 tüzérségi löveget, körülbelül 500 ezer puskát, 1576 pisztolyt, 340 gránátvetőt, 15 113 géppuskát, 500 ezer kézigránátot és 682 millió töltényt szállított Spanyolországba.[246]

Nagy segítségére volt a köztársasági hadvezetésnek, hogy sok fiatalt képeztek ki pilótának a Szovjetunióban. Három turnusban összesen hatszáz spanyol fiatal tanulta meg a harci repülés tudományát. A polgárháború kezdeti időszakában, 1936 őszén a repülőhajózók, a pilóták 90 százaléka nemzetközi volt, zömében szovjet állampolgár. A háború félidején már 50—50 százalék volt az arány, míg a háború végére 90 százalékuk spanyol volt.[247]

A szovjet önkéntesek nem tartoztak a nemzetközi brigádok kö-

telékébe. A Szovjetunióban élő külföldi kommunista emigránsok pártjuk és a Komintern hozzájárulásával mentek spanyol földre. Összesen 598-an voltak, osztrákok, németek, bolgárok, jugoszlávok, lettek, magyarok, lengyelek és más népek emigráns kommunistái.

A szovjet önkéntesek mellett szólni kell az oroszországi származású emigráns önkéntesekről is, akik a szovjethatalom győzelme után hagyták el hazájukat és emigrációban éltek. Távol a szülőföldtől közülük nem egy kapcsolatba került a munkásmozgalommal. Szemléletük az évek során sokat változott, volt közöttük olyan is, aki a Francia Kommunista Párt tagja lett. Ezek az emigráns oroszok antifasiszta meggyőződésüknek eleget téve siettek a spanyol nép segítségére, és harcoltak a fasizmus ellen. Talán a legérdekesebben Vlagyimir Konsztantinovics Glinojedszkij ezredes sorsa alakult, aki az orosz polgárháborúban Ufa alatt Csapajev ellen harcolt. Elhagyva szülőföldjét Párizsban munkásként kereste kenyerét. A Francia Kommunista Párt tagja lett, és az elsők között sietett a spanyol nép segítségére. A nemzetközi brigádok megalakítása előtt Barcelonában a Csapajev nevét viselő zászlóaljban harcolt Jiménez Orgue Julio néven. Spanyolországban arról álmodozott, hogy majd egyszer hazatér szülőföldjére. Felderítés közben érte utol a halál, Barcelonában temették el. Utolsó útjára szinte az egész város elkísérte. A kormány, a hadsereg, valamennyi párt képviseltette magát, és ott volt a barcelonai szovjet főkonzul, Antonov-Ovszejenko is.

A másik említésre méltó orosz emigráns Alekszej Ejszner, aki szüleivel, tízéves korában hagyta el hazáját. Franciaországban nőtt érett férfivá. 1936-ban Spanyolországba ment, hogy fegyverrel harcoljon a nemzetközi fasizmus ellen. Tiszti iskolát végzett, és hadnagyi rendfokozatban, a 12. nemzetközi brigádnál teljesített szolgálatot. Egy időben Zalka Máté segédtisztje volt. A spanyol nép szabadságharcában, a köztársaságiak oldalán 41 orosz emigráns harcolt. Hősi halált halt hét fő. Négyen estek hadifogságba, 27 megsebesült, közülük hét később halt meg. A negyvenegyből 23-an élték túl a polgárháborút.[248]

KÜLFÖLDI ÖNKÉNTESEK A KÖZTÁRSASÁGI LÉGIERŐNÉL

A spanyol légierő 1936 nyarán, a fasiszta puccsot megelőző időszakban 277 repülőgéppel rendelkezett.[249] Harci technikája egyértelműen elavult, színvonala az első világháború, illetve a húszas évek szintjén állt. Gépállománya eléggé vegyes típusú volt, főleg Nieuport—52 C—1 vadász és Breguet—19 A—2 típusú felderítő- és könnyűbombázókból állt. A Nieuportok licenc jogát a franciáktól vásárolták meg a húszas évek derekán, és a guadalajarai Hispano-Suiza gyár fejlesztette tovább.

A légierő szervezetileg három ezredre tagozódott. Az első Getafében, a második Sevillában, a harmadik Barcelonában állomásozott. Spanyol Marokkóban, a lázadás központjában három önálló repülőszázad volt. A légierő személyi állományának többsége elutasította a fasiszta tábornokok kormányellenes zendülését. A katonák, szerelők, altisztek mintegy 90 százaléka hű maradt a törvényes kormányhoz. A tisztek kétharmada viszont a lázadókhoz pártolt. A kormánynak 214, a puccsistáknak 63 repülőgépe volt.[250]

Ilyen körülmények között az ellenforradalom első heteiben a köztársasági erők megőrizték légi fölényüket. Ezért igen fontos volt Francóék számára, hogy Hitler és Mussolini az első naptól kezdve repülőgépeket bocsásson rendelkezésükre. Az első hullám a Moreau harci repülőszázadból, (20 JU—52 gép), az Eberhard vadászrepülő-századból (14 HE—51, valamint 6 HE—45, egy HE—59 és egy HE—60 típusú repülőgép) állt. Az intervenciósok fő tevékenysége a kezdeti időszakban a szállításra korlátozódott. Egyidejűleg az olasz légierő is beavatkozott a harcokba, a lázadók oldalán. Az első olasz bombázókötelék Savoya-Marchetti SM—81 gépekkel 1936. július 28-án érkezett Spanyolországba, augusztus első napjaira pedig már több olasz vadász-

repülő-csoport állomásozott Spanyolországban, zömében Fiat CR—32 vadászgépek.

A köztársasági légierő így hamarosan elvesztette a harcok kezdetén még meglevő légi fölényét. 1936 harmadik negyedében 59 német és 71 olasz repülőgép támogatta Francót, az év végére ez a szám összesen 286-ra nőtt.[251] A fasiszta légierőt Madrid ellen összpontosították: 1936. október és 1937 januárja között kíméletlenül bombázták a várost.

Mindez arra késztette a köztársasági hadvezetést, hogy a légierőt nemzetközi önkéntesekkel erősítse meg. Az első külföldi önkéntesek 1936 augusztusában Franciaországból érkeztek, közöttük volt André Malraux,[252] az Espana-repülőraj parancsnoka. Az első napokban repülőgép-utánpótlásukat is Franciaországból szerezték be, Potez—54, Potez—25 bombázókat, valamint Dewoitine—371 és Loire típusú vadászokat.

1936 őszén érkeztek meg az első amerikai pilóták: Gordon Barry, Eugen Finnick és Stephen Daduk. Az elsők között jött a hírneves Bert Acosta vadászpilóta is, aki 1927-ben Richard Evelyn Byrd amerikai sarkkutatóval együtt átrepülte az Atlanti-óceánt.

A spanyol polgárháború éveiben összesen harmincegy amerikai pilóta teljesített szolgálatot[253] a köztársasági légierőnél.

Közülük különösen kitűnt légi győzelmeivel: Frank G. Tinker, Albert Baumler és Harold Dahl.[254]

A fasiszta légierő, a köztársaságiak egyre erősödő légvédelme miatt 1937 januárjára felhagyott Madrid terrorbombázásával. 1937 márciusában, a guadalajarai harcok idején a köztársasági légierő határozott légicsapásokkal még a repülőtereken lefogta az olasz légierőt. Március 12—16. között az olasz menetoszlopokat az előnyomulási útvonalakon támadták. 130 repülőgép összesen 11 ezer bombát dobott le. Különösen eredményes volt a repülőgépek alkalmazása páncélos kötelékek ellen, többször nagy veszteséget okozva, visszavonulásra kényszerítették őket.

Az I—15 és az I—16 típusú szovjet vadászgépek, az SB típusú bombázók, valamint az R—5 felderítők az erőviszonyokat a köztársasági légierő javára fordították. Ezek után típusváltást hajtott végre az ellenség is: a Condor-légió meglevő JU—52, JU—86 és DC—17 gépeit HE—111 repülőgépekre és ME—109 vadászokra cserélték, a csatarepülőket pedig HS—123 helyett JU—87-re váltották.

A HE—111 bombázókat Guernicánál próbálták ki először, ahol 1645 halott és 889 sebesült volt az „eredmény". Guernica

bombázását csak Barcelona 1938. márciusi bombázása múlta felül. E bombatámadásnak négyezer halottja és hatezer sebesültje volt. Az új típusú gépek cseréjével az erőviszonyok a fasiszták javára változtak meg.

1937 nyarán a spanyol légteret a köztársaság pilótáin kívül 180 nemzetközi önkéntes pilóta védte. Nemzetiségi megoszlásuk a következő:[255]

francia	45	csehszlovák	9
angol	14	osztrák	7
olasz	12	orosz emigráns	6
bolgár	12	magyar	4
amerikai	12	holland	3
lengyel	11	jamaicai	1
jugoszláv	10	ismeretlen nemzetiségű	34

A négy magyar: Aradi Béla[256], Hevesi Ákos[257], Zalka András[258] és Zsíros János[259].

(A nemzetközi kontingensbe nem számoltuk bele a szovjet repülőket és tanácsadókat.)

A NEMZETKÖZI BRIGÁDOK EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLATA

A polgárháború első időszakában a nemzetközi önkéntesek sebesültjeit Madrid különféle kórházaiban helyezték el. Később külön termeket biztosítottak számukra, ahol parancsnokaik és a politikai munkások gyakran felkereshették sebesült és lábadozó bajtársaikat. A kezdeti időszakban úgy látszott, hogy ez a megoldás megfelel a célnak, és elegendő lesz csupán a felcserszolgálatot és a sebesültszállítást megszervezni.

Amikor Madridot kiürítették, a kormány és más központi szervek távoztak, továbbá a kórházak nagy része is elhagyta a fővárost, a helyzet megváltozott. A sebesülteket most már a hátországi kórházakban gyógykezelték, annál is inkább így volt ez, hiszen a nemzetközi egységek szinte valamennyi arcvonalon harcoltak.

Az önkéntesek túlnyomó része nem tudott spanyolul, így nem tudta megértetni magát sem az orvosokkal, sem az ápolószemélyzettel. A nemzetközi brigádok központi szervei pedig még papíron sem tudták követni a sebesültek útját. Emiatt a kórházba került katonák elvesztették kapcsolataikat alegységeikkel, bajtársaikkal. Egyedül, elhagyatottnak érezték magukat, nem kapták meg anyanyelvükön írott sajtótermékeket és leveleiket sem.

A nemzetközi brigádok ezért hozzáláttak saját egészségügyi szolgálatuk megszervezéséhez, hogy az elsősegélynyújtástól az utókezelésig mindent ez a szervezet lásson el. Kezdetben, 1936 szeptemberében még csak hat orvosuk volt, két francia, két német és két lengyel, közülük is az egyik gyermekgyógyász, a másik pszichiáter volt, és hatuk közül egynek voltak csak katonaorvosi tapasztalatai is.

Később mind több orvos érkezett Spanyolországba. Az anyagi segítségnyújtás az egészségügyben is erőteljesebben megmutatkozott. 1936 augusztusában kezdte meg működését a Spanyol

Köztársaság megsegítésére alakult Koordinációs Bizottság keretében a Nemzetközi Egészségügyi Szolgálat. Az egész világról áramlott az ajándék, és önfeláldozó orvosok szervezték a gyógyszerek és az egészségügyi felszerelések Spanyolországba küldését.

1936 októberében a francia Pierre Rouquès, miután megalakult a nemzetközi brigádok egészségügyi bázisa, Párizsban a René Boulanger utcában létrehozta a Nemzetközi Egészségügyi Központot, amelyet Spanyolországban dr. Neumann Alfred (Rudolf) német orvos képviselt. Később az egészségügyi szervezet élére a bolgár Krisztanov Cvetan (Oscar Telge)[260] került, akinek egyik helyettese Pjotr Kolarov[261], spanyolországi nevén Jaroszlav Franek doktor volt. A másik helyettese szintén bolgár, Konsztantin Micsev, a szervezet titkára pedig a jugoszláv Jan Kalmanovič. Az egészségügyi szolgálat főnökének, Krisztanov Cvetannak a magyar Herzfeld Jenő volt a titkára. A Nemzetközi Egészségügyi Központ szervezte az antifasiszta orvosok Spanyolországba küldését, valamint az egészségügyi eszközök, gyógyszerek gyűjtését és spanyol földre szállítását. Pierre Rouquès vetette meg a felcserszolgálat alapjait is a nemzetközi brigádokban.

A szervezés első szakaszában elsősorban sebészorvosok érkeztek. Franciaországból Roger Catalette[262], Marcel Cachin, Henri (Alexandre) Chrétien[263] és Coudere doktor, Angliából Douglas Jolly[264] és Tudor Hart[265], Jugoszláviából Fedor Gustinčić Dragutin, spanyolországi nevén Teodor Balk[266], Belgiumból dr. Marteaux, Bulgáriából Szimeon Grozev[267], Csehszlovákiából dr. Friedrich Kisch[268], Ausztriából Fritz Jensen[269], a Szovjetunióból a magyar Beer Imre[270], spanyolországi nevén dr. Goryan Oszkár.

A nemzetköziek első kórházát Albacetétől mintegy 50 kilométerre, Hellinben állították föl. A következőt Murciában, s ez Dolores Ibarruri tiszteletére a Pasionaria nevet viselte. A kórházat a lengyel Strozeska doktor vezette. Később Albacetében és más helyeken is (Orihuela, Valencia, Madrid, Barcelona) alapítottak kórházakat. Kiemelkedő helyet foglalt el S'Agaro nemzetközi kórháza, a rigai születésű lett orvosnő, Braina Wess[271] igazgatása alatt.

Igen jelentős orvosi esemény volt, hogy 1936 decemberében a kanadai dr. Norman Bethune vezetésével vértranszfúziós osztályt hoztak létre. A vérátömlesztést háborús körülmények között először a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálata alkalmazta.

A nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatának hatékonysága erőteljesen fellendült az amerikai nép segítségnyújtása nyomán. Művészek, értelmiségiek, tudományos kutatók áldozatkész munkája segítette az egészségügyi szolgálat jobb ellátását. Ehhez különösen a hollywoodi színészek 1936. októberi akciója járult hozzá. James Gagney, Franchot Tone, Joan Crawford színészek, valamint húsz egyetem vezetője és sok más személyiség, doktor Walter B. Cannon elnökletével a Harvard orvosi egyetemen létrehozták a spanyol demokrácia megsegítésére alakult orvosi bizottságot. Ez a bizottság szervezte az Egyesült Államokból az orvosok, ápolók, gyógyszerészek és az orvosi felszerelések Spanyolországba küldését.

Az amerikaiak első csoportja, 117 fő — orvosok, ápolók, gyógyszerészek, gépkocsivezetők, valamint egy tolmács — dr. Edward K. Barsky vezetésével 1937. január 16-án hajózott be, és Párizson keresztül február első napjaiban érkezett Barcelonába. Edward K. Barsky doktor Spanyolországba utazása előtt a New York-i Beth Israel kórház igazgató főorvosa volt. A csoporttal együtt érkezett Eduardo Odio Pérez Havannából, valamint Howard Sorell, Philip Goland[272] és Nathan Bloom New Yorkból. A Barsky vezette csoport február 8-án már Madridban, a Hotel Floridában volt.

Az első amerikai kórházat El Romeralban, Madridtól délre rendezték be az aranjuez—albacetei országút mentén, mintegy 40 kilométerre a jaramai arcvonaltól. A másodikat 1937. március 9-én Tarancónban alapították, majd hamarosan áthelyezték a madrid—valenciai országút mentén fekvő Villa Paz egyik kastélyába. Az amerikai orvosi bizottság kórházat alapított még Madridban, Murciában, Córdobában, Benicasimban és Deniában. Létrehoztak egy mozgó tábori kórházat is.

Az első orvoscsoport után, 1937. március 15-én újabb két orvoskontingens érkezett az Amerikai Egyesült Államokból. Az egyik dr. John J. Posner sebészorvos, a másik Donald H. Pitts vezetésével érkezett Oklahomából.

A nemzetközi brigádok albacetei bázisa az önkéntesek, a katonák köréből is szervezte a szanitéc, a mentő-gépkocsivezető és a gépkocsiszerelő-állományt. Nagy segítséget jelentett az az ápolónői csoport, amely a Quinto Regimiento állományából került át a nemzetközi brigádok szervezetébe. Később amerikai ápolónők, valamint ausztrál, lengyel, francia és osztrák ápolónők érkeztek.

Az orvosok és ápolónők tábora együttesen szinte a világ minden táját képviselte. Sokan voltak olyanok is, akik emigrációból

jöttek, és olyanok, akiknek férjük vagy testvérük a nemzetközi brigádok sorában harcolt.

Az orvosokat érkezésük után Albacetében azonnal szétosztották az egészségügyi szolgálat bázisaira, s egyúttal tanfolyamokat, továbbképzéseket, konferenciákat is szerveztek számukra, hogy katonaorvosokká képezzék ki őket.

Közvetlenül a brigádok mellé tábori kórházakat szerveztek. Ez a magyarázata annak, hogy a nemzetközi brigádok állományát tanulmányozva, meglehetősen magas az orvosok száma. 1937. május 5-én

a 11. nemzetközi brigád állományába tizenkét;
a 12. nemzetközi brigád állományába tizenöt;
a 13. nemzetközi brigád állományába kilenc;
a 14. nemzetközi brigád állományába húsz;
a 15. nemzetközi brigád állományába tizennégy,

összesen hetven orvos tartozott.[273]

Az Albacetében fölállított nemzetközi kórházat nem fejlesztették fel az egészségügyi szolgálat központjává, mivel a város állandóan légitámadásoknak volt kitéve. Ezért Murciát és a Földközitenger menti helységeket, az Alicante és Castellon de la Plana közti partvidéket választották ki az egészségügy központi helyéül. A központi tábori kórházakat november végén rendezték be Murciában. A terueli támadás előtt Castellontól északra, Benicasim gyönyörű fürdővárosában a francia Yvonne Robert orvosnő szervezett nemzetközi kórházat.

Gusti Jirku doktor 1937 közepén úgy számol be a nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatáról, hogy 220 orvos, 580 ápolónő és 600 szanitéc teljesít szolgálatot az egészségügyi szervezetnél.[274] Tizenhárom sebészcsoporttal operálták a sebesülteket. A sebesültszállítást 130 mentőkocsi végezte.

Az egészségügyi szolgálat 1937 őszén a következő felszereléssel rendelkezett:[275]

Mentőautó	123 darab
Tehergépkocsi	20 darab
Sebesültszállító autóbusz	10 darab
Műtősgépkocsi	9 darab
Fertőtlenítő gépkocsi	7 darab
Fogászati ambuláns gépkocsi	1 darab

A felszerelések összértéke — a jelentés szerint — 13—15 millió pezeta volt. Az egészségügyi szolgálat nemcsak külföldről, a szolidaritási mozgalomtól kapott támogatást, hanem maguktól a harcoló nemzetközi önkéntesektől is, akik zsoldjuk jelentős részét ajánlot-

ták fel erre a célra. 1936 decemberétől 1937 őszéig dr. Krisztanov Cvetan orvos őrnagy jelentése szerint mintegy négymillió pezetát gyűjtöttek.

Az orvosok, a felcserek és az ápolónők nemzetiség szerinti megoszlása a következő:[276]

	Orvos	*Felcser, szanitéc*	*Ápolónő*
Spanyol	38	121	46
Amerikai (USA)	23	53	37
Lengyel[277]	36	30	11
Német	25	27	14
Angol	11	34	10
Csehszlovák	12	16	10
Osztrák	16	13	7
Jugoszláv	17	11	5
Magyar	11	10	2
Francia	8	38	9
Belga	3	11	3
Olasz	—	10	3
Bolgár	8	16	3
Görög	8	2	—
Holland	2	8	15
Kanadai	2	15	2
Litván és lett	4	3	5
Svéd	—	4	1
Svájci	2	10	4
Finn	1	—	1
Román	8	10	6
Dán	—	3	1
Argentin	3	2	2
Brazil	—	1	—
Kínai	1	3	—
Albán	—	2	1
Norvég	1	8	2
Ismeretlen nemzetiségű	1	26	3
Összesen:	241	487	203

1937 őszéig, a jelentés összeállításáig nyolc orvos, közöttük két hadosztály-főorvos vesztette életét hivatása teljesítése közben. Dr. Werner Heilbrunn német orvos őrnagy, a 45. hadosztály főorvosa Huescánál, 1937. június 11-én, néhány órával Zalka Máté

halála után esett el. Zalka Mátéval együtt temették el Valenciában. A lengyel Mieczysław Domanski (dr. Dubois) orvos őrnagy, a 35. hadosztály egészségügyi szolgálatának főnöke 1937. augusztus 25-én Quintónál esett el. Mindkét orvos haláláról Zalka Máté halálhírével együtt, Franco főhadiszállásának vezérkara — a Cuartel General del Generalisimo, Estado Mayor — 2. csoportfőnöksége is információs jelentésben számolt be[278]. A brunetei csatában egyedül a 15. brigád állományából 1937 júliusában három orvos áldozta életét, miközben azon fáradoztak, hogy a sebesülteket mentsék: a bolgár Szimeon Grozev, a 15. nemzetközi brigád főorvosának helyettese, Seymour Robbins amerikai orvos, a 15. nemzetközi brigád higiénista orvosa, valamint az angol Randell Sollenberger, a 15. nemzetközi brigád angol zászlóaljának orvosa[279].

A dr. Krisztanov Cvetan jelentésében szereplő számadatok 1937 őszére vonatkoznak. A spanyol polgárháború teljes időszakában, 1936 júliusától 1939 februárjáig lényegesen több, becslésem szerint a duplája, mintegy 500 fő lehetett a nemzetközi brigádoknál szolgálatot teljesítő orvosok száma. A nemzetközi brigádok albacetei központja káderosztályának anyaga szerint[280] a jelentés után még sok orvos érkezett Spanyolországba.

A másik, amire következtetésem alapozom, az, hogy a jelentésben 11 magyar orvos szerepel. Ugyanakkor a nemzetközi brigádok sorában több mint húsz magyar orvos és orvostanhallgató teljesített szolgálatot. Név szerint a következők:

Altmann Gábor[281], Bakáts (Burger) Tibor[282], Beer Imre, Bernáth József[283], Dénes (Davidovitsch) Zoltán[284], Felkai (Fried) Dénes[285], Gárdonyi József[286], Guttmann István[287], Hahn Géza[288], Haraszti István[289], Hollender László[290], Kálmán András[291], Kiszely János[292], Lusztig József[293], Mezei Imre[294], Nagy József[295], Robert (Rózner) Béla[296], Somogyi (Schön) György[297], Schwimmer László[298]. Szanitécek, orvostanhallgatók: Andrásfy András Endre[299], Nemes (Nobl) Antal[300], Vas György[301], Pongrácz György[302] és Pongrácz Károly[303].

Egy orvos, dr. Tallenberg Dezső nemzetiségi hovatartozása tisztázatlan. A Magyar Partizán Szövetség Sebes Imre vezetésével az 1960-as évek elején összeállított névsorában neve a hősi halált halt magyarok közt szerepel. Ugyanakkor a külföldi irodalomban[304] csehszlováknak van feltüntetve. Az igazság: szlovákiai magyar volt, aki Csehszlovákiából ment Spanyolországba, és Málagánál, orvosi hivatása teljesítése közben halt hősi halált.

A nemzetközi brigádok egészségügyi hálózatában valamivel

több mint húsz kórház működött állandó jelleggel, mintegy hatezer ággyal.[805] 1937-ben összesen 27 015 sebesültet kezeltek, gyógyítottak[806]. A hadműveletek, arcvonalmozgások következtében a kórházakat nemegyszer evakuálták. Különösen nagy volt a mozgás 1938 áprilisa után, amikor a fasiszták kijutottak a Földközi-tengerhez, s ezzel Katalóniát elvágták a köztársaság központi részétől.

A nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatának kezelésében a következő kórházak voltak:

Madrid
— Hotel Palace (amerikai kórház)
— Hospital de general Lukács, Zalka Mátéról elnevezett kórház, lábadozó betegek részére *70 ágy*
Ünnepélyes avatása 1937. augusztus 26-án.

Albacete
— Hospital N°—1 *100 ágy*
— Gota de Leche nevű kórház *70 ágy*
gyomor- és bélbetegségben szenvedők részére
— Gran Hotel *40 ágy*
egészségügyi okból leszerelésre várók kórháza

Albacete (provincia)
— Cueva de la Potita *140 ágy*
könnyű sebesülteknek
— Bőr- és nemibetegeknek *140 ágy*
— Torcillo *50 ágy*
tüdőbetegeknek
— Villanueva de la Jara *230 ágy*
könnyű és közepesen sérültek kórháza
— Huete, Hospital Británico *250 ágy*
könnyű és közepesen sérültek kórháza

Alicante (provincia):
— Orihuela *300 ágy*
— Benisa *350 ágy*
— Denia, 1938 októberéig működött *300 ágy*

Cuenca (provincia):
— Valdeganga *150 ágy*
— Saelices, traumatológia *200 ágy*
könnyű sérülteknek *150 ágy*

Murcia
— Hospital „Pasionaria"
idegsebészet *200 ágy*

— Hospital Radio *180 ágy*
— Hospital Universidad *360 ágy*
sebészet
— Hospital enfermos *300 ágy*

Benicasim
— Jan Amos Komensky kórház
vagy más szóval „el Checoslovaco" *1200 ágy*[307]
1938. április 1-jéig működött

Romeral
— 1937. februártól 1937. március 9-ig

Tarancón
— 1937. március 9-től 1937. április 1-jéig

Villa Paz
— 1937. áprilistól

Mataro
— 1938. áprilistól

Vich
— 1938. áprilistól

Barcelona
— 1938. április 9-től

Hellin

Manresa
— 1938. júniustól

Moya

Olot
— 1938. júniustól

Las Planes
— 1938. áprilistól

Hospital de Pontones
— 1937. július 19-től, La Mancha tartományban

S'Agaro
— 1938. április 1-jétől

Seo de Urell
— 1938. áprilistól

Vila-seca de Solnica
— 1938. áprilistól.

A mintegy 60 000 nemzetközi önkéntesből 37 454 sebesült meg, tehát csaknem kétharmaduk, volt aki többször is. Az önkéntesek több mint egytizede, 7672 fő a kórházi ágyon halt meg. A háromféves háborút alig hét százalékuk vészelte át sértetlenül, épségben.[308]

HADIFOGLYOK A SPANYOL POLGÁRHÁBORÚBAN

A fasiszta lázadás kezdetén a hadifogság mindkét részről ismeretlen fogalom volt. Aki az ellenség kezébe került, elbúcsúzhatott az élettől. A nemzetközi önkéntesek tisztában voltak vele, mi vár rájuk, ha fogságba esnek. Így halt meg Frisch László magyar önkéntes 1937 januárjában a madridi arcvonalon: Bruneténél fogságba esett és kivégezték.[309]

Később, amikor a hadviselés „konszolidálódott", 1937. május 29-től vannak ismeretek a nemzetközi brigádok hadifogságba esett katonáiról. Angol, lengyel, cseh, belga és francia foglyokról szerzett tudomást a nemzetköziek szervezőbizottsága.

Nem sokkal az 1938. szeptember 29—30-i müncheni egyezmény után megélénkült a diplomáciai tevékenység a foglyok érdekében. Közvetlenül München után, elsőnek az amerikai diplomácia váltotta ki a 15. nemzetközi brigád tizenöt amerikai katonáját Burgosban. 1938 októberében a nemzetközi brigádok negyven angol katonája szabadult ki.

Ilja Ehrenburg írja emlékirataiban, hogy Valenciában, a Hotel Victoriában felkereste egy svájci férfi a nemzetközi Vöröskereszt képviseletében. Elmondta, hogy az egyik fasiszta börtönben fogságba esett szovjet pilótákat tartanak. Névsort adott át Ehrenburgnak s kijelentette, hogy a francoisták hajlandók lennének kicserélni őket német tisztek ellenében.

Csaknem egy esztendő telt el, amikor az Irúnt és a francia határvárost összekötő hendayei hídon megtörtént a szovjet és német pilóták cseréje. Ehrenburg elmondta, hogy a szovjet pilóták ijesztően festettek: meggyötört, kiéhezett, rongyos emberek voltak.

1938 decemberében a nemzetközi Vöröskereszt úgynevezett „Libro Blanco-t",Fehér Könyvet hozott nyilvánosságra a hadi-

foglyokról. Ennek nyomán 1939 februárjában 100 angol, 95 francia, 85 kanadai és 11 svájci hadifogoly önkéntes szabadult ki.

Agardnak, a nemzetközi brigádok francia tüzérkapitányának,[310] aki maga is hadifogságban volt, 1939-ben, a polgárháború végén a Burgostól mintegy 30 kilométerre fekvő San Pedro de Cardeña elhagyott kolostorában a nemzetközi brigádok ötszáz hadifoglyáról volt tudomása. Ezek között 124 német, 16 amerikai, 5 argentin, 1 bolgár, 1 kínai, 1 kubai, 9 dán, 4 észt, 14 svájci, 9 csehszlovák és 5 jugoszláv nemzetiségű. 1938 júliusában a New York Times tudósítója még csak nyolcvan amerikai hadifogollyal találkozott abban a táborban.

Fogolytábor volt még Valdenocedában, Zaragozában, Barcelonában, Santanderben, Huescában, valamint a Campo de Palencián.

Általában az angol és amerikai hadifoglyok voltak a legkedvezőbb helyzetben. Országuk diplomáciája a lehető legtöbbet megtette értük. Igaz, hogy főleg tömegeik nyomására, illetve a köztársaság veresége miatti némi lelkifurdalás miatt léptek föl védelmükben, többet nyomott azonban a latban, hogy Franconak leginkább rájuk kellett tekintettel lennie, mert hosszú távon nem lehetett meg nélkülük. Ez megmutatkozott a szabadon bocsátott amerikai foglyok számában is. 1938. október 9-én 40 amerikai szabadult, 1939. április 22-én 71, augusztus 25-én pedig újabb tizenegy. Ekkor már csak San Pedróban maradt nyolc amerikai hadifogoly, közöttük Harold Witey Dahl, a neves pilóta, aki egy Fiat és két Heinkel fölött aratott légi győzelem után került fogságba, és csak 1940 márciusában engedték szabadon.

Azoknak a foglyoknak a sorsa volt a legkeservesebb, akik mögött nem állt senki. Teljesen reménytelen volt a német és az olasz hadifoglyok sorsa. Ciano írta naplójába[311] 1939. február 22-én, hogy Katalóniában „sok olaszt is foglyul ejtettek: anarchistákat és kommunistákat. Tájékoztattam a Ducét, aki úgy rendelkezett, hogy »mindnyájukat agyon kell lőni«, és hozzáfűzte: »halott emberek nem mesélnek«".

A magyar önkéntesek közül csak néhány hadifogoly neve ismert. Valójában lényegesen többen voltak, hiszen az albacetei káderanyag statisztikája szerint az eltűnt és fogságba esett magyarok száma 155 fő volt. Közülük néhány:

Kisteleki Ferenc 1939 februárjában esett fogságba, és 1944-ben az amerikai Vöröskereszt segítségével szabadult. Casablancába vitték, 1945-ben tért haza Magyarországra.

Korda Ferenc 1938-ban esett a fasiszták fogságába. 1943-ban

szabadult. Angliába került, ahol mint autószerelő dolgozott. 1946-ban került ismét haza.

Bukovi Mihály 1938-ban Gandesánál esett fogságba, 1943-ban szabadult, és Algíron keresztül tért haza 1945-ben.

Kondás György 1899-ben Nyíradonyban született, 1923-ban kivándorolt Kanadába, és 1936-ban innen érkezett Spanyolországba. A huescai harcokban, 1937-ben 32 társával együtt a fasiszták fogságába esett. Társai közül 19-et a helyszínen megöltek. Neki csodával határos módon sikerült megszöknie, és 1939 karácsonyára visszakerült Kanadába, Torontóba. 1949-ben tért haza szülőföldjére, 1985-ben Szurdokpüspökin élt.

Szabó József 1903-ban, Egerben született. 1922-ben a katonai szolgálat elől Jugoszláviába szökött, ahol illegális határátlépés miatt internálták. Innen Albániába, majd Görögországba ment tovább. Mivel érvényes papírjai, igazolványai nem voltak, tovább kellett szöknie. Luxemburg, majd Franciaország vándorlásának következő állomásai. A francia rendőrség javaslatára beállt az idegenlégióba. Algírba, majd Marokkóba került, ahol az utászoknál szolgált. 1933-ban szerelt le, és most már érvényes papírokkal visszatérhetett Franciaországba. Toulon mellett egy bauxitbányában helyezkedett el. 1936-ban Spanyolországba ment, és beállt a nemzetközi brigád harcosainak sorába. A málagai arcvonalra került, ahol néhány hónap után fogságba esett. Ceutába vitték kényszermunkára. Mivel jól ismerte az arab nyelvet, sikerült megszöknie és visszajutnia Franciaországba. 1945 után tért haza Magyarországra. Itthon bekapcsolódott a párt- és a társadalmi életbe, 1957-től 1968-ig munkásőr volt. 1963-ban a Heves megyei Vízmű Vállalat igazgatójaként ment nyugdíjba.

A Magyar Partizán Szövetség, az Antifasiszta Ellenállók Szövetsége spanyolos névsorában neve sosem szerepelt. Így az ő esete is azt igazolja, hogy a magyar önkéntesek létszáma több, mint ahogy eddig gondoltuk.

Hoffmann István 1937-ben esett fasiszta fogságba, majd kicserélték, és ismét a frontra ment. Fogságban volt és 1945 után került haza: Morvai Gábor, Rusz János, Ladányi Béla és Pittich István. A romániai magyarok közül: Zsíros János.

A SPANYOL NÉPHADSEREG KITÜNTETÉSEI, RENDFOKOZATAI ÉS FEGYVERNEMI JELZÉSEI

A polgárháború első időszakában a Spanyol Köztársaság kormánya semmilyen kitüntetést nem adományozott. Bár a kitüntetések bevezetésének terve már 1936-ban, a madridi csata idején felmerült, a javaslat az akkori nemzetvédelmi miniszter ellenállásán megbukott. Largo Caballero nem ismerte fel a kitüntetésekben rejlő erkölcsi erőt. Utóda, Indalecio Prieto is csak lassan változtatott elődje álláspontján.

A kitüntetések bevezetése csaknem két évig húzódott, bár egyre nagyobb szükség lett volna rá. A madridi, a jaramai, a guadalajarai győzelmek kivívása igen sok véráldozatot követelt, amelynek elismerése, honorálása nem maradhatott el.

A spanyol köztársasági kormány hivatalos kitüntetéseinek alapításáról szóló kormányrendelet Manuel Azaña köztársasági elnök és Indalecio Prieto nemzetvédelmi miniszter aláírásával a Diario Oficial, a Nemzetvédelmi Minisztérium hivatalos lapja 1938. január 26-i számában jelent meg. Néhány kitüntetés alapításáról szóló határozat már korábban megszületett, de a hivatalos közlönyben csak ekkor látott napvilágot.

A rendelet kimondta, hogy valamennyi kitüntetés polgári személyeknek és katonáknak egyaránt adományozható. A kitüntetések a következők voltak:

Madella de Deber (Katonai Érdemérem), 1938. január 23-án alapították. A 35 mm átmérőjű érem 35×40 mm-es zöld selyemszalagon függött, bronzból készült, a fej oldalán katonai menetalakulat fölött a köztársaságot jelképező női fej látható a DEBER (kötelesség) felírással. A hátoldalon a kép puskával tüzelő katonát ábrázol.

Medalla de Valor (Vitézségi Érem). Ugyancsak 1938. január 23-án alapították. Egyike volt a legrangosabb köztársasági kitüntetéseknek. 42×35 milliméter méretű, pajzs formájú zomán-

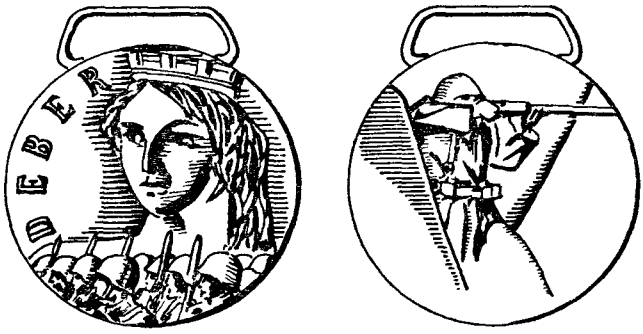

Medalla de Deber (Katonai Érdemérem)

cozott fémérem volt. Közepén gránit utánzatú alapon sisak állt, rajta keresztben kard. A sisak és a kard acélszürke, a gránitalapzaton aranybetűkkel a VALOR felírás olvasható. Az egészet zöld babérkoszorú övezi. A kitüntetést 35×70 milliméteres méretű vörös selyemszalagon viselték.

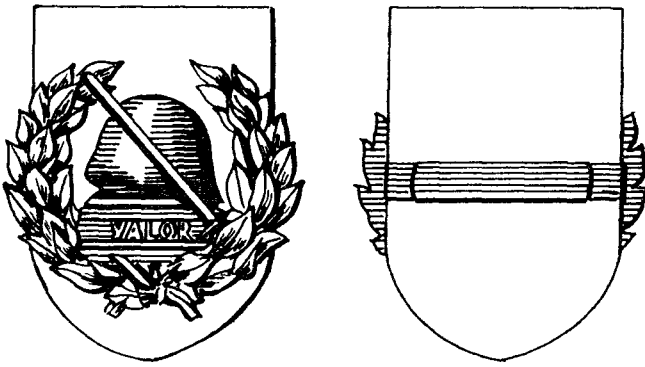

Medalla de Valor (Vitézségi Érem)

Rangját külön növelte, hogy a kitüntetéssel öt évig fizetés- illetve nyugdíj-kiegészítésként évjáradék járt. Tábornoknak évi 10 000 pezeta, főtiszteknek 7000, tiszteknek 5000, másoknak 3000 pezeta évente.

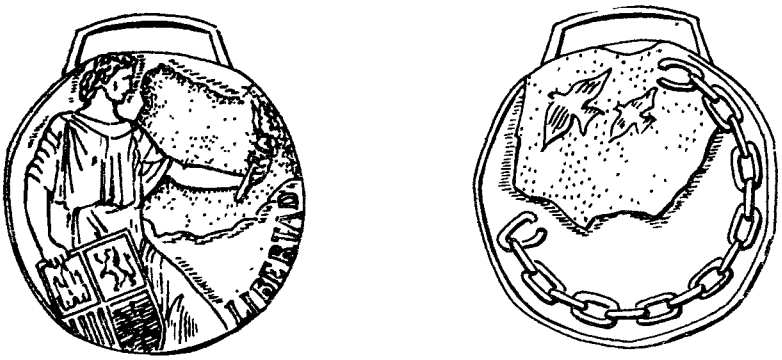

Medalla de la Libertad (Szabadság Emlékérem)

Medalla de la Libertad (Szabadság Emlékérem), alapítási ideje 1937. március 5. 35 mm átmérőjű bronzérem, amelyet 35×40 milliméteres kék selyemszalagon viseltek.

Placa Laureada de Madrid (Madrid Babérkoszorús Érme). 1937. március 5-én alapították. Zöld babérkoszorún ötágú vörös csillag, közepén kör alakú bronzmezőben sisakos férfifej látható, alatta felírás: LA REPUBLICA A SUS HEROES (A köztársaság hősének).

Placa Laureada de Madrid (Madrid Babérkoszorús Érme)

Ez a kitüntetés is, a Medalla de Valorhoz hasonlóan évjáradékkal járt. A Hivatalos Közlönyben megjelent rendelet a kitüntetés méreteit és szalagjának színét nem közölte.

Medalla de Sufrimientos por la Patria (Sebesülési Érem). 1937. március 5-én alapították, és azok a sebesültek kapták, akiket legalább három hónapig kórházban ápoltak. A kitüntetés előjogot biztosított községi és állami tisztségek elnyerésére. Az érem bronzból készült, átmérője 35 mm és 35×40 milliméteres sárga szalagon függött. A szalagon aranyszínű fémpántok jelezték a sebesülések számát és annak a helységnek a nevét, ahol a kitüntetés tulajdonosa megsebesült.

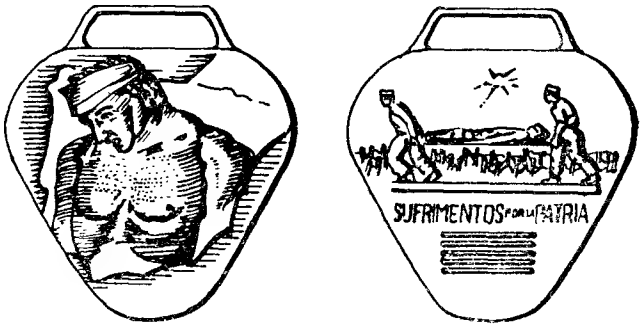

Medalla de Sufrimientos por la Patria (Sebesülési Érem)

Medalla de la Segunda Guerra de la Independencia
(A Második Függetlenségi Háború Emlékérme)

Medalla de la Segunda Guerra de la Independencia (A Második Függetlenségi Háború Emlékérme). 1938. január 23-án alapították. (Az elsőnek a spanyol nép Napóleon megszálló seregei ellen vívott harcát nevezik, a második az 1936—1939-es.) A bronzból készült érem 35 milliméter átmérőjű, és 35×40 mm-es köztársasági nemzetiszínű (piros-sárga-lila) selyemszalagon viselték.

Medalla de combatiente en las Brigadas Internacionales (a Nemzetközi Brigádok Harcosa Emlékérem). A kitüntetést a nemzetközi brigádok kivonása előtti napokban, 1938. október 20-án, a Negrin miniszterelnök aláírásával ellátott 21 123 számú rendelet szerint mindazok az önkéntesek megkapták, akik az aláírás napján a nemzetközi brigádok sorában teljesítettek szolgálatot. Az érem bronzból készült (a rendelet a kitüntetés méretét nem adja meg, de valószínűleg ez is 35 mm átmérőjű lehetett). Gömbös végű, háromágú csillag, ágai között egy-egy kardmarkolattal. A csillag kör alakú középmezejében sisakos katonafej — körülötte REPUBLICA ESPAÑOLA felirat.

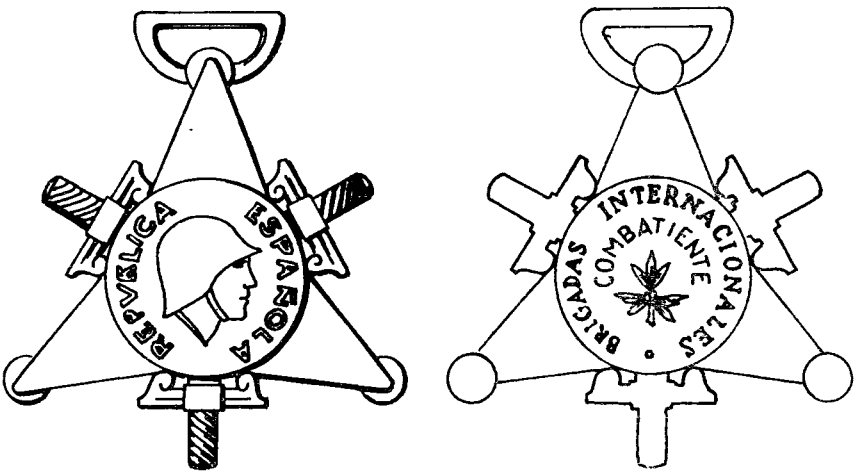

Medalla de combatiente en las Brigadas Internacionale
(A Nemzetközi Brigádok Harcosa Emlékérem)

A Nemzetközi Brigádok Harcosa Emlékérem kitüntetés nem készült el, csak az okleveleket adta ki a Nemzetvédelmi Minisztérium szárazföldi haderőinek államtitkársága, s Antonio Cordon államtitkár erősítette meg kézjegyével.

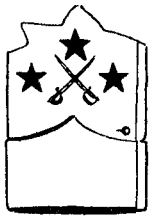

1

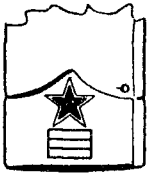

2

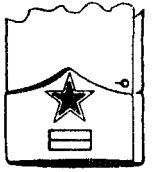

3

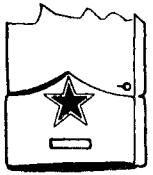

4

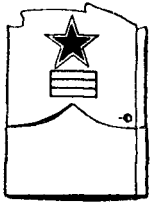

5

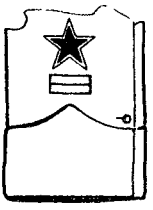

6

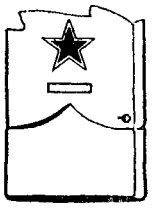

7

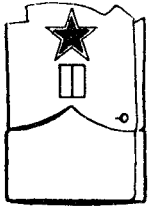

8

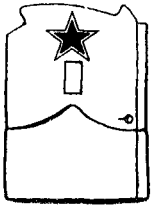

9

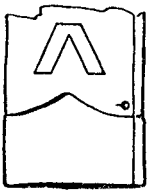

10

1. tábornok
2 ezredes
3. alezredes
4 őrnagy
5 százados
6 hadnagy
7 zászlos

a sráf színe arany

8 torzsőrmester
9 őrmester
10 őrvezető

piros

A Spanyol Köztársaság kitüntetései idő hiányában nem, vagy csak nagyon kevés példányban készültek el. Így ezek csak a hivatalos közlönyben megjelent leírásokból és rajzokból ismertek. Így több esetben odaítélték, de ki már nem osztották őket. A hadsereg önálló parancsnokai ezen úgy segítettek, hogy maguk csináltattak különböző érmeket. Természetesen ezek nem minden esetben hű másai az eredetinek. Ilyen a Gál János tábornok egyik fényképén látható kitüntetés, amely minden bizonnyal a Placa Laureada de Madrid kitüntetés lehet.

A Spanyol Néphadseregben a következő rendfokozatok voltak:

Cabo	— őrvezető
Sarganto	— őrmester
Brigada	— törzsőrmester
Alferez	— zászlós
Teniente	— hadnagy
Capitan	— százados
Comandante	— őrnagy
Teniente coronel	— alezredes
Coronel	— ezredes
General	— tábornok.

A rendfokozati jelzéseket a zubbony ujján és a sapkán viselték. A főtisztek a zubbony ujjának mandzsettás részén, a többiek a mandzsetta feletti részen.

A tábornok rendfokozati jelzése: kivont kard hüvelyével keresztbe vetve, körülötte arányosan három ötágú vörös csillag, selyemből hímezve.

Őrnagy, alezredes, ezredes — egy, kettő, illetve három vastag aranyszínű csík, vízszintesen a zubbony ujjának mandzsettáján, fölötte ötágú vörös csillag. Zászlós, hadnagy, százados — egy, kettő, illetve három vékony aranyszínű csík, fölötte ötágú vörös csillag. A tisztek és a főtisztek esetében a vörös csillag szegélyét arannyal paszpólozták.

Az őrmester és a törzsőrmester rendfokozat jelzése függőleges, vörös színű csík, sárga paszpóllal, fölötte vörös csillag. Az őrvezető fordított V betűforma, vörös posztóból.

A Spanyol Néphadseregben a szárazföldi erőknél, így a nemzetközieknél is, négy fegyvernem volt: a gyalogság, a lovasság, a tüzérség és a műszakiak. A fegyvernemi jelzést a zubbony hajtó-

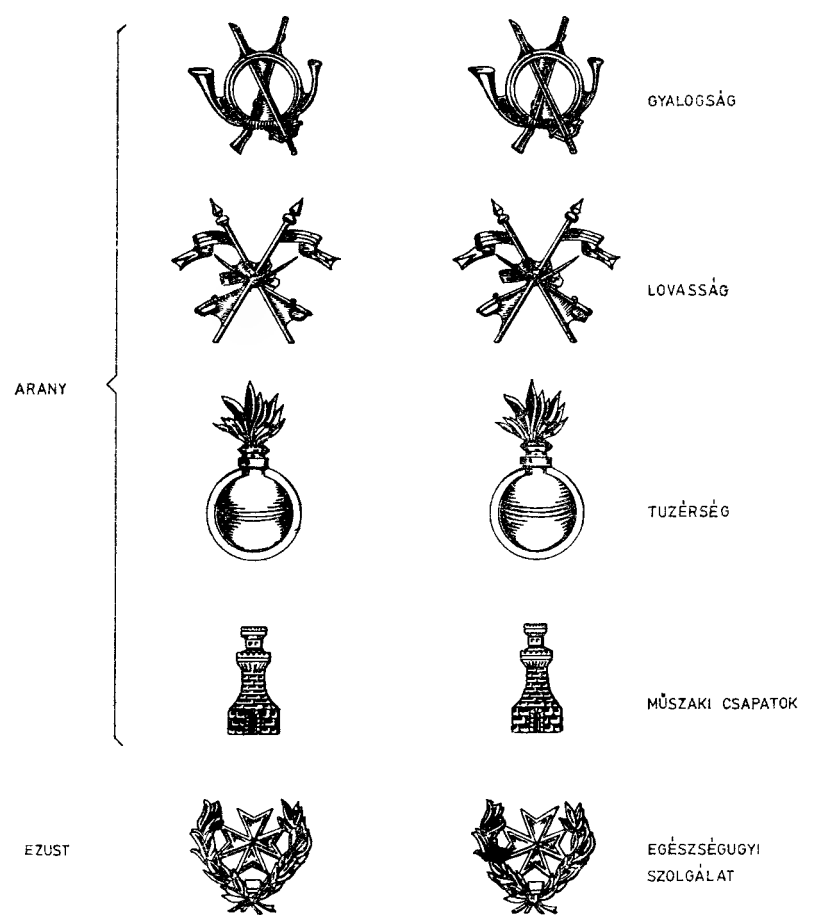

Gyalogság Lovasság Tüzérség Műszakiak Egészségügyi szolgálat

káján, gallérján viselték, és az sárga, illetve aranyszínű fémből készült. Az egészségügyi szolgálat jelzése ezüstszínű volt. A fegyvernemi jelzést a zubbonyon kívül a tányérsapkán is viselték. Ugyanígy a sapkán a fegyvernemi jelvénytől jobbra és balra a csíkok a rendfokozatot is jelezték. A tányérsapkán a fegyvernemi jelvény fölött ötágú vörös csillagot viseltek.

JEGYZETEK

1 Franco, Francisco (1892—1975) tábornok, Spanyolország fasiszta diktátora. Családi neve: Bahamonde. Részt vett az asztúriai bányászok felkelésének leverésében. 1935-ben vezérkari főnök, majd 1936-ban a népfrontkormány elleni felkelés egyik szervezője. 1936 októberétől az ellenforradalmi erők feje, a spanyol polgárháborúban a felkelők katonai főparancsnoka. 1937-ben felvette a „caudillo" (vezér) címet. 1939-ben a német és az olasz intervenciósok segítségével győzelmet aratott a köztársaságiak felett — és ettől kezdve teljes diktatórikus hatalmat gyakorolt. Személyesen töltötte be az államfői és a katonai főparancsnoki tisztséget. Részint a fasiszta falangista pártra, részint a monarchista körökre támaszkodott. Spanyolországban fasiszta rendszert vezetett be, a nép minden megmozdulását kíméletlen terrorral elnyomta. A második világháborúban formálisan megőrizte Spanyolország semlegességét, de úgynevezett önkéntes hadosztályokat küldött a Szovjetunió elleni német frontra. 1953-ban katonai egyezményt kötött az Amerikai Egyesült Államokkal, s ennek értelmében Spanyolországban katonai támaszpontokat létesítettek.

2 José Díaz (1894—1942) a spanyol munkásmozgalom nemzetközi hírű vezetője. Sevillában született, eredeti foglalkozása sütőmunkás. A kommunista pártba 1926-ban lépett be. 1932-től, haláláig az SKP főtitkára. Következetes harcosa volt a fasisztaellenes nemzeti egységfront megteremtésének. 1935-től a Komintern V. B. tagja. A fasizmus győzelme után a Szovjetunióba emigrált, ott is halt meg.

3 Dolores Ibarruri (1895—). A spanyol és a nemzetközi munkásmozgalom egyik vezetője. Vizcaya tartományban, bányász családból született. Itt csatlakozott a spanyol nép forradalmi harcához. 1917-ben tagja lett a Szocialista Pártnak, majd 1920-ban részt vett a Spanyol Kommunista Párt megalapításában. A sztrájkok és a tüntetések során tűnt ki átlagon felüli szónoki képességeivel. Lángoló, gyújtó hangú beszédeiért a nép körében „La Pasionariá"-nak (A Szenvedélyes) nevezték. 1932-től a párt Politikai Bizottságának tagja, 1935-ben a Komintern V. B. póttagja lett. 1936-ban a

népfront győzelmekor képviselővé választják, 1937-ben a spanyol parlament elnöke lett. 1936—1939. években, a spanyol polgárháború idején a népfront antifasiszta harcának egyik legnépszerűbb vezetője. José Díaz halála után, 1942-ben az SKP főtitkárává, majd később elnökévé választották. 1977. március 13-án, 39 évi emigráció után, 82 éves korában tért haza.

4 Sanjurjo y Sacanell, José (1872—1936) 1920-tól tábornok, a Spanyol Köztársaság egyik leghevesebb ellensége, a monarchia fanatikus híve. 1932-ben lázadást robbantott ki Sevillában, hogy a köztársaságot megdöntse. Kísérlete kudarcba fulladt. Bíróság elé állították és halálra ítélték, de hamarosan életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták, sőt néhány hónap múlva amnesztiával szabadon engedték. 1934-től 1936-ig Portugáliában élt, s kidolgozta Franco és Queipo de Llano erőinek együttműködését egy elkövetkezendő ellenforradalmi felkelésre. Több alkalommal tárgyalt Hitlerrel. A felkelés előtti napokban Berlinből Portugálián keresztül Andalúziába akart repülni, hogy a felkelés élére álljon, de meglehetősen különös körülmények között gépe július 20-án lezuhant és Sanjurjo szörnyethalt.

5 Hidalgo de Cisneros, Ignacio (1894—?) spanyol repülő ezredes, főnemesi család sarja, 1930-ban került kapcsolatba a köztársaságiakkal, a szocialistákkal. A köztársaság harcos híve lett, eljutott a kommunista párthoz. A fasiszta lázadás első napjaitól a légierő parancsnokaként tevékenykedett, miután a tényleges parancsnokot, Núñez de Prado tábornokot a fasiszták elfogták és megölték. Hivatalos kinevezését csak 1936 szeptemberében, az első népfrontkormány létrejötte után kapta meg. Emigrációban, Párizsban halt meg a hatvanas évek végén. Élete végéig hű maradt eszméihez, az SKP KB tagja volt. Emlékiratait Párizsban, 1964-ben adták ki — Memorias címen — két kötetben. Magyarul rövidített formában 1972-ben, Életút címen jelent meg.

6 Federico Bravo Morata: La República y el Ejército, Madrid, 1978. 31.o.

7 Casares Quiroga, Santiago (1884—1950) spanyol köztársasági politikus. 1936. májustól július 18-ig, a fasiszta lázadásig miniszterelnök.

8 Martínez Barrio, Diego (1883—1962) spanyol politikus, a Köztársasági Szövetség nevű párt egyik vezetője. 1931-től több ízben miniszter, 1933-ban miniszterelnök. 1936 után a kortez elnöke, 1939-ben emigrált.

9 Giral, José (1879—1956) spanyol politikus. A Baloldali Köztársasági Párt egyik alapítója és vezetője, egészen 1950-ig. 1936 júliusától szeptemberig miniszterelnök. 1939-ben Mexikóba emigrált. 1945—1946-ban az emigráns spanyol kormány miniszterelnöke. 1950-től 1955-ig a Béke-világtanács Irodájának tagja.

10 Teubner H.: Szolidarnoszty narodov sz Iszpanszkoj Reszpublikoj (SzNIR), Moszkva, Nauka, 1972. 112. o.

11 MTA Történettudományi Intézet Értesítője (MTA TIÉ) 1954. 1—6. szám. 178. o.

12 Országos Levéltár, Budapest (továbbiakban OL) — Küm. res. pol. K. 100. Vitéz Szabó László vezérkari ezredes, római katonai attasé irataiból — 671(433)—1938.

13 March Ordinas, Juan (1880—1961) Thomas Hugh: The spanish Civil War. London, Eyre and Spottishwood ltd. 214. A March család a mai Spanyolország 90 leggazdagabb famíliája közé tartozik.

14 Guerra y revolucion en España 1936—1939. Tomo I. 197. o.

15 Ramón Salas Larrazábal: Los datos exactos de la guerra civil, Madrid, 1980. 298. o.

16 SzNIR, 112. o.

17 Uo. 113. o.

18 Ramón Slas Larrazábal i. m. 298. o.

19 Werner Mölders 1938 nyarán a Condor-légió ME—109-es vadászszázadának volt a parancsnoka. Spanyolországban a fasiszta pilóták között a legtöbb légi győzelmet aratta, összesen tizennégyet.

20 Adolf Galland 1937—1938-ban a légió HE—51-es repülőszázad parancsnoka volt.

21 SzNIR, 123. o.

22 Az elesettek névsorát a Revista de Aeronautica c. folyóirat 1941. februári száma közli. — Valamint Salas Larrazábal Jesus: Intervención extranjera en la Guerra de España. Madrid, 1974. 534—542. o.

23 Ramón Salas Larrazábal i. m. 297. o.

24 A Munkás — a Kommunisták Csehszlovákiai Pártjának hetilapja — 1937. február 12-i számában megjelent tudósítás alapján.

25 MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban PIA) — Küm. Pol. 11. 3965. — 1936.

26 E számadatokat (SzNIR) 1936—1939. c. gyűjteményes kötet szerkesztői bevezetőjéből, valamint D. Pricker, H. Teubner és C. Colombo ott megjelent tanulmányaiból vettem. 3—7., 112., 147., 247. o.

27 Ramón Salas Larrazábal i. m. 308. o.

28 SzNIR, uo.

29 TIÉ, 1954. — 185. o.

30 Luigi Longo: Die Internationalen Brigaden in Spanien, Rütten — Loening, Berlin, 1958. 26. o.

31 Serrano Súñer, Ramón — Franco sógora, és több alkalommal külügyminisztere — szavait idézi: A Spanyol Kommunista Párt története, 133. o.

32 José Díaz: Válogatott cikkek és beszédek. Budapest, 1951. 114. o.

33 Sejman: A Vatikán a két világháború között. Budapest, 1950. 114. o.

34 Foreign Relations of the United States — Diplomatic Papers. 1936. II. kötet 604. o. Idézi Guerra y revolucion en España, I. köt. 242. o.

35 José Díaz i. m. 145. o.

36 Idézi a Magyar Nap (Csehszlovákia — Ostrava) 1937. március 25. számában.

37 José Díaz, i. m. 118. o.

38 Thorez, Maurice (1900—1964) francia bányász. 1920-tól, megalakulásától tagja az FKP-nek, 1930-tól haláláig főtitkára. 1928—1943-ig a Kominternek Végrehajtó Bizottságának, 1939—1943-ig a KI Elnökségének tagja.

39 Togliatti, Palmiro — illegális neve Ercoli — (1893—1964) olasz jogász, publicista, kommunista, az Olasz KP alapító tagja, 1927-től haláláig főtitkára. 1936—1939-ben a nemzetközi brigádok egyik szervezője.

40 Largo Caballero, Francisco (1869—1946) spanyol szocialista politikus. 1936-ban a Szocialista Párt nevében aláírta a népfrontegyezményt. 1936—1937-ben a népfrontkormány elnöke és nemzetvédelmi minisztere. 1939-ben Franciaországba emigrált. A német megszállás ideje alatt koncentrációs táborba zárták, ahonnan 1945-ben szabadult.

41 Munkás — a KCSP magyar nyelvű hetilapja — 1936. augusztus 9.

42 M. T. Mescserjakov: Szolidaritási mozgalom a köztársasági Spanyolország védelmében. A Politikai Főiskola Közleményei, 1976/1. — 136. o.

43 Mezsdunarodnaja szolidarnoszty trudjascsihszja v bor'be za mir, Moszkva, 1962. 431. o.

44 Luigi Longo, i. m. 39. o.

45 Langevin, Paul (1872—1946) francia fizikus, egyetemi tanár. A második világháború előtt aktívan részt vett az antifasiszta mozgalomban, a francia népfront megalakításában és az Emberi Jogok Ligájának munkájában. 1944-től az FKP tagja volt.

46 Bloch, Jean-Richard (1884—1947) francia író, költő, publicista, harcos antifasiszta. 1921-től tagja az FKP-nak. A népfrontmozgalom egyik legaktívabb harcosa. A spanyol polgárháborúról antifasiszta könyvet írt Espagne! Espagne címmel. Részt vett a francia ellenállási mozgalomban.

47 Cachin, Marcel (1869—1958) a francia és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége, az FKP alapító tagja, a Központi Bizottság, a Politikai Iroda és a Komintern Végrehajtó Bizottságának tagja. 1946-ban az ideiglenes nemzetgyűlés elnöke.

48 Aragon, Louis (1897—1983) ismert kiváló francia író, költő és publicista. 1927-től az FKP tagja. A második világháborúban a francia ellenállási mozgalom egyik szellemi vezetője.

49 Rolland, Romain (1866—1944) Nobel-díjas francia regény- és drámaíró. Szót emelt az orosz forradalom mellett. Barátság fűzte Gorkijhoz. A harmincas évektől kezdve közéleti és publicisztikai tevékenysége az imperializmus, a fasizmus ellen, a béke fenntartására irányult.

50 Iz isztorii mezsdunarodnoj proletarszkoj szolidarnoszty — Dokumenti i materiali. V. köt. 448. o.

51 SzNIR, 287. o.

52 PIA Küm. pol. — 2942.

53 PIA Küm. pol. — 1936—7/32—2717.

54 PIA Küm. pol. 1937—7/1—40.

55 OL Magyar Királyi Külügyminisztérium iratai. Politikai osztály. K. 63. — Tétel 29. Üi. 3177. — 1936. szeptember 24.

56 OL MTI. Bizalmas értesítések, 1936. augusztus 25.

57 PIA A Csendőrség politikai nyomozóosztályának heti jelentései a baloldali mozgalmakról, 1936. október 9.

58 PIA BM VII. res. 1936. —7—10 212.

59 Mónus Illés (1888—1944) szociáldemokrata pártvezető, újságíró. Eredeti foglalkozása cipőfelsőrész-készítő. 1911 óta a Népszava tisztviselője, majd osztályvezetője, 1922-től a parlamenti frakció titkára, 1927-től a Szociáldemokrata Párt vezető ideológusa. 1934-től 1939-ig a Népszava főszerkesztője. Bár nem tartozott szorosan a jobbszárnyhoz, nézeteit és politikai gyakorlatát kommunistaellenesség és a munkásegységgel való szembenállás jellemezte. 1944. március 19-én a Gestapo letartóztatta, 1944. október 15-én megszökött, de a nyilasok a Szálasi-puccs után elfogták és meggyilkolták.

60 Magyarság, 1936. szeptember 23.

61 OL Külügyminisztérium iratai. K. 63. Politikai osztály, 29. tétel. Üi.: 895. 1937. március 18. Összefoglaló jelentés Spanyolországról, az 1936. július 18-tól 1936. év végéig tartó eseményekről. Követi jelentés Madridból.

62 Eisler, Hans (1898—1962) német zeneszerző. A 20-as évek eleje óta vett részt a munkásmozgalmakban. Szerzője számos forradalmi munkásdalnak és kórusműnek. 1934-ben emigrált. Előbb Londonban, majd az USA-ban élt. 1948-ban tért vissza az NDK-ba, és zenei életének egyik vezető alakja lett. Az NDK nemzeti himnuszának zenéjét is ő szerezte.

63 Guerra y revolucion en España, I. köt. 143. o.

64 POUM — Partido Obrero de Unificación Marxista (A Marxista Egyesítés Munkáspártja — trockista párt.). Brandt, W.: My road to Berlin, London. 1960. 80. o. Draussen, Schriften während der Emigration. Die Brife des Genossen Willy. 1937. április.

65 Partit Socialista Unificat de Catalunya, PSUC— Katalán Szocialista Egységpárt.

66 Beimler, Hans. 1895-ben született, lakatos volt. Az első világháború idején a Balti Flottánál, a német császári hajóhadban szolgált. 1918 novemberében a flottalázadás résztvevője, a Forradalmi Flotta Tanácsának tagja. Előbb a Német Szociáldemokrata Párt tagja, majd 1919-ben a Rosa Luxemburg vezette Spartakus Szövetséghez csatlakozott, később pedig belépett Németország Kommunista Pártjába. 1919-ben a Bajor Tanácsköztársaság kormányának tagja. 1932—1933-ban a birodalmi parlament képviselője. Hitler hatalomra jutásakor, 1933-ban letartóztatták és a dachaui koncent-

rációs táborba zárták, ahonnan kalandos regénybe illő módon szökött meg: megfojtotta az SS-őrt, felvette ruháját, és sikerült átjutnia Csehszlovákiába. Innen a Szovjetunióba került, és Párizson keresztül érkezett Barcelonába. Beimler: Mörderlager Dachau, 1933.

67 Nino Nanetti, 1904-ben született Bolognában. 1921-től vett részt a Szocialista Ifjúsági Szövetség munkájában, 1927-től az Olasz Kommunista Párt tagja. Ő is az első naptól kezdve Barcelonában harcolt. 1931-től franciaországi emigrációban élt, az ifjúsági szövetség képviselőjeként többször megfordult a Szovjetunióban. Itt részesült katonai kiképzésben. Barcelonában, majd Huescánál az ifjúsági PSUC-zászlóalj parancsnoka, 1936 novemberében Madrid alatt harcolt. A guadalajarai harcokban hadosztályparancsnok, majd az északi arcvonalra került, ahol Vizcaya térségében súlyosan megsebesült, és Santander egyik kórházában 1937. július 18-án meghalt.

68 Durruti, Buenaventura Domingo (1896—1936. november 20.). Spanyol gépész, anarchista. Fiatalon bekapcsolódott a forradalmi mozgalomba. 1917 után egy ideig francia emigrációban élt, majd a barcelonai anarchisták legendás hírű vezetője. Többször letartóztatták, és halálra ítélték. A spanyol szabadságharc kezdetén az anarchista milíciák vezetője. A Spanyol Kommunista Párttal, a népfront pártjaival való együttműködés híve. 1936. november 20-án a madridi harcokban esett el, saját embereinek egyike lőtte le.

69 JSU — Juventudes Socialista Unificadas.

70 Zaisser, Wilhelm (1893—1958) — Gómez tábornok. Az első világháború idején a császári német hadsereg hivatásos tisztje. Kapcsolatba került a német munkásmozgalommal, és antifasiszta, majd kommunista lett. A spanyol polgárháborút tábornoki rendfokozatban harcolta végig, a 13. nemzetközi brigád első parancsnoka volt. A nemzetközi önkéntesek szervezésében és vezetésében kimagasló érdemeket szerzett. A Német Demokratikus Köztársaság létrejötte után az államvédelmi hatóság élére állították. E beosztásában vétett a szocialista törvényesség ellen, ezért felelősségre vonták, és kizárták a pártból.

71 Świerczewski, Karol (1897—1947) lengyel kommunista, eredeti foglalkozása vasmunkás. Az első világháború éveiben Moszkvában dolgozott. Ott került kapcsolatba a bolsevikokkal, részt vett a nagy októberi szocialista forradalomban, majd a polgárháborúban. 1921—1936 között különféle parancsnoki beosztásokat töltött be a Vörös Hadseregben. A spanyol polgárháborút Walter néven, tábornoki rendfokozatban harcolta végig. Először a 14. nemzetközi brigád, majd a 35. hadosztály parancsnoka lett. Visszatért a Szovjetunióba, majd harcolt Lengyelország felszabadításáért, és mint a 2. Lengyel Hadsereg parancsnoka a berlini és a prágai hadműveletben. A felszabadult Lengyelország létrejötte után tevékenyen részt vett a néphadsereg szervezésében. Életének utolsó időszakában a Lengyel Népköz-

társaság honvédelmi miniszterhelyettese. 1947 márciusában Baligrodnál ukrán nacionalista bandák orvul megtámadták, és a velük folytatott tűzharcban hősi halált halt.

72 Jász Dezső (1897—1981) a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom harcosa. Nagykárolyban értelmiségi családból született. Fiatal tartalékos tisztként 1918-ban lett a párt tagja. Részt vett a Magyar Tanácsköztársaság harcaiban, ezred politikai biztos volt. A Tanácsköztársaság leverése után emigrált, Csehszlovákia, Románia, Ausztria, Németország, Svájc, a Szovjetunió és Franciaország adott neki menedéket. 1934-ben a Komintern megbízásából Spanyolországba érkezett. Itt érte a fasiszta katonatisztek lázadása. Az ellenük folyó harcban az első perctől kezdve részt vett.

73 Fried Dezső (1896—1936) tisztviselő, 1913-tól a Szociáldemokrata Párt tagja. 1915-ben orosz hadifogságba esett, és 1917-től a szocialista hadifoglyok egyik szervezője. Részt vett a nagy októberi szocialista forradalomban és a polgárháborúban. 1918-tól a bolsevik párt tagja. Az 1921—1924-es években a csehszlovákiai kommunista mozgalomban tevékenykedett, majd 1924-től felelős tisztséget töltött be a Komintern V. B. apparátusában. Spanyolországba menetele előtt a Vörös Hadsereg vezérkarában teljesített szolgálatot.

74 Marty, André (1886—1956) francia tengerésztiszt. 1919 áprilisában a Szovjet-Oroszország védelmében kitört fekete-tengeri matrózlázadás egyik vezetője és szervezője. Letartóztatták, és húszévi kényszermunkára ítélték. 1923-ban a nagy tömegtiltakozás hatására szabadon bocsátották. 1928-ban ismét letartóztatták, és öt évre elítélték. 1931-ben szabadult, s az FKP Politikai Bizottsága tagja lett. 1934-ig a L'Humanité igazgató-főszerkesztője. A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán a KI V. B. tagja lett, majd titkára. A spanyolországi polgárháború nemzetközi brigádjainak egyik fő szervezője. Részt vett a francia ellenállási mozgalomban. 1953-ban frakciós tevékenységért a kommunista pártból kizárták.

75 Haskó Katalin: Marty André (életrajz) A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 1986. 210—212 p. Budapest, 1985.

76 1949-ben, a Rajk-per kapcsán, tizennégy spanyolországi harcost koholt vádak alapján letartóztattak. Közülük Rajk Lászlót és Marschall Lászlót kivégezték, dr. Kálmán András orvos, az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetője öngyilkos lett. Tizenegy volt önkéntes hosszú évekig börtönben raboskodott. A többi volt spanyolost — csekély kivétellel — szintén mellőzték vagy üldözték.

77 Longo, Luigi (1900—1980) az Olasz Kommunista Párt egyik alapítója. Kezdetben az olasz kommunista ifjúsági mozgalom vezetője, 1926-tól az OKP KB, 1931-től a PB tagja. 1932—1935-ben az OKP képviselője a Kommunista Internacionáléban. Szovjetunióbeli tartózkodása idején katonai kiképzésben részesült. 1936—1939. években Spanyolországban a nemzetközi brigádok főfelügyelője — Gallo néven. A második világháború

éveiben az olasz ellenállási mozgalom egyik vezetője. 1945—1964 között az OKP főtitkárhelyettese. 1964—1972 között főtitkár. 1972-től haláláig annak elnöke.

78 Archivo del Srvicio Historico Militar, Madrid (a továbbiakban A. del SHM) — Armario: 77. Legajo: 1264. Carpeta: 1. Documento (hoja) 83—92. Base de Albacete EM. 1937. október 27.

79 A nemzetközi brigádok szervezését elhatározó kormányrendeletről van szó. Ez kimondta, hogy az idegenlégió (tercio) helyébe, amelyet 1920. augusztus 31-én a 105. sz. rendelettel állítottak fel, mostantól a nemzetközi brigádok kerülnek a Spanyol Hadsereg keretébe. A rendelet később a Diario Oficial (Hivatalos Közlöny) 1937. szeptember 27-i számában, a végrehajtási utasítással együtt nyomtatásban is megjelent.

80 Épopée d'Espagne Brigades Internationales 1936—1939. Editions A.V.E.R. Párizs, 1956. 51. o.

81 Luigi Longo: i. m. 56. o.

82 Uo.

83 Miaja Menant, José (1878—1958). Spanyol tábornok, azon kevesek egyike, aki július 18-án hű maradt a köztársasághoz. 1936 őszén Madrid Védelmi Tanácsának elnöke, s ebben a minőségében részese volt a védelmi harcok irányításának. A polgárháború végén azonban megingott, s mint a Casado-Besteiro-féle ellenforradalmi junta tagja elárulta a köztársaságot.

84 Jules Dumont, Spanyolországba menetele előtt az olasz—abesszin háborúban is részt vett, a Négus oldalán. Egyes angol szerzők szerint „coronel Kodak" néven. — Franciaország német megszállása idején a katonai ellenállási mozgalom ezredese, egyik vezetője. A németek elfogták, bebörtönözték, majd agyonlőtték.

85 Pierre Rébière, 1940-től a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja, az ellenállási mozgalom egyik katonai vezetője. A német megszállók elfogták, és 1942 októberében agyonlőtték.

86 A Cséby Lajos tulajdonában levő beszédből idézi: Györkei Jenő: Magyar önkéntesek a spanyol polgárháborúban, 113—114. o.

87 Weigl Manó (1891—1947) Pápán született, eredeti foglalkozása bádogos. 1919-től tagja a KMP-nek. Horthy ellenforradalmi bírósága ötévi börtönbüntetéssel sújtotta. A veszprémi fogházból megszökött, és előbb Bécsbe, majd Párizsba emigrált. 1936. október 13-án érkezett Spanyolországba. A madridi harcokban súlyosan megsebesült, s ezért 1937 májusában mint 60 százalékos hadirokkantat leszerelték. Visszatért Párizsba. A háború alatt internálták, majd 1942-ben a német megszállók koncentrációs táborba hurcolták. 1945 októberében tért vissza Magyarországra, ahol haláláig bádogosként dolgozott.

88 Hedrich Károly (1899—1936), 1919-ben a Magyar Vörös Hadseregben harcolt, majd emigrált. Először Jugoszláviában, később Franciaországban

talált menedékre. Az elsők között sietett a spanyol nép segítségére. 1936. november 18-án, a madridi harcok során, a Casa de Campón halt hősi halált.

89 Hans Kahle, német kommunista, a Spanyol Néphadsereg alezredese. Az első világháborúban a császári német hadsereg tartalékos tisztjeként vett részt. Spanyolországban kezdetben az Edgar André zászlóalj parancsnoka, majd a 11. nemzetközi brigád élén állt. A spanyol polgárháború után Franciaországban, majd Angliában élt. Az NDK létrejötte után Mecklenburg város rendőrfőnöke lett.

90 Pacciardi, Randolfo (1899—?) ügyvéd. Az első világháborúban tartalékos tiszt, százados. Ifjúkorában republikánus. 1926-tól emigrációban élt. Részt vett a spanyol polgárháborúban, a Garibaldi-zászlóalj egyik szervezője, majd parancsnoka. Később a 12. nemzetközi brigád parancsnoka. Franco győzelme után Algériában, Marokkóban, majd az USA-ban élt. Olaszország felszabadulása után visszatért hazájába. 1946-ban az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja, 1948—1953 között republikánus párti hadügyminiszter.

91 Emilio Kleber, 1895-ben kispolgári családban született. Az első világháborúban a Monarchia k. u. k. hadseregének tartalékos tisztjeként harcolt. Az orosz fronton esett fogságba. A krasznojarszki hadifogolytáborban került kapcsolatba az orosz munkások forradalmi mozgalmával, részt vett a nagy októberi szocialista forradalomban és a polgárháborúban, előbb mint a Vörös Gárda tagja, majd mint a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg tisztje. 1924-ben Moszkvában elvégezte a Frunze Katonai Akadémia magasabb parancsnoki karát, ezután a Komintern katonai osztályán dolgozott. E minőségben járt Németországban és Kínában is. 1936 szeptemberétől 1937 végéig tartózkodott Spanyolországban. Rövid ideig Madridban volt, részt vett a Quinto Regimiento szervezésében, majd Albacetében dolgozott. Visszatérve a Szovjetunióba, a személyi kultusz áldozata lett.

92 Krivitsky: Yo, Jefe del Servicio Secreto Militar Soviético, Guadalajara, 1945. 146. o. Krivitsky — Walter Ginsberg szovjet tábornok, 1899-ben született. 13 éves korától vett részt az orosz munkásmozgalomban. 1917-től a bolsevik párt tagja, Pétervárott részt vett az októberi felkelésben. A spanyol polgárháború éveiben a Hágában székelő nyugat-európai szovjet felderítőszolgálat főnöke. 1937-ben az USA-ba emigrált, ahol szovjetellenes könyvet ír.

93 Di Vittorio, Giuseppe (1892—1957) az olasz és a nemzetközi szakszervezeti mozgalom egyik vezetője. Fiatal korától részt vett a munkásmozgalomban, 1924 óta az OKP tagja. 1936—1937-ben küzdött a spanyol nép szabadságharcért. A második világháború alatt az olasz partizánmozgalom egyik vezetője. 1949-től haláláig a Szakszervezeti Világszövetség elnöke.

94 Gustav Szinda: Die XI. Brigade, Berlin, 1956. 10. o. D. Ibárruri: Historia del Partido Communista de España. Párizs. 1960. — A két ellentétes szám: 1500 — 3500 fő.

95 Archivo del SHM. Armario: 77. Legajo: 1269. Carpeta 27. Documento: 4. Numerado: 1.

96 Dolores Ibarruri: Az egyetlen út. Kossuth K. Budapest, 1976.

97 Ahora, madridi hetilap, 1936. november 9., és 12. szám.

98 Madrid, a hős város — PIA. KI—SP/9. 16.

99 Luigi Longo: i. m. 79. o.

100 Zalka Máté (1896—1937). A Szamos-parti Matolcs községben született, ahol apja kocsmáros volt. Eredeti neve Frank Béla, amelyet 1918-ig használt. Mátészalkán járt polgári iskolába — innen vette írói nevét, a helység nevének felcserélésével. A szatmárnémeti kereskedelmi középiskolában 1914-ben érettségizett. A háború második esztendejének tavaszán korosztályát mozgósították. 1916. január 1-jén a szerb frontra vitték, innen 1916 áprilisában az olasz frontra, Doberdóra került. A Bruszilov-féle orosz támadás megindítása után csapattestét a keleti hadszíntérre helyezték. 1916. április 18-án Lvov és Luck között, Gorohov térségében sebesülten orosz hadifogságba került. 1918. december 30-án került egy nagyobb hadifogolycsoporttal a krasznojarszki táborba. Itt lett a szovjet Vörös Hadsereg katonája. 1919. novemberétől Scsetyinkin és Kravcsenko partizánhadseregében osztagparancsnok, majd 1920 februárjában a III. Internacionáléról elnevezett nemzetközi ezredben előbb század-, majd áprilistól zászlóaljparancsnok. Ez az ezred kísérte Acsinszktól Kazányig a Kolcsaktól visszavett aranyvonatot, Oroszország állami aranytartalékát. 1920 nyarán Kazányból Moszkvába vezényelték, majd a Vrangel elleni arcvonalra, a Krímbe került, ahol a harcokban mintegy négy hónapig vett részt. Vrangel seregeinek szétzúzása után még tizenegy hónapon át harcolt Ukrajnában. A Vörös Hadseregtől 1921-ben vált meg. Katonai érdemeiért 1926-ban, az akkori idők legnagyobb szovjet kitüntetését, a Vörös Zászló Rendet kapta. Leszerelése után külügyi futár, majd színházigazgató, 1928-tól az SZK(b)P KB agitációs és propagandaosztályán instruktor, 1930—1932-ben a Szovjet Írószövetség katonai szekciójának titkára, 1933-tól Spanyolországba meneteléig függetlenített „irodalmi munkás".

101 Regler Gustav (1898—1963) német kommunista író, újságíró. Az elsők között lépett fel a nácik ellen. A spanyol polgárháború után csalódottan félreállt. A második világháború után Franciaországban, majd Izraelben élt.

102 Batov, Pavel Ivanovics (1897—1985) szovjet hadvezér, hadseregtábornok, a Szovjetunió kétszeres hőse. Szegényparaszti családból született, a Szovjet Hadseregben 1918 óta teljesített szolgálatot. Az első világháború alatt, a cári orosz hadsereg katonájaként kétszer érdemelte ki a György Keresztet. 1970-től haláláig a Szovjetunió Háborús Veteránok Bizottságának az elnöke.

103 Kozovszki, Ferdinand (1892—) a bolgár és a nemzetközi munkásmozgalom harcosa, 1911 óta vesz részt a mozgalomban. Az 1923. szep-

temberi bulgáriai felkelés egyik vezetője. A felkelés leverése után előbb Jugoszláviába, majd a Szovjetunióba emigrált, ahol katonai akadémiát végzett. 1936—1939-ben mint ezredes vett részt a spanyol nép szabadságharcában, a nemzetközi brigádok sorában. A második világháború idején a Hriszto Botev rádióadó egyik vezetője. 1944-től a Bolgár KP KB tagja, 1944—1945-ben a Bolgár Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke, majd haláláig a bolgár nemzetgyűlés elnöke.

104 Krajkovits József (1904—1963) vasesztergályos. 1919-ben kapcsolódott be a kommunista ifjúsági mozgalomba. 1922-ben Ausztriába, majd Franciaországba emigrált. 1932-től Spanyolországban élt. 1936 júliusában milicistaként vett részt a barcelonai fasiszta puccs leverésében. Később a 12. nemzetközi brigádnál Zalka Máté tolmácsa lett, majd a magyar zászlóaljban őrmesteri rendfokozatban harcolt. Megsebesült, 1938 végén rokkantan Franciaországba került, 1939-ben internálták, 1940-ben egy francia munkásszázaddal a frontra vitték. Franciaország összeomlása után Belgiumban vett részt az ellenállási mozgalomban. 1947-ben tért haza. 1948-tól 1950-ig a Külügyminisztérium dolgozója. 1956—1957-ben a karhatalomnál teljesített szolgálatot

105 Vieth von Golssenau, Arnold Ludwig Renn (1889—1979) haladó szellemű német író, a császári Németország hajdani katonatisztje. 1933-ban mint kommunistát letartóztatták. A spanyol polgárháború után Mexikóba emigrált, majd az NDK létrejötte után visszatért, és haláláig ott élt.

106 Ez a személy valószínűleg Frey Miklóssal, a Horthy-hadsereg egykori tüzértisztjével azonos, akit Spanyolországban a katonai elhárítás agyonlőtt. — Gyáros László, Csatári József és más volt spanyolországi önkéntes szóbeli közlése.

107 Alcofar Nasseas: Los extranjeros que lucharon en la guerra civil espanola. Barcelona, 1973. 244. o.

108 Luigi Longo: i. m. 109. o.

109 Andreu Castells: Las Brigadas Internacionales de la guerra de España, Barcelona, 1974. 121—122. o.

110 Szántó Rezső (1892—1970). Jogot végzett. Egyetemi hallgató korában kapcsolatba került a Galilei-Körrel, majd később a munkásmozgalommal. A kommunista pártnak megalakulásától, 1918-tól tagja. A polgári demokratikus forradalom idején a budapesti Népőrség parancsnoka. A Tanácsköztársaság kikiáltása után először az egyik fővárosi kerület Vörös Őrségének a parancsnoka, majd a Vörös Hadseregben hadosztály, illetve hadtest politikai megbízott. A Tanácsköztársaság vérbe fojtása után 15 évi fegyházra ítélték, de 1922-ben fogolycserével a Szovjetunióba került. A spanyol polgárháborúban 1936-tól 1938-ig Michail Baller néven, őrnagyi rendfokozatban, tüzércsoport-parancsnokként vett részt. A második világháború idején a Szovjetunióban működő Kossuth rádió egyik vezető munkatársa.

1946-ban tért vissza Magyarországra, s előbb az MSZBT főtitkára, majd a Tartós Békéért, Népi Demokráciáért és a Novoje Vremja című lap magyar nyelvű kiadásának főszerkesztője. Halála előtt mint nyugdíjas a Magyar Partizán Szövetség alelnöki tisztét töltötte be.

111 Rojo Lluch, Vicente (1894—1966) a Spanyol Néphadsereg vezérkari főnöke. A régi monarchista hadsereg hivatásos tisztje, a köztársaság meggyőződéses híve. A népfrontkormány előtt őrnagy, majd 1936. júliusa után ezredes, végül tábornok. A bukás után emigrált. A hatvanas évek elején tért vissza hazájába, Spanyolországban halt meg.

112 Fox, Ralph (1900—1937) angol marxista író, kritikus, esztéta és publicista. Oxfordi diákként először 1920-ban látogat Szovjet-Oroszországba, később többször is visszatér. Élményeiből született útikönyve, a Sztyeppi emberek 1925-ben, regénye Az eget ostromolva címen 1926-ban jelent meg. 1920-ban tagja lett a kommunista pártnak. 1936-ban Spanyolországba ment, részt vett a nemzetközi brigádok szervezésében. Az első angol—ír alegység politikai megbízottja volt.

113 Zalka Máté: Válogatott elbeszélései. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1952. 331—333. o.

114 Gál János (1897—1937). Eredeti neve Gálicz János. Tótkomlósi zsellérparaszt-szülők gyermeke. Fiatal éveit nincstelenségben, cselédsorban töltötte. Az első világháborúban az orosz fronton hadifogságba esett. Megjárta Oroszország több hadifogolytáborát, majd Tomszkba került. Ott érte a nagy októberi szocialista forradalom. A szintén Tomszkban levő Kun Béla, Münnich Ferenc és a többi forradalmár hadifogoly agitációja nyomán belépett a Vörös Gárdába, és fegyverrel a kezében harcolt a szovjethatalomért. 1920 április—májusában az acsinszki internacionalista ezred kötelékében Zalka Mátéval együtt részt vett a Kolcsaktól visszaszerzett aranyvonat Kazányba szállításában. 1921 januárjában Bakuban a Kapitány Gyula vezette „vörös parancsnokképző" iskola hallgatója, 1924 szeptemberében elvégezte a petrográdi Különleges Magyar Katonaiskola felsőfokú tanfolyamát, és századparancsnok-helyettesi beosztást kapott a Vörös Hadseregben. A következő években a Frunze Katonai Akadémián diplomát szerzett, és Krasznodarba került ezredparancsnok-helyettesnek. 1936 júliusában a spanyolországi fasiszta lázadás hírére a spanyol nép segítségére sietett, a köztársasági kormány tábornoki rendfokozatban vette át, és a 15. nemzetközi brigád, majd a 15. hadosztály parancsnoki tisztével bízta meg. 1937. augusztus 4-ig állt a 15. hadosztály élén. Visszarendelték a Szovjetunióba, és a törvénysértések áldozatául esett.

115 Čopić, Vladimir (1891—1938) alezredes. 1891-ben Horvátországban született. Az első világháborúban az osztrák—magyar monarchia tisztjeként harcolt, majd orosz hadifogságba esett. Hadifogolyként részt vett a nagy októberi szocialista forradalomban, tagja lett a bolsevik pártnak. A jugoszláv kommunista mozgalomban „Senko" néven szerepelt. Hosszú éveket töl-

tött Moszkvában, mint a Jugoszláv Kommunista Párt képviselője. 1938 májusáig volt a 15. nemzetközi brigád parancsnoka. Visszarendelték a Szovjetunióba, ahol törvénysértések áldozata lett.

116 Szalvay Mihály (1899—1955). A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulásától kezdve tagja. Harcolt a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. Az ellenforradalmi rendszer bírósága 15 évi börtönbüntetéssel sújtotta. A börtönből megszökött, és hosszú csehszlovákiai, ausztriai, németországi, belgiumi és franciaországi emigráció után 1936 augusztusában az elsők között sietett a spanyol nép segítségére. Spanyolországban a magyar Csapajev néven vált ismertté. A spanyol szabadságharc bukása után egy ideig illegalitásban élt Franciaországban, majd internálták. Internálásának utolsó állomása Észak-Afrika volt. Algír felszabadítása után, 1943-ban a Szovjetunióba került, majd 1944-ben ejtőernyővel a jugoszláv partizánokhoz ereszkedett le. Innen tért vissza hazájába, és az első perctől kezdve részt vett a Magyar Néphadsereg szervezésében, amelynek végül köztiszteletben álló altábornagya lett.

117 XV. International Brigade. Published by the Comisariat of war, XV. Brigade, Madrid, 1938. 26. o.

118 Uo.

119 Lister, Enrique (1907—) spanyol politikus, a polgárháború legendás hírű, munkásból lett tábornoka. Eredeti foglalkozása kőfaragó. 1937-től az SKP egyik vezetője. 1939-től 1977-ig száműzetésben élt. 1973-ban a SKP-ből kilépve új pártot alapított Spanyol Kommunista Munkáspárt elnevezéssel, amelynek ő a főtitkára. E párt létszámában és hatásában sem volt jelentős.

120 Modesto Guilloto, Juan (1906—1969) spanyol faipari munkás, 1931-ben lett a KP tagja. A Spanyol Néphadsereg tábornoka. A polgárháború éveiben a madridi védelmi junta tagja, majd az ebrói front főparancsnoka. 1939-től haláláig emigrációban élt.

121 Gustav Szinda: i. m. 49. o.

122 Uo.

123 Idézi Alcofar Nasseas: i. m. 383. o.

124 Csatári József: A spanyol barikádon — egy magyar önkéntes visszaemlékezése, Budapest, Zrínyi Kiadó, 1961. 81. o. Csatári József (1909—1970) eredeti neve Kálcsics, Spanyolországban ezen a néven szerepelt. Eredeti foglalkozása szíjjártó. 1930-ban vándorolt ki Belgiumba, tagja lett a Világosság szociáldemokrata emigráns csoportnak. 1936 októberétől 1938 szeptemberéig Spanyolországban a magyar században, illetve zászlóaljban harcolt, századosi rendfokozatban volt századparancsnok, zászlóalj hadműveleti tiszt, végül zászlóaljparancsnok-helyettes. 1939-ben Franciaországban internálták, majd visszament Belgiumba, ahol részt vett az ellenállási mozgalomban. 1947-ben tért haza. 1949-ben a Rajk-per kapcsán koholt vádak alapján

elítélték. 1954-ben rehabilitálták. 1956-ban a Forradalmi Karhatalmi Ezredben teljesített szolgálatot, majd a Honvédelmi Minisztérium Központi Irattárának vezetője lett, ezredesi rendfokozatban.

125 Luigi Longo: i. m. 180. o.

126 „Fasciolittorio"; az olasz fasiszta párt jelvénye a vesszőnyalábba kötött bárd.

127 Magyar Nap (Csehszlovákia, Ostrava) 1937. március 25.

128 Vitéz Szabó László (Bp., 1895— , Argentína) 1932—1942 között római katonai attasé. 1935-től ezredes. Közvetlen baráti szálak fűzték Mussolinihez. Ennek révén 1937 márciusában jelen volt a guadalajarai ütközetnél. 1944-ben a salói olasz fasiszta köztársaságban rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. A háború után nem tért haza. Felesége brazil származású. Dél-Amerikában halt meg.

129 OL Küm. res. pol. K. 100. — Vitéz Szabó László vk. ezredes, római katonai attasé irataiból — 631./433/—1937—1938.

130 Uo.

131 Hugo Sperrle náci tábornok, 1936—1937-ben a Condor-légió parancsnoka, Spanyolországi neve Sanders volt.

132 A. del. SHM. Armario: 77. Legajo: 23. Carpeta: 23. Documento: 1. Numerado: 3—8. o.

133 Cséby Lajos (1899—1977) Famunkás. 1917 őszén bekapcsolódott a háborúellenes mozgalomba. 1918 őszétől tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának. A Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében századparancsnok. A fehérterror elől Jugoszláviába emigrált, majd a Szovjetunióban élt. Innen ment 1936-ban Spanyolországba. A polgárháború után Franciaországban internálták, majd ismét visszakerült a Szovjetunióba. A felszabadulás után, 1946-ban tért haza. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1957-től nyugdíjazásáig, 1964-ig diplomáciai szolgálatot teljesített.

134 Bakó Emil (1893—1984) az első világháborúban orosz hadifogságba esett. 1919-ben belépett a bolsevik pártba. 1921-től Bécsben élt, 1927-ben visszatért Magyarországra. 1931-ben ismét Bécsbe távozott, és innen ment 1936-ban Spanyolországba. Először a 11. nemzetközi brigád Thälmann-zászlóaljában, majd a 13. nemzetközi brigád kötelékében harcolt. 1939-ben Franciaországban internálták. 1943—46 között az angol hadsereg munkásszázadában szolgált. 1946-ban tért haza.

135 Spanyol földön a szabadságért, Barcelona, 1938. 35—36. o.

136 Hevesi Ákos (1884—1937). Eredeti foglalkozása mezőgazdász. A KMP alapító tagja. A Magyar Tanácsköztársaság idején a Földművelésügyi Népbiztosságon vezető beosztásban dolgozott, majd a Vörös Hadseregben harcolt. A Tanácsköztársaság leverése után tízévi börtönre ítélték. 1922-ben fogolycsere révén Szovjet-Oroszországba került, s innen ment Spanyolországba. 1937. június 12-én Huescánál esett el.

137 Tarr Imre (1900—1937) vasúti munkás, részt vett a Magyar Tanácsköztársaság harcaiban. 1921-ben Bécsbe emigrált. 1923-ban illegálisan hazatért, letartóztatták, és háromévi börtönre ítélték. Kiszabadulása után Franciaországba utazott, és az FKP magyar csoportja vezetőségi tagja lett. 1936-ban innen ment a spanyol nép megsegítésére. 1937 nyarán meghalt Huescánál.

138 Sziklai Sándor (1895—1956). 1915-ben orosz fogságba esett. 1918-ban belépett a Vörös Gárdába, részt vett a szovjethatalom oldalán a polgárháborúban, 1919-től a bolsevik párt tagja. A Szovjetunióban elvégezte a Szverdlov Egyetemet, majd a Komintern Nyugati Egyetemének tanára lett. 1937-től 1939-ig harcolt Spanyolországban. A bukás után Franciaországban internálták, 1943-ban tért vissza a Szovjetunióba. 1944 őszén a felszabadító Szovjet Hadsereggel tért vissza hazájába. 1945 után a Magyar Néphadseregben töltött be felelős tisztségeket. Az 1956-os ellenforradalom idején halt hősi halált, halála után vezérőrnaggyá léptették elő.

139 Steinmetz Miklós (1913—1944). Szülei a Magyar Tanácsköztársaság leverése után hagyták el Magyarországot. 1921-ben először Argentínába, majd 1932-ben a Szovjetunióba költöztek. Itt elvégezte a Nyugati Egyetemet. Innen ment Spanyolországba, ahol 1938-ig harcolt. A nagy honvédő háborúban kapitányi rendfokozatban vett részt. 1944. december 29-én a Szovjet Hadsereg parlamentereként Budapestnél halt hősi halált.

140 Dr. Münnich Ferenc (1886—1968) jogász. Az első világháború során tartalékos hadnagyként orosz fogságba került. 1916-tól a tomszki hadifogolytáborban Kun Bélával és másokkal együtt szervezője volt az oroszországi internacionalista vörösgárdista egységeknek. 1918 őszén hazatért. Részt vett a KMP megalakításában. A Tanácsköztársaság ideje alatt a Vörös Hadsereg és a Vörös Őrség szervezője, majd a Vörös Hadseregben politikai biztos. A Tanácsköztársaság leverése után emigrált, Ausztriában, Németországban, végül a Szovjetunióban élt, ahonnan 1936 őszén Spanyolországba ment. A második világháborúban a Szovjet Hadsereg kötelékében harcolt, részt vett a sztálingrádi harcokban. 1945-ben tért vissza Magyarországra. 1946—1949-ben Budapest rendőrfőkapitánya, majd 1950-től 1956-ig diplomáciai szolgálatot teljesített. Kiemelkedő szerepet játszott az 1956-os ellenforradalom leverésében, a párt újjászervezésében és a proletárdiktatúra megszilárdításáért folytatott harcokban. Kezdettől fogva tagja volt az MSZMP Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának.

141 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 12. Documento 1. — Az albacetei bázis névsorai, Numerado: 104. — 1937. június 15.

142 Gamarnyik, Jan Boriszovics (1894—1937) szovjet politikai és katonai személyiség. A bolsevik pártnak 1916 óta tagja. Részt vett a pétervári fegyveres felkelésben, a Vörös Hadsereg szervezésében és a polgárháború harcaiban. 1930-tól a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg politikai főcsoportfőnöke,

a Szovjetunió Forradalmi Katonatanácsának elnökhelyettese, belügyi népbiztoshelyettes.

143 A. Ejszner: Lukács tábornok halála — a segédtiszt visszaemlékezéseiből. A Vallomások Zalka Mátéról c. kötetben, Budapest, 1981. 267. o.

144 Eredeti neve: Józef Strzelczyk.

145 A. Ejszner visszaemlékezései. MN Hadtörténeti Levéltár spanyol polgárháborús gyűjtemény.

146 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.265. Carpeta: 4. Documento 1. Numerado: 1—2.

147 HERALDO DE MADRID 1937. június 16. A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.265. Carpeta: 4. Documento: 1. Numerado: 26—27.

148 Magyar önkéntesek a spanyol nép szabadságharcában. Budapest, Kossuth Kiadó, 1959. 194. o.

149 HERALDO DE MADRID, 1937. június 16.

150 A kitüntetést adományozó oklevél kelte: 1948. június 3. — Sorszáma: 6. Letéti helye MN Hadtörténeti Múzeum, Budapest.

151 Castells: i. m. 232—235. o.

152 Uo.

153 Hoffmann (eredeti neve: Roth) Heinz (1910—1985) haláláig az NDK nemzetvédelmi minisztere. Eredeti foglalkozása géplakatos. 1926 óta vett részt a német munkásmozgalomban, 1930 óta kommunista párttag. 1935-ben a Szovjetunióba emigrált, innen ment Spanyolországba, ahol 1936—1937-ben részt vett a spanyol nép szabadságharcában.

154 Luigi Longo: i. m. 247. o.

155 Klauber József (1894—1937). 1913 óta vett részt a munkásmozgalomban. 1919-ben lett a KMP tagja. A Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben zászlóaljparancsnok. A Tanácsköztársaság leverése után emigrált. 1923-ban illegálisan visszatért Magyarországra, és bekapcsolódott a kommunista mozgalomba. Letartóztatták, 13 évi börtönre ítélték. Fogolycsere révén a Szovjetunióba került, innen ment Spanyolországba, ahol 1937. július 15-én esett el.

156 Castells: i. m. 249. o.

157 Madem, Cina: Los judios voluntarios de la libertad. Madrid, 1937. október, 80. o.

158 Ehrenburg, Ilja: Emberek, évek, életem — Budapest, 1963, II. kötet 395. o.

159 Kender talpú, vászon felsőrészből készült jellegzetes spanyol cipő.

160 Gustav Szinda: i. m. 81. o.

161 Castells: i. m. 352. o.

162 PIA Spanyol polgárháborús mikrofilmgyűjtemény. Az 51. zászlóalj (magyar önkéntes zászlóalj) hadműveleti jelentése az ebrói átkelésről, 1938. augusztus 9-én. Az eredeti Moszkvában a Centralnij parkban Partarhivban van (a továbbiakban CPA).

163 PIA Spanyol polgárháborús mikrofilmgyűjtemény. Unidad de la 35. 9. o. Az eredeti Moszkvában a CPA-ban található.

164 Enrique Lister: La batalla del Ebro, Boletin de Información. Prága, 1958. július 15. Idézi Aznart: A spanyol háború katonai története című munkájából (Historia militar de la guerra de España), Madrid, 1958.

165 Az angol kormány által publikált 672-es számú titkos német okmányból idézi Lister fenti tanulmánya.

166 Lister: i. m.

167 Lister: i. m.

168 Castells: i. m. 368. o. — E számokban a nemzetközi brigádok sorában harcoló spanyol katonák is benn értendők. Az eltűntek magas száma is erre utal.

169 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.267. Carpeta: 1. Documento: 4. Numerado del 1. al. 14.

170 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.265. Carpeta: 5. Documento: 1. Numerado: 75.

171 A Politikai Főiskola Közleményei, 1985. 3—4. szám, 130. o. Harsányi Iván: Franco-Spanyolország nemzetközi kapcsolatai és külpolitikai törekvései a diktatúra kiépülése idején.

172 Sebes Sándor visszaemlékezése: Spanyol földön a szabadságért, Barcelona, 1938. Búcsú Spanyolországtól.

173 Szabad Szó, Párizs, 1938. november 26.

174 A Spanyol Köztársaság Nemzetvédelmi Minisztériuma szárazföldi haderői államtitkárságának evakuálási iratai. A. del SHM. Armario: 5. Legajo: 276. Carpeta :15. Numerado: 2.

175 Castells: i. m. 387—388. o.

176 Francia sárga könyv. Diplomáciai okmányok 1938—1939. Franciaország külügyminisztériumának kiadása. Párizs. 1939. 76. o. — magyar nyelven.

177 A. del SHM. Armario: 5. Legajo: 276. Carpeta: 21. Numerado del 4- al 5. — La Garriga, 1939. január 25.

178 Rau Henrich (1899—1961) fémmunkás, a német és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő vezetője. 1928—1933-ban a Német Kommunista Párt KB egyik titkára. 1933—1935-ben a fasiszták börtönében szenved, majd a Szovjetunióba kerül. Innen megy 1936-ban Spanyolországba. A 11. nemzetközi brigád politikai megbízottja, majd parancsnoka. Az NDK létrejötte után a párt- és állami vezetésben vett részt, a Politikai Bizottság tagja egészen haláláig.

179 A. del SHM. Armario: 5. Legajo: 276. Carpeta 21. Numerado 6.

180 Györkei Jenő: Magyar önkéntesek a spanyol polgárháborúban. Budapest, Zrínyi Kiadó, 1977.

181 Voproszi Isztorii 1956. 7. szám, 36. o.

182 W. Foster: Az Egyesült Államok Kommunista Pártjának története, Budapest, Szikra. 1953. 457—458. o. — Ricardo de la Cierva: Leyenda y Tragedia de las Brigadas internacionales, Madrid, 1972. 33. o.

183 Isztoricseszkij archív 1962. 2. szám. 172. o.

184 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263, 1264, 1265, 1266.

185 Castells: i. m., 377—384. o.

186 SZNIR (67. o.) több mint 500 argentin önkéntesről tesz említést. Valamint több olasz, ukrán, lengyel, bolgár és német emigráns is ment Argentínából Spanyolországba.

187 Uo. 44. o. 1700 osztrák önkéntesről ír, akiknek többsége egyenesen Ausztriából érkezett a nemzetközi brigádok kötelékébe.

188 Uo. 72. o. Mintegy 460 bolgár önkéntest nevez meg.

189 Uo. 276. o. 300—500 finn önkéntesről tesz említést, akik közül 60 Finnországból, a többi emigrációból érkezett Spanyolországba.

190 Az Epopée d'Espagne Brigades Internationales 1936—1939 c. kötet 189. o. mintegy 8500 francia önkéntesről tud. Uo. A spanyol földön elesett 300 francia önkéntes, a második világháború ellenállási mozgalmaiban 3000 volt spanyolországi önkéntes áldozta életét.

191 SzNIR 350. o. Több mint 1600 jugoszláv önkéntesről ad számot, akik többségükben Jugoszláviából érkeztek, de sokan voltak, akik emigrációból: Franciaországból, Belgiumból, a Szovjetunióból, Kanadából, Csehszlovákiából, az USA-ból, Argentínából és más országokból. A jugoszlávokról szóló tanulmány 2 alezredesről, 8 őrnagyról, 35 századosról, 105 hadnagyról, 39 század politikai megbízottról, 7 zászlóalj politikai megbízottról és egy brigádkomisszárról tesz említést.

192 Uo. 164. o. 1200 kanadai önkéntesről ír, akik közül 600 hősi halált halt Spanyolországban.

193 Uo. 177. o. Az első kubai csoport 1937. április 15-én érkezett Spanyolországba, az utolsó 73 fő 1938. február végén. A kubai önkéntesek létszámát összesen 850-re becsüli.

194 Uo. 193. o. A lengyel önkénteseket több mint 5000 főben számolja. Közülük Lengyelországból 800 fő érkezett. A lengyel hősi halottak számát 300 főben jelöli.

195 A korábbi kiadványokban a magyar önkéntesek számát 1000—1200 főben határoztuk meg.

196 A fentebb említett gyűjteményes kötet, 86. o. kétezer brit önkéntesről tesz említést, 80 százalékuk munkás volt.

197 Uo. 152. o. 4000 olasz önkéntesről tesz említést, akik közül 1822 volt kommunista, 137 szocialista, 124 anarchista, 55 radikál-demokrata, míg a többi pártonkívüli.

198 Uo. 215. o. Mintegy 500 román önkéntesről ír.

199 Uo. 326. o. 1937 végéig 369 svájci önkéntes érkezett Spanyolországba. Összesen mintegy 700 svájci önkéntesről tud.

200 Uo. 346. o. Mintegy 500 svéd önkéntesről tesz említést, akik spanyol földön harcoltak. A tanulmány 162 svéd önkéntesről tud, akik a spanyol polgárháborúban elestek.

201 Uo. 264. o. Az Amerikai Egyesült Államok önkénteseiről úgy ír, hogy valamivel több mint 3000 önkéntes harcolt a spanyol nép szabadságáért.

202 1957 után a Magyar Partizán Szövetség spanyolos nyilvántartása 965 nevet tartalmazott. Ennek alapján ezer—ezerkétszáz magyar önkéntesről beszéltünk, akik a spanyol nép szabadságharcát segítették. Azóta újabb nevek kerültek elő. Az eredeti névsorból — többek között — hiányzik Jász Dezső és Fried Dezső neve is, nem beszélve olyanokról, akik spanyol levéltári iratokból, szinte a teljes ismeretlenségből kerültek elő. Közülük csak néhányat említek:

Erdei Gyula, született 1902. április 8-án. Spanyolországba érkezett 1936. december 25-én, foglalkozása mechanikus. SKP-tag volt, és a 11. nemzetközi brigádban harcolt.

Popovich Kornélia, 1914. augusztus 29-én Újvidéken született polgári családból. 1937 novemberében érkezett Spanyolországba. A Jugoszláv Kommunista Párt tagja, és a belgrádi orvostudományi egyetem utolsó éves hallgatója volt. Férje is Spanyolországban, a levantei arcvonalon harcolt. A S'Agero-i nemzetközi kórházba nyert beosztást.

Hevesi Ákosnak, a Huescánál hősi halált halt magyar zászlóalj parancsnokának Ákos nevű fia szintén Spanyolországban harcolt. A köztársasági légierő kötelékében hajózónavigátor volt. A spanyol források is magyarnak tartják. A polgárháború után visszatért a Szovjetunióba, a légierő kötelékében végigharcolta a második világháborút. A Szovjetunió Ivanovo városában él mint a Szovjet Hadsereg nyugalmazott ezredese.

Cik Géza, 1905. október 30-án született, és a 129. nemzetközi brigád kötelékében harcolt.

Herzfeld Jenő, 1902. április 10-én született, zászlósi rendfokozatban az Egészségügyi Szolgálat Főnökének, Krisztanov Cvetan őrnagynak volt a titkára.

Robert Capa Miskolcon született, eredeti neve Friedmann Endre. A világhírű fotóművész is ott volt Spanyolországban. Felesége, Taró Gerda szintén magyar származású, sajtó-grafikus, a brunetei hadszíntéren vesztette életét.

Odescalchi hercegné, született Andrássy Klára-Kája (Károlyi Mihályné testvérhúga) a köztársaságiak oldalán mint újságíró egy holland lapot tudósított.

Rakvács József neve sem szerepelt eddig a spanyolosok névsorában. Egerszalókon született 1903. március 10-én. Paraszti családból származott, 1927-

ben vándorolt ki az Egyesült Államokba, 1936-ban innen ment Spanyolországba, ahol a nemzetközi brigádok sorában, Madrid védelménél az elsők között áldozta fel életét.

Ehrenfeld Gyula hajdani egri lakos is végigharcolta a spanyol nép szabadságharcát. Csehszlovákia német megszállása után, az antifasiszta fegyveres ellenállási harcban esett el.

Érdekes személy Pénzes Géza (1906—1973) építészmérnök, aki 1936 végén Moszkvából — Párizson keresztül — érkezett Spanyolországba. A Szovjetunióban a Műszaki Főiskola tanára volt. A köztársaságiak oldalán mint mérnökkari százados vett részt. 1939-ben tért haza Magyarországra. Itthon vádat emeltek ellene. A háború alatt többször letartóztatták, és börtönbüntetéssel sújtották. Eléggé viszontagságos élete volt. Még az ország teljes felszabadítása előtt Debrecenbe sietett, hogy részt vegyen az ország újjáépítésében, Rákosiék azonban elutasítóan fogadták. A felszabadulás után is többször letartóztatták, majd internálták. Később visszatért eredeti hivatásához, haláláig a budai Vár újjáépítésén dolgozott. Spanyolországi élményei alapján írta és 1947-ben a Cserépfalvi Kiadónál jelentette meg regényét Közjáték Spanyolországban címmel.

203 PIA A/VII.—1/23.

204 OL Belügyminisztérium iratai. VII. res. — 173.111/1937.

205 OL Külügyminisztérium iratai K. 63. Politikai osztály — 29. Tétel. Üi. 3802. 1936. november 16. A moszkvai magyar követ jelentése.

206 OL Belügyminisztérium iratai 8556/1937/VII.res. — valamint a Külügyminisztérium Pol. o. 16 885/1937 és a 2179/1937 ügyiratai szerint Magyarországról, Ausztriából és Csehszlovákiából a nemzetközi brigádok alakulatai részére a toborzást egy Uljanov Alexander nevű, 44 éves „középtermetű, sovány, vöröses bajszú és kecskeszakállas szovjet állampolgár vezeti, aki ez idő szerint mint a bécsi szovjet követség gazdasági megbízottja, diplomataútlevéllel gyakran utazik Magyarországra és Csehszlovákiába".

207 PIA — A (VII. 1.) 20. — a Magyar Királyi Belügyminisztérium 4466/1937. VII. res. számú rendelete a magyar—csehszlovák határon működő valamennyi m. kir. rendőrkapitányságnak, kirendeltségnek és járási főszolgabírónak — 1937. január 16-i keltezéssel.

208 Kronovitz Mátyás (1909—1938) pékmunkás. 1931-től a KMP tagja. A sütőipari munkások szakszervezetének vezetőségi tagja. Egyik szervezője és vezetője volt a cukrászok és a pékek Spanyolországba való kijuttatásának. Neki köszönhető, hogy e szakszervezet oly szép számmal képviseltette magát a spanyol nép szabadságharcában. A magyar zászlóalj kötelékében harcolt a fasizmus ellen. 1938. április 3-án Léridánál öt golyótól találva súlyosan megsebesült. Júniustól ismét az első vonalban küzdött. Egy ideig ő volt a magyar zászlóalj pártszervezetének a titkára. 1938. december 26-án tífuszban halt meg Spanyolországban.

209 Bakallár István (1913—). Kommunista tevékenység miatt elítélték. Börtönbüntetéséből 1937-ben szabadult, és még ugyanazon év júniusában — két pengővel a zsebében — gyalog elindult Spanyolországba. Utazott vonat alatt, szenes vagonban szén között. Hónapok teltek el, amíg végre Spanyolországba ért, mert minden közbeeső államban hosszabb-rövidebb időre lecsukták. A második világháború alatt valamelyik náci haláltáborban fejezte be harcos életét.

210 Zsinkó Vilmos (1911—1938). Tizenhét éves korától kezdve vett részt a munkásmozgalomban. Az 1932—1933-as években Moszkvában pártiskolát végzett, majd hazatért Magyarországra és innen indult Spanyolországba, ahol 1938. augusztus 7-én az ebrói harcok során hősi halált halt.

211 Humhál László (1905—1936). 1928 óta tagja a KIMSZ-nek és a bőrös szakszervezetnek. Munkásmozgalmi tevékenységéért 1930-ban négyhónapi börtönbüntetésre ítélték. Részt vett a KIMSZ II. kongresszusán, majd a Szovjetunióban tanult. Magyarországra 1936-ban tért vissza, ahonnan a spanyol polgárháború hírére Spanyolországba sietett. 1936 novemberében a Madrid alatt vívott harcokban hősi halált halt.

212 Tőke László (1913—1938). 1937-ben ment Spanyolországba, ahol 1938 áprilisában Léridánál hősi halált halt.

213 PIA — KI—SP. fond: 99. Önálló egység 1. — 1—3. Statisztikai összeállítás fotokópián. Az eredeti Moszkvában a CPA-ban thlálható.

214 Uo.

215 Trud, 1936. augusztus 6.

216 Trud, 1936. október 27.

217 Uo.

218 193 tonna aranyról van szó.

219 Angel Viñas Martin: El oro español en la Guerra Civil, Instituto de Estudios Fiscales — Ministerio de Hacienda, Madrid, 1976. 201. o.

220 Kuznyecov, Nyikolaj Geraszimovics (1902—1974). Szovjet katonai személyiség, altengernagy. 1925-től párttag. 1919-től a szovjet haditengerészetnél szolgált. 1936 őszétől 1937 nyaráig tartózkodott Spanyolországban mint a spanyol köztársasági haditengerészet főtanácsadója. Visszatérve hazájába, különböző magas tisztségeket töltött be a szovjet haditengerészetnél, többek között volt haditengerészeti népbiztos is. 1956-tól haláláig nyugdíjas.

221 Eredeti neve Nyikolszkij (1890—1970). Spanyolországban több néven volt ismert. A legközismertebb neve volt „kapitan Orlov". A spanyolországi szovjet felderítőszolgálat főnöke. Régi bolsevik volt. Aktívan részt vett a nagy októberi szocialista forradalomban, majd a polgárháborúban a délkeleti fronton küzdött. 1924-től a GPU-nál, illetve az NKVD-nél szolgált. 1936 szeptemberében érkezett Spanyolországba, az elhárító szolgálat tanácsadójaként. Intelligens embernek tartották, több nyelven beszélt. Spanyolországi székhelye a Madrid közelében fekvő kisváros — Cervantes szülő-

városa — Alcalá de Henares volt. 1938. július 12-én hagyta el Spanyolországot, Kanadába, majd az Egyesült Államokba emigrált. Emlékiratai 1955-ben jelentek meg New Yorkban, majd még ugyanebben az évben Barcelonában spanyol nyelven is, Historica secreta de los crimenes de Stalin címen.

222 Carpeta Oro del Banco de España, Ministerio de Hacienda, Madrid, 124. o.

223 Ehrenburg, Ilja Grigorjevics (1891—1967) szovjet-orosz író, költő, publicista. Korán kapcsolatba kerül az orosz munkásmozgalommal, illegális bolsevik lesz, megismeri a cári börtönöket is. 1909-től Párizsban élt. 1917. július után tért haza. 1936—1939-ben a spanyol polgárháború arcvonalait járta, s mint haditudósító küldte riportjait.

224 Szávics, Ovagyij a Komszomolszkaja Pravda spanyolországi tudósítója. 1961-ben jelent meg Moszkvában Dva goda v Iszpanii 1937—1939 című könyve.

225 Kolcov, Mihail Jefimovics (1898—1942) szovjet-orosz író, a karcolatok és a humoreszkek mestere. 1936-tól 1938-ig tudósítóként részt vett a spanyol polgárháborúban. Könyvének címe: Spanyolországi napló.

226 Karmen, Roman (1906—1978) szovjet híradóoperatőr, dokumentumfilm-rendező, Kolcov felfedezettje. A lipcsei Dimitrov-per filmtudósítója. 1936-tól 1938-ig volt Spanyolországban, s a holland Joris Ivensszel együtt dolgozott. Visszatérve hazájába a nagy honvédő háború minden jelentősebb csatájánál ott volt kamerájával.

227 Makaszejev, Borisz Konsztantinovics (1907—), szovjet filmoperatőr. 1936—1937-es években Spanyolországban tartózkodott, több spanyol polgárháborús témájú dokumentumfilm szerzője. A nagy honvédő háborúban a szovjet front-filmoperatőrök vezetője.

228 SzNIR, 230. o.

229 Rosenberg, Marcel I. — szovjet diplomata. 1937 áprilisáig volt Spanyolországban.

230 Antonov-Ovszejenko, Vlagyimir Alekszandrovics (1883—1938). Petrográdon katonai főiskolát végzett, 1902-ben került kapcsolatba az orosz munkásmozgalommal. 1906-ban a szevasztopoli katonai felkelés szervezője. Kényszermunkára ítélik. A börtönből 1910-ben Franciaországba szökik. 1917 májusában tér haza, és a bolsevikokhoz csatlakozik. A petrográdi forradalmi katonai bizottság vezetője, és az októberi fegyveres felkelés alatt személyesen irányítja a Téli Palota ostromát. A forradalom után népbiztos, majd a dél-oroszországi ellenforradalmi csapatok ellen küzdő forradalmi erők parancsnoka. A polgárháború után katonai és politikai vezető tisztségeket tölt be. 1926-tól Csehszlovákiában, Lengyelországban, majd Németországban, Spanyolország előtt pedig Párizsban teljesített diplomáciai szolgálatot.

231 Berzin, Jan Karlovics. (1889—1938) Eredeti nevén Kjurisz Peteris, lett

származású szovjet katona. Tizenhat éves korától vett részt az oroszországi munkásmozgalomban, 1905-től tagja volt a bolsevik pártnak. A cári hatóságok többször elítélték, Szibériába száműzték. Az 1917-es októberi fegyveres felkelés idején a forradalom aktív harcosa, a pétervári pártbizottság tagja. Egyike azoknak a lett lövészeknek, akik a forradalom első napjaiban Lenin testőrségét adták. A polgárháború éveiben a 11. lövészhadosztály politikai osztályának vezetője, később a 15. hadsereg különleges osztályának a főnöke. 1921-től a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg felderítőcsoportfőnökség munkatársa, 1924-től Spanyolországba meneteléig csoportfőnök. 1937 júliusában visszatér a Szovjetunióba, és 1938-ig ismét a felderítő-csoportfőnökség élére kerül.

232 Jász Dezső: Hispániában. Magvető, Budapest, 1972. 18—20. o.

233 SzNIR. D. Pricker tanulmány, 255. o.

234 Stern, Grigorij Mihajlovics. (1900—1941). A bolsevik pártnak 1919 óta volt tagja. A Frunze Katonai Akadémiát 1926-ban végezte el. 1938-ban visszatérve a Szovjetunióba, a Távol-keleti Katonai Körzet vezérkari főnökévé nevezték ki, és a Haszán-tónál vívott csatában a győzelem egyik letéteményese volt. 1939. augusztus 29-én a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

235 Fél esztendővel később, V. J. Gorevet — Madrid hősét —, hazarendelték.

236 Pavlov, Dmitrij Grigorjevics (1897—1941). 1919 óta párttag és a szovjet Vörös Hadsereg tagja. 1922-ben végezte el az omszki lovassági főiskolát, 1928-ban a Frunze Katonai Akadémiát, majd 1931-ben a katonai Műszaki Akadémián szerzett diplomát. 1937 novemberében tért vissza Spanyolországból hazájába, és a Vörös Hadsereg páncélos- és gépjárműszolgálatának főnöke lett. 1940-ben a belorusz különleges katonai körzet parancsnoka.

237 SzNIR, D. Pricker idézett tanulmánya.

238 Mereckov, Kirill Afanaszjevics (1897—1968) Spanyolországból visszatérve a vezérkari főnök helyettese lett, majd 1938-ban a Volga melléki, később a Leningrádi katonai körzet parancsnoka.

239 Voronov, Nyikolaj Nyikolajevics (1899—1968) a 2. Ukrán Front tüzérfőnökeként részt vett Magyarország felszabadításában, a Szovjetunió hőse, a második világháború után a tüzérség főmarsallja.

240 Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics. (1898—1967)

241 Jász Dezső: i. m. 15—16. o.

242 SzNIR. D. Pricker idézett tanulmánya.

243 Szmuskevics, Jakov Vlagyimirovics (1902—1941) hazatérve a Szovjetunióba, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg légierejének parancsnokhelyettese lett. 1939-ben a Halhin Golnál harcoló repülőcsoport parancsnoka. Ekkor, 1939. november 17-én másodszor is megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

Ezután a szovjet légierő parancsnoka, 1940-től főfelügyelője, majd a légierő vezérkari főnöke.

244 Ignacio Hidalgo de Cisneros, a Spanyol Néphadsereg légierő-parancsnokának jelentései a szovjet repülőgép-szállításokról. A. del SHM. Armario: 55. Legajo: 352. Carpeta: 5. Documento: 18.

245 Csak azoknak a repülőgéptípusoknak az árát tudom közölni, amelyekről számla maradt fenn. Ha összevetem Horthyék 1936-os olasz összehasonlításával: — a Fiat CR—32 típusú vadászgépek, amelyek körülbelül azonos értékűek voltak a szovjet I—15 gépekkel, átszámítva mintegy 36 000 dollárba kerültek. Ez arra enged következtetni, hogy a Szovjetunió a repülőgépeket az akkori nemzetközi piaci árszínvonalon adta a Spanyol Köztársaság kormányának. Angel Viñas Martin: ero español en la Guerra Civil. 201. o.

246 SzNIR. D. Pricker idézett tanulmánya.

247 Alcofar: Los asesores soviéticos en la Guerra Civil Española, 383. o.

248 Castells: i. m. 383. o.

249 Olaf Groehler: A légi háborúk története 1910—1970. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1980. 129—135. o.

250 Uo.

251 Ramón Salas Larrazábal: i. m. 297—298. o.

252. Malraux, André (1901—1976) francia regényíró. 1933-ban személyesen adta át Hitlernek az európai értelmiség tiltakozását Dimitrov perbefogása miatt. De nemcsak szavakban tiltakozott. A spanyol polgárháború kitörésekor rögtön a köztársaságiak segítségére sietett. Egy külföldiekből alakult repülőegység parancsnoka lett. Polgárháborús élményeiből született regénye, a Remény, magyarul is megjelent. A francia ellenállási mozgalomban Berger ezredes néven jelentős szerepet játszott. A felszabadulás után de Gaulle híve lett, s tájékoztatási tárcát kapott a tábornok első kormányában. De Gaulle egy évtizedes belső száműzetése idején Malraux is fokozatosan visszavonult. 1958-ban de Gaulle-lal együtt tért vissza a kormányba, előbb mint tájékoztatási, később mint kulturális miniszter. De Gaulle lemondásakor ő is távozott a kormányból. Utolsó éveit az írásnak szentelte.

253 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1. 264. Carpeta: 10/a. Numerado: 18. — H. Allen Herr, 1975. október 9-én kelt közlése alapján.

254 a./Landis, Arthur H.: The Abraham Lincoln Brigade, New York, 1968. 132. o. Tinker visszaemlékezése alapján.

255 Castells: i. m. 55. o. Ez a létszámkimutatás csak 1937 nyarára vonatkozik, összességében 1936-tól 1939-ig lényegesen többen voltak, mutatja ezt az amerikai pilóták száma is.

256 Aradi (— eredeti neve: Auspitz —) Béla, már Spanyolországba utazása előtt a szovjet Vörös Hadsereg légierejénél teljesített szolgálatot. Spanyolországban a légi harcok egész sorában vett részt. Kétszer sebessült. Má-

sodik sebesülésekor az égő gépet ejtőernyővel hagyta el. Gyógykezelésre a Szovjetunióba vitték vissza. Felgyógyulása közben a nemzetközieket kivonták. Cskalov híres szovjet pilóta közösségébe került, és berepülőpilóta lett. Az általa repült gépekből mindent ki akart hozni, amit a gép kibírhat. Egyik berepülésén a túlerőltetett gép megpördült, és lezuhant. Moszkva mellett temették el.

257 Lásd 202-es jegyzet.

258 Zalka András (1913—). A budapesti Műszaki Egyetem tanára, 1932 óta vesz részt a munkásmozgalomban. Zalka Máté unokaöccse. 1936-ban ment Spanyolországba. A szabadságharc után a Szovjetunióba került, ahol katonai légügyi akadémiát végzett.

259 Zsíros János Romániából indult Spanyolországba, őrmesterként szolgált a néphadsereg légierejénél. A polgárháború idején 26 éves volt. Franco fogságát is megjárta. A második világháború után szülőföldjére tért vissza — A. Del SHM. Armario: 77. Legajo: 438. Carpeta: 7a—16.

260 Dr. Krisztanov, Cvetan 1899-ben született, a Spanyol Néphadsereg orvos őrnagya.

261 Dr. Kolarov, Pjotr, 1906. június 30-án született, a Spanyol Néphadsereg orvos őrnagya.

262 Dr. Catalette, Roger. Orvos százados, Murciában a nemzetközi brigádok kórházában teljesített szolgálatot.

263 Dr. Chrétien, Henri (egyes okmányokon Alexandre). Orvos hadnagy, a 12. nemzetközi brigád Garibaldi-zászlóaljának orvosa.

264 Dr. Jolly, Douglas. 1904-ben Új-Zélandon, angol gyarmaton született. Orvosi diplomáját Londonban szerezte meg. 1936. december 3-án érkezett Albacetébe, a 11. nemzetközi brigádhoz osztották be. A spanyol polgárháború alatt mint sebészfőorvos, őrnagyi rendfokozatban, különböző beosztásokban teljesített szolgálatot. Az ebrói csatában nyújtott kiemelkedő sebész-orvosi tevékenységéért a „Medalla del Deber" — Katonai Érdeméremmel tüntették ki. A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 8. Documento: 1. Numerado: 102.

265 Dr. Hart, Alexandre (egyes okmányokon Tudor). Angol polgári családból származott, 1900-ban született. A londoni Cambridge Egyetemen 1931-ben szerzett orvosi diplomát. Egyetemista korában került kapcsolatba különböző angol baloldali szervezetekkel. 1929-től a brit kommunista párt tagja. 1937-ben ment Spanyolországba, ahol orvos századosként harctéri sebészfeladatokat látott el, majd Murciában, a nemzetközi brigádok kórházában teljesített szolgálatot.

266 Dr. Balk, Teodor, német származású orvos, 1900. szeptember 22-én született Jugoszláviában. Belgrádban és Bécsben járt egyetemre. Orvosi diplomáját az osztrák fővárosban szerezte. Prágán keresztül érkezett spanyol

földre, ahol a 15. nemzetközi brigád 4. zászlóaljának az orvosa, 1938. szeptember 20-ig, a nemzetközi brigádok kivonásáig.

267 Dr. Grozev, Szimeon. Hadnagy, a 15. nemzetközi brigád főorvosának helyettese, a francia—belga zászlóalj orvosa. 1937 júliusában a brunetei harcok során hősi halált halt.

268 Dr. Kisch, Friedrich. 1894-ben született Prágában. Spanyolországba menetele előtt az egyik prágai kórház sebészetén dolgozott, 1935-től a sebészeti ambulancia főorvosaként. 1937 augusztusában érkezett Spanyolországba. Először a 17. hadosztály főorvosa, őrnagyi rendfokozatban. majd Benicasimban a Komensky-kórház igazgatója. A köztársaság kettészakítása után, 1938 áprilisától előbb Mataro, majd Vich város nemzetközi kórházaiban teljesített szolgálatot.

269 Dr. Jensen, Fritz. Osztrák származású, orvos őrnagy, a 13. nemzetközi brigád főorvosa.

270 Dr. Beer Imre, 1905. február 20-án született Zentán. Szabadkán nevelkedett, s egyike az elfelejtett magyar szabadságharcosoknak. Hatgyermekes szegény kispolgári család egyetlen fia. Apja kereskedelmi utazó, ügynök volt. Érettségi után a bécsi orvostudományi egyetemen tanult, bámulatos szorgalommal. Itt került kapcsolatba a munkásmozgalommal, 1924-től az illegális magyar kommunista párt tagja. Az egyetem elvégzése után másfél évig mint orvos a királyi jugoszláv hadseregben teljesített kötelező sorkatonai szolgálatot, majd Berlinbe ment, 1932-től a Szovjetunióban élt. Itt nősült meg, felesége a német munkásmozgalom harcosa. 1934-ben leánya született, 1936 őszén az elsők között sietett a spanyol nép segítségére. Őrnagyi rendfokozatban, dr. Goryan Oszkár néven a 15. nemzetközi hadosztály főorvosa, és a La Voz de la Sanidad (Az Egészségügy Hangja) című lap szerkesztője, számtalan cikk szerzője. Kiváló sebész hírében állt, azt mondták róla: „Goryan kezében akkor is biztos volt az operálókés, amikor remegtek a falak a német repülőgépek ledobott bombáinak poklában." 1939. február 9-én az utolsók közt hagyta el Spanyolországot. Franciaországban internálták, majd még ez év végén sikerült visszatérnie a Szovjetunióba. Moszkvában, felhasználva gazdag spanyolországi tapasztalatait, a baleseti kórház sebészetén dolgozott. 1942 augusztusában a személyi kultusz áldozataként halt meg.

271 Dr. Wess, Braina, rigai születésű orvosnő. 1922-től 1927-ig Berlinben, majd Freiburgban tanult és szerzett orvosi diplomát. 1931-től a Német Kommunista Párt tagja. Hitler hatalomra jutása után Bécsben, majd 1935 augusztusától 1936 decemberéig Moszvában dolgozott. Önként jelentkezett spanyolországi orvosi munkára. Csehszlovákián és Jugoszlávián keresztül utazott, 1937 márciusában Belgrádban letartóztatták, nyolc hónapig volt börtönben. Szabadulása után, 1938 februárjában érkezett Spanyolországba. Albacetében az 1. számú kórház orvosa lett, később Villanueva de la Jara kórházában főorvos, majd S'Agaro igazgató főorvosa.

272 Dr. Goland, Philip. 1900. január 1-jén született New Yorkban. Az amerikai kommunista párt tagja. 1937. február 17-én érkezett Spanyolországba, a nemzetközi brigádok orvos századosa. Huete, majd Valencia kórházaiban sebész.

273 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 12. Documento: 1. Numerado: 41. — A nemzetközi brigádok eü. szolgálatának jelentése.

274 Dr. Gusti Jirku: We fight Death (The Work of the Medical Service of the International Brigades in Spain) — Diana, UGT. Madrid, 1937. 8—9. o.

275 Oscar Telge, orvos őrnagy jelentése a Spanyol Köztársaság honvédelmi minisztériuma részére — A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.265. Carpeta: 11. Documento: 2. Numerado: 8.

276 Uo. Numerado: 8—14.

277 A nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatánál 20 lengyel ápolónő és 41 lengyel orvos teljesített szolgálatot, 1936-tól 1939 februárjáig. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyszerre valamennyi ott lett volna Spanyolországban. SzNIR, 195. o.

278 A. del SHM. Armario: 5. Legajo: 276. Carpeta: 4. Documento: 1. Numerado: 1.

279 La Voz de la Sanidad. 1937. augusztus 7. Numero: 8. 2—3. o. General Gal: En memoria de nuestro camaradas caidos. Gál tábornok nekrológja az elesett orvosokról. Uo. Goryan (Beer Imre) cikke a hősi halált halt orvosokról.

280 A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 7. Documento: 1. Numerado: 1—59. — valamint Carpeta: 8. Documento: 1. Numerado: 1—150.

281 Dr. Altmann Gábor 1895-ben, Magyarországon született. Orvosi diplomáját 1921-ben szerezte. Tizenöt éves orvosi gyakorlattal 1937. február 12-én érkezett spanyol földre. Pártonkívüli volt. Magyarországról Párizson keresztül utazott, és a 14. nemzetközi brigád állományába orvos hadnagyként nyert beosztást. 1938. április 26-ig teljesített itt szolgálatot, utána a 35. hadosztály egészségügyi szolgálatához került. További sorsa ismeretlen. A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 8. Documento: 1. Numerado: 27 — Caracteristica del dr. Altmann Gábor, 1938. szeptember 5.

282 Dr. Bakáts Tibor — eredeti neve Burger. Spanyolországban is ezt használta — Budapesten, 1912. október 11-én született. Orvosi tanulmányait is a fővárosban végezte, orvosi diplomáját 1936-ban szerezte. Az egyetem elvégzése után a magyar honvédségnél egyéves kötelező sorkatonai szolgálatot teljesített. Még egyetemi hallgató korában bekapcsolódott a földalatti kommunista diákmozgalomba, 1935-ben tagja lett az illegális kommunista pártnak. 1938. március 23-án Párizson keresztül érkezett Spanyolországba. Albacetében az egészségügyi szolgálathoz nyert beosztást, az ápoló-

női kiképzést vezette. Később Vichben, az internacionalista kórházban mint orvos hadnagy dolgozott. 1938 júniusában tífuszban megbetegedett. 1938. július végéig kórházi kezelésben részesült, majd ismét orvosi teendőket látott el, 1938. október 25-ig, a nemzetközi brigádok kivonásáig. 1939 februárjában francia földre lépve internálták. 1940 nyarán hazatért Magyarországra. 1942-ben munkaszolgálatosként a keleti frontra vitték, 1944-ben megszökött, és bekapcsolódott az illegális pártmunkába. 1945 januárjában Budapesten tiszti főorvos helyettes. 1951-től 1957-ig a János Kórház igazgató főorvosa, közben 1954—55-ben a koreai magyar kórház igazgató főorvosa. 1957-től az Országos Közegészségügyi Intézet főigazgatója. 1977-ben Budapesten hunyt el. — A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 8. Documento: 1. Numerado: 127.

283 Bernáth József, 1911. június 2-án született. Az illegális magyar kommunista párt tagjaként, 1936. október 10-én orvostanhallgatóként érkezett Spanyolországba, ahol a 12. nemzetközi brigád állományába osztották be. Orvosi tanulmányait Spanyolországban fejezte be. 1937. július 3-án a 15. hadtesthez, majd szeptemberében a 35. hadosztály állományába, az egészségügyi szolgálathoz helyezték. Az ebrói csatát e beosztásban küzdötte végig. 1939-ben francia földre lépve internálták. A háború után hazatért Magyarországra, majd 1947-ben Franciaországban telepedett le. További sorsa ismeretlen. — A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 8. Documento: 1. Numerado: 90. Caracteristica del Bernath József, 1938. október 11.

284 Dr. Dénes Zoltán, (eredeti neve Davidovich, Spanyolországban is ezt használta). Miskolcon, 1907. augusztus 29-én született. Egyetemi tanulmányait Németországban végezte. Orvosi diplomáját 1933-ban szerezte, s 1933-tól 1936-ig Miskolcon dolgozott. 1937-ben Magyarországról Csehszlovákián keresztül indult Spanyolországba, ahol először Albacetében, hadnagyi rendfokozatban a nemzetközi brigádok szemorvosa, majd 1938 áprilisától a 35., illetve a 45. hadosztály egészségügyi szolgálatának orvosaként a fronton teljesített szolgálatot. 1939-ben Franciaországban internálták, ahonnan megszökött és Grenoble-ban részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945-ben tért haza, nyugdíjazásáig orvos alezredesként a BM Korvin Ottó Kórházban dolgozott. A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 12. Documento. 1. Numerado: 44. Caracteristica, 1937. május 15.

285 Dr. Felkai Dénes (eredeti neve Fried), Budapesten 1913-ban született. Középiskolás diákként kapcsolódott be a szocialista ifjúsági mozgalomba. Egyetemi tanulmányait Olaszországban, Bolognában végezte. Innen ment Spanyolországba 1937 szeptemberében. Előbb a 12. nemzetközi brigád 4. zászlóaljának lett az orvosa — Friego Esteban néven orvos hadnagyi rendfokozatban —, majd a 45. hadosztály, azután az 5. hadtest tábori kórházához került. 1939-ben Franciaországban internálták. 1941-ben németországi

munkára jelentkezett, ahonnan megszökött, hazatért Magyarországra. Itthon 1942-ben munkaszolgálatra hívták be. Az orosz frontra vitték, ahonnan átszökött a Vörös Hadsereghez. A Moszkva alatti Krasznogorszkban antifasiszta iskolát végzett. 1945-ben tért haza, és az új demokratikus magyar hadsereg szolgálatába lépett. 1948-ban a Petőfi Nevelőtiszti Akadémia parancsnoka. 1956-ban fegyverrel védte a munkáshatalmat. 1957-től 1962-ig külügyi szolgálatot teljesített. 1963-tól nyugdíjazásáig az Egészségügyi Minisztériumban dolgozott, vezető beosztásban. — A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.264. Documento: 1. Numerado: 66. — 1937. október 17.

286 Dr. Gárdonyi József, 1913-ban született. Egyetemi tanulmányait Olaszországban végezte, innen érkezett Spanyolországba, ahol a 15. nemzetközi brigád egészségügyi szolgálatánál teljesített szolgálatot. 1939-ben Franciaországban internálták, ahonnan a németek elhurcolták. Valószínűleg koncentrációs táborban pusztult el.

287 Dr. Guttmann István, 1907. augusztus 10-én született. Olaszországban szerzett orvosi diplomát, onnan indult Spanyolországba, ahol orvos hadnagyként a nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatánál teljesített szolgálatot. Sorsa ismeretlen.

288 Dr. Hahn Géza Budapesten, 1912. július 10-én született. Orvosi tanulmányait Csehszlovákiában végezte, a pozsonyi egyetemen szerzett orvosi diplomát. Diákévei alatt kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1938. március 5-én érkezett Spanyolországba, ahol a magyar zászlóalj orvosa lett hadnagyi rendfokozatban. 1939-ben Franciaországban internálták, ahonnan kerülő úton 1941-ben hazatért. 1943-ban munkaszolgálatosként a keleti frontra vitték, 1944-ben átszökött a Szovjet Hadsereghez. A felszabadulás után az Országos Közegészségügyi Intézetnél, majd 1957-től 1976-ig, nyugdíjazásáig az Egészségügyi Minisztériumban dolgozott vezető beosztásban.

289 Dr. Haraszti István Vácott, 1910-ben született. Diákkorában bekapcsolódott a munkásmozgalomba, tagja lett a Kassák-féle Munka Körnek, orvosi tanulmányait Pécsett kezdte, ahol illegális kommunista diákszervezkedésért két és fél évre ítélték. A börtönbüntetés letöltése előtt sikerült megszöknie, Bécsben, majd Barcelonában folytatta, illetve fejezte be tanulmányait. 1936—1938-ban a Spanyol Néphadsereg orvostisztje. A polgárháború ideje alatt részben fronton, részben különböző kórházakban teljesített szolgálatot. 1939-től Chilében élt. 1947-ben tért haza. Nyugdíjazásáig a Budapest, VII. kerületi Tanács rendelőintézetének vezető főorvosa.

290 Dr. Hollender László orvos, 1905. október 15-én született. 1934 óta Spanyolországban élt. Az aragóniai arcvonalon teljesített orvosi szolgálatot. A polgárháború után Franciaországba ment, a második világháború után nem tért vissza Magyarországra. Sorsa ismeretlen.

291 Dr. Kálmán András Budapesten, 1915. március 18-án született. 1934-

ben kapcsolódott be a kommunista mozgalomba. 1937-ben mint orvostanhallgató indult Spanyolországba, ahol a nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatánál teljesített szolgálatot hadnagyi rangban. 1939-ben Franciaországban internálták, majd Svájcba került, ahol a magyar kommunista csoport vezetőségi tagja. Orvosi diplomáját 1940-ben itt szerezte meg. 1945-ben hazatért. Az egészségügy területén különböző vezető beosztásokban dolgozott. 1949-ben a személyi kultusz áldozataként halt meg.

292 Dr. Kiszely János, 1909. március 22-én Békéscsabán született. 1937 februárjában a Budapest—Zágráb—Marseille útvonalon érkezett Spanyolországba. A nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatánál mint orvos hadnagy teljesített szolgálatot. A jaramai ütközetben a 35. hadosztály kötelékében vett részt, majd a 15. hadosztály állományában, a nemzetköziek kivonásáig az első vonalban teljesített szolgálatot. A spanyol szabadságharc bukása után Angliában telepedett le. Sorsa ismeretlen. A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 8. Documento: 77. Numerado: 23. — Caracteristica del dr. Kiszely, Barcelona, 1938. augusztus 16.

293 Dr. Lusztig József Budapesten, 1899. szeptember 5-én született. Orvosi diplomáját 1929-ben szerezte. 1930-tól 1936-ig különböző kórházakban szerzett sebészorvosi tapasztalatokat. 1923-ban belépett a Magyar Szociáldemokrata Pártba. 1938 februárjában Párizson keresztül érkezett Spanyolországba. Kiutazásában a Párizsban élő kommunista orvosbarátai segítették. Albacetében az 1. sz. nemzetközi kórháznál mint orvos hadnagy teljesített szolgálatot, egészen az evakuálásig, majd Barcelonában, később S'Aragó kórházaiban dolgozott. A spanyol polgárháború után Londonban telepedett le, ott halt meg 1975 szeptemberében. — A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.263. Carpeta: 8. Documento: 1. Numerado: 26. Caracteristica de Lustig József, 1938. szeptember.

294 Dr. Mezei Imre orvos Franciaországból indult Spanyolországba. 1939-ben visszatérve internálták. A megszállás idején a németek deportálták. A dachaui koncentrációs táborban pusztult el.

295 Dr. Nagy József, szlovákiai magyar orvos, Csehszlovákiából ment Spanyolországba. Sorsa ismeretlen.

296 Dr. Robert Béla (1901—1971) Balázsfalván született. Eredeti neve Rózner, e néven szerepelt Spanyolországban is. Franciaországból érkezett Spanyolországba, és mint orvos hadnagy a nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatánál teljesített szolgálatot. A polgárháború után Franciaországban internálták. A felszabadulás után hazatért Magyarországra, és Budapesten mint főorvos dolgozott.

297 Dr. Somogyi György Szegeden, 1912-ben született. Eredeti neve Schön. Spanyolországban e néven szerepelt. Orvosi tanulmányait Olaszországban 1934-ben kezdte. 1931-től vesz részt a munkásmozgalomban, 1937-

től párttag. 1937-ben Magyarországról indult el Spanyolországba, ahol a 146. vegyes brigád orvosaként teljesített szolgálatot, hadnagyi rendfokozatban. 1939 februárjában Franciaországban internálták. Franciaországból Kínába utazott, ahol a Nemzetközi Vöröskeresztnél dolgozott. 1947-ben tért haza. Itthon — nyugdíjazásáig — mint orvos dolgozott.

298 Dr. Schwimmer László erdélyi magyar orvos. Romániából ment Spanyolországba. A polgárháború után Franciaországban internálták. 1945-ben Romániába tért vissza.

299 Andrásfy András Endre 1914. május 29-én született Érsekújváron. Orvostanhallgatóként Magyarországról ment Spanyolországba, ahol a nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálatánál mint szanitéc szolgált. Az aragóniai visszavonulás során, 1938-ban hősi halált halt.

300 Dr. Nemes Antal — eredeti neve Nobl, e néven szerepelt Spanyolországban is — 1907-ben Baján született. Orvosi tanulmányait Párizsban kezdte, és mint egyetemi hallgató indult spanyol földre. 1936 őszétől a 12. nemzetközi brigádnál szanitéci szolgálatot, majd Zalka törzskarában hadnagyi rendfokozatban összekötő tiszti feladatokat látott el. 1937 áprilisától a magyar zászlóalj felderítőtisztje. 1939-ben hazatért Magyarországra. Letartóztatták, egy évre Kistarcsára internálták, majd a bori munkatáborba hurcolták. A szovjet csapatok szabadították ki. 1945-ben került haza. Orvosi diplomáját a felszabadulás után szerezte meg, miközben segédmunkásként tartotta el magát.

301 Dr. Vas György 1918-ban Aradon született. Egyetemi tanulmányait Olaszországban, a torinói orvostudományi egyetemen kezdte. 1938-ban onnan érkezett Spanyolországba, ahol szanitécként a magyar zászlóaljnál szolgált. 1939-ben Franciaországban internálták, majd németországi munkára jelentkezett, ahonnan 1941-ben megszökött és illegálisan hazatért. 1942-ben munkaszolgálatosként a keleti arcvonalra vitték. 1944-ben Budpestre szökött. 1945 elején Budán csatlakozik a Vörös Hadsereghez, egy kötözőhelyen dolgozik. A felszabadulás után befejezte orvosi tanulmányait. Az 1950—51-es években a koreai magyar kórház orvosa, majd a Tétényi Úti Kórház igazgató főorvosa lett.

302 Pongrácz György orvostanhallgató. Spanyolországban a magyar zászlóalj szanitéce. A második világháború alatt a németek Franciaországból elhurcolták, koncentrációs táborban pusztult el.

303 Pongrácz Károly (1910—?) orvostanhallgató. Spanyolországban a 11. nemzetközi brigád egészségügyi szolgálatánál teljesített szolgálatot. A harcok során elesett.

304 SzNIR. 316. o.

305 Dr. Telge jelentése. A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.264. Carpeta: 11. Documento: 2. Numerado: 8—14.

306 Numero de heridos en los hispitales de la Brigadas Internacionales durante el ano de 1937. A. del SHM. Armario: 77. Legajo: 1.265. Carpeta: 11. Documento: 1. Numerado: 1.

307 A kórházi ágyak számára vonatkozó adatokat dr. Telge jelentéséből vettem.

308 Castelles i. m. 383. o., valamint Ramón Salas Larrazábal, i. m. 231. o.

309 Haraszti István: Podgyász nélkül, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1981. 203. o.

310 Castells: i. m. 365. o.

311 Ciano naplója 1939—1943. Budapest. Athenaeum, 1946. 55. o.

TARTALOM

Előszó 5
A polgárháború kezdeti időszaka 23
Intervenció és be nem avatkozás 29
Az egész haladó emberiség ügye 42
A nemzetközi brigádok első csírái 52
Albacete, La Mancha Bábele 59
A nemzetközi brigádok szervezése 72
A tűzkeresztség 78
A 12. nemzetközi brigád 81
Madrid védelme 89
Messziről sorakoztak 103
A 13. nemzetközi brigád Teruelnél 107
A 14. nemzetközi brigád Córdoba előtt 110
Harcban — pihenőben 113
A 15. nemzetközi brigád 117
A jaramai csata 121
Guadalajara 131
Tehermentesíteni Északot 138
Bruneténél 148
A nemzetközi brigádok Aragóniában 158
Nemzetköziek az ebrói támadásban 165

A nemzetközi önkéntesek kivonása és búcsúztatása 174
A köztársaság haláltusája 177
A számok tükrében 182
A Szovjetunió és népei a Spanyol Köztársaságért 189
Külföldi önkéntesek a köztársasági légierőnél 196
A nemzetközi brigádok egészségügyi szolgálata 200
Hadifoglyok a spanyol polgárháborúban 208
A Spanyol Néphadsereg kitüntetései, rendfokozatai és fegyvernemi jelzései 211
Jegyzetek 219

ISBN 963 326 352 2

Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó
A kiadásért felel: Németh M. László igazgató
Szedte és nyomta az Alföldi Nyomda
A megrendelés törzsszáma: 2657.66-14-1
Készült Debrecenben, az 1986. évben
Felelős vezető: Benkő István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: Bartyik István
Műszaki vezető: Jordán Gusztáv
Műszaki szerkesztő: Tóth László
Borítóterv: Markó József
Terjedelem: 16,00 A/5 ív + 2,0 ív képmelléklet
62 (1023) Zi 1063-f-8788

1981 őszén három hónapon át, a spanyol külügyminisztérium ösztöndíjasaként, a nemzetközi brigádok történetét kutattam Spanyolországban. Madridban a Vezérkar Hadtörténeti Levéltárában, az Archivo del Servicio Historico Militarban a nagy mennyiségű zsákmányolt iratanyagtól a francoista felderítés dokumentumaiig szinte mindenhez hozzájutottam. Ennek az anyagnak első kutatója voltam szocialista országból.

A spanyolországi levéltári iratok megismerésével kiegészültek korábbi, szovjetunióbeli kutatásaim. Mindezek eredményeképpen számos kérdést sikerült tisztázni, több problémát ma már másként értékelek, mint huszonöt évvel ezelőtt, amikor első publikációm e témában megjelent. Akkor például 54 nemzetről tudtam, akiknek fiai a nemzetközi brigádok soraiban a spanyol népért harcoltak. Számuk ma már bizonyíthatóan lényegesen több. Az ezernyelvű, egyszívű brigád katonái hetven országból érkeztek, és a magyar önkéntesek száma is – magyarországiak, illetve más országokból érkezők – lényegesen több, mint azt korábban hittük.

A nemzetköziek száma megközelítette a hatvanezer főt. A csatatereken mintegy húsz százalékuk hősi halált halt. Több mint tíz százalékuk eltűnt vagy hadifogságba esett. Magas volt a sebesültek száma is. Nem sokkal több, mint hét százalékuk vészelte át épségben a csaknem hároméves háborút. Megszámlálhatatlan azoknak az önkénteseknek a száma, akik részt vettek a második világháború antifasiszta fegyveres küzdelmeiben, sokan életüket áldozták e harcokban.

A túlélők nagy részére pedig tragikus sors várt. Sokan voltak, akik hazájuk személyi kultuszának estek áldozatul, többen pedig csalódottan álltak félre.

A nemzetközi brigádokat sokáig legenda övezte. Valóságos történetüket még nem tárták fel, és sorsuk az általuk nyújtott erkölcsi, politikai példa ellenére tragikus volt.

Ötven év telt el a nemzetközi brigádok megalakulása, tűzkeresztsége óta. Ötven év! Harcuk ma már történelem... Mához szóló, tanulságos történelem, amelyről beszélni kell!

Györkei Jenő